

శ్రీ ర మ్మ.

శ్రీమహామహాపాత్యాయ గదాధర భట్టాచార్య

వి త చి త్త

ప్ర త్న త్రి వా

—:0:—

శ్రీ గా మ ద ద్రి య వ్యా భ్యా స మే త్.

శ్రీమతా న్యాయశిరోమణినా

తర్కవిదుషా గొడవ ర్తి శతకోపాచార్యుణ నంపట్టు

మ

మా జ నీ దు

1336
10066

అయ్యర్వద ముద్రాకాలాయాం,

ముద్రితః ప్రకటితశ్చ.

1922.

శ్రీలక్ష్మీహయవరనవరబ్రహ్మసేవకా

భూమికా

అథ తత్ర భవాన్ పరమకారుణికో మహర్షిః సమస్తానాం పిత
నుభవం నిమగ్నముద్ధిభీష్ట రహ్నాదశ విద్యాస్థానేష్వభ్యర్తి సతమానా
న్వీక్షకీం పశ్యాన్ప్రతిపాదిన్ ప్రణినాయ తామనుమహర్షి కల్పో గంగే
శోపాధ్యాయస్త్వస్యాపి ప్రమేయవసిద్ధిః ప్రమాణతవవేది మనసిన్దా
య "అగ జగదేవ ముఖవంక నిమగ్నముద్ధిభీష్ట రహ్నాదశవిద్యాస్థానేష్వ
భ్యర్తి సతమానాన్వీక్షకీం పరమకారుణికోమునిః ప్రణినాయే" త్యాగ
భరః "అగసిద్ధాంతబాధి ప్రమాణానీశుః పరమసే" ఇన్ద్రం సేవ క్రత్త
ప్రశ్నానామమానోపమాన శక్త్యాఖ్యానితత్యార్థసి ప్రమాణాన్వీ నిరూ
పయత్. పోర్తి స్థానమాణ చతుష్టయ ప్రతిపాదనవరంగ త్వ చింతామ
ణిగ్రంథం శ్రీఘ్నరాకతార్కిక శిరోముణి సుధురానాథాకమో ఎక్యచ
ఖ్యుః. తమోశ్చ శ్రీఘ్నరాకతార్కిక శిరోముణి విచిత్రం క త్వ చిం
తామణి వ్యాఖ్యాభూగం దీనితిగ్రంథం భవాన్త తర్కాల్పకార శవా
ధరభక్త్యాచార్యాదయో శ్రవ్యన్వాత్. ఆయంచ భక్త్యాచార్యః కశేవలం
ఖండ చతుష్టయ స్తక దీనితిగ్రంథస్య విమాణమీవాకరోత్. కించపుష్క
త్తివాద శ క్తివాద విషయతావాద ప్రతిబంధకతావాదాదీన్ చతుష్టయ
వాదార్థావప్య వ్యాఖ్యాభూతాన్ వ్యశఃత్ర శ్రింధానతనోత్. గత్రచా
యం పుష్క త్తివాదాభ్యోగ్రంథః వికర ప్రచారభరి సువ్య క్తమేవ తత్ర
భవతాం న్యాయకాంతార సంచారభేదజమాం విత్వత్పు కాందానాం.
సంతిచాన్య గ్రంథస్య బహువివరణ భూతాః సూధార్మగత్యులోకాద

యః శ్రద్ధావీదానీ నుస్సాభిస్సం ముదాగ్నిః యిథ రామగుదీయ వ్యాఖ్యానం నకోవ్యస్య వివరణ గ్రంథోను చకారాను కరోత్యను కరిష్యతిచ. ముతోయం గానుగుదః వి పతి వ త్తిర ప్రతివ శ్చిరా వ్యాఖ్యానీజి" మితిదశ్చనాన్ యత్ర వి పతి వ త్త్య పతి వ త్త్యోనువలల్లి ప్తత్రైవ వ్యాచ భ్యాః అవచారః అకవా విరలప్రచారోయం వివరణ గ్రంథః శ్రీమతా కవిసార్వభౌమేణ చిప్రుకుం సత్సనారాయణకా స్త్రిణా విద్వత్పుత్ర పాతి నా బహుప్రయాస పూర్వకములభ్య నుశ్చమితరీతః ఏవంస్థితే కేచి ద్దైయానుక ప్రవణాః అవశ్యసం ముచాగ్నివేదోయం గ్రంథః అన్ని థా అచికానే నాయం గ్రంథో కలయమేష్యతీతి మాంపోయ. ననా ప్రథమశ్చమామే శర్వసింధుముచాగ్నివేదే (చిప్రు త్త్య. అవశ్య పునశ్చ శ్చిరాద గ్రంథసేనాయం వ్యాఖ్యాన అసంపూర్ణా యతియై కి శ్చివయం గ్రంథప్రయం లభ్యనే తేనుశ్చకటమే శర్వసింధుయం పాగ్నియంతు శర్వక గూఢం ము దాగ్నియంతు నాతిలమాను ఇతి నివేదయతి

నూ జ వీ య. |
25 — 1 — 21 |

శ్రీమాన్ గౌరవ శ్రీ కరిష్యమానానాం,
శ్రీయశ్చయ్యాయం పంథామే నాస్తిర.

శ్రీ ర స్త్ర.
ఓం లక్ష్మీహయవదన పరబ్రహ్మణే

వ్యుత్పత్తి వాదః
రామదుదీయవ్యాఖ్యానమేతః.

—:0:—

ప్రథమాకాశికం.

శాబ్దబోధే చైకపదార్థే పరపదార్థస్య సంబంధ సంసర్గమర్యాద
యాభాసతే సచక్రచిదభేదః క్షచిచ్ఛేదతిరిక్త ఏవాధారాధేయ ప్రతి
యోగ్యనుయోగి విషయ విషయభావాదీః.

రామదుదీయవ్యాఖ్యా.

శాబ్దబోధచేతి. చోపధారణార్థః సచసంసర్గ మర్యాదయేత్యనన్త
రం యోజనీయః సంసర్గమర్నాదా సంసర్గతైవ. సాంసర్గిక విషయతేతి
యానత్ ప్రకృత్యా సూదరఇత్యాదా వివాధేదే తృతీయా. అభేదస్యచ
తానధాన్వార్థే విషయత్యేన్వయః శాబ్దబోధ ఇత్యత్ర సప్తమ్యానిరూపిత
శ్చమ్కః తస్మాపి తతైర్నివాన్వయః ఏకపదార్థ ఇత్యత్ర సప్తమ్యా అను
యోగికశ్చమ్కః అవరపదార్థస్యేతి షష్ఠ్యాః ప్రతియోగికశ్చమ్కః తయో
న్సంసర్గ ఏవాన్వయః తథాచైక పదార్థానుయోగికా పరపదార్థ ప్రతి
యోగికస్యం సర్గశ్శాబ్దబోధ నిరూపిత సాంసర్గికవిషయత్నాభిన్న విషయ
త్వాశ్రయ ఇతిబోధః. అఖ్యాతస్యాశ్రయత్వార్థ కఖ్యాత్ అనధారణా
ర్థక చకారేణచ ప్రకారమర్యాదయా విశేష్య మర్యాదయావాభాసం
వ్యవచ్ఛిద్యతే. ఇదంచవాక్యం శాబ్దబోధే సదాదనువర్తితస్యోగ్యస్య భావ

వారణాశ్రమ. తద్విషయక శాబ్దబుద్ధిత్యా వచ్చిన్నప్రతి పదజన్య తద్విషయ కోపస్థితిత్వేన హేతుశ్చస్యావశ్యకతయా శాబ్దబోధే చాపగార్థస్య సంసర్గస్య భానేన తాదృశకార్యకారణభావే వ్యభిచార ఇత్యా శంకాని రాసాయప్రవృత్తం తథాచ తన్నిష్ఠ సంస్కృతాభిన్న విషయతా శాలిశాబ్ద బుద్ధిత్యా వచ్చిన్నం ప్రత్యేవపదజన్య తద్విషయ కోపస్థితిత్వేన హేతుశ్చస్యావ గత్తవ్యతయా సంస్కృత్యా పదార్థస్య శాబ్దబోధే భానేపినోక్త కార్యకారణభావే వ్యభిచార ప్రసక్తినిభానః ఏతేన ప్రశ్నాత్మాదావపి పద స్థద్వయ సంస్కృత మర్వాదమైనభానాచాబ్దబోధ ఇత్యన్యకమితి కైశ్చిత్ప్రసిపితం ప్రత్యుక్తం. ప్రశ్నాత్మాదావపి పదార్థవ్యయ సంస్కృత్యచిహ్నీకారత్వా దినాపి భానాత్ అవధారణాసంగతేః సచమట వృత్తికర్మతా నిరూపక మానయనమిత్వాని శాబ్దబోధే ఘటకర్మత్వయోరాధేయత్వాది సంస్కృత్య ప్రకారవిధయాపి భానదర్శనాచాబ్దబోధ ఇత్యుపాదానేపి అవధారణాసంగతిర్నగ్నైవేతి వాచ్యం ఏకపదార్థ ఇత్యాదేర్యాభ్యాం ఆకాంక్షాయోగ్యతా సత్త్వివిశిష్టాభ్యాం పదార్థాభ్యాం శాబ్దబోధోజ్ఞతే తయోరిత్వాది పూరణే నావధారణా సంగతి వారణాత్. ఇ క్తస్థలే ఘటపదకర్మపదయోరా సత్త్వివిరహేణ తథాత్వాత్ ఘటపదవృత్తి పదయో లేవతథాత్వాత్ తదర్థయోస్సంస్కృత్య నిరూపితత్వస్య సంస్కృతయైన భానే నావధారణాసంగతేః ప్రత్యుత్పాదావనైవం వక్తృం శక్యంతేషాం పదాజన్యత్వాదితిధ్యేయం.

అతో భేదేన శాబ్దబోధనియమానుకస్య భేదేన తన్నియమానుకస్యవృధగవ్యక్తవ్య తయాతాదృశ సంస్కృతో ద్విధావిధజ్యతే సచేతి ఆధారేత్వాది వైత్రః పచితీత్యాదా ఆధారతా సంబంధేన కృతేశ్చైత్యాదా

రామయదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాడే. 3

అభేదశ్చ సాగిరిపదికాద్ధే స్వసమాన విధ క్తికేన స్వావ్యవహిత
పూర్వవర్తినా వాపదేనోపస్థాపితస్త్వైవ సంవర్గ ముక్త్యాదయా భావకే.
తథానీలోఘటః నీలఘటమానయేత్వాదా ఘటాదా నీలాదే నతువిక్ర

వన్వయః ఏవం నై తేగ్రీణ పద్వన ఇత్వాదా స్వతీయూర్ధ్వకృతో నై తా
దేగాధేయనయాన్వయః సజ్జాభావే ప్రతియోగిణః ప్రకారతయైవసర్వ
శ్రభానాశ్చదాత్తక బోనితా భావస్వచనిసాతాతి రిక్తనామూర్ధ తయా
క్వాపిభేద సంబంధేనాన్వయ విరహాశ్చియోగిత్వాను యోగిత్వయో
రుసాదానం మనభేదే నై వేదిబోధ్యం. శ్రుతప్రతియోగిణః ప్రతియోగితా
సంబంధే నై వాభావేన్వయ ఇతిసాచిచా మనం ప్రతియోగితాయా అపి
నిరూపకతా సంబంధేనా భావస్మిశ్శయా శదనుయోగిక సంబంధత్వ సం
భవాత్. అతఏవ ఘటసాగ్రభావ ఇత్వాదా ప్రతియోగిత్వమేవ వ్యవ్యర్థ
ఇన్వయేయతే. సవీరనుతేకు సజ్జాభావే ప్రతియోగిణః అనుయోగిత్వ
మేవ సంబంధః ఉ క్తికే వ్యస్యాఅపి శదర్థకత్వమేవ నై రభ్యుపగమ్యతే
ఇతి సిద్ధాంతాతి.

ఏవంవాకః చిక్తిర్నత ఇత్వాదా ఇచ్ఛావిషయ కృతికర్మలాక ఇతి
శ్లాభోధోదయాశ్చనర్థేచ్ఛాయాః విషయతా సంబంధేన కృతావన్వ
యః. చిక్తిమతీత్వాదా కృష్ణోధాశ్చర్థ కృతేన్వనర్థేచ్ఛాయా విషయ
తా సంబంధేనాన్వయ ఇతి విభానో ద్రష్టవ్యః ఆదినా నిరూపకత్వాది
పరిగ్రహః.

అభేదశ్చేతి. పూర్వోక్త సముదాయ ఘటకోభేదసంసర్గః స్వ
సమాన విధ క్తిక స్వావ్యవహిత పూర్వవర్త్యవ్యతరపదోపస్థాప్యార్థని
ప్రకారతా నిరూపిత సంసర్గతా భిన్నవిషయతా వాసేవ భవతీత్యర్థః.

ద్ధ విభక్తి మత్పదార్థస్య నీలస్య ఖట ఇత్యాదా నీలఖటాభేదాన్వయ
బోధస్య సర్వానుభవ విరుద్ధత్వాత్ స్వసమాన విభక్తి కత్వంచ స్వప్ర
కృతిక విభక్తిసజాతీయ విభక్తిమత్త్వం సాజాత్యత్వ విభక్తి విభాజక
ప్రథమాత్వాదినా నతుసమానాను పూర్వీ కత్వం సాజాత్యం వేదా
ప్రమాణం శశంభాగ్రాహణ ఇత్యాదావన్వయ బోధానుపపత్తే.

ననువింశత్వాద్వాన్వయైకత్వ ఇత్యను శాసనాచ్ఛం గ్రాహణా
ఇత్యాదేస్సాధు తేషాం వేదాప్రమాణనిర్వాదయఃకథంప్రయోగాః విశేష
విశేషణవాచక పదయోరసతి విశేషాను శాసనేసమాన వచన కర్తవ్యనియ
మాత్ అన్యథానుగా నిర్విత్వాదేకపి సాధుతా ప్రసంగాత్. మాన

షష్ఠ్యాః ప్రకారతార్థకత్వాత్. శస్యాశ్చ నిరూపితత్వ సంబంధేన సంస
గ్గ మర్యాదాయానున్వయమాత్. స్తోకం పచతీత్యాదా విరుద్ధ విభక్తి
మత్స్యోకపదార్థస్యాపిసంబంధవిధయాథాత్వే భేదస్యభావాత్. అవధా
రణా సంగతిరితి సాత్విపనికాథ ఇత్యుక్తం. వ్యాససమాసోభయ
సంగ్రహాయాన్య తరోపాదానం. అత్యైవకారవ్యవచ్ఛేద్యమేన
యతి. నత్విత్వాదినా. విరుద్ధ విభక్తిమత్త్వం విశేషణవాచకపదో
వ్యక్తివిభక్తివిభాజక ప్రథమాత్వాదిమద్విభక్తి ప్రకృతిత్వం తాదృశప
దోపసాధ్య నిష్ప్రకారణా నిరూపిత సంసగ్గతాయాః వ్యవచ్ఛేద ఏవ
కారాథ ఇతిభావః. ననుసాజాత్యం యదిగద్యప్రియత్విశ్చేద్యం న
త్త్వం తదాసర్వవిభక్తీనానుపి పరస్పరం సజాతీయత్వా పరిత్యజ ఆ
హ. సాజాత్యంచేతి. ననుస్వప్న ఆనుపూర్వి మత్త్వమేవన్వ సజాతీ
మత్తు లాఘవాత్ కింవిభక్తి విభాజకత్వాది ప్రవేశేనేత్యత ఆహ.

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాచే.

౫

ధి - - - - - మీపగమనవేదాః ప్రమాణః వ్యవేసాధుత్వో
 వివాదనేపి "ఇతి హేతుస్తదుద్భవ" ఇతికారికాయాః "ఇతిత్రయస్యము
 దితాహేతు" రితి కావ్య ప్రకాశవ్యాఖ్యానా అసంగతిర్దుర్వారైహ.
 ఏనమసమాన లింగస్థలే విశేష్యవాచకపదా సమాన వచనస్యాపి విశేష
 గ పదస్య సాధుత్వే తాదృశస్థలే జాత్యర్థికమేకవచనమేవ సర్వత్ర విశే
 షణ పదానంతరం ప్రయోగముచిహ్నితి ప్రశ్నయేను నూనోపమాన
 శబ్దాః ప్రమాణాని. కిలరో దేవతా ఇత్యాదేరనుపపత్తిః. మైవం య
 ప్ర విశేష్యవాచక పదోత్తరవర్తి తాత్పర్య విషయ సంఖ్యా విరుద్ధసం

నన్విశి. అనుపూర్ణీక పుష్టాదిహాసా. నను భ్రాంతేః పురుష ధర్మ
 త్యాత్కార్య ప్రకాశికా వ్యాఖ్యానం భ్రాంతిమూలమేవేతి యదికదా
 చిచ్ఛాన్ద్రీయతే నగాపి దూషణా న్తరమాహ. ఏవమిత్యాదినా. ఏకవ
 చనస్యాత్పర్యత్యంవ ప్రథమోపస్థితత్వాదితిబోధ్యం. యద్యపిలాఘవా
 ద్విశేష్య వాచక పదోత్తర విభక్త్యర్థ సంఖ్యావిరుద్ధేత్వేన వక్తుముచి
 గం. తథాపి శతస్పర్శవత్త్వాన ఇత్యాదా లక్షణవాక్యత్వేన తత్రబహు
 వైర్థికస్వయోర వివక్షితత్వేన విశేష్యవాచక పదోత్తర విభక్త్యర్థ
 త్వసంఖ్యా విరుద్ధాయాః వివక్షాభావేన తత్రాపి సమానవచనకత్వనియ
 మస్యాన్వితి తాత్పర్యవిషయ పర్యంతానుధావనం. తథాచోక్తస్థలే విశే
 ష్యవాచక పదోత్తర విభక్తేస్తాత్పర్య విషయా భూత సంఖ్యై వాప్రసి
 ధ్ధా సాధుత్వాన్ధమేవ తత్ర బహువచన ప్రయోగాత్. విశేషణవాచక
 పదోత్తరంచ ప్రథమోపస్థితత్వాదేనై క వచన ప్రయోగఇతి తాదృశ
 స్థలస్య తథాభూతత్వేన నతత్ర సమాన వచనకత్వ నియమితిభావః.

భూయా అవినశితత్వం. తత్రవిశేష్య విశేషణ పదయోగసమాన వచ
కత్వ నియమః. అతఏవ పురూరహో మాద్రవసా విశ్వేదేవా ఇత్యా
దా ద్విత్వ విశిష్టయోః పురూరహో మాద్రవః ప్రభృత్యోర్విశేషణ శ
యా వినశితత్వాత్తద్వాచక భేదస్య ద్వివచనాత్తతా. వేదాః ప్రమా
ణ మిత్యత్రచ విశేషణ పదోత్తరవిభక్త్యా బహుత్వ విరుద్ధమేకత్వంవివ
క్షితం. తచ్చ ప్రకృత్యర్థతానచ్చేదకే ప్రమాకరణత్వేన్వేతి. శాబ్దప్ర
మాకరణత్వంచ శబ్దత్వానచ్చిన్న యావద్బుద్ధి నిష్పమేక మేవేతినాదౌగా
గ్యతా. నచపదార్థః పదార్థే నాన్వేతీతివ్యుత్పత్తి విరోధః సంపన్నోవీగి
హిరిత్యనేక వీగహితాశ్చర్యకేప్యేక నచనదర్శనేన తాదృశ వ్యుత్పత్తిసం

* అనవవేతి. యత ఉ క్షణం ఏవసమాన వచనత్వ నియమః.
యత్రతు తద్విరుద్ధసంఖ్యా విశేషణ వాదకపదోత్తర విభక్త్యా వినశి
తా. తత్ర తదర్థత్వ విభక్తిరత ఏవేత్యర్థః. నన్వయితావ భేదక య
త్కొదిద్ధర్మ విశిష్ట ఏవ పదార్థాంతరస్యా వ్యయోధవతీతి నియమః. అ
న్యధా సిద్ధిర్మితావ భేదక శాబ్దబోధాపత్తిః. నచ్చేచ్ఛాప త్తినివాద్యం శ
ధాసతి శాబ్దబోధమాత్ర యోగ్యతాజ్ఞానస్య కారణతా సిద్ధాంతస్యవ్యా
ఘాతాపత్తిః. తథాపి వాదబుద్ధికాలే శాబ్దబోధ వాచనాయేనవాదయో
గ్యతాజ్ఞానస్య శాబ్దబోధకారణత్వ మభ్యుపేయతే సిద్ధిర్మితావభేదక శా
బ్దబోధోపగమేచతస్య కాగబుద్ధ్య ప్రతిబధ్యతయా బాధసత్వేన తాదృ
శశాబ్దబోధ ఇచ్ఛాప త్తిసంభవేన తత్రయోగ్యతాజ్ఞానస్య కారణత్వాధా
వేన శాబ్దబోధమాత్రే యోగ్యతాజ్ఞానస్య కారణత్వా నుపపత్తి రితిన్య
క్షణ లేన్వాశ్రయి ప్రకృత్యర్థతావభేదకనన్వయోపగమంపరాను బంధే

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదః.

2

కోచస్యవశ్య కత్వాత్. యదిచస్వాశ్రయ ప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకత్వ
సంబంధేన ప్రకృత్యర్థ ఏవై శత్యాన్వయః. వీరిహిత్యజాతేస్వరూపతవ
వీరిహిత్యనిఃపక్ష్య తావచ్ఛేదకతయా అన్వయితావచ్ఛేదక రూపేణాను
పస్తితే. తనపదాగ్రాంతరస్యాన్వయూనుపపత్తే రితిమన్యతే. తదా ప్ర
కృతే వీర్యశ్లేషగణిః.

యస్తు సంపన్నో వీరిహిత్యాదౌ ఏకవచనోపస్థితానీ నాన్తే క
త్వాని నానావీరిహిష్వనీయంత ఇత్సుక్తేన సామంజస్యే జాతావేకత్వ
తానోపగమో నిర్దేశ్యతి. తదనంత యశస్య సజాతీయ నిష్ఠ భేదప్రతి
న చాదివాప్యేవా గణ్యా ఏకత్వాన్వయో వగంతవ్య ఇత్వాశంకతే.
* మునిచేతి. నాన్తే కత్వానీతి. ఏకవచనత్వా వచ్చిచ్చన్తేకత్వా వచ్చి
చ్చ శక్త్యాన్ వీరిహితదనన వీరిహిత్యా వచ్చిచ్చ శక్త్యాదితి బా
వః. * అర్థశబ్దేతి. నస్తునాగ్రసాధారణ్యాత్మక కేవలాన్వయిత్వహేతు
కానుమానాదేవేత్వం. సథాన్తే కత్వం ముగాదిన్య త్తిమక్తేవలాన్వయి
త్వాదిన్యమనానాదేవ ముగానావేకత్య బోధోపపత్త్యాతాదృశైకత్వ
మాతేషికవచనస్య స స్థిర్నుసంభవతి. అనన్యులభ్యశ్చద్విధౌ ఇతి న్యాయా
దితిభావః. ననూన్తన్వాయస్య ప్రమాణాన్తరాలభ్య ఏవార్గః పదశక్య
ఇన్ద్రాగ్ర తత్కార్యం. తదనంతి వర్గతే వప్పేరనుమానతోపిలాభ సం
భవేన పర్వహో వహ్నిమానిత్యాదౌ నహ్నిపదస్య వహ్నివపిత క్త్యభావ
ప్రసంగాత్. కిన్తు సమభివ్యావృణ పదాన్తరేణాలభ్యోయోగ్యస్తత్రై
నపదస్యశక్తిః కల్పయత ఇత్తేనకద్యః. అతఏవ కర్మణి ద్వితీయేతి సూ
తేగ్గా ద్వితీయామూః కర్తృత్వే శక్తిబోధనేపి క్రియాజన్య ఫలశాలిత్వ
రూప విశిష్టకర్తృత్వేనశక్తి రుపేయతే ద్వితీయామూన శక్తిరుపేయతే.

యోగితావచ్ఛేద కైకత్వరూప స్వసజాతీయ ద్వితీయ రహితత్వమే కవ
చన్యాః సత్వైకత్వమాత్రం తన్యవస్తుమాత్ర సాధారణ్యే నార్థతపవ లా
భాత్. అనుపయోగాచ్చ. అతపవ పశునాయశేతేత్యాదా పశునిష్ఠతా
ద్భుతైకత్వస్య వివక్షితత్వాదచేక పశుకరణక యాగాన్నా దృష్టసి.

క్రియాయాస్పృహభివ్యా హృత భాతుశపవలూభ సంభవాత్. ఫలప్రక
త్యర్థ యోస్సంసర్గస్వాపి ఆకాంక్షయైన లాభసాధనాత్. ఫలమాత్ర
పవ ద్వితీయాయాశ్చ క్రియ భ్యు పగమ్యతే పాశీనై రిశ్యతాచ. * అను
పయోగాచ్చేతి. కేనైకత్వ బోధస్య నిష్కరియోజనత్వా దితిభావః.
అత్రకతి ఘటాస్సంతీతివత్తై అత్రఘటోస్తీత్యుత్తరం హినానాఘట స
త్త్వ శంకానిరాసామైన ప్రయుజ్యతే. నచైకత్వ బోధమాత్రేణ తా
దృశ శంకానిరాసస్సంభవతి. బహుఘటస త్వేపి ప్రత్యేకమగు ప్లేక
త్వ సత్త్వాదితిహృదయం. * అతపవేతి. ననుపశునాయ శేతేత్యతస్య
పదం యద్యేకవచ నాత్తసరం తదాస్యపదం పశుశేతిపదం తత్సమభి
వ్యాహృతం యాగపదం తదన్తో యాగసామాన్యం ప్రకరణా ద్విలక్షణ
యాగోవా తత్సంసర్గ కరణత్వం తద్విశిష్టత్వేన సజాతీయాస్స క్వేఽపి
క్షణయాగకరణీభూతాః పశవః. సప్లేక పశుకరణక విలక్షణ యాగ
పకపవ కర్తృభేదేన కాలభేదేనచ తేషాం బహుత్వాత్. తథాచ తా
దృశ యాగకరణీభూత పశునిష్ఠభేద ప్రతియోగితా ననచ్ఛేదక మేకత్వ
మప్రసిద్ధం. తథావిధ యాగకరణీ భూత పశునిష్ఠైకత్వా నానుపి చానీన
న్యామేన తాదృశభేద ప్రతియోగితాననచ్ఛేదకత్వాదితి నుచాదసనుంశ
సః. యదిచయత్రైకత్వాన్వయో వివక్షిత ప్రతేప స్వపద్ధాః. తత్సమ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహిత పుస్తక త్రివాచ.

సాజాత్యంచస్వసమభివ్యా హృతఃపార్థ సంసర్గిత్వ విశిష్ట ప్రకృత్సర్జితా
వచ్ఛేదక రూపేణ. అతోత్ర ఘటో స్తీత్యాదౌ ఘటనిష్ఠభేద ప్రతియో
గితా నవచ్ఛేదకైకత్వా ప్రసిద్ధానపినక్షతిః. ఏతద్దేశ విద్యమాన ఘటని
ష్ఠభేద ప్రతియోగితా నవచ్ఛేదకైకత్వస్యైవ శత్ర బోధానితి. శస్యచ
ప్రసిద్ధత్వాత్. ఏతద్దేశే బహుచుటసర్వ దశాయా తాదృశవాక్య
ప్రయోగైర్జాత్యేకత్వాదేవ సమర్థనీయః.

యన్తు ఏకత్వా వినతాయానుపి భావాఖ్యానార్థే ఏకవచనస్య
సామన్య దర్శనాశ్చుఖ్యానా అనివక్షణేపి సంవన్నో వీహి రిత్వానా
వేక వచనోపపత్తేరలం జాత్యేకశ్చ పరశయా శశసమర్థనేనేతి. తదప్య

భివాహృతశ్చోద తదన్ని తత్వమేవ. తథాచ స్వాన్వయీయఃపదార్థః
శస్యం స్వీకృత్య విశిష్ట ప్రకృత్సర్జితావచ్ఛేదక రూపేణేశ్వర్గః పరవసితః
తథాచ పశుగాయ శేతేత్రాత్ర యదన్వశ్చశుక్య తావేకత్వ మన్వేతి. తద
న్వయీవీయోగతా బలా తత్పశుకరణకయాగ న్య శేవచక్షు యాగా
త్తరం శక్యరణశ్చ విశిష్ట పశుత్వేన సజాతీయం స్వయమేవ. పశ్వం
తతే తద్వాచన క్షిరణత్వాభావాత్. తన్నిష్ఠభేద ప్రతియోగితా నవ
చ్ఛేదకంచ స్వనిష్ఠమేకశ్చం భవత్సేవేతి నాప్రసిద్ధిశుచ్యతే. తదానం
వన్నో వీహిరిత్వాదానపి అనయనో పచయ గూపాయా సంపత్తే
వీహి వ్యక్తిభేదేన భిన్నతయా యద్వీహివ్యక్తవేకత్వాన్వయః అభే
దేనతదన్వయి సంవన్నవ్యక్తి సంసర్గిత్వ విశిష్టవీహితేన స్వసజాతీయం
స్వమేవ నాన్యవీహి వ్యక్తిరితి తన్నిష్ఠభేద ప్రతియోగితా నవచ్ఛేదకం
తన్నిష్ఠమేకత్వం ప్రసిద్ధమేవేతి యత్ప్రత్యాది మతదూషగా నుపపత్తి

కించిత్కరం. భావాఖ్యాశస్థలే గత్యంతరవిరహేణ విభక్తేర్నిర్ధకత్వోప
గమాత్. అశ్రచస్థాకత్వ సంభవే శస్పరిత్యాగస్యా నుచితత్వాత్.
సతితాశ్చర్యే తద్బోధస్యాను భావికత్వాచ్చేతి. ఏవంశ్రయ స్సమునితా
హేతుశ్చత్ర హేతుపదం కార్యోత్పాద ప్రయోజక తావచ్ఛేదకసము
దాయ త్యావచ్ఛిన్నపరం. తాదృశ సముదాయత్వాన్విత మేకత్వ మే
కవచనార్థః. అతఏవ శక్త్యాదీనాం శ్రయాగాం తృణాగిణిమణి న్యాయే
న హేతుశ్చ శంకానిగానః. శధా సత్యేషామే కైక సనువధానద శా
యామపి కార్యోత్పత్తేరావశ్య కతయా తత్త్రితయ పర్యాప్త సము

రితిచేత్. మైవం యన్తైకత్వాన్వయో వివక్షితః తదేవ స్వపదార్థః
తస్య మభివ్యాహృశశ్యం విభక్తిర్నిర్ధావాగా తదన్వయిత్వమేవ. శక్త్యం
సర్గిత్వమపి విభక్తిర్నిర్ధూవ సంబంధేన శక్త్యంబంధిత్యం. తథాచ పశునే
త్యతయత్పశువ్యక్త ఏకత్వాన్వయోయదా వివక్షితః తదా శృతీయా
ర్థ కరణ త్వద్వారా తత్పశువ్యక్త్యన్వయి నీతశ్చశు కరణ విలక్షణ
యాగ వ్యక్తిరేవ యోగ్యతా బలాత్. తత్కరణత్వ విశిష్ట పశు
త్వేన తత్పశువ్యక్తే నైన సజాతీయా తన్నిష్ఠ భేద ప్రతియోగి
తా నవచ్ఛేదకంచ తన్నిష్ఠమేకత్వమితి నోక్తానువపత్తిః. అశ్రఘటోస్తీ
త్యాదావపి సప్తమృద్ధాధేయత్వద్వారా స్వాన్వయీ ఏతద్దేశ తన్నియా
పితాధేయత్వ విశిష్ట ఘటత్వేన సజాతీయస్స ఏవఘటః తన్నిష్ఠభేద ప్ర
తియోగితా నవచ్ఛేదకంచ తన్నిష్ఠమేకత్వమితి తత్రాపినానువపత్తిః. ఏ
వమన్యత్రాప్యను సంధేయం.

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౧౧

దాయశ్చస్య కార్యోత్పత్తి ప్రయోజకతా నవచ్ఛేదక శయాతేషాం త్ర
యాణాం తథావిధైక సముదాయత్వా శ్రయత్వా నుపపత్తేః. ఏనంజా
త్యాకృతి వ్యక్తయః పద్ధా ఇత్యత్ర త్రితయనిష్ఠస్య పదశ క్తిరూప ప
ద్ధాత్వస్యైక్యత్వం వివక్షితమితి తత్ర విశేష్య పదస్య బహువచనాంత
త్వేపి విశేషణ పదస్యైక వచనాంత్యోప పత్తిః. ప్రత్యక్షాను మానే
త్వానిసూత్రే) ప్రమాకరణత్వ రూప ప్రకృత్యర్థ తావచ్ఛేదకస్య ప్రత్య
క్షాను మానానినిష్ఠస్యైకతాయా శాసితత్వేన అవివక్షితత్వాత్ప్రమా
ణపదస్య బహువచనాంత్యేతి. ఏవం పితరోదేవతా ఇత్యత్రాపి పితృపి
తానుహాదీనాం సహితానామేక రూపేణ దేవతాత్వవిరహేణ పితృత్వ పి

గగననిత్యాదౌ యత్రస్వసమభి వ్యాహృతం నుప్తిజన్తరూపవ
ద్ధాత్వతర మప్రసిద్ధం. తత్రకేవల ప్రకృత్యర్థ తావచ్ఛేదక రూపేణైవ
సామాన్యం వినక్షణీయమితిభావః. యదాచైతద్దేశే శుక్లనీలోభయ ఘ
టసత్త్వే ఏకదేశస్మిన్తి మట నిష్ఠభేద ప్రతియోగితావచ్ఛేదకమేవ నీల
ఘట నిష్ఠ ఏకత్వమితి అత్రనీలో ఘటోస్తీతివాక్యస్య ప్రామాన్యమువ
పత్తే. నీలపదార్థస్య స్వీయవిభ క్త్యర్థద్వారా స్వాన్వయిత్వా భావాది
తివిభావ్యతే. తదాస్వస్థిన్నభేద సంబంధేన యాదృశధర్మా వచ్ఛిన్నస్యా
న్వయః. తాదృశ ధర్మసామానాధికరణ్యం విభ క్త్యర్థద్వారా స్వాన్వ
యీయః పద్ధాః శన్నిరూపిత విభ క్త్యర్థాన్విత సంబంధ సామానాధి
కరణ్యం చేత్యుభయమేవ సమభి వ్యాహృత పద్ధా సంసర్గితవ్య మిత్య
ర్థాద్వక్తవ్యం. ఉక్తస్తలేచన్వస్థిన్తు అభేదసంబంధేన నీలత్వానిజాతివి
శిష్టం యన్నీలరూపం తదవచ్ఛిన్న మప్యన్వేతి. తథాచ నీలరూపసామా

తామహత్వాదినా వృధగేవత్యా గోదేశ్య త్వనూప దేవతాత్వం ఉదే
శ్యతావచ్ఛేదకభేదే నైవోదేశ్యతా భేదాత్. తతైకత్వస్యా వివక్ష
యాదేవతాపదస్య బహువచనాంతరేతివిక్.

స్వప్రకృతి కత్వంచ స్వాశ్చవహిణోక్షరత్వేన ప్రతिसంధీయమా
నత్వం. తేనదధి సుందరమిత్యాదా విశేష్య పదానంతరం విభక్తే రస
త్వైపి నక్షతి. తత్ర విభక్తేరను సంధానం వినాశాబ్దబోధానుసగమాత్
ఏవంతాదృశ విభక్తి సజాతీయ విభక్తికత్వనుపి తథా విధ విభక్త్యన్య
వహిత పూర్వ వర్తితయా ప్రతिसంధీయ మానత్వం. తేనేదందనీత్యా
దా విశేషణపదానంతరం విభక్తేరస త్వైపి నక్షతి.

నాధికరణ్య తద్దేశవృత్తిస్య సామానాధికరణ్యభయ విశిష్టత్వేన సజా
తీయః ఏకదేశవృత్తి సుబంధవ. తన్మతేన ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకంచ త
న్నీలఘట నిష్ఠమేకశ్యమితి నోక్తవాక్యస్య సామాన్యాయవర్తి. య
త్రచ త్వస్మిన్నభేద సంబంధేనాన్వయి పదార్థాంతర మప్రపర్థం తత్ర స్వ
త్త్విత్వాది దళనునుపాదేయమేవ. అతస్తత్ర తాదృశకత్వా ప్రసిద్ధాన
వినక్షతి. ఏవంచ సుపన్నో వీహిరిక్యగ్రాపి అవయవోపచయ సామా
నాధికరణ్య విశిష్ట వీహితేన స్వజాతీయాన్వ ర్వేప్య పచితానయవవీ
హయః తన్నిష్ఠభేద ప్రతియోగితా నవచ్ఛేదకమేకత్వ మప్రసిద్ధమితి య
త్త్విత్వాది మశదూషణముపి గ్రంథకృతాం సూక్ష్మక ఏవేతి విభావ
నీయం జాత్యేకత్వాదేవేతి. ననుజాతావేకశ్యభానోపగమేకాతా కింకేన
లమేకశ్యం భావక ఇత్యుక్త్యతే ఉగస్వసజాతీయ నిష్ఠభేద ప్రతియోగి
తా నవచ్ఛేదకై కత్వం. తత్రప్రథమేకస్య వస్తుమాత్ర సాధారణ్యేత్యా

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే.

౧౩

అధనీలస్య ఘట ఇత్యాదావపి పదార్థోపస్థిత్యాది కారణ సమవ
ధాన సంభవాత్కథంననీల ఘటాద్యోరభేదాన్వయ బోధః. సామగ్యా
కార్యజననే ఉక్త నియమ భంగ ప్రసంగయాప బాధకస్యా కించిత్కర
త్వాదితిచేత్. న. తథావిధ్యాన్వయబోధౌ సయికాకాంతౌవిరహాత్. త
థాహి. తాదృశాన్వయ బోధే ప్రథమావిధ క్త్యంత ఘటాదిపద సమ
భి వ్యాహృత ప్రథమాంత నీలాదిపదన్వమేవా సమస్త నీలఘట పదా
ద్యాకాంతౌ. సమాసస్థలేద ఘటపదాద్యవ్యవహిత పూర్వన ర్తి నీలప
దన్వం. నీలపదాద్య వహిలోత్తరవ ర్తి ఘటపదన్వంవా ఆకాంతౌ. ఉ

ది మామగ్నగ క్తతా. ద్వితియేద జాతే స్వసమభివ్యాహృత పదార్థా
నా సత్త్వి. తత పదార్థా క్తరాన్వయ విరహాత్. ప్రకృత్యర్థ తా
నచ్చేదకరూపేణ స్యసజాతీయా ప్రస్థితీర్చేత్. స్వాశ్రయ ప్రకృత్య
ర్థ తానచ్చేదకవ త్త్వ సంబంధే క్తకత్వస్య ఏతద్దేశవృత్తి సుపేష్టేవా

ఇన్ద్రియ జాత్యేకత్వాదిత్యస్య తాత్పర్యాత్. తథావైకత్వా
న్వయబో ఘటస్యా కరూపేణ సజాతీయై తస్ఫుటవృత్తయ స్సర్వేపి మ
హా క్తన్ద్రియభేద ప్రతియోగితా నిరూపిలోక్త పరంపరా సంబంధావచ్ఛి
న్యానచ్చేదకతా రూప్యం ఘటస్యనిష్ఠమేకత్వం. అనచ్చేద కతాయాం
యవై కికత్వస్యయేన సంబంధేనాన్వయో వివక్షీణః తత్సంబంధా వచ్ఛి
న్మత్వ నివేశనంచావశ్యకమేన. అన్యథా ఏతద్దేశే ఏకఘటస త్త్వ దశా
యానుప్యత్ర ఘటో స్థిత్యాదివాక్యస్యా సామగ్యావత్యై. ఏతద్దేశవృ
త్తిఘటన్ద్రియంయదేకత్వం విషయతా సంబంధేన తదవచ్ఛిన్న భేదస్య త
స్ఫుటపి సత్త్వాత్. బాతావేతా దృశై కత్వ భానప్రయోజనాతు ఏతద్దే

కస్తలేచతాదృశ్యా ఏకస్యా అస్యాకాంతాయా విరహాన్నాపత్తిః. కా
ర్యతానచ్చేదక కాటావవ్యవహితో ద్దరస్య నివేశాన్నోక్తా కాంతాన్దాన
యోః పరిస్పరజన్యబోధే వ్యభిచారః.

యస్మిన్మాసవ్యాస సాధారణం విశేషణపదస్య విశేష్యవాచక
పదాప్రకృతిక విభక్తిర్వై ప్రకృతిస్యగూఢం నిర్దుష్ట విభక్తి రాహిత్యమేవ
తాదృశాన్వయబోధా సముక్తాకాంతా. విశేష్యవాచక పదస్య విశేష
ణవాచకపదా ప్రకృతిక విభక్తిర్వై ప్రకృతిస్యగూఢం తథా. నీలోముటమాన
యేత్వాదావ సాధవాని. తదనన్. విశేష్యవాచక పదాప్రకృతిక
స్య తాదృశ పదాను ద్దరస్య సమ స్థైర్యా ప్రతిసంకీయమానస్య
రూపస్యవా నీలోముట ఇత్వాదా నీలానిత సనుభివ్యాహృత విభక్తి
ముట పదసనుభివ్యాహృత విభక్తి భిన్నతయాచత్వాత్.

శక్యత్తి మశేష్య కటశ్యమేకం నానావేది సంశేచానిన. శీతేన. కట
త్వస్య నానాత్వే కటశ్య నిష్టానామేకత్యా నామపి చానినీన్యాయేనో
క్త పరంచా సంబంధేన తాదృశశేక ప్రతియోగితావచ్చేదకత్వా వత్తి
నతాదృశైకత్వ బోధస్యానుపదాన ఇతిన్దేయం.

* భావాభ్యాస ఇత్యాది. అఖ్యాతార్థ కర్తృశ్య కర్మత్వాన్వయ
రస్య యత్రాన్వయః తత్రైవ అఖ్యాతార్థ సంఖ్యాన్వయఇతినియమా
ద్యావాభ్యాసస్యచ కర్తృశ్య కర్మత్వాద్వ్యక్త విరహాత్. తద్గ్ సంఖ్యా
న్వయో నకుత్రాపీతిస్థిగ్గాంకు. సచాగత్వా తత్రథాత్వ్య ఏవ సంఖ్యా
న్వయః కృతావస్థీకీయక ఇతివాచ్యం. తథాసతి థాత్వ్యస్య ద్విత్వబ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౧౫

అథవిశేష్య వాచక పదోత్తర విభక్త్యర్థ విభక్తి విభాజిత
ధర్మవద్విభక్తి రాహిత్య విరక్షణానుదోష ఇవేచ్ఛర్మి విభక్తిత్వాది
కనుజానతః పురుషస్యతాదృశః కర్తృజ్ఞానా సాధనాత్. శాబ్దబోధాను
సవత్తి. నీలోపట ఇత్వాదావపిపదస్యా మృదత్వాది భగిను దశా
యాం తాదృశబోధానుదయాత్. నీలస్య కుట ఇత్వాదావపి షష్ఠ్యా
దేహ్యుదత్వాదిభగిను దశాయాం శాబ్దబోధోన్మత్త్యాస్వరూపతో విరు
ద్ధ విభక్తిగాహిత్యస్యా ప్రయోజిత్యాత్.

అథనీలోపటః నీలకుట ఇత్వాదివిభ బోధ సాధారణం స్వా
త్వసంబంధీన్మ పదాను త్తరత్వ విశిష్టస్వా త్తరత్వసూచ స్వావ్యవహితో
త్తరత్వ సంబంధేన నీలాదిపదవత్స్వంతః కుటాదిపదవ్యమేవ తథా స్త్వితీ

హుత్య వివక్షయా భావాఖ్యాతస్య ద్వివచనాదాప యై. భావాఖ్యా
తేను ఏకవచనమేవసాగు చతుర్వి నవనాదికమితిభావః.

చతుర్వి నవనాదికమితితా హేతు రితికాన్య ప్రకాశ వ్యాఖ్యా
యా అసంబంధీన్మత్వైవ. తత్ర ప్రకృత్యర్థ తావచ్ఛేదకహేతుత్వస్యా
పికారణ తావచ్ఛేదకత్వ క్తి నిపుణతాదిభేదేన భిన్నతయా ప్రకృత్యర్థ తా
వచ్ఛేదక వ్యాపకత్వస్యభాధానిశ్చయ ఆహ. ఏవమిత్యాది. ఏకత్వమివ
క్షీణమితి. జాత్యాకృతి న్య క్షిప్తు శక్తిర్నానాత్వేన నానార్థక హర్వాది
పదభేద ఇవ ఏకైకవిషయక శాబ్దబోధోగవాది పదేష్వవిస్యాదినిత్రిష్టి
కత క్తస్త్వీకార ఇతిభావః.

* స్వావ్యవహితో త్తరత్వాది. అయంభావః న్యంతకుట పద
జన్య కుటవిశేష్యకాభేద సంస్కృత నీలప్రకారక శాబ్దబుద్ధిత్వావద్భిన్న

చేస్తు. నీలఘటరూపమిత్యాది వాక్య సాధారణ్యానురోధే నాన్వాదృ
శ్యా అంకాంతాయాన్సమానస్థలే ఉపగంతవ్యతయా ఉపదర్శిత సమాస
వ్యాస సాధారణానుగతాకాంతాను సరణస్యా ప్రయోజకత్వాదితి.

అగ నీలఘటరూపయేత్వాదా నీలా ద్వేష్టాదానవ్యయోపగమే
నీలాదిపదోత్తరాన్నిభ కర్తృత్వాదేః కుతాన్వయ ఇతిచేన్న కు
తాపి. విభక్తిస్తు సాధుత్వార్థమేన ప్రయుజ్యతే. అభేదపదవా విశేష
ణ విభక్తేర్థః. అభేదస్య సంస్కరణ్యాద మాభానంతు సమాసస్థలపద
తత్రలు ప్త విభక్త్యనుసంధానం వినాపి శబ్దబుద్ధేరాను భావకత్వాదివ్య
పి నదంతి.

ప్రతి నీలపదావ్యసహితోత్తర ముబంశములు పదజ్ఞానం మోక్షునిని స్వాది
విభక్తిభేదేన వ్యాససమాస సాధారమై కవన కార్యకారణ భావస్వీక
రణీయః. అత్ర సవ్యాస సమాసభేదేన కార్యకారణ భారత్వైవిర్యం.
సచావ్య వహితోత్తరత్వం తత్పదో గత పదాను త్తరత్వే సతి తత్పదో
త్తరత్వమేవనాచ్యం. అన్యస్య మన్వచత్వాత్. తథాచనీలోఘట ఇ
త్యత్ర నీలపదోత్తరత్వస్యైవ స్వంతములు సదేన త్యైవ అకాంతమనవ
త్తితివాచ్యం. ఇక్ష్పతే అన్య వహితోత్తరత్వస్య స్వాత్తరమపదభిన్న
పదాను త్తరత్వేనతి స్వాత్తరత్వ మావస్యైవవిచక్షణీయత్వాత్. ఉక్త
స్థలేద నీలపదోత్తర మపదభిన్న మం కటాదిపదమేక. ననునీలాదిప
దోత్తర విద్యమాన మపదం కటాది పదాను త్తరత్వస్యైవ తులనదే స
చ త్యైవాకాంతోపపత్తే. పదస్యైవేతి వ్యర్థమిన్వాన్యం. తథాచని నీ
లోఘట మిత్యా దావపి అభేద శబ్దబోధా పత్తే. ఏనమేవ విభ

రానుదీప్తియ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే.

౧౭

అద్వైత స్వతే అభేదోయదిభేదత్వా వచ్చిన్నా భావ స్తదా ప్రసిద్ధిః.
యచ భేద ప్రతియోగికో భావ స్తవాసీలః జలనిత్వాది వాక్యస్యాపి
చామాన్యాప స్తిః. జలే ద్విత్వాదినా నీలభేదాద్య భావసత్త్వాత్. నీల

క్షయస్థరాస్త ఘటాదిపదస్థలే స్వోక్తరావృదభిన్న పదాను స్థర త్వేనతి
స్వోక్తంత్య రూపమవ్య నహితో స్థరత్వం నివేశ్య తాదృశనీలపదావ్య
వహితో స్థరానుగత ఘటాది పవత్వనిత్వాది కమేనాకాంతౌ నిర్వా
చ్యా. * నీలఘటరూపనితి. అతఘటపదస్య స్వాద్య స్తతా విరహేనా
నా కాంతాయా అపస్త్య స్తత్ప్రత్యాగే చోక్త దోషాప త్రితిభావః.
* అన్యాయశ్చాన్యైః. నీలపదో స్థర పదాను స్థర త్వేనతి నీల పదో స్థర
త్వరూపా వ్యవహితో త్వత్వ ముపేక్ష నీలపదవర్ణవదశ్య రూపా
యాభివ్యక్తః. అన్యాయావత్వానితి. నీలఘట నిత్యాదావపి నీలఘట
రూప నిత్యాదిస్థలానురోధే నానశ్య నిర్వచనీయా కాంతాయా ఏవన
త్వానితి. * కుతానీన్యాయానితి. ఏకశ్రవిశేషణత్వే నోపస్థితస్యాన్యశ్రవిశే
షణత్వే నాన్యమస్యా పుష్పమృతయా ఘట విశేషణే భూతస్య నీలస్య
ద్వివీయాన్యక త్వత్వే విశేషణతయాన్యయా సంభవాత్. నీలపదో స్థరా
న్యైత స్వస్వక త్వత్వే నీలాభిన్య ముటస్యాపి విశేషణ వికయాన్యయోన
సంభవత్వేన. ప్రత్యయూహం ప్రకృత్యగ్గా నిర్వచస్యాన్ బోధకశ్చాన్.
మూలపదో స్థర విభజ్యైర్ల యగ్ధావ శ్చైత్యేన్యగణా ఇస్తావత్వావయా
గ శ్చ. * కుతానీనితి. నన్వేనా నీలపదో స్థరం విభజి ప్రయోగ ఏవ
నస్యాత్ "నన్వేనీన్యవీ" ని మాజేగా ప్రకృత్యగ్గానిర్వచ క త్వత్వ వి
వత్తాయామేవ నివీయాను శాసనానిశ్యత ఆహ. విభజి స్థితి. తవ

ప్రథమాకాశికం.

భేదత్వా వచ్చిన్నాభావస్య విభక్త్యర్థే నీలాది పదార్థా నన్యాయ ప్ర
సంగః సచభేద ప్రతియోగికాభావ ఏవవిభక్త్యర్థః. నీలపద సమభివా
హారాన్నీలభేదత్వా వచ్చిన్నాభావః ప్రతీయత ఇతివాచ్యం. పదార్థద్వ
య సంస్కభావస్యైవాకాంతౌ నియమత్వా న్నీలభేదత్వా వచ్చిన్న ప్ర

విభక్తిరహితస్య నీలపదసావనమానస్థలే సాధుత్వేపి నిరర్థికాకాచిన్ద్ర
క్తిః ప్రయోగవ్యేత్వాయాశం నదాపిన ద్వితీయా నియమ ఇతి వా
చ్యం. విభక్త్యుపర ప్రయోగాత్తత్పర్య విషయా భూతాభేద శ్చా
బోధ ప్రయోజకాకాంతౌ నుపపత్తేరితిభావః. సతిస్సాక్షత్య సంభవే ని
ర్భక్త్య కల్పనాయా అన్యాయత్వాదాహ. * ఆభేదఏవవేతి. సత్త్వే
తత్త్వతేభేద సంస్కరకశ్చాబోధ ఏవావసరసాదిత్యుతహ. * ఆభేదస్యేతి.
ననుసమానస్థలేపి లుప్త విభక్తిప్రతిభావేద ప్రకారక శ్చాబోధస్యైవ
సంభవేన ఆభేద సంస్కర శ్చాబోధ ఏవ కుఠీనావలంబ్యత ఇత్యుతా
హ. శత్రయి త్త విభక్త్యు సాధారణితి. అప్రసిరితి. భేదస్యకేవలా
న్యాయిత్యాదిభావః. * యదిచేతి భేదప్రతియోగితాకా భావ ఏవ విభ
క్త్యర్థః. సచభేదస్య కేవలాన్యాయిత్యేపి నాప్రసిన్ధి. భేదానాం నానా
త్వేన తత్త్వేదా భావసాని తథా వికల్పార్థవన ప్రసిద్ధిర్భావః.
తదేవ తేకేభేదే ప్రకృత్యర్థస్య నీలాదే ప్రతియోగ సమావరణ ఇతి
భావః. * ద్విత్వాదితేతి. అవచ్చిన్న ప్రతియోగితాకన్యం త్త్వతీయా.
తస్యచ నీలభేదాభావేన్ద్రయః. తథాచ జలే నీలభేదసత్త్వేపి నీలభేదక
రోధయా భావస్య తజాగ్ని తవనూ తసాని నీలభేద ప్రతియోగితా
కాభావత్వేనచ నీల జలని నాన్యసాని సామాన్య పత్తిరితిభావః.

రామద్రోయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౧౦

తియోగితాంశ్చావేదన్య త్రిం వినాభేదరూప వచార్థ తావ స్థితకన్యా
భావే తాదృశసంబంధేన భావా సంభవాత్. మైత్రం. భేదో భావశః
విశేషణ విభక్త్యర్థః. విశిష్టలాభస్త్వా కాంతావశాత్. ఏతేనభేదేన
లాదిపదార్థాన్వయే ఏకదేశాన్వయ ప్రసంగి ఇతినిరస్తం. నచవిశేషణవి

* నీలభేద త్వేతి. నీలత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితా కభేదత్వా వచ్చి
న్న ప్రతియోగితా కాభావ ఇశ్యద్ధః. అన్యథా నీల ఘటేఽపి నీల
ప్రతియోగిక భేద స జ్వేన నీలో ఘట ఇతి వాక్యస్యాపి సామా
న్యా నుపపత్తే. * అనన్వయ ప్రసంగఇతి. విభక్తేన నీలభేద

త్వా వచ్చిన్నా భావబోగనేనీల పదకై యద్భాదితిభావః. నచోక్తదో
షవారణాయ నీలత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదత్వా వచ్చిన్నాభా
వజ్వేన విభక్త్యర్థే నోపగంతవ్య ననూ ననేకదేశేనీలత్వే ఆదేయ
త్వాది సంబంధేన ప్రకృత్యర్థ నీలస్యాన్వయే కింబాధకమితివాచ్యం. శ
ర్థస్థి విశేష్యకాదేయత్వాది సంసర్గక తద్ధిర్తి ప్రకారక శాబ్దబోధే ఆ
కాంతా విరహాన్వ గ్రంథకృతై వాగే ప్రతిపాదయిష్య మాణత్వాత్.
యన్వయేవమపి విభక్త్యర్థకదేశ నీలత్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితాయాం
ఆదేయననూ గదన్వయస్సంభవత్సేవ. తథాపి సిద్ధాంతే వ్యనికరణ న
ప్రవచ్చిన్నా భావాస జ్వేన తదన్వయస్యాన్వయ సర్వకతయా తత్పదన్వ
యై యద్భావ విద్భావైరై వేక్ష్యతై న గ్రంథకృతాంతాత్పర్యం. * నచే
తి. ప్రతియోగితా సంబంధేన భేద విశిష్టభావ ఏనవిభక్త్యర్థః. పరం
తు నీలోఘట ఇత్వాదా నీలాదిపద సమభివ్యాసాన మాపాకాంతా బ
లాదేన సంసర్గభూత ప్రతియోగితాయాం నీలభేదత్వావచ్చిన్నత్వం సం

భక్తేరిభేదార్థ కత్తే నీలంఘట ఇత్యాదావప్య భేదాన్వయబోధావత్తి.
 ధాన్యేనధనవానిత్యాదా త్వతీయయా అభేద బోధనాత్ అభేదప్రకా
 రకబోధ విరుద్ధ విభక్తిగాహిత్వస్యా నపేక్షణాదినివాద్యః. ద్వితీయాది
 నా అభేద బోధనే ద్వితీయాత విశేష్యనాచక పదనమభి వ్యాహారస్య
 ప్రయోజకస్య మిక్కువగమాత్. అనప్రమేయములు ఇత్యాదా ప్రమీ
 యత్వార్థాన్నియు భేదాన్నియును గుర్తించునట్లు నమనియక నునుకర్తవ్యస్యః

స్వభావచ్ఛేదక విధయాభావత ఇత్సుపేచుతే. శభావనోధయాభావా
 దిక నూనాయోక్తాతి ప్రసంగ ఇతిభావః. * పదార్థవ్యయేతి. పదదర్శ
 యార్థయోగిత్వర్థః. ఏవకారేణ పదార్థ తావచ్ఛేదక పదార్థయోగ్యుప
 గత భావస్యవ్యా వృత్తిః. ఆకాశదేవత్యస్య సమభివ్యాహారరూపేతి చ
 హింశుట పదాశ్చేతనాకృత్యుపాసాదేవ పదార్థా వర్జియ్యత్య బోధః. స
 దాంతర సమభివ్యాహృతాచ్చ తత్తత్సంబంధాంశ కేణ ముటత్వా వచ్చి
 స్తుస్య బోధ ఇతిభావః. * నీలంఘట ఇత్యాదావితి. అభేద సావగతక
 బోధ ఏవ విరుద్ధ విభక్తిగాహిత్వస్య తంత్రత్వా దితిభావః. నను విభ
 క్త్యర్థాభేద ప్రకారకబోధేపి త త్సంకమేవ అనోనోక్తావ త్తిరిన్వనతానా
 ధాన్యేనధనవానితి. త్వతీయ ము కర్తవ్యాభేద ప్రకారక బోధవ్యవహ
 రణ్ణాదనేన ధనవదోక్తక పదార్థాన్ని విభక్తి వివాజక భక్త్యం కృతీ
 యాన త్వేన ధాన్యం దే విరుద్ధ విభక్తిగాహిత్వస్యా భావాచ్చ కథేతి
 భావః. * ద్వితీయాదినేతి. కృతీమేకక విభక్త్యర్థః. * నీలంఘటాది
 నేతి. నీలత్వావచ్చిన్మ ప్రతియోగివాకస్య పటప్రతియోగిభేదస్యాభావ
 సత్త్వా దిశ్యతా. యద్యపి నీలత్వం ప్రకృతే నీలరూపమేవ తత్వముట

రామకుద్రీయ వ్యాఖ్యాన సహితే పుత్ర త్రివాడే

అ

ప్రతియోగితా నవచ్ఛేదక త్వేకం ఋగీవాదిమాఘట ఇత్యాదావనికంఠం
గీవాదిమత్త్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదాప్రసిద్ధ్యా విశేషణ విభ
క్త రభేద్యాకత్వా సంభవః. ఏనం నీలవటాది పరనీల పదఘటితన్య
లోఘట ఇత్యాదివాక్యస్యాపి ప్రామాణ్యావ త్తి. నీలత్వాదినా పటా

పటయోర్నైకం తథాచ విభ క్త్యై భేద స్వప్రకృత్యర్థ తానచ్ఛేదకవ
టీయ నీలరూపావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేన పటా శ్చకప్రకృ
త్యస్యాన్వయోవాచ్యః. తథాచ పటీయ నీల రూపావచ్చిన్న పటవిష్ట
ప్రతియోగితాకభేదస్యైవ నీలఘట స త్వేన నోక్తావ త్తినంభవః. తథా
పి ఏకై కాపవ నీలరూపానిన్య క్తయ ఇతి మతాంతరాభిప్రాయేణేదము
త్తం. సిద్ధాంతిమతేతు పటాని పరద్రవ్యాదిపద ఘటితద్రవ్యం ఘట ఇ
త్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యావ త్తి శేవేతిబోధ్యం. * ఏతేనేతి. పటాది
పరనీలాది పదేత్వాదినా ఉ క్త దూషణేనేత్యర్థః. ప్రమేయో ఘట ఇ
త్యాదా ప్రయేయశ్చస్యైవ విభ క్త్యర్థతోపగమేన అచస్యి పరిహారే
పి నీలపట పరనీల పదఘటిత నీలోఘట ఇత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యా
వ త్తిర్నవార్థైవ ఘటపటయోర్నీలత్వ సైక్యకత్వేన నీలపటవృత్తి నీలత్వ
స్యమట అభానితత్వాదితిభావః. ననుఘటపటయోర్నైకం నీలత్వం. నీ
లం రూపం నన్యం నీల రూపముశ్చన్న మిత్యాది ప్రతీతి బలాన్నిలరూప
నానాత్వసిద్ధే. అన్యథాపక నీలరూపనాశే జగద నీలరూపస్యే తేశ్య
తాగీనా. * నీలత్వాదానిది. తద్గ త్తవిశిష్టేనస్యేతి. అతఏవైక ఇత్యా
దా ఏకత్వవానేక ఇతిబోధస్యా సంభవేన ఏకానివకో త్తరైక వచనాదే
ర్నిరర్థకశ్చం. సాఘుశ్చరూతాగ్నియైవ తత్ప్రయోగ ఇతిసిద్ధా వ ఇతిభా

దేశ్యదాభావస్య నీలమూడా నల్లూత్. ఏతేన విశేషణతానచ్చేదకీ
భూత నీలస్య ప్రమేయత్వాదికమేవ విశేషణ విభక్తేర్థః. నీలత్వా దే
రీలత్వా వచ్చిన్న భేదాభావవరణయా అభేద్యాకత్వ ప్రవాదోపపత్తిరి
త్యపినిర స్థం. నీలత్వాదా నీలత్వాదిమతః స్వవృత్తిత్వ సంబంధనాన్య
యే ఆకాంక్షా విరహాచ్చ. యథాహి కర్తృ విశిష్టే తస్మాదికరణతయా

మ. * కర్తృగచ్ఛతీతి. కర్తేతి ద్వితీయూతం. గామింగచ్ఛతీత్వత్ర చ
కృత్స్యస్య గామిస్య ద్వితీయూకర్తృత్వే యథా ఆధేయతా సంబంధ
నాన్వయః. తథా ద్వితీయూకర్తృత్వే ఆధేయతా సంబంధేన కర్తృస్య
విశిష్టస్య కర్తృవర్తమాన్య అన్వయే యోగ్యతాన త్వేపి తాదృశబోధేన
కాంక్షా విరహదేవ న కర్తృగచ్ఛతీనివాకం. సామాన్యైః ప్రయుక్త
ఇతిభావః. అశవ తర్థై తర్థై విశిష్టస్యాధేయ తాసంబంధనాన్వయే
యథానిరాకాంక్షతా న తర్థై తర్థై తర్థైవత్యేభేద సంబంధ
నాన్వయే నిరాకాంక్షతేన. ఘటోఘట ఇత్యాదా ఘటాభిన్నోఘట
తిశాబ్ద బోధస్యానంగీకారాత్. నచైవం “వసంతకాలే సప్తాస్త్రే కా
కః కాకః పికః పికః” ఇత్యత్ర కథం శాబ్దబోధ ఇతివాచ్యం. తత్ర ద్వి
తీయకాకపిక పద యోగ్యతానా కాక త్వేనపిక త్వే నష్టాయ మాత్క
కత్వేనానుపపత్త్య భావాత్. అన్వయా వసంతకాలే సప్తాస్త్రే ఇత్యస
ప్రయోగ్యాసాత్. సర్వదా కాకాదా కాకాద్యభేద సత్త్వాది వి
భావనీయం. * స్వవృత్తి నీలత్వాదేతి. సంస్కృతా భేదస్యాన్వయ
యేవనతు భేదాభావః. తస్మాదపిర్తేన సంస్కృత్వా సంభవాత్. భే
ద ప్రతియోగికాభావస్య ప్రకర్తృత్వేపి తస్య సంసగత్యేనీలంజలదుత్వా

రామనుజీయ వ్యాఖ్యా సహితే పృథ్వివాదే. ౨౩

న్వయోను శచవిరుద్ధః శధా తద్ధరై ఆధేయశయా శద్ధర్మవదన్వయో
పి. అశనీవకర్త గచ్ఛశీతి వాక్యస్య నిగాకాంక్షతా. నచైవం సంసర్గ
తానుతేష్య నిస్తారః. నీలోఘట ఇత్యాదౌ స్వవృత్తి నీలత్వా దేస్సంస
గతాస్వీకాకే ఉ క్తస్తలే సామాన్యా పత్యైర్ద్వర్వారత్వాదితి వాచ్యం
స్వవృత్తి నీలత్వాదే స్వవృత్తిచేన సంబంధతోఽగమేన పటాదివృత్తి నీ

దేః సామాన్యపద్విర్వారైన. తదా స్వంచ తద్వృత్తిర సాధారణ
ధర్మవేతి నీలతాదా స్వం నీలత్వమేవేత్వాశయో నోత్తం. * స్వవృత్తి
నీలత్వాదేతి. అశ్రచ స్వపదం యద్వృత్తి నీలత్వం యత్ తత్త్వస్యై
వ సంసంగ ఇతి పరివరూపైన. శధాచాన్వవృత్తి నీలత్వం అన్వస్యచ
సంబంధ ఇతిరూచిశం. నతుస్వవృత్తి నీలత్వేన సంసగతా గారవాది
తిధ్యేయం. ఇదమపి హాసణం నీలరూపస్యైకతా మతాభిసామ్యేనై
వాన్వధాపునః పటాది పరద్రవ్య పదఘటిత ద్రవ్యం ఘట ఇత్యాదావే
వాచ్యైర్విష్టవాః. * స్వవృత్తిచేతి. అనుయోగికత్వం సత్త్వస్యై
ఏవకారోభిన్నక్రమః తథాచ స్వవృత్తి నీలత్వా దేస్సానుయోగిక సం
బంధతా రూపరో పగమేనేశ్యర్థః. యథాహి లోహితస్పృటిక ఇత్యా
దివాక్యం ప్రమాణ నిర్ముచ్యతే స్వాశ్రయ సంయోగ సంబంధనస్పృటి
కే హాసిత్య సద్భావైర్తథా లోహితా భూతిశ్యపి ప్రమాణంస్యాత్ తా
హిత్యస్య తథావిధ సంబంధన భూమావపి సత్త్వాది త్యేతద్దోష వారణ
యస్వాశ్రయ సంయోగే స్వచ్ఛచ్ఛటికాది పదాధానుయోగిక సంసగత
తై పస్వీ క్రియతే. ఏవం శధాభూత భూమ్యాద్యను యోగిక సంసగత
తావిపద్యశ్చక్ర తేనీతి భావః.

లత్యా దేర్ఘటాదా పటాది సంబంధతా విరహేణ తాదృశాతి ప్రసం
గా భావాత్.

వస్తుతస్తు త త్తద్యన్తి క్తిత్వావచ్చి భేదాభావ ఏవ నీలత్వాది ప్ర
కారేణ భాసమానానాం త త్తద్యన్తి క్తీనాం స్వస్తిస్సంబంధశయా భాస
త ఇతి నకావ్యనుపపత్తిః. సంబంధతాచ తస్యభేద ప్రతియోగితా కా
భావత్వేన త త్తద్యన్తి క్తిభేద ప్రతియోగితాకా భావత్వేన వేత్త్య న్నకే
తత్. నన్తావం విశేష విధక్తేర భేదార్థకన్య మశేషి త త్తద్యన్తి క్తిత్వా

నను యత్సంబంధో యద్యత్ప్రతి స్వేవ శబదనుయోగిక స్సంబం
ధః తద్యత్ప్రతి సంబంధేపి క్వచిత్తదను యోగికత్వం నా స్తీతిబూర్నియః.
లోహితస్ఫుటిక ఇత్యత్యాది జ్ఞాన సూత్రావిరహిన్యాపి తత్ప్రతి బింబ
గాహితే లోహితస్ఫుటిక ఇతి ప్రతీతేః నన్తావం సూత్రా సంబం
ధః. నాపిన్యాత్ర ముక్తావస్థా సమీప నన్తివ్యపి తత్ప్రతిబింబా గా
హితే అదగ్భాదా తథాప్రతీతి విరహాత్. కింను లోహితస్ఫుటిక ఇతి
ప్రతీతేరనుభూయ మానానోజ్యమేవ స్వక్రియతఇతి యది బూర్నియా
న్తదాన్యాహ.

* వస్తున స్త్వీతి. వస్తున త్తద్యన్తి క్తి భేదాభావానా మనుకతేన
భేద ప్రతియోగితాకా భావత్వేన సంసర్గతావా కింవిశిష్ట త త్తద్యన్తి
క్తి భేదాభావత్వేనేన్యా శంకాయాను గతస్యైవ సంసర్గతావచ్చే
దకత్వా చిన్యాదనుగతమేవ సంసర్గతావచ్చేదకమస్తు. సంసర్గోపస్థితే
త్విశిష్ట బుద్ధానపేక్షుత్వేనా మపస్థితానా మపి త త్తద్యన్తి క్తిత్వానాం
మే మనుకత గతం కింనా భావశే

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివా జే. ౨౫

వచ్చిన్నా భేద ఏవవిధ క్షయోవ క్షయ ఇతివాచ్యం. తథా సత్య పూర్వ
వ్యక్తి నిష్పత తద్వ్యక్తిత్వస్యకథంచదః భానాసంభవేన తద వచ్చిన్న భే
దాభావేన క్షిగ్రహ సంభవే నాపూర్వ వ్యక్తీనామభేదాన్వయ బోధా
నువప తే. సంసగతానన్వ విశిష్ట బుద్ధావహేతుత్వేన అనువచిత స్వా
పి సంసగతయాభాన సంభవేన సంసగతామతే నువప స్వభావాత్
నచవిధ క్షయేపి భేదే త తద్వ్యక్తిత్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకర్తృ సం
బంధేన నీలత్వాదినా త తద్వ్యక్తీనామన్వయః. తాదృశభేదానామపి
త తద్వ్యక్తి భేదత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకర్తృ సంబంధేనాభావేన్వ
యఉపేయనే. తావ శైవత తద్వ్యక్తిత్వా వచ్చిన్నా భేదలాభ ఇతి

శైవ సంసగతాస్తు సంసగ్గాననుగమేపిక్షత్వ భావాదిత్యాశయేనాహ.
* అన్వ జేతేతి. ఇదంత విచారాంతర మిత్వత్వః. తథావ భూతలంఘుట
వగితాదా యది సంయోగత్వేనైవ త తత్త్వంయోగానాం భానమను
భవస్త్వం తదావిశిష్టైవ ప్రకృతేపి సంసగతేతిభావః. వస్తుత స్వనుగ
తనూపేన సంసగతా వక్షవవయు క్తః శాబ్దబోధే ఇదం పదమముక
సంబంధే నాముక్కాక శాబ్దబోధవృత్తయోచ్చరిత మిత్యాకారకతాత్పర్య
జ్ఞానస్య హేతుత్వేన శత్రవ సంబంధస్య ప్రకార మగ్నాదయా భావే
అనువద్ధి తత తద్వ్యక్తిత్వాది ఘటిత సంసగతస్య తాత్పర్యజ్ఞానే ప్రకా
రవిధయాభానా సంభవాతి మంశన్యం. కథంచదపీతి. ప్రమేయత్వసా
మాన్యలక్షణయా సకల త తద్వ్యక్తిత్వానాం భానసంభవేపి సామాన్య
లక్షణాజన్యజ్ఞానస్య సామాన్యధర్మప్రకారకత్వ నియమేనన్వయావత త తద్
వ్యక్తిత్వత్వాదినా త తద్వ్యక్తిత్వానాంభావేనకొప్పునాయఇతిభావః.

కించి దనువసన్న మితివాన్యం. విశేషణ తానచ్ఛేదకా వచ్చిన్నాయావ
 వ ప్రతియోగితాయా అభావే ప్రతియోగినస్సంబంధతయా భానాత్.
 అన్యథా విశిష్ట నైశిష్ట్య బుద్ధిత్వానువత్తే. “ప్రతియోగి విశేషితాభా
 న్నానంచ విశిష్ట నైశిష్ట్యబోధ మర్యాదాం నాతిశేతే” ఇతి దశ్శనా
 స్కేవలం విశేష్యే విశేషణమితిరీత్యా సకల్పినభ్యుపై శబ్దచేత్. సత్త్వం.
 అభేదస్యానాత్త్వం శచ్చస్యన్యత్త్వ సాధారణోపకర్మః. అసాధారణ్యం
 కమాశ్రవ్యత్త్వం. శచ్చస్య సామాన్యకరణ్య స్వప్రతియోగి నైశి
 త్యోభయ సంబంధేన భేద విశిష్టయ ర్దశ్యక్య మిత్తేకమాశ్రవ్య
 ధర్మస విశేషణ విభక్తేర్థః. వృత్తిశ్చ శత్రువృత్త్యన్యస్య సంసరణ

* విశేషణ తానచ్ఛేదకావచ్చిన్నేని ఇత్యను సాగ్రిచేత మతా
 యోగ శర్థర్థావచ్చిన్న ప్రతియోగిత్వ మేత శర్థర్థ విశిష్ట ప్రతియోగి
 స్సంబంధః. నతు కేనాపి ప్రతియోగిత్వం. అన్య శర్థర్థ వచ్చిన్న ప్రతి
 యోగిత్వంవేతి సాగ్రిచాంతుశం. నవీత మపేతు తాదృశ ప్రతియోగితా
 కాను యోగిత్వేనాభావే ప్రతియోగినస్సంసరణ ఇతిబోధన్యం. * అన్య
 ధేతి. రక్షణంకవా నిత్యాకారకబోధః కదాచిద్విశిష్ట నైశిష్ట్యానగాహీ
 కదాచిద్విశేష్యే విశేషణ మితిరీత్యాన బానుతే. అనోపి భయనాగివి
 రక్షణ్య తస్యనువాయ దంక తస్య యోగ పునుమా విషయా ఇతి విశి
 ష్ట నైశిష్ట్యానగాహిబోధే విశేష్యే విశేషణ మితిరీత్యా బాయమానబో
 ధే కిం నైలక్షణ్యం. “అన్యేన విశేషణేన నిత్యాకారకయాని మా” మి
 తినియమేన విషయ నైలక్షణ్యం వినాత్తాన నైలక్షణ్యస్య వర్జనశ
 య్యాదితి యత్రవిశేషణ తానచ్ఛేదకా వచ్చిన్నత్వం సంయోగాదా

రామయదీగిను వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౨౭

మర్వానయాభానతే. తాదృశ ధర్మస్తత్తద్వ్యక్తిత్వాది సూపవ అ
పూర్వవ్యక్తిని తాదృశ ధర్మస్య విశిష్టజ్ఞాతు మశకత్వేవ్యక్తమాత్ర
స్థితి ధర్మత్వానా సామాన్య ప్రత్యాన తి శకుగ్రహణ్యమేవ. అథే
దస్య సంసక-తానుతేవ్యే తాదృశానుగతా భేదస్యైవ తథాత్వముచి
రం. తద్వ్యక్తిత్వావచ్చిన్న భేదాభావ కూటస్య విశిష్ట తథాత్వే
కుటోన నిబిధత్వాదివాక్య జన్యబోధే ప్రతియోగ్య భావాన్వయాతుల్య
యోగజ్ఞేహావిది వ్యాయేన తాదృశానుగత సంబంధా వచ్చిన్న ప్రతి
యోగితాకా ననుగతా భావా ఏవభాసేరక. వతుమీన్మ తి ప్రతియోగి
తాక ఏవోభావ. తథానతి యత్కించితాదృశాభావ తాన్వయేన ప్ర

సంసక-తాన్వయకకయా భావతే హర్మిన్ వైశిష్ట్యానగాహీ యత్ర
తుకేనం సంజ్ఞానానిమేన సంసక-తాన్వయకకయా భావతేనవిశే
షే విశేషణ మితి త్యా జాయమాన ఇతి తయోర్నైలక్షణ్య స్వీకార
నాన-కకకయా వ్యక్త్య రచ్చిన్న ప్రతియోగి తాకాను యోగితాకా
సంసక-తాన్వయభావవన తద్ధర్మ విశిష్ట వైశిష్ట్యానగాహీన్వం నవ్యవ్య
తత్త్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకాను యోగితాకన్వయేనవిభావ. ఏకమాత్ర
వ్యక్తిత్వము. తత్వేన మాత్రన్వ త్త్వమేన భిన్నాన్వ సిత్యే వత్వేనన్వ
త్త్వమేనవాచ్యం. ఏకవ్యవ్య కేవలవ్యయకయా ఏభిన్నా ప్రసిద్ధ్యా
తమవ్యవనిత్యా తత్త్వవన్మిన్మి. తచ్ఛేతి. వ్యకతానానాకకరకేత్యా
తాన్వయకకం మున్య సామానాకకరకం ప్రతియోగి నిన్వ త్త్వం తత్త్వ
స్యైవ సంబంధ ఇతి సావ మామైవ తమవ్యవ్యమి సంసక- ముటకం
తథానతి వ్యవ్యవ్య తద్వ్యక్తిత్వ సూపవయా సంసక-తా ననుగత

యుక్తస్య నీలేపిన నీల ఇత్యాది వాక్యస్య ప్రామాణ్యంస్యాత్. ఇదంతం
 బోధ్యం విశేషణ విభక్తే భేదార్థకత్వే ఘటోన నీల ఇత్యాదౌ నశా
 నీలాద్యభేదాభావ ఏవ ప్రత్యాయ యిష్యతే. సతు నీలాదిభేదః. యా
 దృశ సమభి వ్యాహరంతలే యేన సంబంధేన యద్ధర్మిణి యేనయాశా
 యద్వత్త్వం నశనత్వే ప్రతీయతే. తాదృశస్థలేనశా తద్ధర్మిణి తాదృ
 శసంబంధా వచ్చిన్న తాదృశ భర్తావచ్చిన్న ప్రతియోగితాక తద భావ
 బోధస్యవ్యుత్పత్తి సిద్ధత్వాత్ ప్రతియోగ్య భావాన్వయాచేత్యాశేషం. ఇ
 మేవాగ్ధః ఏవంచ నశోభేద బోధకత్వం నకుత్రాపిసంభవతి. అనీలంఘ
 టమానయేత్యాదౌ ఘటపద సామానానికరణ్యాను రోధేన అనీలపదస్య

ప్రసంగాత్. సంసగే తత్తద్వ్యక్తిశ్చ ప్రవేశే ప్రయోజన విశేషచ్చే
 తిధ్యేయం. ప్రతియోగ్య భావాన్వయావిరి. నశ సత్త్వే యాదృశస్థలే
 యేన సంబంధే నాన్వయః. నశ్చ మభి వ్యాహరే శశ్చంబంధా వచ్చి
 న్న ప్రతియోగితాక ఏవాభావోనశా బోధ్యతే ఇహిన్యామ్యాగ్ధః. ఇదం
 చఘటో నీలఇత్యాదౌ తత్తద్వ్యక్తి భేదాభావ సంబంధేన నీలపదార్థ
 స్యఘటే వ్యయేపి ఘటోన నీల ఇన్విత్రానుభవ సిద్ధికాభావ బోధాయ
 నీలత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదాభావ రూపైక సంబంధా వచ్చి
 న్న ప్రతియోగితాక నీలాభావ ఏవవిషయోభ్యుపేయతే. అనుభవబలా
 దిత్యాశేష విరాసాద్యోగ్యం. భవగిసవేతి యది ఘటాభావాభా
 వశ్చం ఘటాభావ ప్రతియోగిత్యేసతి ఘటశ్చ. తదాభేదాభావాభావ
 వ్యయపి భేదాభావ ప్రతియోగిత్యే సతి భవశ్చమవేతి భేద త్వేనభావను

రామకృష్ణ వ్యాఖ్యానమునకు ప్రతివాదము.

౨౫

నీలభిన్న వరతయూ నఖాభద్రవత్సేన లక్ష్మణాయూ ఉపగంతవ్యుత్పాత్. ఇవంత్యనధేయూ. అభద్రస్య ప్రకారతాయుతేషి ఘటాననీల ఇత్యాదివాక్యస్య నీలాభేదా భావ బోధకత్వేఽ తత్తీయభావస్య ప్రతియోగి దూషణయూ నఖా భద్రబోధకత్వం నానుపపన్నం. కింతు భద్రస్య ప్రకారేణ భద్రబోధో భవతి నవేత్వచ్యుతేకత్. ఇదాతుతత్త్వం. అసమస్త నీలా ఘట ఇత్యాదిర్ధలే అభద్రస్య సంసర్గతోపగమే గౌరవ విరహాత్. తస్మాద్విశేషణ విధత్వేర్విత్త్వ కల్పన మనుచితం. నవయత్రాభద్రే విశేషణ విధత్వేత్త్వే భ్రమస్పృహిణిక లక్షణాగ్ర సూత్రా తత్ర స్వయంత ఏవ అభద్ర ప్రకారక బోధస్య నీలాఘట ఇత్యాది వాక్యాదుశ్చత్త్వాతా

వ్యాహరణమేవ. యదితు ఘటాభావా భావత్వం ఘటాభావత్వా వచ్చిన్న ప్రతియోగితా నిరూపితాయ యోగితే వ తదాభేదాభావా భావత్వ మపి అనుయోగితాయావ మేవేతి. నభేదత్వేన భావ నిర్మాణ ఇతిభావం. భద్రత్వేన భవస్య భావాసంభవేపి నఖా నభేదాకత్వా నుపపత్తి రిశ్యత తాత్పర్యం. నన్వేన మనమానన్ధలేన సంభవత్వే కత్తేన వక్ష్యదగ్రయం ఏకేన ద్వివిధబోధస్యానుభవ విరుద్ధత్వాత్. నత్వభేద సంసర్గేన శ్వాభావస్పృహిణీయతే. అన్యథా ద్వివిధబోధ హేతుతా కల్పనస్య తాదృశాను పూర్వార్థేనా మప్యావశ్య కత్వావత్తే. అభద్రస్య సంసర్గత్వే ప్రకారత్వేపి నక్షతి రిత్తాయాగం. నేధావత్తే కతరపక్షస్య నిర్ణయ ఇత్యాశంకాయామూలం. ఇదంతు తస్యమితి. అనుచి శమితి. తస్య సరకల్పనే గౌరవాదితిభావం. స్వగతసికేతి. లక్షణాయాం స్వగతీకత్వం. స్వేచ్ఛానీకత్వం. నిరూధ లక్షణాయా అనాది తాత్ప

దృశ సమభి వ్యాహాజ్ఞానస్య ద్వివిధ బోధే హేతుతాద్యయం కల్పనీ
యం అభేదస్య సంసర్గతావా దినేతి గాఢమ. ఏనం తాదృశ సమభి
వ్యాహాజ్ఞాన ఘటిత సామగ్నా భిన్నయోగ్యతాజ్ఞాన ఘటిత త్వేనదై
విన్యమితి భిన్నవిషయక ప్రత్యక్షాంకం ప్రతి తాదృశ కాబ్దసామగ్ని ప్ర
తిబంధకతాయా అప్యానిక్య మితివాచ్యం. అభేదస్య సంసర్గతావాది
నో స్థలేపి తత్సంసర్గక బోధస్యైవాభ్యుపగమాదితిదిక్.

స్తాకంపచతి మృదువచనీత్వాజా విరుక్త విభక్త్యనర్థ వదోప
సాపిశసాపి సోక ముదాదేహాత్మక సాకాదావ భేదాన్వయోపి పున్
త్పత్తిస్థితిః తదనురోధేన ద్వితీయాం తథాతు పదయోస్సమభివ్యాహా
రస్యాప్య భేదాన్వయ బోధా పయికాకాంతాన్వ ముప గమ్యతే. 13

ర్య మూలకత్వాదితి బోధం. అభ్యుపగమాది. అభేదస్య ప్రకారతా
వాదినా యథా అభేదేక త్విగహాన్వయభావే శ్వాబోధ ఏనా పరూప్య
తే. తథా సంసర్గతా వాదినా ఉక్త త్విగహ లక్షణాగ్రహణ శ్చైవి
అభేద సంసర్గక బోధ ఏవస్వీకార్య ఇతిభావః. నను చుశక్రియా వి
శేషణోత్తరం ద్వితీయేతర విభక్తిస్స శక్యతే. శత్ర తాదృశ విభక్తిస్య
స్త పదధాతు పదయోస్సమభి వ్యాహాగస్యాప్య భేద సంసర్గక బోధే
అకాంతాత్మ ముచేయమితి గౌరవమిత్వా శంక్యాహ. క్రియావిశేషణ
స్థలేనేతి. "క్రియావిశేషణానాం కర్తవ్యం నపునక లింగతాచే" నివా
ర్తికమేవాను శాసన శబ్దాత్. క్రియావిశేషణే కర్మత్వ విధాయక మా
తాదీదర్శనాత్. కర్మత్వాది దేశాదితి. సిద్ధేచ క్రియావిశేషణస్య కర్త
త్వ కర్తవ్య ద్వితీయేతి సూత్రేణ ద్వితీయైవసాను. నను ద్వితీయేతరవి

రామదుదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. 30

యావిశేషణస్థ లేచన ద్వితీయాతిక్త విధ క్తిరుత్పద్యతే క్రియా విశేష
గానాం కర్తవ్య మిత్యనుశాసనేన తత్రక ర్తత్వాతిదేశాత్. నచైవంస్తో
కః పాకఇత్యాదావపి ద్వితీయా ప్రసంగ స్తత్రాపి స్తోకాదేః క్రియాయా
మేవవిశేషణత్వాత్. భావకృతాం ప్రయోగసాధుశ్చ మాతౌర్ధ్వకతయా
ధాతునై వ తత్ర పాకాది ప్రతిపాదనాదితి వాచ్యం క్రియాపదస్య తత్ర
సార్ధక ప్రత్యయాం తథాతూపస్థాప్యార్థ పరత్వాత్. స్తోకం స్థీయత ఇ
త్యాదౌ ఆఖ్యాశస్యాపి వ ర్తమానత్వార్ధకతయా సార్ధకత్వాత్. నచవ
ర్తమానత్వాద్య విచక్షామాం ద్వితీయానుపపత్తి రితివాచ్యం. న ర్తమా
నత్వా విచక్షాన్య ఇవార్థ బోధ ప్రయోజకాకాంతౌ శాలిత్యేనైవత
ద విచక్షాన్థలేపి భావాఖ్యాశస్యార్థ నత్వాత్. నచైవం వాజపేయేనయ

భక్తి రితిభావః. నచకర్తణి ద్వితీయేతి సూత్రస్య ప్రకృత్యర్థ విశేష్యత
యా కర్తవ్యే విచక్షితే తద్బోధికా ద్వితీయా ప్రయోక్తవ్యేత్యర్థ కణ
యా స్తోకం పడతీత్యాదౌచ నిర్ధకతయా కథం ద్వితీయాశక్త్యా తేనై
తిశక్యతే వర్త మితివాచ్యం. కర్తణి కర్తసంజ్ఞాక ప్రకృతౌ సత్వాంత
దుత్తం ద్వితీయాప్రయోక్తవ్యేత్యన్వైవ తత్సూతౌర్ధ్వత్వాత్. అన్య
థా అసిపూర్వకశీర్ణాసాం ఆధారస్య కర్తసంజ్ఞావిధానేన స్థలీనునిశేష
త్వో ప్రయోగే ద్వితీయయా ఆధారత్వన్వైవ బోధనేన తత్రతత్సూ
తేనై ద్వితీయా విధానానుపపత్తేః క్రియాయామేవ విశేషణత్వాదితి.
నను తత్రపాకే ప్రకృత్యా ద్ధౌ ఏవస్తాకస్యా భేదేనాన్యయో విచక్షిత
ఇతి నద్వితీయా ప్రసక్తిరీత్యతరా. భావకృతానితి. ధాతునైవేత్యేవ
కావేద కృష్కృష్కయస్య తద్బోధిపాదకత్వం వ్యవచ్ఛిద్యతే. కృతాతి

తేత్యాదా కర్మ సామధేయ బాజపేయ పదార్థా భేదస్య యాగ ఆ
 న్యయితయాబాజపేయ పదస్య ద్వితీయాంతతా వత్తి రితివాచ్యం. ధా
 త్వీధే బాజపేయ పదార్థాభేదస్యాన్యాయా నభ్యు వగమాత్. తత్రత్వీ
 యార్థాభేదస్యైవాన్యాయాత్. కేచిన్తు ధాతోరివనుజన్తస్యాపి పాకా
 దా శక్తిరుపేయతే. అన్యథాసాకం పశ్యతీత్యాదా సుబ్యక్త్యర్థ సం
 బంధకర్మత్వాదీనాం నేనసాకాదా వన్యయానుసవత్తే. ప్రకృత్యర్థాన్యక
 స్వాగ్భోధకన్యం ప్రశ్నయానామితి పునశ్చ తే. ధానూనాంవ సుబ్య
 క్త్యం ప్రకృతిర్వాత్. ప్రకృత్యేక దేశాద్ధేపి వన్యయార్థాన్వయోపగ
 మేవచానం పశ్యతీత్వాదితః పదమానం పశ్యతీత్వాదితశ్చ పాకాదా
 ద్వితీయార్థ కర్తృత్వాద్యన్వయబోధ ప్రసంగాత్. ఏకవిశేషణత్వేనోప

పాక ప్రసంగాకరే క కే నిర్వహణ సాధారణం క్రియతే. ప్రథమగ్రాన
 పక్షే ప్రశ్నార్థ వచ్చేదసాగత్య కత్వాత్. క్రియావిశేషణ శబ్దస్యధాను
 మాన ప్రసాదస్య విశేషత్వాగత్య సంభవాత్. వ్యవచ్చేద ఏజాతు
 ధానునసాక ప్రసీతి సంభవే నకు ప్రధానం భావకృతా తత్ర శక్తి
 కల్పితే భావకమీనేని బోధ్యం. ననుసాక ప్రశ్నయాం తథానూపధా
 వ్య ఏవయం క్రియాశబ్దార్థః. తదాప్త్యం స్థేయక ఇత్యాదాన్యకానే
 కర్తృభావస్యాత్. భావాభ్యాసస్య కర్తృత్వ కర్తృత్వ సంబంధానుబో
 దకత్వేన నిర్ణయకత్వాదిత్యతతర. స్త్రోతమిత్వాది. స్థానకత్వాది. “వ
 క్తృనూనేతి” తి సూత్రేణ లక్షకార మాత్రస్యైవ వక్తృనూనాన్యకతా
 బోధనాత్. నయిత్యాభ్యాసేన లక్షికారత్వాదితి భావః. అకా తా
 ద్ధాను పూర్వీకావ వక్తృనూనత్వా నికత్వాత్మే తకాన్వయేనాక

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్తివాదే.

33

స్థితస్యాన్యత్ర విశేషణ త్వే నాన్వయస్యా పుష్పన్నతయా తత్ర ప్రశ్న
యాన్త విశేషణ పాకాదేర్న కర్మ త్వే విశేషణ శయాన్వయ ఇతిచేత్.
తథాని పాకాని విశేషణతయా ముబ్ధ సంఖ్యాయా అన్వయసంభవాత్
యత్ర పాకకర్తృదేర్విత్వారీకం బాధితం పాకాదేశ్యతవ బాధితం త
త్ర పనంతౌ తత్కరి పవమానా సత్కరిత్యాది ప్రయోగ ప్రసంగస్య దు
ర్భూత్యాత్.
భావూపస్థాప్యాన్తే ముబ్ధాన్వయబోధం ప్రతి త త్తన్మా
తూ త్తర ప్రశ్నయ త్తక్తి కింవిద్య పుష్పజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకతా ముస
గత్యై తాదృశాని ప్రసంగ వారణేవ గౌరవాత్. ఏవం శోభనం పవన
సాధ్యతా నియుగతేన పాకామ్యపస్థితౌచ తత్ర శోభనాన్వయ భేదా
న్వయ బోధానుబంధే విశేషణ విభక్తి సజాతీయ ప్రకృత్యనుపస్థాప్య
త్వాత్. ప్రశ్న త్వేక దేశ సాధారణ తాదృశవిభక్తి ప్రకృతిత్వస్య ప్ర
యోజకత్వే తత్రయ్యచ కే రణికరణ మత్యేక తథానిధాన్వయబోధా
నన్తే. కన్యచిత్సృతి బంధకతాం కల్పయిత్వా తద్వారణేవ గౌరవాత్.
న్యదేవ ముస కూర్భా విప్రుర్యానిరూప పూర్వ పక్షాన్త ప్రధానసమాస
పక్షాన్తము సమీప విప్రుల్యగ్ధాదా విభ క్త్యర్థాన్వయస్య చాతిపది

త్వానిమాపా ఏకే వేదిధానః. ప్రశ్న త్వేక దేశ సాధారణతే. ననుకిమిధం
ప్రశ్న త్వేక దేశ సాధారణ ప్రకృతిత్వం యది తత్పూర్వస్య మాత్రం
తల్లిత్యవహిత పూర్వజన్త పదాంగర స్యాపి తత్సృతిత్వా పక్షే
నాన్వయవహిత పూర్వజన్త త్వం. భావయ్యుద్వ్యవధానేన పవనానో
రన్వయవహిత పూర్వత్వా భావాదితిచేత్. తత్పూర్వజన్త సార్థవర్ణాన్వయ
వహితత్వేన తత్పూర్వజన్త తత్సృతిత్వా సాదన సంభవాదితి

కాంతరాధా భేదాన్వయస్యచ అనుపపత్తిః. పూర్వపదస్య సమాసోత్తర విభక్త్య ప్రకృతిత్వాదితివాచ్యం. తదను రోధేనైవ తత్రకుమ్భసిష్టల్యాః పదానామేక కుంభసమీప సిష్టల్యర్థాదా లక్షణాయాః పూర్వపదస్య తాత్పర్యగ్రహ మాత్రోపయోగితా మాత్స్వ స్వీకారాత్. నస్తు తస్తు తతోత్తర పదార్థ విశేషిత పూర్వపదార్థ సమీపార్థాదా ప్రత్యయార్థాన్వయబోధే తాదృశ సమస్తపద ప్రత్యయపదయోరప్యవహిత పూర్వాపరీభావోపా కాంతౌ. ఏవం తత్రప్రాతిపది కాంతరాధా భేదాన్వయబోధే సమాస విభక్తిక యోస్తాదృశ సమస్త పదపదార్థయోశ్చ సమభివ్యాహారోపా కాంతౌ తథాపశ్యతి ప్రపంచ విరహాత్. ధాన్యర్థసాకాదా ప్రత్యయార్థాన్వయబోధే ప్రాతిపదికా త్రార్థాభేదాన్వయబోధేచల్యుట్ ఘజాద్య స్త సముదాయ ప్రశ్నయ యోగ్యవహిత పూర్వాపరీ భావస్య సమాసవిభక్తిక యోస్తాదృశ సముదాయ పదపదార్థయోశ్చ సమభి వ్యాహారిన్య చాకాంతౌ ఏవేవగమే న్నితా నికరగార్థ కల్యుట్ప్రత్యయస్థలీయాతి ప్రపంచస్య ముగ్ధునితయానాశ్చంభరః. అథమశ్చ సముదాయస్య సాకాద్యర్థకత్వే సంయోగశ్చ వి

భావః. స్వీకారాదితి సంభవతి సార్థకశ్చేకస్య చిత్తపదస్య వికర్తకశ్చేకస్య న్యాయ్య నిర్వచిప్రాయేగావా. * వస్తుక స్త్వితి. తథాచోప కుంభ మిత్యాదా లిక్షణాకాంతౌయా ఏవ కల్పనీయతయా తత్ర ప్రశ్నయానాం ప్రకృత్యర్థాన్వితేత్వాదివి యమన్యన ప్రవృత్తిరితిభావః. * నిరాకృత్యేతి. సంపూర్వక యుజిధాతోరేవ సాయోగార్థకతయా ముజాద్య స్త సముదాయస్య తత్ర శక్త్యంతర కల్పనే కారవాచేన నిరాకృతం.

భాగత్వాది విశిష్టవాచకశ్చ సంకృత్య సంయోగ విభాగాది వచనాం చైమి త్రిక సంజ్ఞాత్వ నిరాకరణం నిర్నిత్యతాం విరుద్ధమితి చేత్వా త్మతిః. సహికస్య చిత్తగ్రంథకృతో విపరీతలేఖనం యుక్తి బలాద్వస్తు నిర్ధారాభావకం. ఏవశ్చ యత్రధాతు నూత్రస్వైర సాకాదా తాత్పర్యం తత్రవద్విశేషణ వాచక పర్యావర్తితమైవ. యత్రతుక్మదంత సముదాయస్య సాకాదా తాత్పర్యం తత్ర తాదృశపదం తదావిసక్తదంత సముదాయ సమాగ విచక్షికమైవ. తదుక్తం కాతంత్ర పరిశిష్టే. ఆధారాదుః సాకా కృదంతవిశేషణత్వాత్. ధాత్వైకానికరణ్యేతు స్తోకమూదయసాక ఇతిస్యాదేవే" తి వచంతి. తదర్థక పదో స్తర విభక్త్యా మఖ్యాబోధకే అభేద సంసర్దావద్విన్న ప్రకారతాభిన్న తదర్థ విషయతా శాలిశాబ్ద బోధసామగ్గి అపేక్షితా. తాదృశశ్చ బోధస్తదర్థ విశేష్య కస్తదర్థ విరూపిత భేదాన్యయ విషయకశ్చ. సీతాఘటా విత్యాదావ విశేష్య వాచక పదో స్తర విభక్త్యవద్విత్వాదికం ప్రత్యాయ తే. ఏవంత క్రియావిశేషణ వాచక పదో స్తర విభక్త్యా అభానితయోరపి ద్విత్వ వి

చైమి త్రిక సంజ్ఞాత్వ సముదాయశ క్తిరూప నిమిత్తాధీనం సంజ్ఞాశబ్దార్థం నమత్వం పదకర్తృకం పదవీర్యతాగ్ని స్తోక పద్ధా గతద్విత్వ పదార్థార్థ విరక్ష మా ద్వివచనా బహువచనంస్వారిత్వా శంకాయా నితా సామూహా. * తదర్థకవిశేషి. అధర్మకం పక్షేత్యాదా కర్తృత్వశ్చేదా తపద ధామూద్యార్థ సాకవిశేషణత్యే స్తోకస్య స్తోకపదో స్తరం నిర్నియమానోప పద్యతే "కర్తృకర్తృతో కృతీ" తి సూత్రేణ కృదంతయో

హున్యాయోః ప్రత్యాయనా సంభవాత్తాదృశః ఐదోత్తర మాత్సగిక
 మేకవచనమేవ భావాభ్యాతస్థలనచిత్వ సధేయం. అభేదాన్వయ బోధ
 శ్చ విరూపాపస్థితయో కేనేతి వ్యుత్పత్తిః. ఘటోఘటః దండవాన్ దం
 డవాన్ పాకంపచతీత్వాదా ఘటత్వ దండత్వ పాకత్వాద్యవచ్చిత్వ
 తత్తదూహ వచ్చిన్నస్య తథావిధాన్వయ బోధానుదయూత్. అథ త
 త్ప్రయోజక సమాచ విభక్తికత్వాదేన్వత్త్వార్థం సతాచృశాన్వయ
 బోధః. అత్రాఘటః. యాదృశం ఘట క్వచిత్కృసిన్యతే కాద్యకత్వై
 వాపత్తిస్సంభవతి. పుష్పసానుగీ బరాత్. యాదృశం వర్షధై వాప్రి
 సిద్ధం తాదృశస్య చాపాదకా ప్రసిద్ధేరాపత్తిర శక్తివేన ఘటత్వా
 ద్యవచ్చిన్న విశేష్యతాకా భేద సంసకక ఘటత్వాద్య వచ్చిత్వ ప్రకా
 రక శాబ్దబోధస్య క్వచిదవ్యనుజ మాత్సగం తదాపత్తిః. అథ ఘటో
 నిలఘటః దండవాన్ రత్తదండవానిత్వాదా వాన్వయ శాబ్దబోధస్య ప్ర
 సిద్ధిః విధేయ కోటాచనకానగాహి నశ్శాబ్దబోధస్య వచ్చిత్వస్యైకాగాతి
 తి చేత్త్వై ఘటాన్వయే విశేషణ తావచ్ఛేవక విధాయా నిలాది
 భావనియా మకనిలాద్య విస్థితి తాత్పర్య జ్ఞా విశేషాది భవంతైవ

శ కర్తృకర్మబోధకపదాత్ వ్యవధిభావపప్యాబాధాత్. అగ్రవచన
 దులస్య పాక ఇత్వాదా తంతుల ఐదోత్తరం నద్వితీ యేన చేత
 న్యం. కర్తృక్రియా యాంక్వాప్య భేదాన్వ యాగావాత్. కర్మాత్ర
 స్థకర్మ పదవచన భివ్యా హ్యోకర్మ పదస్య క్రియాయాను భేదే వాన్వ
 యాయుక్త్యుక్త తద్విత్తకర్మార్థ కత్వాత్ తత్ర వ్యవ ప్రసక్తేక భావా
 విశేషాది భవంతైవ

సామగ్రి ఘటత్వాద్యవచ్చిన్న విశేష్యక సీలఘటత్వాద్య వచ్చిన్నా భేదాన్వయ బోధ ప్రయోగికా తదభావాదేవ ఘటోఘట ఇత్యాదిషు న తాదృశ శాబ్దబోధాప స్థితికేచిత్. తన్న. ద్రవ్యత్వాదా ధర్మితా వచ్చేదకతా సంసర్గేణ ప్రసిద్ధస్య శుద్ధ ఘటత్వాద్యవచ్చిన్న ప్రకారకాభేదాన్వయ బోధస్య ఘటత్వాదావాప స్థితి సంభవాత్. నచతత్రాపాద కాభావః. తాత్పర్యజ్ఞాన విశేషాః ఘటితాయా ధర్మితావచ్చేదకతయా ద్రవ్యత్వాదా తదుత్పాద నిరూపక సామగ్యా ఏవాపాదకత్వాత్. నచధర్మితావచ్చేదకతా సంబంధేన ద్రవ్యత్వాదా తాదృశాన్వయబో

ధ్యత విభక్తేనసంఖ్యార్థకత్వా భావేపి జౌన్మగిక మేనచనం భవత్యేవ నీలావిశ్లేత్యాః విశేష్యవాచక పద సమాన వచనశ్చ నియమేనైవ ద్వి వచనమితి భావః. విరూపావ స్థితయో రి శ్లేషః. యదనిదండ శబ్దస్య సకల దండార్థకత్వా సంభవేన ఏకదండ స్తోదేశ్య తావచ్చేదకత్వే అవరదండస్య విధేయతావచ్చేదకత్వేయదా తాత్పర్యం. తదా దండవాచేవ దండవా నిశ్లేత్యాపి అభేదేన శాబ్దబోధాప స్థితి. ఏకస్యైవ దండినోదండద్యయవ స్త్యై విభిన్నదండిన ఉపస్థితి సత్త్వాత్. తథాపి తాదృశస్థలే ఇస్త్వాప స్థితి సంభవాదనోప. అథవా యత్రనరూపశ ఉదేశ్య తావచ్చేదక విధేయ తావచ్చేదకభావః. తత్ర విరూపావ స్థిత యోనిశ్లేషస్య విభిన్న రూపేనోపస్థితయో రిత్యేవార్థః. యత్రను కించిద్గర్భవిశిష్ట యోగభావావః తత్ర తస్య దస్య విభిన్న ధర్మావచ్చిన్న రూపేనోపస్థితయో రిత్యే వాస్థోప క్తవః. * నచనత్యేతి. ధర్మితావచ్చేదకతా సంబంధేన శాబ్దబోధాపాదనే ఆపాదకాభావ ఇతి

భోత్పత్తి ప్రయోజకాద్రవ్య సదాశ్రయ ద్రవ్యత్వా వచ్చినోపస్థితి తదవ
చ్చిన్న విశేష్యక యోగ్యతాజ్ఞానాది ఘటిత సామగ్యేన ధర్మితావచ్ఛే
దకతాయాస్తత్కార్య తావచ్ఛేదక సంబంధతా విరహేపి ద్రవ్యత్వాది

నచేత్వాదేర్థ్యం. అకాంతౌ యోగ్యతాదేర్థానన్య సర్వస్యాపి సమవా
యేన శాబ్దబోధం ప్రతి సమవాయేనైవ హేతుతయా సమవాయేనశా
బ్దబోధా పాదన ఏవతేషామాపాదకత్వ సంభవాదితి భావః. తాత్పర్య
జ్ఞానేతి. అయంభావః. పదార్థోపస్థితియోగ్యతా జ్ఞానాది బలాదాస్త
ని సమవాయేన శాబ్దబోధోత్పత్తి దశాయాం ధర్మితావచ్ఛేదకతా సు
బంధేన ద్రవ్యత్వాదావపి ఘటాద్యభేదానగాహి శాబ్దబోధోత్పత్త్యా స
త్సంబంధేన శాబ్దబోధం ప్రతికన్యచి త్కారణత్వే ధర్మితావచ్ఛేదక తా
సంబంధేనశాబ్దబోధస్యా కస్మికత్వా పత్యైతన్య ర్మితావచ్ఛేదకతయా అ
భేదసంసర్గక ఘటాదిప్రకారక శాబ్దబోధం ప్రతి ద్రవ్యం తాదృశ శాబ్ద
బోధ విషయత్వేన వస్తు మిచ్ఛావిషయీ భూతమితి తాత్పర్యజ్ఞానమేవ
హేతురిన్యవశ్య మంగీకార్యం తథాచ కాలాదృష్టాది సామాన్య కారణ
సహిత తాదృశ తాత్పర్యజ్ఞాననైవ ధర్మితావచ్ఛేదకతయా తాదృశ శా
బ్దబోధోత్పాద ప్రయోజకత్వేన వత్సాక స్థికత్వా వత్తి. ఏవచ్ఛ త
స్యాఘటోఘట ఇత్యాదౌ ఘటత్వాదావపి సత్త్వేన తస్యావతతదా పా
దకత్వసంభవఇతి సామగ్ర్యావవేతి పదార్థోపస్థితి యోగ్యతాజ్ఞానయోర
భావే తాత్పర్యజ్ఞానమాత్రేణ ధర్మితావచ్ఛేదకతయా తాదృశశాబ్ద బో
ధానుచ్ఛాదనాదితిభావః. ధర్మితావచ్ఛేదకతాయాఇతి యద్యపిఘటాదిన
మవానుకారణేననుటో త్పాదనేపి సంయోగేన ఘటంప్రతికారణానాం

రానురుదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుత్ర త్రినాజ్. హి
 నిష్ఠాయా స్తస్యా స్తత్కార్య తావచేదకథ ర్థఘటకత్వాత్. తస్యాత్వా

దండాదీనానుపేక్షణేన కారణతానచేదక సంబంధైక్యం కారణానాం ప
 రస్పృశనమాకారిత్యేన తంత్రమితి ధర్మితావచేదక తాయా స్తత్కార్య
 తావచేదక సంబంధతావిరుహః అప్రయోజకపవ తథాపియయోః కార
 ణయోః కార్యతావచేదకై క్షం న్యకార్య తావచేదకయోః పరస్పరం
 వ్యాన్యవ్యాపక భావోవాతయోరేన పరస్పరం నమాకారిత్యాదతథా
 భూషయోః దండవేమూద్యోర తథాత్వాత్. తథాచ యోగ్యతాజ్ఞా
 నాదేరితి ధర్మితావచేదకతా సంబంధేన శాబ్దబోధం ప్రతికారణత్వే త
 స్యాపిశిత్పురుషీ యాభేదసంసర్గక ఘటప్రకార కశాబ్దత్వమేవ కార్యతా
 వచేకంభవేదితి యోగ్యతాజ్ఞాన తాత్పర్యజ్ఞాన యోరేకమేవ కార్యతా
 వచేదకం భవేత్తన్నాస్తీతి ద్రవ్యత్వానిష్ఠ దర్శితావచేదకతా సంబం
 ధేన శాబ్దత్వావచ్ఛిన్నంప్రతి ప్రకారతయైవ పదార్థోపస్థితిః కారణ
 తాయా స్తదానీం నక్షవ్యతయా పదార్థోపస్థితి కార్యతావచేదకం తా
 ర్పర్యజ్ఞాన కార్యతావచేదకస్య వ్యాపకమేవస్యాత్ తన్నాస్తీతి ద్రవ్య
 త్వావచ్ఛిన్న విశేష్యకాభేద సంసర్గక ఘటప్రకారక శాబ్దత్వమేవ కార్య
 తావచేదకంవాచ్యం, తథాచతయోః కార్యతావచేదకై క్షం నతత్కా
 ర్యతావచేదకయోః పరస్పరంవ్యాన్యవ్యాపకభావోవేతి సమవాయస్యప
 దార్థోపస్థితికార్యతావచేదకసంబంధత్వే ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్న విషయక
 శాబ్దత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి పదజన్య ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నవిషయకోపస్థితిత్వే
 నైవ కారణతా వాచ్యా. తథాచ తాత్పర్యజ్ఞానపదార్థోపస్థిత్యో
 రపి నైకం కార్యతావచేదకం నవా తత్కార్యనతావచేదకయోః పర

అర్చనా ప్రత్యాపత్వం స్వకార్యతా సాధికా వచ్చునోయే లేదు కనుక

వృత్తం వ్యాప్యవ్యాపక భావః । ఏమేయోనుట ఇత్వాది శబ్దబోధ స
కుమా గ్రీయ ద్రవ్యం మటఇత్వాది శబ్దబోధేచ పరస్పరం వ్యభిచా
నానిభావః । నతయోః పరస్పర-సహకారి తేత్యభిప్రాయేణ దము
లలితశదు కేరకించి స్మరత్వాన నిరితిభావః । కార్యతావచ్ఛేదక
త్వాన త్వే ప్రకారతానంబంధేనైవ శస్తాః కారణత్వంవాచ్యం న
తాచశసియ కార్యతావచ్ఛేదకస్య ధర్మితావచ్ఛేదకతా సంబంధేన శ
క్తురుషీయ శబ్దబుద్ధిత్వస్య ఉచితాశస్త్యగ్నాన కార్యతావచ్ఛేదక వ్యా
పకతయా తయోరపివరస్పరంసహకారి తా * । ద్రవ్యత్వాది నిష్ఠామూల
అనుంభావః । యథాయయోఃకారణయోః కార్యతావచ్ఛేద కై కల్గం పర
స్పరంతత్కారణతావచ్ఛేదకయో గ్యాప్యవ్యాపక భావోవాతయోః । చ
రస్పరం సహకారితా శధా యన్నిష్ఠ యస్సంబంధః । యత్కారణన్య
కార్యతావచ్ఛేదక ధర్మ ఫలుకః । తత్కారణేన న్యకార్యస్యోత్పాదనే
తద శస్త బంధనానుబంధిం । ప్రతి ధర్మితావచ్ఛేదకతాసంబంధేనైవ ప
రామేశ్వరస్య హేతుత్వా మంగీకరణీయం । పక్షతాయాస్తు సిద్ధ్యభావ
యామయా నజేన సంబంధేన హేతుతానంధవః । శస్తాధర్మితావచ్ఛేద
కాచసిద్ధేః క్రితుసమవాయేన పర్యవత్సావధినోద్దేశిక వహిత్యా
వచ్చిన్న విధేయ కామనిత్యా వచ్చిన్నం । పరి పర్యవత్సావచ్చిన్న విశే
ష్యక వహిత్యావచ్చిన్న ప్రకారక స్వభావస్య దైశివిశేషణతయా
హేతుక్యమంగీకరణీయం । శధాచ పరామర్శ జన్యతావచ్ఛేదకక తత్పు
ష్టియనహ్ని విధేయ కామనిత్యం । పక్షతాయా జన్య తావచ్ఛేదకం

కానుమదీ)ను వ్యాభ్యా సహితే పృథ్వివాదే.

ఈ

ప్రశ్నా ముటత్యాదా ధర్మితా వచేదకతా సంబంధేన ముటత్యా వచ్చి
నా భేదబోధా వాచకశ్చింత సంబంధితీ హవ్యం. యోగ్యతా జ్ఞానవ్య
ధర్మ తావచేదకం నివేశ్యత ద్భేదేన సంతకాదాతా కల్పన మపేక్ష్య
లానువా ద్యతా వచేదకతా సంబంధేన కాబుబుదా తాదృశసంబంధేన
తస్యేన ర్మితావచేదక సంవేశ్య హేతుతా కల్పనస్యైవ యుక్తత్యాత్
ముటత్యాది సతీతా వచేదకక ముటత్యా ద్యవచ్చిన్న ప్రకారకయోగ్య
తానువాదేన ముటత్యాదా ధర్మితావచ్ఛేక తాసంబంధేన తదావతే
స్సగతీవాత్. సచయోగ్యతాజ్ఞానవ్యధర్మ తావచేదక నిష్ప్రత్యాసత్యా
జ్ఞానవ్యధర్మతా ద్రవ్యత్యావచ్చిన్నస్య తదాదనుపస్థితత్వేపి ద్రవ్య
త్యాదౌతాదృశ ప్రకారకయోగ్య త్యాబోధాపత్తిః. ఆత్మనిష్ప్రత్యాస

ధర్మిత్యా వచ్చిన్న తేషాం హి నిష్ప్రత్యాస కానుమితశ్చ మిహననా
త కల్పన సమయం వ్యాపక వ్యాపక బాధోవా. ఏకమపి సగానురే వ
స్వకార్యోత్పాదనే వత్తానమా కారణేవ వత్తతాయా అభావే సగా
మన్మ మాతాదను మిశ్నయన పతేరితి వర్సతత్వ నిష్ప్రత్యాసత్యా వచే
దకతాయా వత్తతా కారణతా వచేదక ముటకతేన వర్ణమర్మస్యచ
వర్ణనతే ఉచేత్యదా వచేదకతా సంబంధేన స్వకార్యస్యోత్పాదక
తనూ తయోగ్యతా సమయం సహకార్యం కు సమితి తాత్పర్య జ్ఞాన
ధర్మితా వచేదకతా సంబంధేన ద్రవ్యతే స్వకార్యస్యోత్పాదనేపి ద్ర
వ్యత్యా వచ్చిన్న విశేషకశ్చ ముటతా స్వకార్యతా వచేదకకం యోగ్య
తా జ్ఞాన మపేక్ష్యత ఏవేతి. సనుక మేతావ తేషాత్పాహ. తస్మాత్పే
వద్యాత్ నిష్ప్రత్యాసత్యా జ్ఞాన ముటత సానుగ్రహ తేషాత్. ఆత్మనిష్ప్ర

త్వం హేతుభూతాం దవ్య త్యావచ్చిన్నో వస్థిమంశ రేణాః హాద్యత
ప్రమేయ త్యావచ్చిన్నో వ స్థితిదశాయాం ప్రమేయత్వాదా త్తతా
వచేదశకా సంబంధేన జ్ఞానస్య ఫల జనకత్వాత్ దృశ్యవ్యత్యా వచ్చి
న్నో వస్థితి నిరూపణా కించిత్కర త్యావచ్చి వాచ్యం. సమాన ప్రకారతా
ప్రకారత్యా వచానో వస్థితే త్యావచ్చివోధే హేతుశ్చో వగమాన్.
యేన సంబంధేన శుద్ధ్యా వచ్చిన్న శాన్యం. ఇతియేన సంబంధేన శుద్ధ
త్వా వచ్చిన శాన్యస్య వ్యావకవా వేన సంబంధేన శుద్ధ్యా వచ్చిన్న శా
రోత్యాదక హేతుశ్చో అజేన సంబంధేన శుద్ధ్యా వచ్చిన్న శాన్యో
శ్చో వచేదశక శయా ప్రకారతా సంబంధేన దవ్యత్వాదా దవ్యవక
జన్య వచానో వ స్థితిదశాయాం వచన ర్తితా వచేదశకా సంబంధేన త్యా

ప్రకారతా నత్వా. సమానానో వేద్యం. సరికాగ్న శావచేదకశేతి. ద
వ్యత్వా వచ్చిన్న నితేమలా భేదన స్తక వచనకాగ్న త్యావచ్చిత్వా
వచ్చిన్నో శ్చో వేదేవేద్యం. యుహిసానుగీయా దృశకాగ్నో శ్చో వేద
వాచ్యం వై వ శాన్యత కార్యస్య పాదికేతి. కథం యోగ్యతా జ్ఞానేన
మటతే త్త తావచేదక శయా శబ్దబోధ తత్పాదనీయ ఇతి నము
దాయ శావా ఏననుపి యోగ్యతా జ్ఞానస్య పి త్తతా వచేదశకా సం
బంధేన త్యావచ్చిన్యం. ఇతి కార్యశయా మటతేవే న సంబంధేన
యోగ్యతా జ్ఞానస్య పి న స్వేన తద్వచేనాపి మటతే వేన సంబంధేన త్యా
వోధావ స్త సంబంధవేద్యం పోయేన నమాదస్తే. యోగ్యతా చన్యేతి
లాగునాతి. నచ త్త తావచేదకశాయా కార్య తావచేదక వచాన
స్త్వే ఏకపురుషీయ యోగ్యతా జ్ఞానాదవ్య పురుషీయ త్యావచ్చిన్య

రామయదీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౪౩

బోధా పత్రే యోగాత్. నచయత్ర ప్రమేయత్వా వచ్చిన్న విశేష్యక
వృత్తి జ్ఞానజన్య ప్రమేయత్వా వచ్చిన్న విశేష్య కోపస్థితావేన కబోధ
కా వ్రరా ద్దోష్యత్వా వచ్చిన్ననా శానంగత ద్రవ్యత్వా వచ్చిన్న విష
యక తాత్పర్యం వారణాయ నస్థత్వా వచ్చిన్న విశేష్యక వృత్తి జ్ఞాన
జన్య నగర్త ప్రకారక పదార్థో వస్థితే స్వేషయ వాచ్యా నదాచ ప్ర
కార విశేష నివేశనా వత్సకత్యే ఆత్మనిష్ఠ ప్రత్యాస త్వేన పేతుతా
కల్పన ముచితం. అన్యథా పుగుష భేదేన కార్య కారణ భావ బాహు
త్యే ప్రసంగశ్చి వాచ్యం. నృజనక జ్ఞానీయ వృత్తి నిష్ఠ ప్రకారశాని నూ
పిష విశేష్యతా శిక్షేనకతావి శిష్టప్రకారతా సంబంధ పోపస్థితే క్షేతు
తాం స్వీకృత్యతా దృశావస్తే ర్వాగణాత్. నచవదానేపి ప్రకారతా

వారణాయ కార్య భావచేదక కోతా వశ్యుగుషీయ్యుగ నివేశన మావ
త్సకం తథాచ పుగుష భేదే నానంగ కార్య కారణ బాహుత్య కల్లా
మవగుది వాచ్యం. చేకనా చేకన థ ర్తి తానచేదకానాం పురుషావేష
యా బహుతరత్యేన పుగుష భేదేన కార్య కారణ భావభేదేపి కనివయ
కార్యకారణ భావమూసతాయా అవత్స కత్వాది త్సన్యత్ర విస్తృతం.

ఇదానీం సమవాగ్మేన పదార్థోపస్థితే సమవాగ్మేన తద్విషయక
కాల్పబుద్ధితా వచ్చిన్నం ప్రతిపదజన్య తద్విషయ కోపస్థితీత్యేన పేతు
త్వయితి పోయేణ పదార్థోప స్థితివినాపి యోగ్యతా జ్ఞానం కాల్పబోధ
ముత్పాదయే దిత్వాకంకతే. నచేతి. పదార్థోపస్థితేరపి ప్రకారతా సం
భేద కాల్పబోధం ప్రతి ప్రకారతా సంబంధేన వ పేతుత్వం. తథాచ
వ్యా ప్యధర్తా వచ్చిన్నస్య త్పాదకేన కారణేన వ్యాపకధర్తా వచ్చిన్నో

సంబంధన శాస్త్రబోధోత్పత్త్యా శత్రు ప్రకారతా సంబంధన పదార్థాన్ని
 ప్రితేర భావా స్పృశకార నిష్ప్రవక్తా సత్త్వా పదార్థో పస్థితే క్షేమము
 వ్యభిచారేణ కల్పయితు మశక్తేన వాచ్యం. పరామర్శ సేవనం
 విచార దర్శితా శా వ్యభిచారస్య వారణీయత్వాత్. ఇతి చార్మక
 ధర్మ వచ్చిన్నా భేద సంసర్గ వచ్చిన్న ప్రకారాని సూక్తి విశేష
 ప్రకారకతా సంబంధన శాస్త్రబుద్ధిత్వా వచ్చిన్నం ప్రతి తద్ధర్మ భేదా
 శాస్త్రసూక్తిమా స్పృశకరణీయత సూచకం ఘట ఇత్యాదితా
 భాధాన త్తా నకట ఇత్యాది వాక్యా జ్ఞానాది సామత్య
 శాస్త్రాదితా వ్యవహార తో నకట ఇత్యాది ప్రకార తా వ్యభిచార
 తాదృశ్య చలన్య ఇత్యాది వాక్యా స్వసూచకం ఘటత్వాది శాస్త్ర

త్పాదక కారణత్వా వేషణాత్ ! యోగ్యతా జ్ఞాన బ్యుత్పత్తా వ్యభిచార
 భేద సంసర్గక ఘట ప్రకారక శాస్త్రబుద్ధిత్వ వ్యాపక కేవల శాస్త్రబుద్ధి
 వచ్చిన్నా త్పాదక పదార్థో పస్థితే ర్హ్యగ్యతా జ్ఞానా వేషణా నేయత్వా
 పరిణతి సమాన తే. సమానతే. యేన సంబంధనత్వాది. ఏకచ్ఛేదన
 మేణం. అన్యమాప్రస్నకా రోపాధిత్యాం గీతారే కాన్యతా వ్యభిచార
 సంబంధ ఘటితో క్త వ్యావ్యవ్యాపక భావ విరహేపి సనువాచ్యమనా
 ముహూర్తం ప్రతి కారణేనక వాలాదినా తాక సంబంధన ముహూర్తం
 ప్రతితా దాత్మిక కారణస్య కాన్యస్య వేషాదర్భవాత్. పరస్మై
 వ్యావ్యకర్తా వచ్చిన్నో త్పాదక కారణస్య వ్యాపకధర్తా వచ్చిన్నో
 త్పాదక కారణా నేయాయమ ఏవేతిధ్యయం.

ఇతి పరామర్శ సేవన తా విచారేణ శాస్త్రకతా వ్యభిచార సంబంధన

రామకృషీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౪౫

వచేదకకస్య జాతితాది విశిష్టఘటత్వాది ప్రకారతావచేదకకస్య చా
బ్ధిబోధసోప పత్తయే విశేష్యశ్చ ప్రకారతానచేదక త్వేనిరవచ్ఛిన్న త్వే
న విశేషణీయే. ఘటోక్తిల ఘటజత్వాన్వయ బోధస్య ప్రామాణికత్వే
న్యా ప్రదర్శితరీత్యా సోపసాదనియః! ససర్వత్వాని వాక్యాజ్ఞాతితావ
ద్య వచ్ఛిన్న ధర్మితావచ్ఛేదకతాక నిర్ధర్తావచ్ఛిన్న ప్రకారతావచేదక
తాకా భేదాన్వయ బోధస్య వాగణాయ నిర్ధర్తావచ్ఛిన్నావచేదకతాక
ప్రకారతానిరూపిత ధర్మితావచ్ఛేదకత్వ ప్రత్యాసత్త్వ శ్వాబోధం ప్రతి
న్యర్థ భేదస్వాపి పృథక్కారణకృత కల్పనీయం. ఏవం దండవాన్దండ
వానిత్వాని వాక్వాన్దండ సంయోగత్వా ద్యవచ్ఛిన్నవతి తదవచ్ఛిన్నవద
భేదాన్వయ బోధస్య వాగణాయ దండసంయోగత్వాద్య వచ్ఛిన్నావచే

ధేనాను నిర్మితాని క రీతా వచేదకతా సంబంధక వగానుర్భవః హేతు
త్వే యప్రకరణి వానితా లోకవన్యహిత సంకల్ప వానితానాను
వాన్యకరణాని వగానుగా జ్ఞాని మహానసంవహ్నిమత్ కర్మకరణ వహి
మానిని సమూహాలంబ వామితరత్పర్యవే తహోద్దేశ్యతా వచేదకతా
సంబంధక మహానసత్వేని ప్రకారకవహి విధేయ కానునివేరున్యత్వ
సంకల్ప కర్మితా వచేదకతా సంబంధేన ధూను వగానుర్భా సహ్య
దలభిచార ఇత్తాశంకల సామానాని కరణేన సరిని గూపిత ధర్మితా
వచేదకతాని శిష్టోద్దేశ్యతా వచేదకతానాః కారణతా వచేదక ప్రత్యా
సత్వేన ముగీక తల సమాహితం వగానుర్భ హేతుత్వానిచానే. తద్య
స్యోక్త్యేని సామానాని కరణం సంబంధేన సరినిగూపిత ప్రకారణతాని
శిష్ట ప్రకారతాయా ఏకకార్యదా వచేదక సంబంధస్య ముఖ్యవేత్వ

దకతాక ప్రకారతానిరూపిత విశేషతానిరూపిత సంబంధ త్యాగ్యవ
చ్చిన్నావచ్ఛేదకతా నిరూపితానచ్ఛేదక తానచ్ఛేదకత్య సంబంధేన శాబ్ద
బోధనండత్యాగిభేదస్య వృత్తకారణత్యం కల్పనీయం. అనచ్ఛేదకతా
యాం నికనచ్చిన్నత్యని వేషోపి పూర్వకవోచ్యత్యః. వస్తువస్తు శక్త్యాన
వృత్తినిరూపితా సంబంధేన జ్ఞానం ప్రతికర్తృభేదతేన హేతుతానాన
వాక్. సుతత్యాగ్యవచ్చిన్న ప్రకారతా నిరూపిత విశేషతానచ్ఛేదక
తాసంబంధేన శాబ్దబోధన ప్రతికర్తృత్యాగ్య వృత్తినిరూపితా సంబంధే
న జ్ఞానత్యాగ్య వచ్చిన్నస్య నానకకయా సుతత్యాగ్యా తాదృశచిష
యతా సంబంధేన జ్ఞానత్యాగ్య వచ్చిన్నో త్యాగ్యతా నానుగీవికహేణ వస్తుక
తాదృశ విశేష తానచ్ఛేదకతా సంబంధేన శాబ్దబోధన త్యి. ఏవత్తా

ప్రకారతయా వత్తార్థే శాబ్దబోధనో న్యూనాపి వ్యభిచారో వాగ్దేశం
ఇతి భావః.

వ్యవహార కారణ కారణ తాన కల్పనే నుచుకారణ నిరూప ఆచా
వస్తు శక్తిర్ని. మహాన మట ఇత్యాది. అథాన యోగ్యతా జ్ఞానా
భావా నేవన శాబ్దబోధన పత్తిః. సుతాన మటభిన్న ఇతిభాధ నిశ్చయ
సత్తాదే వచనతా కృతానుమతిర పీడికిము క్తకార్య కారణభావ కల్పనే
నేతిచేన్న. ధర్మితా నచ్ఛేదకతా సంబంధేన యోగ్యతా జ్ఞానబలేన నాన్య
క్ర ప్రసిద్ధ యోశాద్దాను మిత్యోక్త ర్మితా నచ్ఛేదకతా సంబంధేన సుత
త్యాగ్య దానాపత్తి సంధవాక్. వస్తువస్తు హేతుయో శాబ్దబోధనాను
మిత్యోగ్యరను వగమేవకం ప్రతి యోగ్యతా జ్ఞానహేతుత్య కల్పనస్య
భాధనిశ్చయ ప్రతి బంధకత్య కల్పనసలచా భావా న్మనో నిశ్చితే.

రానుగుడ్డికిను వానిభూని సహితే వ్యవస్థ నివాసే. ౪౭

ఘటవాక్కుట నానితాని శాబ్దబోధనాకాను గోధన గర్భితావచేదక
 తానచేదకాదివిష్టపతాననానాకాకాంశర నుపినకల్ప్యతే . ఏవము నేక
 తానచేకవిధేయ యారే కేన ఏకోద్భావిత్వాని నాక్యానేక శ్లోకాత్
 దని వచ్చిన్న ఏకశ్లోకానినాం భేదాన్వయ బోధానుదయాత్ .
 శ్లోకనిర్దేశకత్వాదని వచ్చిన్న సహవాచాని సంస్థానావచ్చిన్న ప్రకారతాని
 సూపినవిధేయతాని సూపిన సహవాచాని సంస్థానావచ్చిన్నావచేదకతావ
 చేదకతాని సంబంధన శాబ్దబోధే ఏకశ్లోకానిభేదన్య . ఏవంకర్మకర్తృ
 తానా కర్తృశ్లోకానిదని వచ్చిన్న ఆధేయతా సంబంధేన శబ్దబోధన్య
 య బోధనాకాకాను కర్తృతానిదని వచ్చిన్నావచేదకతా కాధేయతా
 సంబంధావచ్చిన్న ప్రకారతా నిసూపినగర్భితావచేదకతా సంబంధేన శా

నాన మునుసిద్ధి నానన మునుసిద్ధి నానన మునుసిద్ధి నానన మునుసిద్ధి నానన మునుసిద్ధి
 శాస్త్రబోధం ప్రతిపాదన జేసిన ముఖ్యముగాను ఇతి భావనచానాన
 న్యునిమమేన కానన నానా నేననో క్త శాస్త్రబోధా ప్రియి నాచ్యం
 బావబుద్ధ్యే శిష్టబుద్ధి మాతే ప్రతి బంధకతయా బావబుద్ధికాతాన
 ఏవశాబ్ద బోధవాగ్దానంభవేన నవీకరణతా భావన శాస్త్రబోధం
 ప్రతి కారణతా కల్పనేన తత్తతాను సారేకైవ తత్తతాబ్ద బోధా
 నాదన సంభవాత్. నవీకరణ ముని ముఖ్యముగాను బావ బుద్ధ్యే
 త్తాదేన తత్తత శాస్త్రాను నిర్యోగైవ ప్రియి నాచ్యం. ప్రతి బంధ
 ప్రసిద్ధాహి ప్రతి బంధకత్వం కల్పనీయంతా దృశానాహార్య విశిష్ట
 బుద్ధేర ప్రసిద్ధాశ్చ ప్రతి బంధకత్వం స్వావలంబనాత్. నచశాధ బుద్ధే
 రపి కర్తృతా నచేదకతా సంబంధైవ ప్రతిబంధకత్వం కల్ప్యతే. తథా

బ్రహ్మచే కర్మశ్చత్వాది భేదస్య ఘటానఘటనత్వాద్య నుమితేశ్చాబ్జ
బోధస్యచ వారణాయ ఘటత్వా పచ్చిన్య భేదవకారతా మాపితభి
తావచేదకతా సంబంధేనాను మితేశ్చాబ్జబోధేవ ఘటత్వాది భేదస్య
హేతుశాంతర కల్పననునాదేయం. తస్మాత్తేదస్యైక కారణశయైవ
కల్యాణి ప్రసంగ వారణ సంభవాదిత్యలం పల్లవితేన.

భేదాన్యాయ బోధశ్చపాణి పదికాన్ భాగ్యర్థయోః ప్రశ్నయో
సక్యచిన్ని పాతాన్ధేనచ సనుమేన జాయతే సత్తన్వేన. సత్తన్వపి : పాతాన్
షష్ఠితి యోగ్యతా జ్ఞానాది సూచకాణాకలా శేగాజా పురుషః భూ
తుట ఇత్యాదా పురుషాద్యం శేగాజా కేమ నిత్యాధేయ కా సంబంధేన
శంకులు వచసి, ప్రశ్నః పద్యత ఇత్యాదాకర్మశ్చ కర్మత్వాది నాబం

చ తుటశ్చే దర్శితా వచేదక శయా మాటాన ముబిన్య ఇతి శా
బ్ది సత్తాన్ధేనచా స సంభవ ఇతి వాచ్యం. దర్శితా వచేదకతా
యాన్య స్థ వియానుకశయా శస్సంబంధా వచ్చిన్య ప్రతియోగితాక
ప్రతి బంధకా భానా ప్రసిద్ధా ప్రతి బంధకా భానసర్వ కారణహేతు
తానుప ప్త్యా వ్య స్థ వియానుక సంబంధేన ప్రతి బంధకతా కల్పనా
సంభవాదితి క, శనుని వి స్థరేణ.

*సాగినినది కారణాన్వయైవ యోగిని. స్వర్గం : ప్రకారశం శచ్చ
భేదాన్యాయ బోధశ్చ తాగినినం. అనేనాదిర్భ శాబ్దాన్త ఇతి
కదం. ప్రశ్నయూక్తే శేగాజా స్పృహయాన్వేన సూచకశం శస్వద
సూచకశం వయూక్తే సాహిత్యేనయం. సాహిత్యంవ శాబ్దబోధ ఏవా
గ్నితి. శచ్చ సాహిత్యం విశేషః వికయా ప్రశ్నయూక్తా విషయకత్వ

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౪౫

ధన పాకాద్యం శేవాతండుల నైత్యాదేరన్యాయా బోధాత్. నిపాతితి
 పాతి పది కార్ణయోః క్రియాతాదృశ పాతిపది కార్ణయోశ్చ భేదేన
 సాక్షాదన్యాయ బోధస్యా వ్యుత్పన్నత్వాత్. విభక్త్యర్థ మంతరకృత్య
 తయోరప్యన్యాయ బోధాత్సాక్షాతితి. నిపాతాతితి తత్ర విశేషణాద్భూత
 తేనమటః ఘటోన పటవత్వాదా ఘటాదేర్న ఇగ్గాభావేన ముఖచంద్రా
 దీనామివార్గా సాదృశ్యాదినా “నకలంజం భక్షయేది” త్యాదా నై యా
 యికనుతే నఖువస్థాపేన బలవదనిష్టా ననుబంధిత్య విశిష్టేష్ట సాధన
 త్యాదిరూప విభక్త్యాభావేన భాత్యర్థ భక్షణాదేరనుయోగిరయూ గురు
 నుతేను విభక్త్యాపూర్వార్థంశే విశేషణతయాన్వితేన నఖువస్థాప్యా భావే
 నభాత్యర్థ భక్షణాదేః ప్రతియోగిరయూన్వయేపి నక్షతి. రాజపురుషఇ
 త్యాది సమాసే పురుషాది పదార్థేన సమంరాజాది పదార్థస్య నభేదాన్వ
 యబోధః. కీంతు తేన సమంవిభక్త్యన్తార్థ విశిష్ట లాక్షణిక గాజాది ప

మేన తథావ పాతిపదికార్థ భాత్యప్రకారకః అభేదాతితి ప్రసంగః
 క శ్చాబ్బిబోధః ప్రత్యయనిపాతార్థాన్వయ తర విశేష్యక ఏవోత్పద్యతే నా
 న్య విశేష్యక ఇతి నమునిత్యాత్. యన్యపి భాత్యర్థస్య నిపాతార్థేన్వ
 యోమర్లభవవ. “నకలంజం భక్షయేది”త్యాదా బలవదనిష్టానను బం
 ధిత్య విశిష్టేష్ట సాధనత్వాదే రేవ నఖాభావబోధనాత్. తథాపినాత్ర
 వై తేన స్థీయత ఇత్యాదా వైత్రకర్మకస్థిత్య భావస్యైవ నఖాబోధ
 నాన్నదుర్లభత్య. నచాత్ర యని ఏతద్దేశానికరణక వైత్రకర్మకస్థి
 తిః ప్రసిద్ధా తదాతదభావః అప్రసిద్ధవ. యదిచా ప్రసిద్ధాతదాప్యప్రసి
 ద్ధవ ప్రతియోగ్య ప్రసిద్ధేరితి వాచ్యం. వైత్రకర్మకస్థిత్య భావ ఏవ

దోషస్థాస్య రాజసంబంధ్యాదే రభేదాన్వయ బోధ ఏవేతి నకోపా. ఏవం
ముఖం చంద్ర ఇత్యాదిరూపకస్థితే చంద్రాదిపదస్య చంద్రాది సద్భుతే
లక్షణయా చంద్రాది సద్భుతాదేదాన్వయ బోధఏవ నకుసా దృశ్యాది
సంబంధేన చంద్రాదేర్ముఖాదావన్వయ ఇతి నశశన్వయభిచారః. కేచిన్తు
రూపకస్థితే చంద్రాది పదస్య చంద్రాది సద్భుతే నలక్షణా కింతు తత్ర
ముఖాన్వయ చంద్రాదేరేవా భేదభిమో ముఖానా ముఖాన చంద్ర ఇ
త్యాది నిశేషదర్శన దశాశాన్వయ నశశన్వయా అభేద ప్రశ్నయః. అ
పితు శబ్దజన్య విశేషలిత పదార్థోపస్థితి మూలకోమానన ఏవానుగాభే
దభిమో ఇత్యావయ. పరేతు తాదాత్మ్యాది సంబంధేన నాన్వయ
యోగ్యాన్వయబోధః. తాదాత్మ్యం చ సత్త్వతేకత్వం క్రిత్యన్వయం.
ఏనయా ఏవోపాత్త ఇత్యాదా వనియ క్రిత్యాది ను స్వసంబంధేన ను
టాద్యం తేనలాది పదార్థేన ముఖచంద్ర ఇత్యాదా వనియన్వయం.

స్వప్న క్రిత్యన్వయ కూచ పరంపరా సంబంధేన ఏవ తేజస్వ క్రిత్యాది
పరమాత్. సాక్షిశయ కాశ వ స్వరూప పరంపరా సంబంధేన కాశ
కర్తృక క్రిత్యాదా ఏవ ఏవ తేజే శ్శశ విషయత్వేన తత్కర తేన కూ. ను
స్వరూపానుయక సంబంధసాక్షాదా ప్రతియోగితా నవచేకకత్యాది వి
ధ్యయం. * సాక్షాదితీతి. ఇదంచ శంకులం పచతీత్వాదా సాక్షేక క
త్వ ప్రకారకబోధ ఇత కర్తృత్వ సంబంధేన శంకుల ప్రకారబోధి యోగ
భవతీశ్శభిపాప్రయేణ. అర్థా శంకులం పచతీత్వాది వాక్య జనన తా
దాబోధానంశరం కర్తృత్వ సంబంధేన శంకులీయః సాక ఇతి శాబ్దబోధా
ప్రతీతితావ. యదిశు చం శదాసాక్షాదినిదేయమేన సాక్షాదానం

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౧౦

దక్షత్యాది ముక్త్య సంబంధేన ముఖాదా చంద్రాదేనన్వయ బోధ,
తాదృశార్థాన్వయ బోధేపి సమాన విభక్తిత్వం తత్ర మిశ్యతో నాతి
ప్రసంగ ఇతి వదంతి. అథ గానా పురుష ఇత్యాదా వదార్థోపస్థిత్యాది,
సత్త్వేన కథం వభేదాన్వయబోధః. సామగ్రికార్య జననే ఉక్త నియ
మ సంకరాసామూ. ప్రయోజకక్షణేన కించిదురత్వాత్. సామగ్రిన
త్వే అవశ్యం కార్యమితి నియమాత్. నచతత్ర భేదాన్వయబోధావ
యికాకాంతా విరహాచ్ఛాబ్ద సామగ్రినాసిద్ధేతి వాచ్యం. సనుభిన్యా
సహ సూతాకాంతానాం స్వత్యాపి సత్త్వాత్. నచ తాన్వయా కాంతా
నాం సుతం శ్లేషి నానా ప్రకారక భేదాన్వయబోధే రాజాదిపదాన్వ
వహితోక్తర జన్మదత్త సూతాను పూర్వీ విశేషసూతానాం ఆకాంతా
యా అపి ప్రయోజకత్వాత్ తద భావాన్న తత్ర శాబ్ద సామగ్రితి వా
చ్యం. సంబంధాది విశేష్య కరణాని ప్రకారకాన్వయ బోధ ఏవతాదృ

సంకులానేరవగ్రయ విరహాత్. విభక్త్యర్థ ఏవ సంకులానేరన్వయాదితి
ధ్వేయం. ఏవశ్చ “విభక్త్యర్థ ముక్తరాకృత్యే” త్య త్యాపి విభక్త్య
ర్థ సంబంధే నేత్యేవాహోబోధ్యః. అథవానితాతిరిక్తః సామగ్రిపదికార్థ
భాన్వయోక్తాదృశ సామగ్రిపదికార్థ యోశ్చ అభేదాతిరిక్త సంబంధావ
చ్ఛిన్న వరన్వర నిరూప్య నిరూపక భావావన్న విషయతా శాలిశాబ్ద
బోధస్యాకాంతా ప్రయోజకత్వా భావాదిత్యేహోక్త వాక్యాద్ధః. తత్ర
చ నిరూప్య నిరూపక భావోవిషయతయో స్సామగ్రితృరంపరయాచ సం
భవతి * నాతి ప్రసంగ ఇతి. విమృష విభక్తి మత్వే నతదా పత్తి
త్వరణః.

కాకాంక్షా జ్ఞానస్య హేతునయా పుగుమాదా రాజాది వదార్థ ప్రకార
కాన్యాయ బోధోన్మత్తై తాదృశాకాంక్షా జ్ఞానసూత్ర కారణ విరహస్యా
కించిత్కరత్వాత్. అనకేచిత్. నాచూర్ణ ప్రకారక భేదాన్యాయ బో
ధం. ఇతి సమాసవిశేషరతా ప్రతానత్వాత్. ప్రశ్నయాధీ నోపస్థితేక్షాను
శ్చక్షునాత్. నాచూర్ణ ప్రకారక భేదాన్యాయబోధే విశేష్యతయా. స
న్నియాస్సైవ బాహు సతుసామాన్యాంతరస్య తత్ర విశేష్యతా సంబం
ధేన ప్రశ్నయజ్యోప్సితే న త్వాత్. సచ సంబంధాదేరపి సామాన్యత
యా తత్ప్రకారకాన్యాయబోధే పుగుమాది వదార్థస్య విశేష్యతయా భా
వానుపపత్తిః. తత్త్వన్నామ వదజన్య తత్త్వన్నాచూర్ణ ప్రకారక శాబ్దబో
ధత్వానచ్చిన్న ప్రశ్నయజ్యోప్సితే సమాస విశేష్యతావత్ప్రాసత్వా
హేతుత్వేపి రాజసంబంధః ప్రమేయః కాఽపి పుగుమ ఇత్యేతాన్యతనా
క్లద్యయజన్య వాకాన్యన్యయా న్యాయబోధే పుగుమస్య రాజసంబంధ

* ప్రశ్నయాధీనేత్వాది. తదాచరాక్షః పుగుమః రాజసంబంధః
ప్రమేయ ఇతి వాక్యద్యయజన్య సమూలంబన శాబ్దబోధస్య సంబంధ
రూపనానుసద జన్యత్వేపి తదగ్గ సంబంధ ప్రకారకత్వేపిచ జన్యోధత్తి
రూప ప్రశ్నయజన్య సంబంధోపస్థితి జన్యత్వేన తాదృశ శాబ్దబోధస్య
ప్రశ్నయజ్యోప్సితే. కార్యజానభేదకానా కాంక్షనయా పుగుమే ప్ర
శ్నయ జ్యోప్సితే. విశేష్యతా ప్రతానత్వాత్ అన త్వేపి నోత్తరకార్య
కాగూ భావే న్యభిచార ఇతిభావః. యద్యచ్ఛేవంసతి ప్రమేయ విశేష
తా సంబంధేన ప్రశ్నయ జ్యోప్సితేన త్వేపి తత్రభేద సంబంధ ప్రకా
రక సమాసంబంబన శాబ్దబోధోన్మత్తైవ త్వే. సథాపి ప్రశ్న

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివదే. ౫౩

విశేష్యతయా భానానుప పత్తిరితి వాచ్యం. ప్రత్యయాధీన త తత్పు
దాగ్ధో వస్థిత్యజన్య సదర్శ ప్రకారక శబ్దాత్వా వచ్చిన్నం ప్రత్యేక
ప్రత్యయజన్యోపస్థితేనమాన విశేష్యతా ప్రత్యో సత్త్వా హేతుత్వోప
గమాత్. అథే వనుపి యతరాజా పురుషజన్యత్ర పురుష దాధీన
పురుషోప స్థితావశ్యమ నశాతు-శ్చిత్పత్తియ్య యాగ్ధోపి విషయీ
భూకశత్ర ప్రత్యయ జన్యతదా విధసమూహాలం బనోపస్థితే ర్విశే
ష్యతా సంబంధేన పురుషేపి సత్త్వా త్త్వస్య రాజ ప్రకార కాన్వయబోధ
విశేష్యతయా భానా పత్తిర్భూతై వ. నచప్రత్యయ జన్యతా వచేదక
విశేష్యతా సంబంధోపస్థితే త్త్వేతుత్వో పగమాన్నావ త్తి. తాదృశ
సమూహాలంబ రోపస్థితీ విరూపి. పురుష నిర్వవిశేష్య తాయానామ్ను
వనజన్యతా వచేదకత్వాదితి వాచ్యం. జ్ఞానభేదేన విశేష్యతా భేదాభా
వాత్. యుక్తయుక్త చిక్చిక్తయా దేవలక్షణాదినా పురుషామ్య రస్థితీ

యాధీన తత్పు దాగ్ధోప స్థిత్యజన్య భేదసంస్కర తత్పు దాగ్ధ ప్రకారక శబ్ద
బోధం ప్రతి ప్రత్యయోక్తర పదజన్యోపస్థితేర్వి శేష్యతా సంబంధేన
హేతుత్వాంశర కల్పనయా నాపత్తిసంభవ. యదితే నం పురుషోపావ
క్య రాజ్ఞి ఇత్యత్ర రాజన్య త్త్వ వాన్యురుష ఇతిబోధోపస్యాత్. పురు
షవనన్య జన్యత్వయో క్తరన్య విరూపితి విభాన్యతే. తదాప్రత్యయో
క్తరన్య స్థానే ప్రత్యయ సాకాంక్ష తదమేవ వివేక్యం. యదిచరాజ్ఞి ఇతి
పరం ప్రమేయవచేర సాకాంక్ష మేవేతుచ్ఛవ్యతే. తదా ప్రత్యయార్థా
నిరవతేరీర కాక్యర్య విషయీ భూతోయోర్గ సదర్శక పదజన్యోపస్థితే
త్త్వేతుత్వం వాన్యమితి ననోపిదోష. ప్రత్యయశ్చ స్వేతి. విభక్తిత్వ

స్త్రీతా దృశోపస్థితి నిరూపితప్రత్యక్షాతా వధేదకీ భూతవిశేష్యతా
తా పురుషాది పదజన్య పురుషాద్యు ప్సతి విశేష్యతాయా అభిన్నతయా
తావతాపుష్కాతి ప్రసంగవారణ సంభవా దితిచేన్న. న్నజనకజనీయ
ప్రత్యయ వృత్తి ప్రకారతాని రూపిత విశేష్యతా విశిష్ట విశేష్యతా
సంబంధే నైవోపస్థితే క్లేతునయా ఉత్తనమూహ లంఘనోపస్థితి నిరూ
పిత పురుషవిష్ట విశేష్యతా యాశ్చ తా దృశోపస్థితి జనక జనీయ ప్ర
త్యయ వృత్తి ప్రకారతా నిరూపిత విశేష్యతా సామాన్యాని కరణాని
విరహాన్పావత్తి ప్రసంగజ్ఞాతి వనంశి. గదనత్. పుష్కయశ్చస్యాను గతా
వతి ప్రసక్తన్య దుర్వచనయా ఉత్తకారణ కాగణ భావ కల్పనాయా
అనంభవాత్. రాజనంబంగః పురుష ఇత్యాదౌ సంబంధాది పదేజన్య
జ్ఞానాని భాగినదశాయాం సంబంధాంతే గాహాని ప్రకారక భేదానయ
బోధా పక్షేత్. సచావశ్యయవేదన స్థనంయ

మేవ ప్రత్యయశ్చం సువచనిత్యాశంకా నిరాసాయాను గమోత్తి. కృ
త్తిగాని ప్రత్యయ సాధారణ విరహేణ నశస్య ప్రత్యయశ్చరూపతేది
భావః. పదశ్చమేవ ప్రత్యయశ్చం సువచనిత్యా శంకానిరాసాయా
వతి ప్రసక్తేతి. శస్య సాగీతిపదికాని సాధారణ్యే నాతి ప్రసక్త్యా నితి
ప్రత్యయశ్చ రూపగా సంభవ ఇతిభావః. న్నైవమపి ప్రత్యయశ్చం
నిఖల ప్రత్యయ సాధారణం సాగీతిపదికానివా వృత్తం జాతి విశేష ఏ
వేతి కక్యతే నిర్వచియివాచ్యం. వర్ణగణకత్వాది వాత్సా సాంకర్యేణ
ప్రత్యయశ్చన్య జాతిత్వా సువచ తే రితిభావః. న్నైవమపి సాగీతియసం
తేత సంబంధేన ప్రత్యయ పదవర్ణమేవ ప్రత్యయశ్చం సువచనితివా

జ్ఞః పురుష

ఇత్యాదా పస్త్యాదేః ప్రత్యయత్వాద్య నుపస్థితి దశామూమపి అను
పూర్వ విశేష ప్రకారక జ్ఞానాధీనతద స్థోపస్థితితే త్వే శాబ్దబోధోత్ప
త్త్యావత్యయశ్య ప్రకారక జ్ఞాననివేశా సంభవాత్. ఇదంపురత్ర
శక్త్యం. రాజా పురుష ఇత్యాదా పురుషాది విశేష్యక రాజాది ప్రకా
రక భేదాన్వయ బోధస్యా ప్రసిద్ధ్యేవనా వత్తి సంభవః. యత్రపస్త్యాది
విభ క్తేరేన స్వీకరిత లక్షణ యాశక్తి భగీమణవా పురుషాద్యుపస్థితిః
గుణగర్భితేష్యక రాజాది వద్య ప్రకారక భేదాన్వయ బోధః ప్రసిద్ధ
ఐతివే త్త్రితా దృశాన్వయ బోధేనభా విభవకృతి ప్రత్యయానుపూర్వ
విశేష సూపాకాంక్షా జ్ఞానసహకృత త క్తద్వి భ క్తిజన్య పురుషాద్యుప
స్థితి ముఖత సానుగాన్వి ఏవతాదృశ బోధోత్పత్తి నియానుక సయా
నద తావా దేనన సగావత్తి. అతఏవ స్వత్త్వాది సంబంధేన రాజాది

చ్యం. వ్యాకరణాంశర ప్రశేష పురుషాంశర మాదాయని నిగమనావి
రమా ప్రసంగ ఇతిభావః. నైవమనుపి సంకేత సంబంధన ప్రత్యయవదన
శ్శమేన ప్రత్యయత్వమితి వినిగమనా విరమా ప్రసంగ ఇతిభావః
తథానాధునికన్య కన్య చిత్తుతాదీదావపి ప్రత్యయతద సంకేత విరమా
వేన ససాతి ప్రస క్తేరేన ప్రత్యయశ్చ మావనానువశక్తే. నను విభ
క్తి త్థవ కృదన్యత మశ్శమేన ప్రత్యయశ్చమస్తు. తచ్చభేద త్రయా
వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకతద సూపమతో నో క్తదూతగా నామవనర
ఇత్యస ఆహ. రాజసంబంధ ఇత్యాదీనికే చిదనతాయుతి. నన చారు
విభ క్త్యా దీనానువ్యనుగతా నతి ప్రస త్తానాం దుర్వచక్వాత్. పరం

విశిష్ట పురుషాది తాత్పర్యకత దాదివద ముటితాశ్చ సుందర ఇత్యా
వాక్యా తురుషాది విశేష్యక న్యర్థాన్ని సంవర్తక రాజాది ప్రకార
శబ్ద బోధనన ప్రసిద్ధ్యా రాజా పురుష ముందర ఇత్యాదా పదాల్లో
పస్థితి మోగ్గుతా జ్ఞానాదిబలాత్కాదృశ శబ్దబోధా పత్రిత్యపి నిర స
సమయక ఇత్యాది వాక్యానీన శబ్దబోధ సామగ్రి స్తత్పదత్వా
నచ్చిత్తు విశేష్యక మందరారి పదసమభి వ్యాహత్యన సహకృతనదా
పదవర్తనా దృశనిశ్చిత్తాపత్తి ముటితకమూతద భావా దేవా పత్తి
సూధనాత్. అతైతా దృశనీత్వా పత్తివాగేణ రాజాపురుష ఇత్యాదా
న్యర్తన సంబంధన పురుషాదా రాజాన్యనాయ బోధస్వీకారేపిక్షుని వి
హారు పురుష నిర్ణయ నికా. విధివా సంబంధాది వాచకన్య
మనినిర్ణయ కం. నీలోమట ఇత్యాదా విశేష్యక వాచకపద సమభివ్యా
హృక విధ క్తేయ సర్వవిద త్తీవాం సామన్య మాత్కా కన్యనై

తు వివిగమనా విరహేన వ్యాకరణ ప్రణేతృ పురుష భేదేన వాక్తన ప్ర
శ్నయో నిర్ణయకం నతావశాపిక్షుని. గత్యంత విరహేనానా
ప్రశ్నయన్య ముటితకారణా కల్పవేదానకా భావానిన్య సర్వవేదన
దూషణాతక మవశానతే యనిధియ. న్యనుజేన గాజా పురుష
ఇత్యాదా భేద సంబంధన శబ్దబోధన వాయతి. ఇదంపునరితి. మద్య
ప్యతాపిన్య త్యక్త్యాదా ప్రసిద్ధన భేద సంబంధన రాజపవార్గ ప్రకా
రక శబ్దబోధనన నిర్ణయవచేదకగా సంబంధన ప్రసిద్ధా తన్యతేసం
బంధన పురుషత్వా గానాపత్తి స్పంధనతేన. శథాపి వాదృశశబ్ద
బోధ నియూనికాయా ప్రకారతాసంబంధన దన్యనా ఇన్యోపస్థితే

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౫౭

కోచితార్థాత్. సహిత తత్ర తథావిధాన్వయ బోధోపగమే తద్ధన్వలీయ
సానుగీ బలాదాగ్రాజా పురుష ఇత్థాదావపి తథా విధాన్వయ బోధప్ర
సంగస్సంభవతి. తద్ధన్వలీయ సానుగ్యాగ్ని స్వప్యంత రాజసదత్వాద్యవ
చ్చిన్న ధర్మిక పురుషాది పదసనుభి వ్యాకరణసాకాంతా జ్ఞాన ఘటి
తరయూ తదభావాదేన తత్ర తాదృశసానుగ్యాగ్ని అభావాత్. ఏవశ్చ
రాజపురుష ఇత్థాగ్ని సమాసే రాజానిపదస్య రాజసంబంధ్యాది లక్షణా
న్వీకాబోధిరన్యః. త త తేదాన్వయ బోధస్వీకారేపి క్షుణ్ణి వివచన్. న
దత త తేదాన్వయ బోధాన్వయగమే తద్ధన్వలీయసానుగీ బలాదాగ్రాజా
పురుష ఇత్థాదావపి తాన్వ శాన్వయ బోధాన త్రివిధాన్వయ తద్ధన్వలీయ
శ్వాబోధే రాజసాన్వయనామోత్తర పురుషాది పదశ్చ సూత్రాను పూ
ర్వ విశేష భావస్య హేతుకయా అనమాన్వయే పురుషాది పదస్య విభ
క్త్యా రాజాని పదస్య సహితత్వా తాదృశానుపూర్వ విశేషజ్ఞానా సంభ
వేన తత్ర తాదృశ బోధ సానుగ్యాగ్ని అపిచ్ఛే. నచ ప్రకృతి ప్రకరణయ
దానానుపూర్వ విశేషస్యా కాంతాత్వాత్పాగ్నిది పోకర్యనునననా
న ఘటితోత్తాను పూర్వ విశేష భావస్య హేతుర్వమేవ నిచ్చి మాణిక

పురుషత్వాదాన స త్తేన నతత్ర తదాప త్రివిధావః. పర్యాయశ్చాం
తరేతి. న్యన పురుష ఇత్థాద్వానుపూర్వీకరణః. రాజాది పదస్య రాజ
సంబంధ నిసారసక లక్షణాల్లే రాజసంబంధి ప్రకారకాభేద సంపగణక
పురుష విశేషక శాబోధనస్య దివిధాను పూర్వజ్ఞానాదప్యప్యప్యవ
తస్యక జన్మబోధే పరస్పరాను పూర్వజ్ఞాన యోగ్యస్యభిచార వాకనాయ
కార్యజ్ఞాన భేదక కోతా త ద్తదాను పూర్వజ్ఞానా వ్యవహితో కరణ

మితివాచ్యం. భవన్తలేపి రాజపురుష ఇత్యాదా యాదృశ సామగ్రి
 బలా ద్రాజవదార్థ రాజసంబంధి పురుష పదార్థమోరభేదాన్వయ బో
 ధన్తాదృశ సామగ్రి బలావాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదావపి రాజాది పదన్య
 రాజ సంబంధ్యాదా లక్షణాగ్రహణ త్రై తాదృశా భేదాన్వయబోధప్ర
 సం వాగదాయ తథావిధాన పూర్వీ విశేషజ్ఞానస్య సమాన జన్యబో
 ధసేషు తాకల్పనస్యానశ్చ కర్తాత్. అస్తాభిశ్చ నాన్వయబోధ ఏవ
 తాదృశాను పూర్వీ విశేషజ్ఞానస్య పేషుగాయాః కల్ప నీయత్వాత్.
 నచోదయమత ఏవ రాజసంబంధి నిరాజసవన్య స్సాకరిక లక్షణాగ్రహ
 రాజపురుష ఇత్యత్ర రాజసంబంధి పురుషమోరభేదాన్వయ బోధోద్ధ
 వతి. ఇయాంస్తు విశేషోయద స్తత్తే కావచాన్వయీ శక్తురుచః భవ
 త్తేషు కన్యభావయశ్చి. ఏవశ్చ పురుష విశేషజ్ఞానభేద సంకళనగా
 జసంబంధి ప్రకారక బోధే రాజసనా మనహిబోధక వర్తి పురుష ప
 దత్వ ప్రకారక జ్ఞానత్వేన హేతుశ్చ ముధయవాని నిర్ణయేన. భేదా
 న్వయ బోధే తాదృశాను పూర్వీజ్ఞాన పేషుతా కల్పన మురికమితి వా
 చ్యం. ఉక్తాభేదాన్వయ బోధే శధా విధాన పూర్వీజ్ఞాన పేషు తా
 యాం పర్యాయ శబ్దాంతర ముచితాను పూర్వీజ్ఞానజన్య శధా విధాన్య

స్యావశ్య నివేశ్యశయా తత ఏవ విషయాంగర విషయక శాబ్దబోధేన్య
 భిన్నా వాగని సంభవే రాజసంబంధి ప్రకారకత్వాది కంకార్య కావచే
 దకే నైవ ప్రవేశ్యం. శధావ భేదాభేద సంకళన శ్చివిన శాబ్దబోధ
 సాధారణమే కైక మేవ తదాను పూర్వీజ్ఞానస్య పేషుగ్మయితి నకా
 ను కారణ భావానికత్వా సాదనం ప్రవక్తృక ఇతి సముచిత నిర్ణయః.

య బోధే వ్యభిచార వాగదాయ తాదృశాను పూర్వీకానా సంకర్మస్య
 కార్యతావధేదక కోటావనశ్చం నివేశనీయ సయా తత్ర విషయనివేశే
 ప్రయోజనాభావేన తాదృశ కార్యతావ ధేదకస్యైవ భేదాన్యాయ బో
 ద సాధారణ్యేనాను పూర్వీకానస్య భేదాన్యాయ బోధే హేతుతామూల
 నానీకాత్. ఏనం సంక్షుం పచతీత్యానావపి సాకాని సూత్రధాన్యకే
 కర్తవ్యత్వాది సంబంధేన సంక్షుం కేరన్యాయ బోధ స్వీకర్త ముచితః. క
 ర్తవ్యత్వాదే సాకానన్తే ప్రకారత్వే తత్ర నిర్వీయాదేవ్యక్తి కల్పకే
 తాదృశ వాక్యజన్య శ్వాబ్ధబోధే కర్తవ్యత్వాది సంసకసానికన్య విషయ
 తావన్తే కానాన్. సంక్షుం పచతీత్యాది వాక్యజన్య శ్వాబ్ధబోధసా
 నుగీ బలా సంక్షుం పచతీత్యా దావపి తథా విధాన్యాయబోధా ప
 స్తున సంభవతి. తాదృశాన్యాయ బోధ నిర్వీయాంత సంక్షుం పచత్యా
 నచ్చిన్న ధర్మిక పచతీత్యానా తాదృశ సానుగాగీ అప్రసిక్తే. ఏనంప
 చతి తైత్ర ఇత్యానావపి కృతి సంబంధేన సాకానేత్యేత్యాగిదన్తే త
 న్నాయ బోధస్వీకార ఉచితః. అన్యథోక్తీత్యా కానాన్. తతః
 దృశాన్యాయ బోధ స్వీకారే తద్ధర్మీయ సానుగీ బలాన్యాయకే తైత్ర
 సాకతైత్ర ఇత్యానా సధావిధాన్యాయ బోధా పక్షేకపున కరీత్యావా
 రణ సంభవాతి. యేనం. రాక్షః పురుషఇత్యానా చ్యుతాదేన్యాయా

తాదృశ సానుగాగీతి. రాక్షః పురుష ఇత్యానాయ పూర్వీ ముక్తిక
 శ్వాబ్ధ సానుగాగీ ఇత్యర్థః తతః. రాజన్యాయభావ వాన్యురుష స్తుం
 దరఇతి విశిష్ట తైశిష్ట్యావగాహ ప్రకృత్యానా విశ్యర్థః కాణ విరహే
 తైవ తాదృశ ప్రశ్నతాసానా సంభవాతి భావః. రాక్షః పురుష ఇ

ది వాచకత్వ మావశ్యకం అన్యథా పురుషో నరాజ్జ ఇత్యాదా పురుషే
రాజస్యత్వాద్య భావ బోధానువచ తే. నహి శశనన్యత్వాది సంబంధా
వచ్చిన్తు. పరియోగితాక రాజాదలభావః. పరియతే నశురాజస్యత్వాభా
వచతి సంభవతి. నన్యత్వాది సంబంధస్య వృక్ష నియామకతయా. పరి
యోగితా నవచేదకతేన శశ్వంబంధావచ్చిన్తు. పరియోగితాకాభావా
ప్రసిక్తే. అశవేన సానిత్యాదికం పరివర్జ్య నన్యత్వాదేష్వన్యత్వతః నహి
వాస్తవీ కురగతి. సానిత్యాదేష్వన్యత్వతే శసన్య నియామకతా సంబంధే
నశాం కేన్యాయ సంభవేపి తాదృశ సంబంధస్య వృక్ష నియామకత
యా సంసర్గాభావ పరియోగితా నవచేదకతేన శశ్వంబంధావచ్చిన్తు
భావనననా. పరియోగితా సంభవాత్. అశశుశా సంబంధా వచ్చి
న్తు. తావ బోధకత్వేన తాదృశ నశుశానాన్యత్వేభ్యుపగమే. తా
ది సంబంధి విరక్తే. అశశుశా సంబంధావచ్చిన్తు. పరియోగితాక
తా వృత్తి సానిత్యాదావసర్గా వేదం. తావనేతి. పరియోగితావ
నవచేదకమితి వాచకత్వమును గోచర మ్నరాజేస్యత్వాది వాచకత్వే
పి తాదృశ పురుష వాచకత్వ మ్నరాదర్శస్య సంసరకముగ్నాదయా తావ
ముచితం. తస్య పరికారకోపగమే శశ్వంబంధపాదా కస్య భావకల్పనే
గోచరాత్. నన్య మితి వాచకత్వమున శశ్వకారక బోధ నియామక
త్వాభ్యుపగమేన సానుగీ విరక్తాత్ శశ్వకారక బోధస్య తదననుభి

తాదా నన్యత్వ సంసరకత్వ బోధకోపగమేను తాదృశ బోధనలభాధా
సానుగీత సానుగీ విశిష్ట తే శిష్యానగామి. పశ్యత్ కావదేభూత
విశేష తావచేదక ప్రకారక విశేష నిరూపయ నూపకారకా భావక

రామయ్యగారు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నది. ౨౦

వాచాన్వయము అనఁబడెను. వాచాన్వయము. ఏనఁనది నశ్చిదం వివాదాత్మక
సమస్య వ్యాఖ్యానమునకు దత్తమైన సంబంధము గుర్తించుకొనుటయే
భావము. నశ్చిదం వ్యాఖ్యానమునకు దత్తమైన సంబంధము నచ్చిన్న ప్రతి
యోగమునకు కలదు. ప్రతియొకటి నశ్చిదం జనానందమునకు వ్యాఖ్యానము
పరమము. రాజ్యము పురుషులకు ఇతరులకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
నకు బాధ్యతగాదు. పురుషులకు ఇతరులకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
పరమము. నశ్చిదమునకు నశ్చిదమునకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
భావము. నశ్చిదమునకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
దశశ్చిదము. రాజ్యము పురుషులకు ఇతరులకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
నాశ్చిదము. అర్థము. తానెవఁడు వ్యాఖ్యానమునకు నాశ్చిదము
సామగ్రికముగా నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
విశిష్టమై విశిష్టమగుట ప్రత్యక్షము. వాచాన్వయము తన తాదృశము సామ

తాదృశమునకు. ప్రతిబంధకము కల్పనమునకు నాశ్చిదము. నాశ్చిదము
సామగ్రికము. ఏనఁ నాశ్చిదమునకు. భిన్నవిషయము ప్రత్యక్షము. ప్రతి
బంధకము కల్పనము. తదాచారము. పురుషులకు ఇతరులకు నాశ్చిదమునకు నాశ్చిదము
యందు ఘటించి ప్రత్యక్షము. వాచాన్వయము తదాచారము సామగ్రికము. తదాచారము
యందు విషయము ప్రత్యక్షము. సామగ్రికము ప్రతిబంధకము ప్రతిబంధకము
భావమునకు కల్పనము. ఏనఁ తదాచారము తదాచారము సామగ్రికము. తదాచారము
ప్రతిబంధకము ప్రత్యక్షము. వాచాన్వయము ప్రతిబంధకము ప్రతిబంధకము
బంధకము భావమునకు కల్పనము. తదాచారము విశిష్టమై విశిష్టమగుట ప్రత్యక్షము
తదాచారము సామగ్రికము. ప్రతిబంధకము కల్పనము. తదాచారము. అ

గ్యాః ప్రతి బంధకతా కల్పనానికేన శారవాత్. అస్తస్తతే తాదృశ సమధి వ్యావృత ఘటిత సామగ్యాః రాజస్వత్వా భావ వాన్మురుష ఇత్యాది బాధాభావ ఘటిత తయా తత్స త్వే విశేష్య తావధేదకాది ప్రకాశ నిశ్చయయావ కారణ విరహదేవ తథావిధ విశిష్ట వైశిష్ట్యాన గాహి ప్రత్యక్షోత్పన్న సంభవేన తాదృశ సామగ్యాః స్తత్ర ప్రతి బంధకత్వస్యా కల్పనాత్. త్యాదృశ ప్రత్యక్షస్థలీయ ప్రతిబంధకతయావ త్వస్తతేన నిర్వాహః. అన్యతాన్య విధేచ్ఛానాము క్తేః కతయా తాదృశేచ్ఛాయా మనత్యాం చోపదర్శిత విశిష్ట వైశిష్ట్య బోధత్వ ప్రకారేచ్ఛా బలా దుపదర్శిత విశిష్ట వైశిష్ట్య బోధోపపత్తయే త్యాదృశ విషయతా యూపవ ప్రతిబంధ తావధేదకత్వోప మావశ్యకత్వాత్ ననన్యత్వాదేః ప్రకారతాను క్తేః త్యాదృశ సుబాధావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకరాజాద్య భావ విశిష్ట పురుషాది వైశిష్ట్యబోధే తథావిధ సామ

న్యాదృశేతి. స్వ స్వస్వ సంసకతావారి మత ఇత్యర్థః. * సనిర్వాహాది. తాదృశ సామగీకాలే ఉ క్తవిశిష్ట వైశిష్ట్యానగాహి ప్రత్యక్ష రణ సంభవోచేత్సర్థః. * అన్యతేతి. శాబ్దసామగీన త్వేః భిన్నవిషయక ప్రత్యక్షవైశిష్ట్యోత్పాదేన కర్తవ్యయక ప్రత్యక్షేచ్ఛా విరహ విశిష్ట శాబ్దసామగీన త్యవయక ప్రత్యక్షే ప్రతిబంధికావాచ్యా. తథా చ ఘటవటాది ప్రత్యక్షేచ్ఛా విరహకూట విశిష్ట రాజ్ఞః పురుషఇత్యాది శాబ్దసామగీ యది తాదృశ శాబ్దబోధా విషయ విషయక ప్రత్యక్షసామాన్య ప్రతిబంధికేత్వేక ఏవ ప్రతిబంధ ప్రతిబంధక భావః కల్పితే. తదా ఘటాది ప్రత్యక్షేచ్ఛా విరహ దశా యాం రాజస్వత్వభావ

రామగుప్తీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రివాదే.

౬౩

గ్యాః ప్రతిబంధకతాని క్షేపకారవం. తస్మిం నగతామనే తాదృశ
సామగ్యాగ్ని స్వత్వాని సంబంధా వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకరాజాద్యభా
వవత్తా నిశ్చయాభావ ఘటితతయా తత్ప్రత్యే కారణ విరహదేవ తథా
విధ ప్రత్యక్షవారణ సంభవాదితి వాచ్యం. మత్తే తాదృశ ప్రత్యక్షం
ప్రతి తథావిధ సామగ్యాః ప్రతిబంధకతాని క్షేపి నిరూపితత్వ సంబంధా
వచ్చిన్న రాజాద్యభావ విశిష్టస్వత్వాని నై శిష్ట్యబోధే తథా విధ సామ
గ్యాః ప్రతిబంధకత్వా కల్పనే తదంతే సామ్యాత్. తథాచ పూర్వో
క్త రాజస్వత్వా భావ వాన్మురుష ఇత్యాది విశిష్ట నై శిష్ట్య ప్రత్యక్షం
ప్రతిరాజ్ఞః పురుష ఇత్యాది శబ్ద సామగ్యాః ప్రతిబంధకత్వ కల్పనం
సంసగతావాదినాం మతే అనికమితి. నచస్వత్వాదేః ప్రకారతామతే
ఘట ప్రత్యక్షాదికం ప్రతి తాదృశసామగ్ని ప్రతిబంధకతాయాం విభక్తి
జన్యస్వత్వాదుపస్థితి నివేశాని క్షేప రాజస్వత్వా భావ వాన్మురుష ఇ

వతి పురుషే సుందరశర్మ ప్రకారక ప్రత్యక్షంమే భవత్సి శీచ్ఛాబలాఽపి
తాదృశ సామగ్ని దళాయాం తాదృశ విశిష్ట నై శిష్ట్యానగాహి ప్రత్య
క్షం చస్వాదితి తాదృశ ప్రత్యక్షేచ్ఛా విరూ విశిష్ట శబ్దసామగ్ని తా
దృశ ప్రత్యక్షే ప్రతిబంధికేతి విశిష్టైవ ప్రతిబంధకతా కల్పన మావశ్య
కమితిభావః. * రాజస్వత్వా భావ వాన్మురుష ఇతి బాధాభావ నివేశ
నేతి. యద్యపి స్వత్వస్య సంసగతావాదినాం స్వత్వ సంబంధనరా
జాభావ వాన్మురుష ఇతి బాధాభావస్య నివేశనీయతయా స్వత్వస్య ప్ర
కారతా వాదిమతే తాదృశాభావ నివేశనం నగోచవావహం. తథాచ
స్వత్వం నరాజకీయమితి బాధాభావస్యాపి తైర్నివేశ నీయ తయా ద్వివి

త్యాది బాధాభావ నివేశనచ శాసనం. అనంతతే తాదృశోపస్థితకథా
విస బాధాభావాదీనాం తథావిసవాక్క జన్మ శాబ్దబోధం ప్రత్యహేతు
తయా తాదృశ వాక్య ఘటిక సామగ్రి ప్రతిబంధకతాయాం తేషామ
నివేశానిని వాచ్యం. భవన్మతేపి స్వత్స్వ సంబంధావచ్చిన్న త్రియో
గితాక రాజాభావ వ్యాప్య రాజస్వత్వాభావ వాన్మురుష ఇత్యాదినిశ్చ
యస్య తద భావవాన్మురుషా నిశ్చయముదయా తాదృశవాక్య జన్మ
శాబ్దాదీ నిరోధితయా తాదృశ నిశ్చయభావస్య తథా విధ సామగ్రి ప
రిబంధకతాయాం నివేశస్వారికేన లాఘవానవకాశాత్. మన్మతే రా
జస్వత్వా భావ వానిత్యాది బాధాభావ నివేశన తాదృశ నిశ్చయ
కాతే ప్రత్యక్షాదునివ తే సద భావానివేశాత్. మన్మరాజ్ఞః పురుష

ధబాధాభావ నివేశ ప్రయుక్తం శాసనముక్తుమేన తత్తన ఇతిభావం.
* లాఘవానవకాశాదితి. అయంభావః రాజస్వత్వా భావవ్యాప్య వత్తా
జ్ఞానాభావస్య స్వత్స్వప్రకారతావాదినాం సంసక- ఘటకత్వనాత్ సం
సక-తావాదినాం తే రాజాభావ వ్యాప్యవత్తా జ్ఞానాభావస్య సామగ్రి
ఘటకత్వముపేయం ఇతి సామ్యేనివర్చ్య భావ నివేశంజలం, ము
వాన్ సాగ్రి ఇతిభావద్యయ కాలేపి హానినోపహ్నిమానిని బోధానున
యేన తద్ధర్మ తదభావ ల్యాప్తి నిశ్చయ విశిష్ట వత్తా నిశ్చయత్యే
నైవ తదభావ వ్యాప్య వత్తా నిశ్చయస్య ప్రతిబంధకస్య ముపేయం గ
థాచ రాజస్వత్వా భావ రాజాభావ వ్యాప్య ఇతి నిశ్చయ కాలీనస్య
రాజస్వత్వా భావ వాన్మురుష ఇతి నిశ్చయస్వాభావోపి సంసక-తా
వాదినా సామగ్రియథ్యే నివేశనియ ఏవేతి స్వత్స్వప్రకార తావాది

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుత్ర త్రివాదే ౬౫

ఇత్యాదా రాజస్వ త్వ వాన్పురుష ఇత్యాద్యన్వయ బోధోపగమే రాజ
కీయంస్వ త్వం రాజస్వ త్వ వాన్పురుష ఇత్యాకారక ద్వివిధానుమిత్యో
రేవణదతిరిక్తావిషయక త్వే తాదృశానుమిత్యంతరిప్రత్యేకం తాదృశవా
క్య ఘటిత సామగ్గాః ప్రతిబంధకస్వద్వయం అస్తన్తతేచ తాదృశా
నుమిత్యోః తథావిధ వాక్యజన్యాద్రాజకీయః పురుష ఇత్యే తాదృశబో

నుతే తాదృశా బాధాభావస్య సామగ్గీమధ్యే ప్రవేశోనాధికః. నచై
వనుపి రాజాభావో రాజస్వత్వా భావవ్యాప్య ఇతి నిశ్చయకాలీనస్య రా
జాభావ వాన్పురుష ఇతి నిశ్చయస్సాభావోపి స్వ త్వస్య ప్రకారతా వా
దినా సామగ్గీనుధ్యే వేషనీయ ఏవేతి తదంతేసామ్య మితివాచ్యం. న
స్యాభావో రాజాభావవ్యాప్య ఇతి నిశ్చయకాలీనస్య స్వాభావ వా
న్పురుష ఇతి నిశ్చయాభావస్సాపి సంసర్గతావాదినా సామగ్గీ మధ్యే
నివేశనీయతయా గౌరవాదితి. యద్వప్యేవ మపిస్వ త్వస్య ప్రకారతా
వాదినా స్వత్వం నరాజకీయం స్వత్వాభావ వాన్పురుషః. రాజ స్వ
త్వాభావ వాన్పురుష ఇతి త్రివిధబాధ బుద్ధేరభావోపి సామగ్గీమధ్యే
ప్రవేశనీయః. ఏతదన్య తమబాధబుద్ధిస త్వేపి తత్తతే శ్వాబోధానుద
యాత్. ఏనం రాజాభావవర్జిక రాజస్వత్వాభావ వ్యాప్తి నిశ్చయకా
లీన రాజాభావ ప్రకారక పురుష విశేషక నిశ్చయస్య తాదృశా భావ
ధర్మికస్వత్వాభావ వ్యాప్తి నిశ్చయకాలీనస్య రాజాభావ వాన్పురుష ఇ
తి నిశ్చయస్యచా భావో సామగ్గీనుధ్యే ప్రవేశ్యో. తయోరన్యతర న
త్వేపి తత్తతే శ్వాబోధానుదయాత్. ఏవం అభావవంచకస్య విధ

॥ జయస్య స్తోత్రం ॥ శక్తే సానుగీనుధేః ప్రవేశ ఆవశ్యక ఏవ
 స్య క్షయ సంపదానానాను నానాభావ వాన్మనుష్య ఇతి నిశ్చయ
 స్య రాజస్వత్త్వాభావ క్షయ రాజాభావ వ్యాధి నిశ్చయకాలీనస్య రా
 జస్వత్త్వాభావ వాన్మనుష్య ఇతి నిశ్చయస్య స్వత్త్వాభావ క్షయ రాజా
 భావ వ్యాధి నిశ్చయకాలీనస్య స్వత్త్వాభావ వాన్మనుష్య ఇతి నిశ్చయ
 స్య చాభావశకుమేన సానుగీనుధేః ప్రవేశవీయం ఏకస్మిన్మాభావా
 నాం న్యక్షయూప సదాస్తోత్రం శక్తే శాబ్దబోధా జనకత్వాది
 సంపదానానానుతే ప్రకారతావాది మతానీకయా లానువనుకున్త
 మేవ గదాపి స్తుత్యు ప్రతిబంధకతాప శక్తదవధేదక ద్వారాను
 రుత్య ప్రయుక్త గౌరవాచీకయా అతిరిక్తస్య ద్వివిధ ప్రశ్నకం ప్రతి
 ప్రతి బంధకతాద్యయస్య కల్పన ప్రయుక్త గౌరవమపికమిత్యేవ గ్రంథ
 కారణామాశయోవ గమ్యతే. అగ్రవేద విధి జయ స్తోత్రం రా
 జస్వత్త్వాభావ వాన్మనుష్య ఇతి భాగ నిశ్చయాభావయోరపిక యోగ్యా

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప క్రివాణి

భిరపిస్తీ క్రియతే కుతః ప్రతిబంధకతాద్వయ కల్పనమితి. భవతాపి తా
దృశశాబ్దం ప్రతి తాదృశాను మితి సామగ్రిద్వయస్య ప్రతిబంధకతా
యావాచ్యతయా సామ్యాచ్చ. ఏవం రాజపురుష ఇత్యాది సమానవా
క్యాశ్చ స్త్వ సంసగతా శాబ్దబోధ స్వీకారే తాదృశ శాబ్దబోధసామ
గ్యాగ్ని స్త్వ సంసగ్గేణ రాజ విశిష్ట పురుష తాత్పర్య జ్ఞానాది ఘటి
తాయాః భిన్నవిషయక ప్రత్యక్షానం ప్రతిబంధకతానికేన కారవాత్.
తేన రాజసంబంధి ప్రకారకా భేదాన్వయ బోధ స్వీకార ఏవోచితః.
నదభవన్మతేపి తాదృశా భేదాన్వయ బోధ సామగ్యాః ప్రతిబంధకతా
నికేన కారవలంబితాచ్యం. రాజసదస్య రాజసంబంధినిస్వారిక బహుగా
గ్రహణశాయాను భేద సంబంధేన రాజసంబంధి విశిష్ట పురుషే తాత్ప
ర్య గ్రహణ త్వే భవన్మతేపి కర్తృభారయత్వే నాభిరుతాత్తదా విధ న

మగ్నిమధ్యే ప్రవేశేన కారవమాశంక్య రాజాభావ వ్యాప్తి నిశ్చయకా
రీనస్య తథావిధ కార నిశ్చయస్యా భావ స్త్వయాపి సామగ్రిమధ్యే ప్ర
వేశ్య ఏవేత్యేకాంశ మాదాద్యైవ సమాహితం గ్రహకృత్. నను విధ
త్తి జన్య స్వత్వోపపత్తి నివేశ ప్రయుక్త కారవంతైః పరిస్మృత ని
త్యవధేయం.

ఇదంపునరిహానధేయం. ప్రతిబంధక సామగ్రిమధ్యే బహువా
ప్రవేశితేషా మితర కారణైస్సహ వాన్వరం విశేషణ విశేషభావే వి
గమనా విహేణా బహుతర సామగ్రి ప్రతిబంధకతా నామానిక్యం క
వతీని నివిధ ప్రత్యక్షం ప్రతి ప్రతి బంధకతాద్వయ స్వారికస్య కల్ప
మేవోచితమితి సంసగతాపి ఏవ లాఘవం ప్రాధాతి. కర్తృత్వ

మానవాక్యా తాదృశ శాబ్దబోధ స్వీకారస్యావశ్యకతయా తాదృశసా
మగీ) ప్రతిబంధకతాయా ఉభయమత సిద్ధత్వాత్. యత్తు దనివశ్యత
త్యాదా లుప్త ద్వితీయా విభక్తి స్థరణేన దనికర్తృక దర్శనబోధనదా
జ్ఞః పునః ఇత్యాదానపి లుప్త షష్ఠీ విభక్తి స్థరణేన రాజసంబంధ ప్ర
కారక భేదాన్వయ బోధ నిర్వాపే రాజసంబంధిని నిరూఢలక్షణాన్వీ
కృత్య అభేదాన్వయ బోధోపగమో నిర్ధృతః. నచషష్ఠీ తత్పురుషార్థ
లేపి లుప్త విభక్తి స్థరణ ఏనచేదన్వయ బోధ ప్రదా ఋద్ధన్య రాజమా
తంగా ఇత్యాది ప్రయోగావధిః. శత్రుమాతంగాదా రాజాదీనా నున్య
య బోధోపగమే రాజాది పదోక్తక షష్ఠ్యాది విభక్త్యను సందాన
న్యావశ్యకత్వేన సమాస విభక్తికక సా రాజాదా ఋద్ధాది పదార్థస్యా
భేదాన్వయ బోధ సంభవాదితివాచ్యం. యని శత్రుఋద్ధరాజాదీన మ

స్య నియామక సంబంధస్యా భావ ప్రతియోగితా నవభేదకత్వే సప్యే
శన్యతే నగతిరితి. నచసానుగ్ధాగ్ని ఏకకారణ శివిస్తావర కారణత్వేన ప్ర
తిబంధకతాం నబూగీకరణితు శత్రుత్కారణ పర్యాప్త సముదాయత్వే
న వేతి నోకన్య వివిగమనా విరహ ప్రయత్నా ప్రతిబంధకతానికన్య
స్యావర్తిరితివాచ్యం. సముదాయశ్లోహి నసంఖ్యా విశేష మానం భా
రమానుగతే అభావేచ శదసంభవాత్. కింతు అపేక్షా బుధి విశేష వి
షయశ్చ మావమేన శద్యాచ్యం. తథాచ శత్రుద్బుద్ధి వ్యక్తిభేదేన ప్ర
తిబంధకతాధిక్యస్య విచీతస్త్వేన ప్రసంగాత్. యదిచ శత్రుత్కారణ
కావచేదకా పచ్చిన్యాగి రిక్తా విషయకత్వేనతి శత్రుత్కారణ తావచే
కావచ్చిచ్చ విషయకత్వేన బుద్ధి నానుగుణమస్సంభవతీతి విభావ్యతే

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పృథ్వితివాదే. ౬౫

భేదాన్వయ బోధానుప పత్త్యానాభి యుక్తానామ ప్రయోగః. అపితువ
మాసా ఘటక పదసాపేక్షతయా రాజపదస్యా సామర్థ్యాతి దేశాత్మ
మాసాసాధుత్వేన. తత్సాపేక్షత్వంచ తదర్థాన్వితస్వార్థపరిత్వం. స్వా
ర్థశ్చస్త్రీయవృత్తి గ్రహవిశేష్యః. అతఏవశరై శ్చాతితపత్రః చైత్రస్య
దాసభార్యేత్వా దాసమిస్య మానశాతితపదాదేస్సాపేక్షతాతదర్థక దేశ
శాతనదాసత్వాదావేవశర కరణకత్వచైత్ర నిరూపిత్యాదీ నామన్వయా

తదాపి కారణతానఛేదకా నామపి కారణ తానఛేదకావచ్ఛిన్న భిన్నత
యా అసంభవానర్థః. భేదానాం విషయితానాంచ వాస్పరం విశేషణ
విశేషణభావే వివిగమనా వివిహేనా నర్హంత. భేదానాంచ కూటస్య
న నివేశే అనవస్థా ప్రసంగ ఇతిదిక్. * య త్త్విత్వాది. సమానవిషయ
క శ్చాబ్దసానుగీ సమాన విషయకానుమితి ప్రతిబంధికా సమానే విష
యే శ్చాబ్దసానుగ్వాః ప్రబలత్వాత్. అనుమితో శ్చాబ్ద సమానవిషయ
కశ్చందో శ్చాబ్ద విషయ సదాత్థా విషయకత్వమేవ. ఇద్దంచ స్వత్స్వ
స్య ప్రకారతావాదిమతే రాజస్వత్స్వ వాన్మురుషః రాజకీయంస్వత్స్వ
మితి ద్వివిధాను మిత్యోరపి శ్చాబ్దసమాన విషయకతయా తయోశ్చాబ్ద
సానుగీ ప్రతిబంధకతాద్వయం కల్పనీయం. సంసగతావాదినాతుతా
దృశాను మిత్యోశ్చాబ్దబోధ విషయాతిరిక్తా విషయ కతయా నతయో
శ్చాబ్ద సానుగీ ప్రతిబంధకశ్చం కల్పనీయం. భిన్న విషయకత్వే ప్రత్య
క్ష సానుగీశ్చాబ్ద సానుగీహోష్యనుమితి సానుగ్వాః ప్రబలత్వాదితి
సమాదిత గ్రన్థభావః. స్వీకరణేయతయేతి. అనుమితోని శ్చాబ్దమిత్య
నుభవే వివాదా సంభవాత్. నహికస్య చిత్తతే ఘట ఇత్యనుభవః క

మానవాక్యా తాదృశ శాబ్దబోధ స్వీకారస్యవశ్యకతయా తాదృశసా
మగీ) ప్రతిబంధకతాయా ఉభయముత సిద్ధత్వాత్. యత్తు దనిషశ్యత్తి
త్యాదా లుప్త ద్వితీయా విభక్తి స్థరణేన దనికర్తృక దర్శనబోధనదా
జ్ఞః పుగుష ఇత్యాదానపి లుప్త షష్ఠీ విభక్తి స్థరణేన రాజసంబంధ ప్ర
కారక భేదాన్వయ బోధ నిర్వాపే రాజసంబంధిని నిరూఢలక్షణాంస్వీ
కృత్య అభేదాన్వయ బోధోపగమో నిర్ధరకః నచషష్ఠీ తత్పురుషార్థ
లేపి లుప్త విభక్తి స్థరణ ఏనచేదన్వయ బోధ స్తదా ఋద్ధస్య రాజమా
నంగా ఇత్యాది ప్రయోగాపత్తి. సత్రమాతంగాదా రాజాదీనా నున్వ
య బోధోపగమే రాజాది పదోక్తృక షష్ఠ్యాది విభక్త్యను సంధాన
న్యామశ్యకత్వేన సమాన విభక్తకననా రాజాదా ఋద్ధాది పదార్థస్యా
భేదాన్వయ బోధ సంభవాదీనాచ్చం. యని స్మత్రఋద్ధరాజాదీన ను

స్థా నియామక సంబంధస్యా భావ ప్రతియోగితా నవభేదకత్వే సత్యే
శన్యతే నగతిరి. నచనానుగ్ధాగ్రి ఏకకారణ శివిష్టావరి కారణత్వేన ప్ర
తిబంధకతాం నబూగీకూఢితు శక్తత్కారణ వర్ణా సముదాయస్యే
న వేతి నోకస్య వివిగమనా విరహ ప్రయుక్తస్య ప్రతిబంధకతానికస్య
స్యావత్తిరితివాచ్చం. సముదాయశబ్దంహి నసంఖ్యా విశేష మానం భ్వా
నమానుగతే అభావేచ శదసంభవాత్. కింతు అపేక్షా బుద్ధి విశేష వి
షయస్య రూపమేన శబ్దాచ్చం. తథాచ శక్తిద్యుద్ధి వ్యక్తిభేదేన ప్ర
తిబంధకతానికస్య పరిశీతస్యైవ ప్రసంగాత్. యదిచ తత్తత్కారణ
తావభేదకా వచ్చిన్నాతి రిక్తా విషయకత్వేనతి తత్తత్కారణ తావభే
దకావచ్చిన్న విషయకత్వేన బుద్ధి నానుగుషన్సంభవతీతి విభాన్యతే

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పృథ్విత్రినాదే.

౮౫

భేదాన్వయ బోధానుప పత్త్యానాభి యుక్తానామ ప్రయోగః. అపితుస
మాసా ఘటక పదసాపేక్షతయా రాజపదస్యా సామర్థ్యాతి దేశాత్మ
మాసాసాధుత్వేన. తత్సాపేక్షత్వంచ తదర్థాన్వితస్వార్థపరిత్వం. స్వా
ర్థశ్చస్త్రీయవృత్తి గ్రహవిశేష్యః. అతఏవశరై శ్చాతితవత్రః చైత్రస్య
దాసభార్యేత్వా దాసమస్య మానశాతినపదాదేస్సాపేక్ష తాతదర్థక దేశ
శాతనదాసత్వాదావేవశర కరణకత్వచైత్ర నిరూపిత్యాదీ నామన్వయః

తదాపి కారణతానచేదకా నామపి కారణ తానచేదకావచ్చిన్న భిన్నత
యా అసంభవాన త్తిః. భేదానాం విషయితానాంచ పాస్పరం విశేషణ
విశేష్యభావే వినిగమనా వినిహేనా న స్త్యంచ. భేదానాంచ కూటశ్య
న నివేశే అనవస్థా ప్రసంగ ఇతిదిక్. * య త్త్విత్వాది. సమానవిషయ
క శ్చాబ్దసానుగీ సమాన విషయకానుమితి ప్రతిబంధికా సమానే విష
యే శ్చాబ్దసానుగ్నాః ప్రబలత్వాత్. అనుమితౌ శ్చాబ్ద సమానవిషయ
కత్వంచ శ్చాబ్దా విషయ సదార్థా విషయకత్వమేవ. ఇచ్ఛంచ స్వచ్ఛ
స్య ప్రకారతావాదిమతే రాజస్య శ్చైవ వాన్మురుషః రాజకీయంస్వచ్ఛ
మితి ద్వివిధాను మిత్యోరపి శ్చాబ్దసమాన విషయకతయా తయోశ్చాబ్ద
సానుగీ ప్రతిబంధకతాద్వయం కల్పనీయం. సంసగతా వాదినామతా
ద్వైతాను మిత్యోశ్చాబ్దబోధ విషయాతిరిక్తా విషయ కతయా తయో
శ్చాబ్ద సానుగీ ప్రతిబంధకత్వం కల్పనీయం. భిన్న విషయకత్వే ప్రత్య
క్ష సానుగీశ్చాబ్ద సానుగీహోష్యనుమితి సానుగ్నాః ప్రబలత్వాదితి
సమాదిత గ్రన్థభావః. స్వీకరణీయతదేతి. అనుమితోని శ్చాబ్దమిత్య
నుభవే వివాదా సంభవాత్. సహికస్య చిత్తతే ఘట ఇత్యనుభవః క

త. తదార్థః తేత్యత్ర అభేదాన్యదే- వానివేశనీయతి. తదసత్. స్వారసికలక్షణా గ్రహస్థ లానురోధనతాద్య శ సమభివ్యాసాంతానాదే ప్రధావిదబోధజనకతాయాః క్లుప్తత్వా స్తతః నిరూఢ లక్షణాన్వీకా తేనావభావాత్. సదస్వారసికలక్షణా గ్రహస్థతాద్యశాన్వయ బోధస్యాభయవాదిసిద్ధత్వేపి నిరూఢ లక్షణానులే సంబంధి తాత్పర్య

స్యచిన్తతే పట ఇత్యనుభవ ఇతికేనాపి శకం తేవ క్తుం సర్వేషా మనుభ వన్య సమానత్వాదితిభావః. సామ్యాదిత్యశ్చోక్త సామ్యమేవోపపాద యతి. ఉపదర్శితస్థల ఇతి. ననగుభవేపి కేమాంబిర్నివాదో దృశ్యశ ఏవ యథా ప్రమాణదర్శయ వాదినా శబ్దబోధనే అనుమినోమిశ్చే వానుభవ స్పీక్రియతే. శబ్దప్రమాణవాదినాశు శ్చోమిశ్చను భవ స్పీక్రియత ఇత్యస్వరసాదాహ. తాదృశేత్యాది. శధాన సంసక-తా వాదినా రాజకీయః పురుష ఇతిశబ్దబోధం ప్రక్షేప ఉ కర్షివిధానుమి తిసానుశ్చాః ప్రతిబంధకతావ్యయం కల్పనీయమితి అనుమితౌ శబ్దసా మితి ప్రతిబంధకతా శబ్దావేకతయా శబ్దే అనుమితిసానుశ్చాః ప్రతి బంధకతాక్లే విశేషా భావేన మశద్భవేపి సామ్యమేవేతిభావః. విగ్ర హవాక్యస్థితే స్వర్త్వ ప్రకారక శబ్దబోధ వాదినులే లానువచునసా ద్య సమాసస్థితే స్వర్త్వ సంసక-క శబ్దబోధవాది మతాపేక్షయా పురుష విశేషక రాజసంబంధి ప్రకారకాభేద సంసక-క శబ్దబోధవా దినులే లానున మువసాదయతి. ఏవమిత్యాదినా. వైత్ర నిరూపితత్వా దినానున్వయాదితి. సమన్వృత్తిశ్చ క్లుప్తలక్షణ నాన్య తథాచ శరై శ్చాతిక ప్రత్య ఇత్యాదా శాతితేత్యన్యత శ శబ్దవాలక్షణ భాను ప్ర

రానురుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాణే. 20

స్వానాదిశ్చ కల్పనా గౌరవం. అనాది తాత్పర్య విషయా భూత లక్షణా
యా ఏవ నిరూఢలక్షణాత్పాదితి వాచ్యం. గాజపురుష ఇత్యాదివా
క్య జన్య శాబ్దబోధాత్పూర్వం నియనుతో లుప్త విభక్తి స్మరణ కల్ప
నాపేక్షయా తాత్పర్యస్వానాదిశ్చ కల్పనాయాం గౌరవ విరహాదితి. స
చైవం దధి పశ్యతీత్యాగావపి దధ్యానివదస్య దధికర్మకాదా లక్షణం

త్యయ సముదాయ మావత్వేన తన్యవాక్యత్వాత్. వాక్యేచ నైయా
యైశ్చైశ్చ క్ష్య నానీకాదాత్. శక్త్యభావే శక్య సంబంధమాన లక్షణా
యా అప్యసత్వాత్. శాశధాతోర్యప్తి గ్రహ విశేషే శాశన ఏవ
శకకణకత్వ స్వాన్వయాత్. శాశధాతోరిపి సమస్య మానవదమటక
త్వేన సమస్య మానత్వ సంభవాదిత్యుక్త వివక్షయాపిచ ప్రణికారఇశ్య
స్మరసావచా. తద్ధాన్వితే. ఆవశ్యకీనైతాద్భవ వివక్షా అన్యధాపి
తు స్వగణకాను ఇత్యాదా స్వగణ వదవృత్తిగ్రహ వివేక్షన ఏవ వనా
ధాంతరస్వాన్వయే సమాసా సాధుశ్చ ప్రసంగానితి మంగళం. నియను
ఇత్యాది. తత్తచ్ఛాబ్ద బోధాత్పూర్వం నానావ్యక్తి స్మరణ కల్పనా మ
పేక్ష్య తాత్పర్యేనాదిత్వ కల్పననైవ లఘుత్వాదితి భావః. యద్యపిని
రూఢ లక్షణాజ్ఞానం విభక్తి స్మరణ భావేన సంభవతి. తత్పురుషే పూ
ర్వవదస్య స్వార్థ విశేషిత విగ్రహవాక్యస్థ విభక్త్యర్థ విశిష్ట నిరూపిత
నిరూఢ లక్షణేతి సిద్ధాంతాత్ షష్ఠీ తత్పురుషే షష్ట్యాస్సంబంధాత్
తయా రాజనంబంధ విశిష్టే గాజవదస్య నిరూఢ లక్షణా. ద్వితీయాది
తత్పురుషస్థలేతు ద్వితీయాదేః కర్తృత్వాత్కతయా పూర్వవదస్య ప్రకృ
త్యర్థ కర్తృత్వాశ్రయ ఏవ నిరూఢలక్షణా న కన్యా. తథాచ లుప్త

స్వీకృత్యథాత్వగ్ధేన సమంతస్యా భేదాన్యాయ బోధ సంభవాత్తతాపిలు
ప్రవిభక్తి స్తరణ కల్పన మనుచితమితివాచ్యం. దధ్యాది పదస్య ద
కర్తృకాదా లక్షణాగ్రహ దశాయామపి సస్య ద్వితీయేతర విభక్తిస్త
త్వ భోనుదశాయాం దశకర్తృకః పశ్యతి దశకర్తృకేణ పశ్యతీత్యాదావి
వ ఉక్తస్తలేపి దశకర్తృక దర్శనాన్యాయ బోధానుదయాత్. భవన్తతే

భక్తి విశేషస్మరణం వినా ఏకాద్యశాస్త్రే పూర్వవదన్య నిరూఢలక్షణేని
ప్రవర్తమేవన సంభవతీతి అర్థ విశేషే నిరూఢ లక్షణా నిశ్చయాయలు ప
విభక్తి స్తరణ మావశ్యకమేన. తథాపి నిరూఢ లక్షణా తేనప్రానంనశా
బ్దిబోధోవయోగి కింశు లక్షణాజ్ఞేన ప్రవర్తమేన తథాన ద్వితీయాదితస్య
రుప్యతేపి ఏతస్యబంధిత మిశేన బోధస్మిన్ కియతే. తథాపి సు
కూది పదస్య సారసిక లక్షణా సంభవాత్ కర్తృత్వాదే రపి స
బంధజ్ఞేన తాతో పరమ సంభవాత్. లక్షణాయాం నిరూఢస్య
ప్రానంశు వానినోని సహజేన వయోజగితిన కించి దనువనన్పం. ప
శ్యతీత్యాది. వచనం పశ్యతీన్యాయ దశి పదాన్యవహియో స్తర పశ్యతిప
దస్యమేవా కాంతా. సాచ దధికర్మకేన పశ్యతీతాదా నా స్తేనవేదిక
మేనర్హిన్త సంకీర్తితి వాచ్యం. తథాసని దధిత్వేనః పశ్యతి దశి పశ్యతి
స్థాన ఇత్యాదావపి దశి కర్తృక దర్శనశాబ్ద బోధానువపన్తి. వ్య
భవిష్యతిచేద ముపరిస్తాత్. తండులం పచతి రాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదా
తండుల రాజాది పదానాం తండుల కర్తృకాదా లక్షణాం స్వీకృత్య య
దన్ భేదశాబ్ద బోధ స్వీకీయతే. తదా తండులేన పచతి రాజ్ఞః పురు
షఇత్యాదావపి తాదృశ శాబ్దబోధాన్తి రిత్యతహ. తత్తద్వికర్తృక

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్య సహిత వృత్త త్రివాదే.

23

కనికర్మకేన : శ్యతీత్యత్ర దధి పశ్యతీతిస్థలీయ దధిపతో త్తరపశ్యతి పద
స్వయాచ కాంతౌ జ్ఞానాదిఘటిత సామగ్రి సత్త్వా ద్దధిక ర్తక దర్శనాన్య
యబోధస్యాప త్తే ద్వితీయాం తదధ్యాదిపదత్వావచ్చిన్న ధర్మికతాదృశ
ధాత్వాది సమభి వ్యాహజ్జనస్య తాదృశాన్వయబోధే హేతుతాయా
అపశ్యకత్వాత్. దధిఃశ్యతీత్యాదౌ లుప్త ద్వితీయాను సంధానస్యాప
శ్యకత్వాత్. రాజ సంబంధి పురుషాద్వన్వయ బోధేచ రాజాది పదా
న్యవహితో త్తర పురుషాది పదత్వ జ్ఞానస్య హేతుతాయాస్సాన్వయసిక ల
తుకాగ్రహణాలాను రోధే నావశ్య కల్పనీయతయా రాజపురుష ఇత్యా
దౌ గాజాది పదస్య స్మృతీయాద్యం తత్త్వ భ్రమదశాయాం రాజసంబం
ధి పురుషాద్వన్వయ బోధాపత్త్య సంభవాత్. స్మృతీయాది విభక్త్యా
న్యనధానాత్. దధిఃశ్యతీత్యాదౌ దధి పదా న్యవహితో త్తరత్వక్రకా
రక ధాను పదజ్ఞానస్య హేతుతాయా అర్హతత్వాత్. పశ్యతి దధిఃశ్య

తదాచ ద్వితీయాంత తండులపద వక్ష్యంత రాజపదస్థలపద ద్వితీయాప
స్తోః. పక్ష తేనాద్వితార్థ లక్షణాయాం తాత్పర్యగాహకత్య కల్పనేనా
న్య విభ క్త్యంతలే తాదృశ శబ్దబోధ పసంగ ఇతిభావః. ననువిని గ
మనా విరహ స్తండులాది పదో శర ద్వితీయాది విభ క్తేరేవ తండుల
కర్తృక క్త్యం రాజన్యత్వాదౌ లక్షణాను తనవచ భేదసంబంధేన వ సాక
దావనరయోను. పక్ష తేనాశుర గాహ కత్యమేన కింవకల్పరే ఇతి
తాహ. విభ క్తేతి. పక్షరేతేత్యాది. సంఖ్యాంశర్థావేగాపి పక్ష
తేరేవ లక్షణ సంభవతీతి విభ క్తే సంఖ్యాంశకర్తృసారేణ భావాదితి
మ. నను పక్ష తేరపి క్వాపి క్త్యం కల్పితమవ ప్రయోజనార్థ వాత్

తి ప్రైత్యో దధిత్యాదావపి దనికర్తక దర్శనాన్యాయబోధాత్. తాద్య
 శ జ్ఞాన పేతుతాయా అవశస్ కల్ప నియత్యాచ్యేతి. తందులం వచ
 తీ త్యాదా తందులాది వదన్వైవ సంకులాని కర్తకే లక్షణా విభక్తి
 స్తు సాధుత్వాగ్ధా. ఏవం రాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదావపి రాజాది వదన్
 నుబంధ్యాదా లక్షణా విభక్తిస్సాధుత్వాగ్ధా. తత్త్వ ద్విధ క్త్యంత సమ
 భి వ్యావహర్య తత్త్వలక్షణి కార్థబోధ నియామకత్వాన్నాతి ప్రసంగః.
 విభక్తేరేవ ప్రకృత్యర్థ విశేషిణస్యాత్ లక్షణేతిను ననంభవతి. విభక్తేకు
 తాపిశ క్తేర క్తుప్తతయా తత్త్వశక్త్య నుబంధరూప లక్షణాయా అనంభ
 వాత్. తందులః ప్రమేయ ఇత్యాదా విభక్త్యర్థా మిశితస్వైవ ప్రకృ
 త్యర్థస్య భావాత్. ప్రకృతి శక్తేస్సార్థే క్త్యంతరూప తత్త్వ లక్షణాసం
 భవాదితినుచింతనీయం. రాజాది వదన్ రాజ నుబంధ్యాదా శక్త్యర్థ
 భోమదశాయామివ తత్త్వ లక్షణాగ్రహ దశాయానుపి రాజనంబంకితః

సర్వత్ర విభక్త్యైవ ప్రకృత్యర్థవిశేషిత స్సార్థబోధన సంభవాదిత్యాశంకా
 యానూనా. తందుల ఇత్యాది. అయంభావః. తందులః ప్రమేయ ఇ
 త్యాదా విశేషణ విభక్తేర్నిర్ధారకతయా ప్రమేయ వదాన్యుద్ధ ప్రమేయ
 త్యా వచ్చిన్నస్వైరోవర్ధిత్యా ప్రమేయ వదన్య ప్రమేయత్వావచ్చిన్న శ
 క్తిస్పిన్యతి. విభక్తేస్తు త్యాపి ప్రకృత్యర్థా విశేషిత స్సార్థబోధకత్వస్స
 భావేన నశించిన్ధరే విభక్త్యర్థః కల్పయితుం శక్యతే ప్రమాణా భావా
 దితి. చింతనీయమితి. చింతనీయతః. తందులస్యచాక ఇత్యగ్రాహిగందు
 లకర్తకాభిన్నః చాక ఇత్యాకానక కార్థబోధస్వైవ స్వీకరణీయ శయా
 తందులవదా ద్విధీయావద్ధి. స్త్రోకన్య వత్త్యాది ప్రయోగ వారణా

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తకే త్రివాచే. 21

పురుష ఇత్యాదావిన రాజనంబంసి సంబంధీ పురుష ఇత్యాద్యన్వయజా
 ధస్య సర్వజనానుభవ సిద్ధత్వాత్. పచతి వైత్ర ఇత్యాదావపి కృతీయ
 బంధన పాకాదేతైత్పిత్యాద్యంతే విశేషణత్వోపగమే వైత్రోన పచతి
 త్యాదావన్వయ బోధానుప ప త్తిర్ద్రిష్టవ్యా. కృతి సంబంధస్యాపి పృ
 త్త్య నియానుకతయా తస్సంబంధా నచ్చిన్న ప్రతియోగితాకాభావస్యా
 ప్రసిద్ధ్యా తద్బోధనా సంభవాత్. అథైవనుపిజానాతీత్యాదా వైత్రా
 ద్యంతే జ్ఞానాదేగాశ్రయతా సంబంధేనాన్వయ బోధోపగమే తతి విర
 మా. ఆశ్రయతాసంబంధస్యాభావ ప్రయోగితానధేదకకయా వైత్రో
 నజాన తీత్యా దానాశ్రయతా సంబంధావచ్చిన్న ప్రతియోగితాక జ్ఞానా
 ద్య భావస్త్వైవ భానసంభవాత్. సథాచ తతాఖ్యానస్యాశ్రయత్యా
 ద్యసత్త్వం కిర్య క్రికం నచధాత్వర్థ జ్ఞానాదేగాశ్రయతా సంబంధేన వై
 త్రాదిరూప పాశివనికాధే సామాన్యకారత్వోపగమే జ్ఞానం వైత్ర ఇ

య అభేద సంబంధేన క్రియ న్వయి కర్తృణో వ్యక్తీన ద్వితీయా గానికేని
 కల్పనస్యానశ్య కత్వాత్. ఏవం రాజ్ఞః పురుష ఇత్యత్ర రాజపదన్యరా
 జ సంబంధిని లక్షణాం స్వీకృత్య అభేద శాబ్దబోధోపగమే అభేద సుప
 గత శాబ్దబోధా పయిక సమాన విభక్తికత్వాని తత్తనాకాంతా విర
 మాపి గాధకవీర వ్యవ్యంజ రాజపద పురుష పదయోస్సనుభి వ్యాహ
 రజ్ఞానస్యాపి తాదృశ శాబ్దబోధ ప్రయోజకత్వే నుభ్యుపేత్య గాధక పరి
 హారే కార్యకారణ భావానిక్యం. నచన్వన్తేపి తత్తద్విభక్తే స్తత్తద్భక్తే
 తక్తి కల్పన మసేక మితినాచ్యం. ఏతైశ్చాదే ఏతైక విభక్తిశ్చ క్తి కల్పన
 మపేక్ష్య అభేదబోధే పర్యా మనానాశబ్ద ఘటితనానాను పూర్వీజ్ఞానా

తద్దావపి తథావిధాన్వయ బోధావస్థి రితివాచ్యం. తద్ద
 బోధే ఆఖ్యాతాం తథాతు సమభి వ్యావర్జనస్య హేతుత్వాత్. చ
 వతోఽస్య శ్రయతా ప్రకారక బోధే తాదృశ సమభి వ్యావర్జనస్య
 హేతుతాయా అవశ్యకత్వాత్. యస్యపచతి నైత్ర ఇత్యాదా సా
 తిమాం నైత్ర ఇత్యాకారకాఖ్యాతాన్ ప్రకారక శ్వాబోధోత్పత్త్యా త
 తాఖ్యాతజ్ఞాన కృత్యుపస్థితే హేతుశ్చ కల్పనమావశ్యకం. తథాచ త
 త్తద్దర్శ విశేషాని వేతన ఆత్మనిష్ఠ ప్రత్యానత్వా వదాన్వోపస్థితే హేతుశ్చ
 కల్పనే శక్యంలక్ష్య సమాప్తిస్థితేనాఖ్యాత జన్వోపస్థితే కారణతాబా
 హుశ్చ దుశ్శర్వ విశేషాన వివేతన భాగ్యం ప్రకారకాన్వయబోధం సతి
 ప్రత్యయ జన్వోపస్థితే సమూహ విశేషణా ప్రత్యాన త్వేన హేతుశ్చ
 ముచ్యతే. తథాచ తాదృశకారణ బాధనైత్ర తాదేర్ధానర్హ్యం స
 విశేష్యతయా తానన సంభవతి యదేత భాగుశ్చ ప్రత్యయత్వానామ

నానుకేక హేతుకారణన ఏవాది శాసనమిద్యాయం. చింతా వీజాం
 కరూణా గాఢాని పదజేది. రాజసంబంధిని పురుష ఇంద్రాదావి వేగ్య
 వంశరం రాజా పురుష ఇంద్రాదావీతి పూర్వణీయం. సర్వజనానున సి
 ర్గజ్జాగ్రతి. తథాచ రాజపదస్య రాజసంబంధి లక్షకర్తృత్వంన తా
 దృశ రాజ పదసూత్రీన వాక్యాదాజి సంబంధ్యభిన్నః పురుష ఇతిబోధ
 స్య సర్వానునన విరుద్ధతయా సపూర్వో ర్భరత్వా లక్షణా కలననాభే
 ద శ్వాబోధోప పరినిధాన. నైత్రః పచతిత్వాదా కృతి సంబంధేన
 స జీవాకాన్వయ బోధ ఏవస్థిక గమియ ఇతి యత్యుర్వముక్తం న
 దపి భాదయతి. కదంచైత్ర ఇత్యాగావితి. నననోపీతి. అన్యథాన్వ

నుగతానాం దుర్నిర్వచనతయానై తాదృశాను గతకార్య కారణ భావ
కల్పనం సంభవతీతి మన్యతే. తదాపి యత్రజ్ఞాధాతోరేవ వాకాదౌల
క్షగా తత్రజాన తీత్యాది వాక్యాత్పాక కృత్యాది ప్రకారకాన్వయ బో
ధోత్పత్త్యాజ్ఞా భాత్వర్థ ప్రకారకాన్వయ బోధే తద వ్యవహితో త్రుతి
ప్త్యాది ప్రకారక జ్ఞానజన్యోపస్థితే స్వమాన విశేష్యతా ప్రత్యానత్వప్ర
తుతాయాస్తత్ర కల్పనీయతయా తాదృశ కారణ బాధాచైత్యోజ్ఞా
నాతీత్యాదా వైత్యాదేర్జ్ఞాన విశేష్యత యాభానా ప త్తిర్హర్వా రవేతి.

తదనన్. ప్రత్యయూంతర్గత విశేష్యక శాబ్దబోధే వ్యభిచారవారణాయ
తాదృశోపస్థితేర్వైశిష్ట్యన్య తాదృశోపస్థితి జన్య తావచేదక కోటావ
నశ్చం నివేదనీయతయా తదను త్తర శాబ్దబోధే వైత్యాదేర్జ్ఞానాది విశే
ష్యతయా భానే తాదృశకారణ బాధస్యా కించిత్కర్తృత్. తాదృశా
నుపూర్ణి ముతక త్తధాతు జ్ఞానాద్యుపస్థితి వైత్యాదియూప విశేష్య

మాశ్రయత్వం స్తత్ర ఇత్యాదావపి జ్ఞానాశ్రయ శ్చైత్య ఇత్యాది శాబ్ద
బోధావ త్తి రితిభావః. సాక కృత్యాది ప్రకారికేతి. కృతి సంబంధేనసా
క ప్రకారకాన్వయ బోధోపగమేసాక లక్షణా జ్ఞాధాతు ముతీక నజానా
తి స్తత్ర ఇతివాక్యాత్ కృతिसంబంధేన సాకాభావ విషయక బోధాను
వప త్తిశ్చ న్న స్వ నియామక సంబంధస్యాభావ ప్రతియోగి తానవచేద
కర్త్యాదితి జ్ఞాధాతోః సాకేలక్షణాస్తతే కృతి ప్రకారకబోధ ఏవాగత్యా
సీకరణీయ ఇతిభావః. ప్రత్యయూంతర్గతేతి. జానాతీత్యాదా తస్మి
త్వయూర్థ కృతి విశేష్యక జ్ఞాధాత్వర్థసాక ప్రకారక బోధ ఇత్యర్థః వ్యభి
చారేతి. జ్ఞాధాతూస్తర తిచ్చద జన్యోపస్థితి యావకాదాన్వయ వ్యభిచార

వృత్తి యోగ్య జ్ఞానాతాది మతివ సామగ్ధాని ఆశయతా సంసగళక
శాబ్దబోధ జనన శాధకాభావాత్. నన్వనన్వ ఆశయతా సంబంధేన
జ్ఞానాది ప్రకారక శాబ్దబోధ తాదృశ యోగ్యతాజ్ఞాన సేమత్యాంసర
కల్పనాదికలం ఆశయతా సంబంధేన జ్ఞానాది విశిష్ట తాత్పర్యానా
కాశ్చరనాన్ము వ్యంకేతిక శశాంసగళాద్వా తాదృశ సంబంధేన జ్ఞానాది
ప్రకారక తైతానీది విశేషక శాబ్దబోధనన న్యాయువ నవా ప్రసిద్ధావతి
తాదృశ శాబ్దబోధ వదానాంసర భావనై యతేన న విశివ యోగ్య
తాబ్దననన నత్రపేతు తాయా ఆనశర కత్యాత్. జ్ఞానాది విశిష్ట తై
తానీది మాత్ర విషయక యోగ్యతాబ్దననన జ్ఞానాది విశిష్ట తైతానీది
విషయక శాబ్దబోధేతాయా. సేమ కత్యానీది విశిష్టతాదితివాంసం.
భవ నతేన జ్ఞానాశయతా ప్రకారక తైతానీది విశేషక శాబ్దబోధేన
ధావిధ యోగ్యతా బ్దనసేమతాయా ఆనశర. ఆశయతా సం

వారకామేకగ్ధ. తాదృశబోధనీ. జ్ఞానానా ప్ర విషయ జననీవర్తి
నే. తైతానీది. అన్వనన్వ ప్రవర్తి గూఢసేవర్తి. తదను ప్రవర్తి
ది. జ్ఞానానా బోధన ప్రవర్తి ఆశయతా సంబంధేన జ్ఞాననన
తానీది ప్రకారనోపకమేకతి వికసేనానాన జన్వాశయనోపక
తే శాబ్దబోధం ప్రవికాననతే మూనానావేన ననన శాబ్ద బోధనన
జ్ఞానానా ప్ర విషయ జననీవర్తివన ననన ప్రవర్తిభావేన తాదృ
శోపన్వీతి కార్యతావ ధేదకానా కాంసదానిధిభావ. తదమేనోపనా
దనుది తాదృశేత్యాది. తాదృశకాగ్యతాబ్దనీ. తైతానీదివిశేష
కాశయతా సంసగళక జ్ఞానప్రకారక యోగ్యతాబ్దనీ. ఆశయ

25-

గణక జ్ఞానీయ కారణ తావచ్ఛేదకస్య తదీయ సాంసగిక విషయతాఘ
టిత తస్మాదేకాదక జ్ఞానకారణ తావచ్ఛేదకాచేత మూలముశ్చ రీతయూత్ర
యతామూ స్సంసకతానుభవై న్యవలముత్వాత్. వచయతాశ్రయశ్చే
జ్ఞాధామ సనుభివాహృతాభ్యాశస్య శక్తిభగిను స్సాంసగిక లక్షణాగ్ర
హణోవా తత్ర జ్ఞానాశ్రయతా ప్రకారక శాబ్దబోధసామ్య భయ మతస్థి
తాన్త్రిక తాద్భవ యోగతాజ్ఞానస్య హేతుశ్చ ముఖయ మతస్థిమే
వేతివాచ్యం. ఆశ్రయతామూ స్సంసకతా వాచినా తత్రాప్యై శ్రయ
తా ప్రకారక బోధసాంసగ్యపరమాదిని చేశ్యవ్యం. ఏతదభిసామ్యేణై
వ జ్ఞానాభివాహృతా జ్ఞానాశ్రయ తాన్త్రికతాంనుజితార ఙ్గీచకాః. తత్రా
శ్రయశ్చే నిరూఢ లక్షణా ముభ్యుపగచ్ఛతాం దీరితి కాగాణాం పునరే
వ ఆశ్రయః. యత్ర జ్ఞానాభివాహృతాశ్రయశ్చే శక్తిభగినుస్సాంసగిక
లక్షణాగ్రహణోవా తత్ర తాత్పర్యంశేధాన్తరైకతేత జ్ఞాన దేరన్వయా

తా ప్రకారం శాబ్దబోధస్యైవా ప్రసిద్ధ్యా తాదృశ యోగ్యతాజ్ఞానస్య
హేతుత్వా నభ్యుపగమాదితి భావః. సర్వనామ్నస్థితి. సమందరణిత్యా
దా తత్త్వదస్య జ్ఞానవిశిష్టతైత్ర పరస్మై తత్త్వస్య శాబ్ద బోధస్య తైత్ర
విశేష్య కాశయానా సంసారక జ్ఞాన ప్రకారకత్వే వీశ్వర్యః. సంకేతిత
త్వాంతరేణ జ్ఞానవిశిష్టతైత్ర సంకేతి తద్విధ్యాది పదపూరిత వాక్యాని
త్యర్థః. సద్వాగ్దాంతరేణ. ఏకపదేనశాబ్దబోధానుదయాత్ ఏకపదార్థేపర
పర్యాక స త్వస్యైవయోగ్యతా మాపత్వాజ్ఞాన విశిష్టత తేనాందర
మాప యోగ్యతా జ్ఞానస్యైవ తత్త్వహేతుత్వం స్తుతం. నతు తైత్ర
జ్ఞానన త్వమాప యోగ్యతా జ్ఞానస్యేతిభావః. అనికమితి. జ్ఞానా భావ

నువవత్సా న్నరూప సంబంధన జ్ఞానా ప్రకారతా ప్రకారక వైతాది
విశేష్య కాన్యాయ బోధ ఏన తత్ర మణిక్యతాస్వీకరణీయః. తథాచ న
ప్ర జ్ఞానాశ్రయతా ప్రకారక శాబ్దబోధే యోగ్యతాజ్ఞానపేతుతాయాః
కు సత్వాదాశ్రయతా సంసగత శాబ్దబోధ తాదృశ యోగ్యతా జ్ఞా
నపేతుతా కల్పన మనెకమేవ మణిక్యతామతే. నచదీప్తికతామతే
తాదృశ యోగ్యతాజ్ఞాన పేతుత్వా కల్పన లాకుపేపి జానాతీత్యాద్యా
నుపూర్వ జ్ఞాన ఘటిత జ్ఞానాను శక్తిజ్ఞాన జ్యజ్ఞానాద్యుపస్థితి ఘటిత
శాబ్దసానుగ్యాభిన్నవిషయక ప్రశ్నకుం ప్రతి ప్రతి బంధకతాయామా
భ్యాత జ్యజ్ఞాశ్రయత్వోపస్థితే నివేశనస్యానికాన్తారవ మితివాచ్యం. థ
వ శ్చనేపి జ్ఞానాశ్రయతా భావ వాంక్షిక స్మందర ఇత్యాది విశిష్ట
విశిష్ట్యావగాహి ప్రశ్నజ్ఞే జానాతీ ప్రశ్న ఇత్యాద్యాను పూర్వజ్ఞానజ్ఞా
భాను

వాంక్షిక స్మందరఇతి ప్రశ్నకుం ప్రతి తాదృశ శాబ్దసానుగ్యాభి ప్రతి
బంధకత్వస్య ప్రకారకావాదినా కల్పనీయత్వేపి విరూపిణ్య సంబంధన
జ్ఞానాభావవిదా శ్రయ్యా ప్రశ్నానామితి ప్రశ్నకుం ప్రశ్నపి ఇ
క్షశాబ్ద సానుగ్యాభి సంసగతావాదినా ప్రతిబంధకత్వం కల్పనీయం.
అశ్రయతాయాః ప్రకారకావాదినాను తన్న కల్పనీయం తాదృశ ప్ర
శ్నకు శాబ్దసానుగ్యాభి యుగపద వస్థానా సంధపాశ్చర్యకావత్తే త
యోగాదితి దర్శితరీత్యాను సంధేయ మితిభావః. పరంత్యన యూరీత్యా
రాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదావపి రాజవచస్య రాజస్య త్వే శక్తిభీను వ
యాం

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పృథ్వు త్రివాదే. ౧౦

మంత్రతేజ తాదృశ సామగ్యాః విరోధిజ్ఞానాశ్రయత్వా భావత్తా నిశ్చ
య ఘటిత తథావిధ విశిష్ట వైశిష్ట్య బోధసామగ్యాస్తాదృశశాబ్దసా
మగ్యా సమం యుగిదవస్థానా సంభవేన తాదృశ ప్రతిబంధకత్వ క
ల్పనా విరహాదిత్యనికం దర్శిత దిశావసేయం.

అధై నంరీత్యా భూతలేనఘట ఇత్యాదౌ ఘటాది పదస్య ఘట
ప్రతియోగికాదౌ తదుత్తర సుబ్విధ క్తేరేవ వా ప్రతియోగితాయాం లక్ష
ణా మభ్యుపేక్ష సత్ర ఘటప్రతియోగికా భావోభూతల వృత్తిరిత్యాకా
రిక ప్రతియోగితా ప్రకారః శ్వాబోధోపగమ ఏవసముచితః. తథాసతి
తథావిధ సముభి వ్యాహరజ్ఞాన ఘటిక సామగ్యాః ఘట ప్రతియోగి
కత్వా భావవారభావః ప్రమేయ ఇత్యాది విశిష్ట వైశిష్ట్య బోధం ప్ర
తి ప్రతి బంధకత్వా కల్పనేన లాఘవా దిత్యుక్తవియమే నిసాతాతిరి
త్య విశేషా వైయుక్తమిచ్ఛేత్. భూతలేనఘట ఇత్యాదౌ ఘటాద్య
భావే భూతలాద్యవిధ స వ్యవస్థాధేయశ్చ స్వేన తాత్పర్యవశ్యాత్
నా స వ్యవస్థాత్తా భూతలాది వృత్తిత్వా భావస్యావ్యయ బోధోనుభ
వసిద్ధః. అన్యథా తాదృశవాక్య జ్యస్యా సామీమాణ్య జ్ఞానానాన్యండి
త బోధస్య భూతలేనఘట ఇత్యాది వాక్యజ్య మటాది విశేష్యక భూత
లాధేయశ్చ ప్రకారక బోధ విరోధితాయా స్పర్ధానుభవ సిద్ధాయా అ

నాపి సర్వ క్షణవకాంక బోధసైర్నిరోపగంతవ్యతయా నిర్విధ శాబ్దబోధ
నిర్విధయోగ్యతాబ్దావస్థా కాగణశ్చ సంసగతావాదినా కల్పనీయమితి
గౌరవగుశ్చయ్యను సంధియం.

సుబ్విధ క్తే రేవవేతి తథాచ విధ క్త్యే ఏవనామూర్ధస్యాన్వయా

నువవత్తే. నల్పదం వినాయత్ర ధర్మణీయనర విశేషణ శయా భానం
 యాదృశ సమభి వాహాగాద్భవతి. తాదృశ సమభి వాహాశస్థితే న
 ల్ప త్వే తత దర్శిణి తదభావః । సీయః జ్ఞానమజవా పలావ ప్రసం
 గాచ్చు. ఏవల్ప సజ్జగ్ధాభావేయ యోగికయా మహాన్యాయ బోధోప
 పత్తయే విపాతాతిరి క్షన్య విశేషణ మాతశ్చకంపనంపవచతి వైత్రఃవై
 త్రస్య నగన మిత్యాదా చాకక తి వైత్రస్యత్వాద్య బావస్య సజ్జగ్ధస్యవై
 త్రధనాదానన్యాయ బోధోపపత్తయేచ తదావశ్యకం. నయో క్షన్యతేషు స
 జ్ఞోభావ వల్లక్షణికతయాభావనా సన్మానును యోగిను అభేదాన్య
 యబోధ ఏవోపేయత ఇతివాద్యం. తదాపి సర్వజ్ఞాభావననవప సజ్జ
 గ్ధనయా ముఖ్యార్థ పరనజ్ఞో దుష్టత్యాగ తే అదానన్య భేదాన్యాయ
 బోధోపపత్తయే కార్యకారణ భావకల్యాణానాం వివేచనా భావనతి ఒక
 గానాచిత్వాత్. అభావనక అభేదాన్యాయ బోధో. కమ భూతలే సు
 ట ఇత్యాదివాక్య జన్యబోధే భూతలేకమట ఇత్యాది వాక్య జన్యబోధ
 స్వా వివేచితావశ్యేత్. తానువాన్యకూల సంబంధేన వాచిన్య బావ
 నిశ్చయస్యైవ విశ్లేష మ్మి వివేచిత్యాత్. నన్యభేద సంకలక గా
 హ్యభావాశ్రయ ప్రకారక నిశ్చయస్యై. ఏవోచుట ఇత్యాదా విశేష

దు క్త వియమేనాన్నివి పాతాతిరి క్షన్యవిశేషణ ముత్కక మేవేతి భావః.
 అత్రచ వాకానాన్యాకూలం అనాన్యావీజించ ప్రథమాయా స్సంఖ్యాతిరి
 క్షన్యకత్వేన నిర్ధాంక ఏవేతిబోధ్యం. ఆనువవత్తేరి. ననుభూతలేన మ
 హాభావ ఇతి శబ్దజన్యాచారీయూన్య జ్ఞానానామందరిత శాబ్దబోధ దశా
 యాం భూతలేనమట ఇతి శాబ్దబోధానుత్పాదోపి సజ్జగ్ధాను భవ వియ

రానుదుదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాచే. ౮౩

౧ విభక్తేర భేదార్థకస్యనుతేపి యద్యప్యక్త తీత్యాలాఘవంసంభవతి.
అథాపి తతాగ్నివనో విద్యేషణిశిక్.

ప్రథమయాశ్చ విభక్తి కృత్తా భేదేన వాచావిధాః. విభక్తి
శ్చ సుప్తితో భేదేన ద్వివిధా. తత్ర పుష్పి క్తయః ప్రథమా ద్వితీయా
దయస్పష్ట తత్ర ప్రథమాః ప్రకన్యన్తే విశేషణ విధయాన్వయినీసం
జ్ఞైరపి. అతఏన యత విశేషణవాచక పద సమాన విభక్తికం పదంవి
చాతపదం వాచా స్తి తత్ర ప్రథమాంత్యాన్య విశేషణ విశేషణ తయా
భావక పానుగ్నగి తానాదశా ముఖ్య విశేషణయైవ బాసతే. సంఖ్యా
వాచకానాంచ ఏకవచన ర్వివచన బహువచనానాం ఏకవ్యక్త్య ద్వివ్యక్త్య
బహువ్యక్త్యాద్య నచ్చిచ్ఛేషుక శ్చ. శక్తతాదత్వా జగ్జ్ఞానినా. నతు
పార్జితిభాది పాధారజైక వచనత్వాదినా. ఏక వచనత్వా దేర్ధ్వర్వచ
త్వాత్. వర్తకత్వాది వాచకశబ్దాత్. వాచకతాయాశ్చ క్తతానభే
దక శ్చైవ త్వాత్. వాచకతాయాశ్చే శక్తిభేదేణ ర్వివచనాశ్చ
నానుచ్ఛేదకర్తృ భేదకకమాది సమ క్తత్వాత్. వర్తకకక వత్కారికంబాది
శ్చేషణ. పార్జితివాసాం కర్వాత్. నచశక్తి సంబంధేనైకవచన పద
సంజ్ఞింశత్. తాదృశ జ్ఞాన మాన్యతాదశామాంన సత్త్వాదివాశ

స్థితీ తాదృశభేదే వత్తత్వాభావ ఏవ సతీయతే ననుటాభావ ఇతి న
భేదుశ్చేషణ. ఏకవార్జివిధ భేదము ఏకకృచ్చత్వాదనుభవ విరుద్ధ ఏవే
త్వస్వరసాదానా. నన్బునంవిశేషి. నీలోకంబ ఇత్వాచావితి. నీలాభేదా
భావవ్యాట. ప్రతిమ ఇత్వా విశిష్ట జై శిష్టావగాహి ప్రశ్నకుంప్ర
తినిలోకంబ ఇత్వాను పూర్వీభావ మటిక శాబ్దసానుగ్నాః ప్రతిబంధక

భీమాదేవ శాబ్దబోధః. ఏకవచనాది శబ్దస్య సదద్యయాత్త కతయా
 తాదృశ సముదాయశ క్తేరేనా | ఐస్వరీణిశునా సంకనీయం. ఏకం న
 క్తీత్యాది వ్యుత్పత్త్యా ఏకవచనాది శబ్దస్య స్వాది బోధకత్వే ఏకాది శ
 బ్దేపి తాదృశ వ్యవహారాం త్తేరే కవచనాది శబ్దస్యస్వాదౌ యాధిస్థీకా
 రస్వాసత్వ కత్యాదితి వాచ్యం. గంధకారీయ సంకేతేన్తి వోపవత్త ఏ
 కవచనాదిపదే శ క్తేర చామాణికత్వాత్. తాన్వేకవచన ద్వివచనేత్యా
 ది చాణి సూత్రస్య నదీయ సంకేతగ్రహ సరళయావృషక త్తే. సహి
 యూప్యాభ్యా నదీత్వను శానరాత్పాభ్యో దూదంతాది వదేనద్యాదివ
 చస్య శ క్తిస్పిన్ధ్యతి. కింతు నదీయ సంకేకవచ. అతవన నద్యాది సంజ్ఞా
 అనునిక సంకేక శాలిత్యా త్పారిభాషి క్తేవ. సత్కౌచానికి. అథై వ ను
 విచాణిని సంకేక సంబంధేన తాదృశవచన శ్చక్తిమై కత్యాది శ క్తతా
 వచేదక ను స్థితిచేత్. తాదృశ సంకేకస్యకేవ సూపేణ సంబంధతా.
 సంకేకవేదనీ చే శక్తికస్య చిత్తుంస ఏకవచన పవాత్స్యజ సాదిర్వోన్ధ
 వ్య ఇత్యాకారక సంకేకస్వాపి సంధవాదతి ప్రస క్తిర్వ్యాపైవ. చాణి
 ని సంకేకవేదన నదేది చే శ్చక్తి వ్యాకరణాత్తర ప్రదేనుః పురుషాంకర
 స్వాపి తాదృశసంకేకస్య సంధవా త్తదీయ సంకేక సంబంధేన తస్యక
 వ శ్చక్తిస్య ద్విధాదివవాత్స్యజసాదిర్వోన్ధ ఇత్యాకారక పురుష విశేష
 సంకేక సంబంధేన ద్విధాదివచన శ్చక్తిస్యవా వినిగమనా విరపేణ శ క్త

శ్చక్తి మనేదస్య ప్రకార గావాదినాన కల్యనీయం. వానగవాదినాను న
 కల్యనీయం మితి రీత్యేకదశా. • ననో విదేష ఇతి. విధ కేర భే
 తాధక కర్వ ఇష్టా పత్తి కేవలి భాన. • ద్వ్యక తావి

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాదే. ౧౫

తావచేదకతా ప్రసంగః తథాచాగత్యాను పూర్వీ విశేష ఏవశ క్తతావ
 ఛేదకత్తి. యత్తు సంఖ్యాపి ప్రకృతేరర్థః ఏకవచనాదికంచ ఏకత్వాద్య
 ధే తాత్పర్య గ్రాహకమేవ. నచైవమేక ప్రకృత్యుపస్థాప్య యోగ్య
 యోః పరస్పర మన్వయబోధే ఆకాంతో విరహాద్భూతాదావే కత్వాన్వ
 యానుపపత్తిః. అన్వధాహర్యాది పదాదుప స్థాపితయో రశ్వ సూర్య
 యోరాధా రాధేయ భావేనాన్వయాపత్తిః. ఘటాని పదస్యైకత్వాని
 విశిష్ట ఘటాదాచం క్తిసంభవః. ఘటరూపం పశ్యేత్వాదా సంఖ్యా
 సేవచ్చిన్న ఘటాదేకేవాన్వయ బోధాదితి వాద్యం. ఆకాంతో వైచి
 త్యాదేక ప్రకృత్యుపస్థాప్య యోగపిఘటైకత్వాద్యోః పరస్పరమన్వయ
 సంభవాత్. అశవేన ఖండ శక్యావేన కారాదుపస్థాప్య యోగ్యయో
 గవ్య ఏచ్ఛేవాద్యోః పరస్పర మన్వయబోధః. నచైవం కర్మత్వాదికమ
 పి ప్రకృత్యర్థ ఏవాస్తు కింశత్ర ద్విశీయాని శక్త్యేతివాద్యం. నామార్క
 ధాన్య్యయోగ్యా మౌద్భేజే నాన్వయబోధస్యా వ్యుత్పన్నశమాక త్తత్వా
 దేన్నామ్నాత్వే తేకసమధాన్యధాన్వయా సంభవాత్. పద సంఖ్యా
 యాః పాత్రివిదిక్యాత్వే సతితాత్పర్య జ్ఞానే విస్తరశ క్తి భగీనుం లుక్
 గాగ్రహించ ద్వివచనాద్యంత పదాదే కత్వాది బోధ సంభవాత్. ఏక
 త్వాది తాత్పర్యేనైక వచనాంతస్యేవ ద్వివచనాంతస్యాపి పదస్య సాపి

న్యాయమతేర్ద్యేక యోగిత్వస్య కర్తవ్యవిధేశతయా ద్విత్వైకత్వ వా
 చకే ద్వివచనైకవచన ఇత్యర్థకత్వం తత్సూత్రస్య సంఖ్యాపి ప్రకృతే క
 వార్థ ఇతి వైయాకరణమతేషు ద్వేకయోః ద్విత్వైకత్వ విశిష్టయోః
 ప్రకృతి తాత్పర్య విషయయోన్మితోత్త ముత్తరం ద్వివచనైకవచనే ప్ర

రసిక ప్రయోగాపరిధి వాచ్యం. అనాది తాత్పర్యవైదిక సారసికప్రయోగ మూలత్వాత్. ఏకవచనాద్యంశ పదవైదికైకత్వాదావనాది తాత్పర్యోపకమేనాది ప్రసంగ విరహాత్. శ్లోకద్వార్యైకవచనకైకత్వాదనను శాసనంచ తాదత్వా తాత్పర్యగాహకమేవేది వైయాకరణ సుశోభదసత్. అనంతానాం ప్రకృత్యాను పూర్వీణా శక్తతావచేదకత్వా పేక్షయా అప్యశక విభక్త్యాదానను పూర్వీణా మేకత్వాది శక్తతావచేదకస్య వైదికోచితత్వాత్. నచ సాధిపదికస్య మేవ శక్తతావచేదకం నను ముటపదశాసితమితి నశక్త్యానంగ్యమితివాచ్యం. సాధిపదికస్య మర్పిర్యచత్వాత్. తదప్రాకేర్షికత్వాది ప్రాసన్నానుభవ సిద్ధత్వాత్. పదశ్లేష స్వశ్లేష వాశ శ్లేష విభక్తేరితద్వాచకతా సిద్ధే. ఏకత్వాది శ్వాబోధాశ్చార్యం వ్యక్త్యానుభవేరప్య నావశ్యత్వాచ్చ. ఫలానురోధేన శక్త్యుచేత కల్పగా శాగవాత్. ఏవమాను పూర్వీభిన్నస్య నాచ తావచేదకత్వే ముటపదా మవదంచన సంఖ్యావాచకమితి వివరీత శ్లేషు దశాయానుపి శాస్త్రశక్త్యావచ్ఛిన్నస్యవాచకతాగ్రహ సంభవాత్ ముట ఇత్వాదా సంఖ్యాయా బోధావచ్ఛి. అథవిభక్తీనాం సంఖ్యాకకశామతే ప్రకృతి విభక్త్యేకేక వాక్యతా ఏక

త్వా కస్య ఇత్యేవాక్ ప్రత్యూహపేది భావః. * ఏకవాక్యగావిరజేది.

మా "అర్థకత్వాదేకం వాక్యం సాకాంక్షంచే ద్వికాగేసార్" ఇతి జైమిని మాతానిమసాకేణ సాకాంక్ష త్వే సతి విశిష్టత్వా ప్రతిపత్తి పరగర్మక వాక్యశ్చ మితిలక్ష్యతే పదయోగద్వైక వాక్యతా విరహాత్ శ్లేషు దశాయాం పదార్థ్యం శ్వాబోధోపజ్యుత ఇత్యనుగమ్యం.

రామగుడియ వ్యాఖ్యానహితే వ్యుత్పత్తివాచే.

52

హ నిశ్చయ దశాయాం విభక్త్యుపస్థాపై కత్వాదేః ప్రకృత్యర్థేన్వయ
బోధ వారణాయ నయోన్యమభి వ్యాహరజ్ఞానస్య సుతాది విశేష్య
కత్వాన్వయ బోధః ప్రతికారణస్య సునికం కల్పనీయం. ఏకవదోన్య
పితయోన్యకత్వాద్యో రన్వయ బోధోపగమేచ ననమభి వ్యాహరజ్ఞా
నస్య నప్రసహేతు తాకల్పన ఇతి లాపవాన్ప్రకృత్యాను పూర్వీణాంనం
ఖ్యావాచక తాపచైతకస్య ముపేయక ఇతిచేన్న. ఆకాంతౌవిచారేనను
భివ్యాహర గూఢకాంతౌ జ్ఞానస్య హేతుతాయా నిరాకృతత్వాత్. అ
థై వనుపి విభక్తేన్వంఖ్యాన్యకత్వే వివిగమనా విరహేణ ప్రకృతి ధర్మ
స్య విరక్తి ర్వికన్యచ సంఖ్యా ప్రకారకాన్వయ బోధ పరస్య జ్ఞానస్య
హేతుతా కల్పనీయా. విభక్తేర్వోన్యకత్వ మతేతు విభక్త్యా తాన్వరవి
రహేణ ప్రకృతి ధర్మకమేచ తాన్వరజ్ఞానం తాన్వశాన్వయగీహేతు రితి
లాపవదించేన్న. విభక్తేన్వంఖ్యా వాచకతా విహేపి ప్రకృతి విభక్త్యో
నాను పూర్వీజ్ఞానస్య తాన్వశాన్వయ బోధ హేతుతాయా నిర్విభక్త
కదన్వవాచకస్య బోధ వాచకానూనశ్చ కల్పనీయక గూఢ సంఖ్యా వా
చక ప్రకృతేరిక నదనాచక విభక్తేరపి సంఖ్యాన్వయ బోధకస్య ప్రకాం
కేచ్ఛా విషయస్య సూచ తాన్వరబోధ పరస్య సంభవేన విభక్తి ధర్మ

తథాచ సుతశచ సుపదయోక్తా దృశ్యైక వాక్యతా విగ్రహ నిశ్చయతతా
 యామపి ఏకోయట ఇతి శ్వాభోగ వారణాయ సయోక్తాదృశ్యైకవాక్య
 త్యానం తాదృశ శ్వాభోగసేతు రిశ్వనశ్వాభ్యువేగు నిశ్చయః. ఏక
 పద్యాయోః పరస్పరమన్వయ స్వీకారేతు తాదృశాన్వయభోధన పద
 యోకేకవాక్యతా జ్ఞానస్య హేతుభాసంశయః. తం వినాప్రేకపదోపస్థా

కష్టపహేతుతాయా వినిగమనా విరహేణా వశ్యకత్వాత్. అథ స్వాదీ
 నాం సంఖ్యావాచకత్వ కల్పనాపేక్షయా. ఏకైకే స్త్రీక లక్షణై వోచి
 తా శక్యలక్ష్యయోః పరస్పర మన్యయోపగమే తతి విరహాత్. ప్రథ
 మావిధ క్షే కురాగిసి శ క్తైరస్తు పుత్రయా నిస్సాః శక్యసంబంధరూప ల
 ఖాగా నసంభవతి. ద్వితీయాదేః క ర్తృత్వాదా శ క్త్యేవ తాదృశ విధ
 క్తే స్త్రీమణి వ్యాప్తాన. ఏకైకేర్వా సంఖ్యా రూపం లక్షణేత్వేన వినిగ
 మకందుర్ధం. నచైకత్వాద్వన్యయ బోధే ఘటపటాది పదజ్ఞాన జన్యో
 పస్థితిత్వేన ఆనంతహేతుతా కల్పనమపేక్ష్య స్వాది పదజ్ఞానజన్య తదుప
 స్థితిత్వేన కతివయహేతుతా కల్పనాయాం లాఘవాత్కృతితయ శ క్తి క
 ల్పనే గారవమకీచిత్కరం. సామాన్యతః పదచ్చ సి జ్ఞానజన్య తదుపస్థితి
 త్వేనైక కాగణతా కల్పనమపేక్ష్య. నిర్విద్యైక కుంభ పటాది
 తస్యంభ్యోపస్థితే పదల్పహేత వృత్తేక ఘటపటాదిపదే తద్విభక్త్యం తత్వ
 జ్ఞానవశః పుంసోఘటాదా సంఖ్యాన్యయ బోధ ప్రసంగాత్. ఘటపటా
 దిజ్ఞానజన్యైకత్వాద్వన్యయోపస్థితి త్వేనైకత్వాది విషయక శాబ్దబోధహేతు
 తాం కల్పయిత్వా విధ క్తి ఘటపటాదు పదాను పూర్వీ జ్ఞాన తాదృశోపస్థి
 త్యోః పరస్పరసహకారేణ ఫల జనకతాయా అవశ్యాన్యయ పేయత్వాది
 తివాచకం. ఘటపట పదసై లకత్వాదా లక్షణాగమా న శ్లేఘటపట

న్యయోః పరస్పర మన్యయ బోధాదివిధ్యయం. నమభి వ్యాపకజ్ఞాన
 హేతుతాయాచి. యద్వన్యకాంతో విచారే ఘటపటాదుపదయో న్న
 మభివ్యాపక జ్ఞానం ముతీయ క ర్తృతా విషయక శాబ్దబోధ హేతుత్వే
 తద్వన్యకాపితం. తథాచైతద్వన్యస్యా సంగతిరేవేతి. ప్రతిభాతి తథాచి న

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే.

౧౦౧

య ఇత్యాదివాక్యాదేకత్వం ప్రమేయ మిత్యాద్యన్వయ బోధన్య పర్య
సంనుతనయా శదను రోధనై కత్వాది విషయక శాబ్దబోధే ఘటాదిక
దశస్వైకత్వా ద్యుపస్థితిత్వేన హేతు తాయాస్సర్వ సమంశత్వాత్.
మైవం. యాదృశ యాదృశపదానాం లక్షణయైకత్వాది శాబ్దధీ జ్ఞా
త్వం. బోధయ వాదిసిద్ధంతా దృశానంత పదజ్ఞాన జన్యైకత్వాద్యుపస్థితి
నాంతచ్ఛాబ్ద హేతుత్వ కల్పనం ప్రకృతేన్సంఖ్యా వాచకతావాదినా
మనెకమితి తత్కల్పనాపేక్షయా చాల్పనర పదజన్యైక త్వాద్యుపస్థితి
హేతుతా కల్పన ఏవలానువం. ఏతేనసంఖ్యా విశేషా వచ్చన్న ఘటాది
క్షణికయా ప్రకృతేర్థః. ననుసంఖ్యా ప్రకృతేర్థః. శాబ్దబోధేవి భ
జన్యసంఖ్యోపస్థితి కల్పనానిక్యేన కారవాత్. ఘటాది పదజన్యైకత్వాది
విశిష్ట ఘటాదా లక్షణాగ్రహ దశాయాం సర్వమగ ఏవశజ్ఞన్య విశిష్ట
విషయకోపస్థిత్వా విశిష్ట విషయక శాబ్దధీజ్ఞా నా న్నధావిధోపస్థితి హే
తుతాయాస్సర్వాను ముశత్వాత్. పదప్రకార సమభివ్యాహృతాన్లుట
ఇత్యాది పదాదే త్యాది విశిష్ట ఘటాది శాబ్దబోధ స్వల్పీక ఏవ. తద్వి
షయ కస్మరణస్యగతో వగమాత్. నధావోక్తం. “సర్వంహి వాక్యం
క్రియాత్మకం పరిసమాప్యత” ఇత్యపినిర త్తం. యాదృశ పదానాం లక్ష

మభివ్యాహః జ్ఞానస్యేత్యన్య విశిష్టైకార్థ ప్రతిపత్తి పత్తి పరత్వ రూపైక
వాక్యస్య నిర్వచనస్యేత్యర్థకతయనా సంగతిః అతఏవ శంకా సమాధా
న గింధయోకేకార్థ పరతాపి సంగచ్ఛగ ఇత్యవధేయః.

• సర్వానుమశత్వాదితి. వన్వేవం మట ఇతి ప్రథమాంత ఘట
పదాదేకత్వ వాన్లుట ఇతి బోధోపన్యాత్. త్వన్తరే విధ క్షేత్తిరర్థ కత

అయోకత్వాది విశిష్టస్వార్థ బోధపేతుత్వం నోభయవాసిద్ధం తాదృశానంత పదజన్య విశిష్టోపస్థితీనాం శాబ్దాదీకేతుతా కల్పన మపేక్ష్య విభక్తి జన్యసంభోధస్థితీనా మల్పానాం నమల్పనే లాఘవాత్. ఇదం పునరిహ వధేయం. విభక్తేస్తంభాని బోధకకేసమాన విషయకాను మిత్యాదికం ప్రతిశాబ్ద సామగ్రి ప్రతిబంధకతామాం మాసాగ్రి పదిక జన్యా మటాదుపస్థితీ మావ విభక్తిజన్యా సంభోధస్థితీ స్థయోశ్చ మిథోవిశేష్య విశేషణభావే విగమనా విరహాశ్చ విబాధకతా బాహుళ్యం. ప్రక్క తేర్నిశిష్ట లాక్షణికకేతు నమభయకలీయ విశిష్ట విషయ కోపస్థితీ కేకైవ సామగ్గాగ్రి మంతర్భూతీ నిలానుననచ విశిష్ట విషయ కోపస్థితే రక్షేకత్వాది ప్రకారతా నిరూపిత మూది విశేష్యతా శాలి తేన, మూది విశేష్యతా నిరూపితైకత్వాది విషయతా శాలితేన వాప్రవేశ ఇతి విగమనా విరహాశ్చాన్య నినివానం భవంతేయోగ్యతాన్య మటాపస్థితేక కోపస్థితీ నానిష్కాం విశేష్య విశేషణ భావేని గమనావిరహాణ ప్రతిబంధ ప్రతిబంధక భావ మట్లం మత్త తేనయోగ్యతాన్య విశిష్ట విషయకోపై ప్రవేశకం దర్శితో భయకూపేణైశిష్టం విశేష్య నమభయం ప్రవేశకం తాదృశ గూఢ ద్వయా వచ్చిన్నయా ముఖ్యతా యోగ్యతాన్యననైశిష్టం నివేక

యా ముటాదేవ ఏకశ్చ విశిష్ట ముట ప్రకటేన నదన్యమి పదాన్ధాంగ్య ప్రణాభావా దిత్వాశంకామూర్తిస్తా పరిమేనాహ. పదాంతరేతి. నై నికమితి. జ్ఞానముటిన నిశ్చయ. నథాచోద్దేశ్య తావచేదక వ్యాప్తి విశిష్టత్యం ఉద్దేశ్య తావచేదక వ్యాప్తి స్థేన జ్ఞానమానత్వమేవ సమ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౯౦

ద్వయమితి తచ్చతుష్టయ మితీత్యాస్మాక మల్పతర తత్కల్పనే మహా
లాఘవం. తాదృశరీత్యైవచ ప్రణమతీత్యాదౌ ప్రకర్ష విశిష్టానత్యాది
ర్థాతూనామేవాంధః సాదయోన్యోశకా ఏవనతు ప్రకర్షాది వాచకా
ఇతి సర్వానుమతః పద్ధాః పరిష్కర్తుం శక్యతే. అస్యథా సంతధాతుజన్య
ప్రకర్షాది విశిష్ట తత్తత్సాన్విధో పస్థితీనాం శాబ్దాధీ జనకతా మపేక్ష్యకతి
పయోపసగ్గాధీనా ప్రకర్షాద్యుపస్థితీనాం శజ్జనకతా కల్పనే లాఘవాత్.
స్వాదీనా మివసాగ్రీదీనామపి వాచకతా నిరాశాధా సిద్ధ్యేతి.

సంఖ్యాయాశ్చ ప్రకృత్యశ్చే పర్యాప్తి సంబంధేనై వ విశేషణత్వం
నతు సనువాయాదినా. తథాసత్వేక వ్యక్తిబోధపరాదాకాశ శబ్దాదపి
ద్వివచన బహువచనాద్యావ త్తే. తత్తదర్థయోద్విత్వ బహుత్వయోన్య
మవా యాదినా ఆకాశాద్యన్వయ యోగ్యత్వాత్. నచపర్యాప్తేషు
సర్వత్యేపిత ద్దోషతాదనన్ధం ఘటాకాశాద్యాదిత్వాదేః పర్యాప్తిస త్తే
ప్రత్యేక మాకాశాదౌ తత్పర్యాప్తిర్నా స్థితి వక్తుమశక్యత్వాత్. ప్ర
త్యేకస్య భూతానర్థితత్వానిని వాచ్యం. ఉద్దేశ్యతా వచేదకవ్యాప్తి
విశిష్టపర్యాప్తేవ సంస్కహో పగమాత్. ఆకాశత్వాది వ్యాప్యతా
యాద్విత్వాది పర్యాప్తానస త్యేనాని ప్రసంగవిరహాత్. వైశిష్ట్యంచవై
జ్ఞానికంనతువాస్తవం. తేనయత్ర యోగ్యతా భ్రమజన్యోయత్రాకాశా

న్మి వసంబంధేన వ్యాప్తి ముత్త్వం. యోగ్యతా భగీమేగాకాశాది
వాక్యజన్య శాబ్దబోధే ఘటాకాశగ తద్విత్వాదే స్పంసగ్గీభూయ భావ
మానాయాం తాదృశ ద్విత్వపర్యాప్తావాసితస్యాకాశన్వవ్యాప్యత్వవ్య
సంసగ్గతావచేదక విధయా భావాన్మసగ్గతావచేదక కాంశ ఏవశాబ్ద

యాది వృత్తి ధర్మేణైవావధేదాత్. శదనవచేదక్తక మాత్రవృత్తి ధర్మావచేదేన తద్వద్యేదన్య తేన సంబంధేన ద్విత్వాదిమద్యేదన్యచశద్వృత్తి నృక్తా బాధకాభావాత్. ననై వంశుటపటానద్వావిత్వాది ప్రయోగతః ద్వేష. ఘటపటయోరపి ప్రత్యేకం ద్విత్వాద్వ వచ్చిన్న భేదనత్వాదితివాచ్యం. ద్వివచనాదుష స్థాపిత ద్విత్వాద్వవచ్చేద్యేన ద్విత్వాద్వవచ్చిన్నస్య బాధేన తాదృశ ప్రయోగాభావోపపత్తే. నహి వ్యాసశ్చివృత్తి ధర్మావచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదస్యాద్యేష తావచేదకావచేద్యేనేవేతి వ్యుత్పత్తేర్ద్విత్వాది సామాన్యనికరణ్యే తద బాధస్యా కించిత్కథత్వాత్. సచఘటత్వానేరతి ప్రసక్తకయా ద్విత్వాది వర్యాప్తేరసవచేదకత్వాత్తద వచేదేనద్విత్వవద్యేదన్య భవతానుష్యనుమతత్వాత్ ప్రకృత్యన్య గతైకత్వా వివక్షాయాం ఘటానద్వావిత్వాది ప్రయోగావ

హత్. ఆకాశవదోత్తరం ద్వివచన బహువచన యోద్విత్వ బహుత్వ ప్రమాజన కర్ణ వారణామైవ ఉక్తేష తావచేదక వ్యాప్తి విశిష్ట వర్యాప్తేర్ద్విత్వాది సంసర్గతాయా స్పీకార్యత్వాత్. ఏకత్వస్య సమవాసేన ప్రకార్యో ఏకమే తాదృశకోష ప్రసక్తేర్ద్విత్వాకాశకర్ణ వ్యాప్య వర్యాప్తేనేనా ప్రసిద్ధ్యా నోక్త ప్రకారస్సంభవతీతి వాచ్యం. వర్యాప్తి త్పయమేక ఇహాద్వావితి ప్రతీతి సాక్షిక స్వరూపసంబంధ విశేష ఇతి దీనితి గ్రన్థ విరోధావత్తే. ప్రకృత గ్రన్థి సంఖ్యా యాశ్చ ప్రకృత్యనే వర్యాప్తి సంబంధే నైవ త్వజైకత్వవ్యావర్తక విశేషగాను సాదానన్యాపి విరోధా వత్తేకేతి భ్యయం. అతి ప్రసక్తకయేతి. ఘటద్వయన్య త్ద్విత్వ వ్య క్తీకూన్యేపి ఘటత్వసం

రామయదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాడే. ౧౩

త్రితివాచ్యం. తాదృశ ప్రయోగాభావే ఘటత్వాదే ద్విత్వాది ప
ర్యాప్తేన ద్విత్వవశ్యేనస్యాప్యను యోగి తావచ్ఛేదకతాయా అపా
మాణికత్వాత్. ప్రతియోగి తావచ్ఛేదకా నవచ్ఛేదకతాయా భేదావ శ్చ
దకతా నియానుకత్వాసిద్ధేః. అస్తువాని ప్రసక్తోపి ఘటత్వాది ద్విత్వ
పర్యాప్త్యవ శ్చేదకః ఘటావిత్వాది ప్రతీతి బలాత్. వస్తు నస్తు ఘట
త్వాదేః ప్రత్యేకం ద్విత్వపర్యాప్త్య నవచ్ఛేదకత్వేపి ద్విత్వపర్యాప్తిశ్చాన్
నచ్ఛిన్నానతి ప్రస క్తతయా నదనచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకస్య నుచ్యాహశమేన. ఆ
భేదపర్యాప్త్యా విలక్షణ సంబంధ ఏవా సామాణికః కథం నన్యంబంధ
శా. ఆకాశోనద్వావిత్వాది ప్రతీతిస్తు నను నాయ సంబంధానచ్ఛిన్న ప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకతాక ద్విత్వాద్యవచ్ఛిన్న భేద విషయై వాస్తవం. ఆ
కాశాదా ద్విత్వననువాయ స త్వేపి ద్విత్వాదేకేనో భయాని మాత్ర

వృత్తిగయోక్త్యుద్ధ. విభ క్త్యైకత్వ వివక్షాయాం ఏకత్వస్యద్విత్వ పర్యా
ప్త్య నవచ్ఛేదకత్వేన కుటానద్వావిది ప్రయోగ ఇష్టావ త్తీతేన సాధవతి
గృహిచామోగా ప్రకృత్యుద్ధగతై కత్వా వివక్షాయా నిత్యు క్తం. ఏకత్వా
వివక్షాయానుపి కుటాన ద్వావిది ప్రయోగ ఇష్టావ త్తి స్సంభవతి ఉభ
యాదివృత్తి భర్తావశ్యేనై క ద్విత్వాది నుత్త్వావగమేన ఆకాశా విది
ప్రయోగ వాగన్య కుటావిది ప్రయోగోప వాగన్యవ సంభవాది
త్యాకయేన తాదృశ ప్రయోగా భావ ఇత్యు క్తం. * అచామాణిక క
త్వాదితి. నను భేదప్రతియోగితా వచ్ఛేదక భర్తస్య వ్యాప్త్య నవచ్ఛేద
కోయోదర్శ స్సభేదాను యోగితావచ్ఛేదా ఇతి నియమవిన కుటన్యస్య
ద్విత్వవశ్యేనాను యోగితావచ్ఛేదకత్వే ప్రమాణం భవిష్యతిత్యుక ఆ

వృత్తి ధర్మావచ్ఛిన్నత్యోగ మాత్తదవవచేదకాకా శత్యావచేదేన స
 మవాయ సంబంధేన తద్వతోభేదస్య వృత్తే బాధకాభావాదితిచేన్న. ఆ
 కాకావిత్వాది వాక్యజన్య శాబ్దబోధస్యా ప్రమాత్వానుప పశ్యేవ తా
 దృశసంబంధ సిద్ధేః. తాదృశబుద్ధే స్పృశవాయ విషయకత్వే ప్రమా
 త్య నిరాకరణస్యా శక్యత్వాత్. ఉద్దేశ్య తావచేదక వ్యాప్తి విశిష్ట స
 మవాయస్య సంసగ్-తోవగమే ముటావిత్వాది వాక్యస్యా ప్రమాణతా
 వత్తి. సమవాయస్యైకత్వేన ముటాది విష్టస్య ద్విత్వాది సమ వాయ
 స్య పటాదావపి సత్త్వేన ఘటత్వాద్య వ్యాప్యత్వాత్ సచోద్దేశ్య
 తావ చేదక వ్యాప్య ద్విత్వాది సమవాయత్వే నైవ సంబంధ తా
 త్పు ద్విత్వాది సమ వాయస్య ముటాద్య వ్యాప్యత్వేపి ద్విత్వా
 దేస్త వ్యాప్యత్వాన్న ముటా విత్వాదేన ప్రమాణతేన వాచ్యం ఏ

మా. * ప్రతియోగితావచేదకేతి. ప్రసీది బుగాది. సన్యేవం “సమ్నా
 తి ప్రస క్త ముచచేదక” మితి గ్రంథకారాణా ము నిర్మితుభ్యేతేన్యనర
 సాదాహ. వత్తన సి ర్తి. ప్రతేకమితి. త త్తనర పర్యాప్తితా
 వచ్ఛిన్న స్వేన్యర. తదవచ్ఛిన్నేతి. నివచనస్య నిశ్చలత్వావచ్ఛిన్న శ
 కయా ద్విత్వత్వేన ద్విత్వస్య ప్రకాశమగ్గానా త్తదగ్తా వచ్ఛిన్న
 తర్వాత్తరనతి ప్రస క్తమేవ. ఏకద్విత్వ శూన్యేముటాంతరేపి ద్విత్వాం
 తర సత్త్వాదన్యూనానతి ప్రస క్త్యంత ముటాద్య త త్తద్విత్వేనావ
 గాన తేరువ పాదనీయమితిభావ. ద్విత్వాదేరేవేత్వేన కారేణ తస్య
 బుధస్య సమవాయస్య వ్యాప్యత్తి. అదినా బహుత్వ పరిగ్రహ. ఉభ
 యాదివృత్తి. సచధర్మే ఘటత్వాదిరేన అదినా తాపి బహునాం పరి

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాదే.

౯౭

నానా తథా విధ ద్విత్వాదేరేవ లాభువేన ద్విత్వాది సంబంధతే చి
త్వాత్. అథా ~~ద్విత్వ~~ మేతావతాపి పర్యా ప్తి సంబంధస్య విలయాదితి
చేన్న. ద్విత్వా స్వరూపస్యైవ ద్విత్వాది పర్యా ప్తితయా అభిమత సి
ద్ధేః. ఉక్తంచ దీధితిక్యతా "పర్యా ప్తి శ్చాయమేకో ఘట ఇమాద్వావి
తిప్రతీతి సాక్షికస్వరూప సంబంధ విశేష" ఇతి. సమవాయస్య నానా
త్వమతేన ద్విత్వాది సమవాయ ఏవ తత్పర్యా ప్తిర్నతు స్వరూపమతిరి
క్త పతార్థోవేత్యస్య దేతత్. యత్తు ఆకాశం న ద్వ్య ఇతి ప్రతీతివదాకాశం న
ద్విత్వవదితిప్రతీ తేః ప్రమాత్యస్యవారణాయ సమవాయేన ద్విత్వాది మద్భే
ద ఆకాశ త్యానచ్చేదేన నస్వీక ర్తవ్యః. తథాచ పర్యా ప్తేర విలక్షణ త్వే
ఆకాశం న ద్వ్య ఇతి ప్రతీతేన ప్రమాత్యాప త్తితి. తన్న. ఆకాశం న ద్వి
త్వవదితి ప్రతీతౌ ద్విత్వ సమవాయా వచ్చిన్న భేదవీన విషయః నుతు
సాసంబంధుః ప్రేభాత్. నతు ద్విత్వావచ్చిన్న భేదః. ఏవంచాకాశం న ద్వ్య
ఇత్వాదానాకాశ త్యా ద్వ్యవభేదేన ద్విత్వాద్వ్యవచ్చిన్న భేద ఏవ స్వీకా
ర్యః. నతు తస్సంబంధా వచ్చిన్న భేద ఇత్యాకాశం న ద్వ్య ఇతి ప్రతీతేన
ప్రమాత్యస్యాకాశం న ద్విత్వవదితి ప్రతీతేర్వా ప్రమాత్యస్యచన ప్రసంగ
ఇతి. అథోద్దేశ్య తావభేదక వ్యాప్తి పర్యా ప్తి ర్విత్వ సంబంధ త్వే
ధపఖదికాచి న త్తిత్వాదా పుద్దేశ్య తావభేదకీ భూతధవత్వఖదింత్యవ్యా

గ్రహః. అప్రమాత్యానుచన క్షేపేతి. యద్గపరభయ వృ త్తిధ ర్తస్యై
వ ద్విత్వావభేదకతయా ఆకాశతరస్యా తథాత్వేన ద్విత్వా నవ భేదక
త్వాత్. తత్ర తదవభేదక త్యావగాహితయై వాకాశావతి ప్రతీత్యై
మత్వా నుచనక్త తాత్పర్య మిత్యనధేయం. తథాచ మీమాంసకేతి.

స్యం ద్విత్వాదిద్వయమేవ ప్రత్యేతవ్యం నతు ధన ఖదిర పరాస్త ద్వి
త్వాదికం తథాచైకైక ధవఖది రాతాత్పర్యేణ తథాప్రయోగా నుప
పత్తిరితి ద్విత్వాన్వయి తావచేదక మసేక్ష బుద్ధి విశేష విషయస్వరూ
పముభయాదినిష్ఠం సాహిత్యం ద్వంద్వ సమాసాగ్లో వాచ్యః తథాచ
మీమాంసక మతప్రవేశ ఇతిచేన్న. యతైక ధర్మస్య ద్విత్వా ద్విధే
శ్య తావచేదకతా తతైగ్లోదేశ్య తావచేదకవాన్తి విశిష్ట పర్యాప్తే
సంసగతా నియమః. యత్ర వర్తద్వయాదే స్థాన్యం తత్రకేవలా
పర్యాప్తి స్సమవాయ ఏవవా సంసగత ఇత్యుగమాత్ విచైవసాహి
త్యస్యాన్వయి తావచేదకతాం ఏకైకతాత్పర్యేణ ధన ఖదిరా విత్వాది
ప్రయోగోపపత్తేః. నచైవమేకైకధన ఖదిరాది తాత్పర్యేణధవో ఖది
రావిత్వాది ప్రయోగాపత్తిః. తాద్భవ వ్యావర్యయతస్య సమూహంబం
బన శాబ్దబోధే నానాధర్మావచ్ఛిన్నోదేశ్య తావచయా శుక్లపర్యాప్తేరపి
సంసగతయా వగాహన సంభవాదితి వాచ్యం. యత్ర నానాధర్మా వ
చ్ఛిన్న విశేష్యతా సహపితా ఏకాదిత్వాది ప్రకారతా తత్రైవ శుక్లా
యాః పర్యాప్తేస్యను నాయస్యవా సంసగతయా వాన్తాత్ ధవో
దిరావిత్వాది నానావాక్య జన్య సమూహంబంబన శాబ్దబోధే విశేష్యతా

సాహిత్యేహి ద్విబహువచనే ద్వంద్వ సమాసావే" తి మీమాంస కో
త్యై తత్తురుషే పూర్వపద ఇన ద్వంద్వసమాసే ఉత్తరపదస్య సాహి
త్యే లక్షణాత్పత్తే. నచైవం సాహిత్యస్సైగ్లోదేశ్య దేశన్య ద్విత్వా దన్యస్య
దుర్వచనయా ఆధేయతానూశ్శాధేయ భేదేన భిన్నతయా ధవాదిష్టా
ధగుశ్య వాప్యత్వం ద్విత్వపర్యాప్తౌ నాస్తితి తత్ప్రయోగా నుపపత్తి

రామరదీ^య వ్యాఖ్యానహితే వ్యవర్తితవాదే. ౯౯

భేదేన ప్రకారతాభేదేన చోదేశ్య తావచ్ఛేదక ధవత్వాది వ్యాప్తి విశిష్ట సర్వాప్తే స్పంసగతా నియమేనైకైక ధవఖనినాది తాత్పర్యేణతథా ప్రయోగా సంభవాద్ధన ఖనిరా విత్వేది సమూహోక్తం ద్వివిచిత్రం ధవశ్య ఖనిరత్వాద్యవచ్ఛిన్న నానావిశేష్యతా నిరూపితైక ద్విత్వాదిప్రకారతాశాలి జ్ఞానమేవజన్యతే. తాదృశవాక్య బోధస్య సమూహో లంబ నానా వృత్తతయా విశేష్యతాభేదేన ప్రకారతా భేదాభావాత్. యథా హి సమూహోలంబ నానా వృత్తకే ఖిచ్ఛేన్ద్రేః కుండలీత్యాకారక నానావిశేషణ కైక విశేష్యకజ్ఞానే నానా ప్రకారతా నిరూపితైకా విశేష్యతా. తథాశబ్దావిధే ధన ఖనిరావిత్వాకారకే నానా విశేష్య కైక విశేషణకజ్ఞానే విశేష్యతా భేదేష్య భిచ్ఛేన్ద్రవద్విత్వాది ప్రకారతా. అన్యథా సమూహోలంబన క స్తదైక లక్షణ్యానుపపత్తేః. సమూహ సూత్రకరన ఖనిరాది పదానామేక వాక్యతా నుపపత్తిశ్చ. తత్ప్రయోజ్య విషయ కయా సాత్కాన్త్యరంపరయా నానిరూపితాయా విషయతా తత్ప్రయోజకశ్చన్ద్రేన భేదక వాక్యతా పదార్థత్వాత్. ఇదై వాద్యకైక వాక్యతా నిరూపితతి విరహః. తథాసతి సమూహస్యైవా నుపపత్తేః. ఖియ మేతి పుత్రోగ్భాః పురుషోప సాక్యవామిత్యాదౌ రాజపురుష పదాదీనాం సమూహవారణాయ సమర్థ పదానామేవ సమూహానుసాననాత్. సాను

తినాచ్యం. సాహిత్యస్య సామానాని కరణ్య యావత్ స్వే గోత్యాత్మ్యస్య
యోర్ద్వైంద్యసమాసానుప పత్త్యా తద్విషయక బుద్ధి విశేషస్యైవ సా
హిత్య యావత్తామూ అన్యుపేయత్వాత్. శాదృశ బుద్ధేర్న తద్గర్భి
షయిన్యా ఏకత్వేనోక్తా ప ర్తివిరహాత్. న్యాయమతేను వ్యుత్పే త్త

ర్థస్య నిరుక్తవాక్యతా మావత్వాత్. జు పృథివ్యో స్నేహ గంధా
 విత్వాదితోపి నజలేస్నేహః పృథివ్యాంగంఽ ఇత్వాకారక సమూహం
 బసహోఽః కింతు తద్విలక్షణో ద్విత్వాది నిష్ఠైక ప్రకారగా నిరూపిత జ
 లత్వ పృథివీత్వాద్యవచ్ఛిన్న విశేష్యతాన్తక ప్రకారతాద్యయనిరూపితా
 ధేయత్వ ప్రకారతా నిరూపితం యన్తర్హి తావచ్ఛేదకద్విత్వాది నిష్ఠైక
 ప్రకారతా నిరూపకం స్నేహత్వ గంధత్వాద్య వచ్ఛిన్న విశేష్య తాద్య
 యంతద్వానితి. అతోన కుతాగ్రీప్యేకవాక్యతా భంగః. నైతోమైత్ర
 శ్చ గచ్ఛత ఇత్యాదావాఖ్యా తార్థ ద్విత్వాది ప్రకారేణ భానమానే
 వైత్ర మైతోభయాదా గనునాశ్రయత్వా న్యయేన నిరుక్త వాక్య
 తా సంభవేపి సమానవిధే ర్విభానానికారీయత్వా దసమాసః. తత్ర వి
 శేష్యతాశేద భిన్న ద్విత్వస్థి ప్రకారతాద్యయ నితియోగీ సమూహ
 లంబన బోధ ఇతిను వసన్యక్. తథాసన్యక్ యక్వా నైత్ర మైత్ర
 తాన్య శ్లేణ తథానయోగానుపపన్నే. అఖ్యాతోపస్థాపి తద్విత్వాదికం
 చోభయాది మాసన్యయ తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ఏవాన్వేతీతి వ్యుత్పత్తిః.
 తేతోక్ ప్రయోగదర్శనాత్క్రియావదస్య విశేష్యవాచక సమానవచ
 నకత్వా నిరుమేపి ఘటద్వయాది తాన్య శ్లేణ మట స్థిత ఇత్వాద

ధారయేచ నశించిదన్ధే లక్షణా సమన్యమాన పదద్వయార్థ మాత్ర వివ
 యక ప్రతితేరేవ నైకభ్యుపగమాత్. ఇయాంస్తు విశేషాయన్క ర్థా
 రయోపదద్వయార్థయో రభేదేనాన్వయ బోధే వివక్షితవచ భవతిద్వం
 ద్వయ సమన్యమాన పద్యయోర్వా స్థవిక భేద ఇతి సత్యతే ద్భింద్యే

రామరద్రీయ వ్యాఖ్య సహితే పుష్పతీపాదే.

౧౦౧

యోన ప్రయోగాః. ఏకవచనాంతం క్రియాపదంచ తాదృశవిశేష్య వా
చక పద ప్రయోగపవసాధు. అతోఘటా స్థిష్ఠతీత్యాదయోన ప్రయో
గాః. అథైక ఘటాది వ్యక్తే తద్దేశస్మృత్తి తదశాయా మత్ర ఘ
టా స్థః ఘటాస్సంతీతి కథం నప్రయోగాః. ఘటాదౌ ఘటత్వవ్యాప్తి
విశిష్ట పర్యాప్తి సంబంధన ద్విత్వాదే స్వరూప సంబంధేనై తద్దేశస్మ
ృత్తిత్యా శ్రయత్వాదేశ్చ సత్త్వత్. నచ ద్విత్వేనోపస్థితయోర్ద్వయో
రేవవ్యక్త్యేవం బహుత్వేనోపస్థితా సుబహుషు వ్యక్తిషు విధేయాన్య
యాత్ వ్యక్త్యంత రేష్యే తద్దేశస్మృత్తిత్యా శ్రయత్వాది బాధాన్నతా
దృశ ప్రయోగ ఇతివాచ్యం. వ్యక్త్యంతరే అయోగ్యశయా తాదృశ
విధేయా నవగాహిన ఏకమితి తదవగాహినో బోధస్యాశ్చత్తై శాసనా
భావాన్తథా తాత్పర్యేణ తథాప్రయోగస్య దుర్వాత్వాత్. నచవ్యా
సజ్జన్మృత్తి కర్తృయంతానిన్యాయ తావచేదకస్తత్రయా వత్స్వరూపి తా
వచేదకస్య పర్యాప్తి స్తానతామేవ పదార్థాంతరేణాన్యయే పుష్పతీ ప
ష్టిర్వాహురు తాదృశ కర్తృవచ్ఛిన్న ఇత రాన్యయ బోధ జనక సాను
గాగ్ని ఉభయాని విషయక పదార్థాంతరాన్యయ బుద్ధిత్వమేవ జన్మతా
వచేదకం వత్స్వరూపి ద్విత్వాన్నితక ఘటాది మాత్ర విషయై తద్దేశ

సాహిత్యలక్షణాంగీకార స్సంభవతీతి భావః. సాక్షాత్సంపరమేతి. రాజ
పురుష ఇత్యాది సమానే రాజపురుష పదయోరేక వాక్యతోపపత్తయే
సాక్షాదిత్వం. ఇహాపట పటా వివాదా ద్వంద్వసమానే పట ప
ట పదయో న్యథాత్వో వకత్వయే సంపరమే వేత్సు క్ష మితిబోధ్యం.
తత్త్వద్విత్వేనేతి. అనుబంధతేతి. సన్విత్ర ఘటాత్త ఇత్యాకాలిన్త

శక్తిత్వాన్వయ బోధోన సంభవతీతి నతాద్భుత బోధతాన్వరేణతా
 ద్భుత ప్రయోగా వర్జితీవాచ్యం. యోగ్యతా భగీమణాకాశానశస్త్ర
 ఇత్యాది వాక్యాద్విత్వాది నైక వ్యక్తిమాత్ర విషయక సదాశాంత
 రాన్వయ బోధాత్తాద్భుత వ్యుత్పత్తే సన్నిర్వాహక కార్యకారణ భావ
 స్వవ కల్పనా సంభవాత్. యత్తుద్విత్వా వచ్చిన్సోద్దేశ్యతాక బుద్ధ్యా
 ఉద్దేశ్య తావచ్ఛేదక వ్యాకతా నియమతో విధేయ సంసర్గే భావత
 త్తీ వ్యుత్పత్తిః. యశోద్దేశ్య తావచ్ఛేదక విశిష్టానికరణ ప్రసిద్ధ్యా శ
 ద్వాపకశ్చ మప్రసిద్ధం తతాపి ఖండశః ప్రసిద్ధానాం తత్త్వట్కవదా
 ధానాం విశేష్య విశేషణ భావా సన్నానాం భావసంభవాన్న పీత శత
 భావ త్రేత్వా తాద్భుత వ్యుత్పత్తిభంగః. ఏవంచైక ఘటాది మాతా
 నికరణ పరస్పాత్ర ఘటాస్త ఇత్యాది వాక్యస్యా చీమూల్యం సుఘట
 మేవ. ఉద్దేశ్య తావచ్ఛేదకీభూక ఘట మాత్ర వృత్తి ద్విత్వవ్యాపకతా
 యాస్తాద్భుత వాక్య ప్రతిపాద్వాయా విధేయ సంసర్గే-బాధాదితి. నద
 పితుచ్ఛం. అతఃఘటాన్త ఇత్యాదా ద్విత్వ సమావాసి కరణాన్యోన్యా
 భావ ప్రతియోగితా వచచ్ఛేదకత్వస్య ద్విత్వ పట్టబ నిష్ఠాన్యోన్యా భావ
 ప్రతియోగితా వచచ్ఛేదకత్వస్యచ తదని కరణాన్వృత్తి ఘటాంతర నిష్ఠాభా

ద్విత్వ వ్యాపకత్వ విశిష్ట స్వరూప సంబంధేనై తద్దేశవృత్తిత్వస్య
 ప్రకారత్వ మిత్యుక్తం తత్రచ ద్విత్వ నిగత తత్త్వద్విత్వత్వస్యపూర్వ
 మనువస్థితత్వేపి సంసర్గే ఘటకతయా తత్త్వద్విత్వ కిభానం నానుచ వ
 న్నం. సంబంధజ్ఞానస్య విశిష్ట బుద్ధావహేతు తాదిత్వాశయేన శంకతే.
 నచేది. తత్త్వదవచ్చిన్న స్యేతి. తత్త్వద్విత్వ వ్యాపకస్వరూపత్వావచ్చిన్న

రామమదీయ వ్యాఖ్యానములే పుష్ప త్రివాదే. ౧౦౩

వ ప్రతియోగితావచేదకీ భూతే తత్త్వద్విధేయ సంసర్గాశే బాధాద్భట
ద్వయానికరణ పర తాద్భవవాక్యస్యా సామాన్య్యా పత్తే. తత్త్వద్వి
త్వ సమానానికరణా భావప్రతియోగితా ననభేదకత్వస్యా క విధేయాం
శే భానోపగమస్తు నసంభవతి తత్త్వద్విత్వ త్వేనానుపస్థితే. నచశబ్ద వ
చ్చిన్న సంసర్గాశయా భానే తేననూపేక్షోపస్థితే గ్నాపేక్షేణివాద్యం క
త్వం సర్గా వచ్చిన్న తత్త్వోకారతా నిరూపిత శక్తిశేష్యతా శాలి
శాబ్ద బోధ పరమిత్యాకారక తాత్పర్యజ్ఞానే సంసర్గాన్య విశేషణాయా
శద్ధాన నిర్వాహాయ సంసర్గా మట కాన్తోపస్థితేకపి శాబ్దబోధా శ్చా
శానశక్తి కత్వాత్. ప్రకృత సంసర్గా-తై కవర్గా విశిష్టా పగవర్గాబో
ధ పుష్ప జ్ఞానస్య ప్రకృత వాక్యార్థ విషయకతయా సాగ సంభవేనో
ప దర్శిత తాత్పర్యజ్ఞానస్యైవ శాబ్దబోధేమేకుశ్చో పకమాత్. ఏనావా
క్యార్థ మటక సంసర్గాసా ననుగమేనాగ మటాన్త ఇత్యానా నాశ్చ
భేద ప్రసంగాచ్చ. అహోద్యతే. వ్యాసజ్ఞ వృత్తి కర్తావచ్చిన్నోద్దేశ్య
కాకబుద్ధాన్యవాప్య తాద్భవ కర్తవత్త్వముపి విధేయ సంసర్గాశయా
బానక ఇతి పుష్ప యి. వ్యాప్యత్వంచ తద్వదన్యా వృత్తికర్తాన్యతికే
విధేయత్వలే తాద్భవ కర్తవత్త్వం చోద్యే తావచేదకతా ముటక స్మ

సంసర్గాకర్తాశే తాద్భవ స్వరూపత్వేన జ్ఞానం నాపేక్షిత మితిభావః.

* తత్సంసర్గావచ్చిన్నేతి. తద్విత్వ వ్యాపకత్వ విశిష్ట స్వరూప సంబం
ధావచ్చిన్నేత్వభావః. * శన్నిష్ట ప్రకారతా ఏకదైశవ్య ద్విత్వ నిష్టప్రకా
రతా. * వద్విశేష్యతా. మటానిన్వి విశేష్యతా. శాబ్దపరం శా
బోధేచ్ఛయోచ్చరితం. శద్ధాన నిర్వాహాయ విశేషణ జ్ఞాన ని

బంధేన బోధ్యం. అత్రఘటా స ఇత్థాదా ఏతద్దేశ స నిమానత్వాది
 మాన విధేయస్య తద్వదన్యావృత్తిస్య మానవా ప్తిమయై న ద్దేశనై
 క మటాది య కి మాత్రాని కుణ త్కే సుట పటాదినిష్ఠ ద్విత్వమేవ.
 ఘటశ్రవణావసరస్య పి నూపాదేశస్య తావచ్ఛేదకతా ఘటక సంబంధా
 వచ్చిన్నం తద్వత్త్వంచ మటాదా బానితమితి తాదృశవాక్యస్యా పా
 మాన్యం. అనికరణస్య మటద్యయాది మ త్కేవ ఘటత్వాది వ్యాప్యం
 ద్విత్వమేవ తథేతి మటత్వాది వ్యాప్య పర్యా ప్తి సంబంధేన తద్వత్త్వం
 మటాదావ బానితమితి తాదృశవాక్యస్య పామాన్యం నిర్వహతి. కేవ
 లాన్యయి విధేయకస్థలే ద్విత్వత్వాదనవచ్చిన్న వ్యాపకత్వమేన సంసర్గ
 ముటకం. కేవలాన్యయి నితాదృశ వ్యాపకతాయా అక్షుణ్ణ్యాత్. నను
 త క్త్విత్వకావచ్చిన్న వ్యాపకత్వ మితి నమాన్యో క్త దోషానకాశం.
 ఘటావాన యతి త్రైత ఇత్థాదా త్రైత క స్థకా నయన క క్త్వాది
 వ్యాప్య ద్విత్వాది మచ్చిన్న నిరూపకతా కాధేయతా సంబంధేన క క్త్వ
 త్వాదా మటాదేయతా పున్నన్నం. తేన త్రైతాగ్రీ నావేక మటాన
 యన క క్త్వేన తాదృశ ప్రదోషాః. ద్విత్వాది మ క్త్వంచ ప్రకార

య. అవశ్యకత్వాదితి. నను ఏకదేశవృత్తిస్య వృత్తిత్వ వర్ణన విష
 యక శబ్దావశ్యకత్వజ్ఞానమేవ తాదృశ శబ్దబోధే పేతుః ఏతాదృశకా
 త్యక్తజ్ఞానేన నిరుక్త సంసర్గ ఏకదేశ వృత్తిత్వస్య సంసర్గవివక్షయేన
 భావక ఇతి నశదుచ్ఛేది నావశ్యకీకృతతరం. * ప్రకృత సంసర్గేజ్జి.
 నాగితి శబ్దబోధాత్పాగిత్వం. శబ్దబోధా త్పాగిత్వాత్పాగ్భవోప
 గమే శబ్దబోధస్యైవ నిరధికత్వా స ప్తి రితిభావః. * వాక్యోపదేశే.

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వృత్తి త్రిపాదే గం

తావచేదకీభూత ఘటత్వాది వ్యాఖ్య వర్యా వీసంబంధేన బోధ్యం తేన
 వైగ్రస్య పటాదినహితైక ఘటాదివ్యక్త్యా నయన కర్తృత్వేన సతా
 దృశప్రయోగః. ఏవమన్యదవ్యాహనీయం. యత్రోకేక వృత్తి ఛర్తౌ
 ద్విత్వాన్వయి తావచేకతయా భాసతే తత్రోభయూదినై వ సమంజసా
 ధాంతరస్యాన్వయః. యత్రైకమాత్ర వృత్తి స్తథా తత్రైకేనాపీతీవ్య
 త్పత్తి భేదావలంబ సాత్కారణభావ వైచిత్ర్యాద్భు సర్వం సమంజసవి
 త్సవినదంతి. అథ ఘటాది వ్యక్తిభేదేనానయన కర్తృతాభిన్న పేన్యసా
 సందధానస్య పుంసో ఘటానానయనీ వాక్యాచ్ఛబ్ద బోధానుపపత్తి
 నన్యకర్తృ తాత్పర్యచేతే సాధేయతా సంసర్గావచ్ఛిన్న ప్రతియోగికవ్య
 ద్విత్వాన్వయవచ్ఛిన్న ఘటాద్యభావస్య నిశ్చయసంభవాత్ తస్యవ్యాఖ్యా

ఏకానుభూత్వస్య వచ్ఛిన్న పాకర్తవ్యైక వర్తవచ్ఛిన్న విషయక బోధక
 కర్తృ ప్రసంగాదివ్యర్థః. సంసర్గ-తావచేదక ఛర్తాణాం నానాతే తద్వ్య
 క్త్యవతి తత్త్వాదిబోధావః. * తద్వ్యభేదే వర్త్యం ఉత్తేజ్య తావ
 చేదక ఛర్తవర్త్యం. ననువ్యాన్వయం వ్యావక సామాసాధికరణ్య మా
 పమేన ప్రవేశ్యం నతు తద్వదన్యాన్య త్త్యం తథావతి ఘటావాచ్యా
 వితి కేవలాన్వయి ఛర్తవిధేయకస్థితే వ్యాప్తే ప్రసిద్ధావతే. తథావ
 వ్యావక సామాసాధికరణ్య మాపవ్యాప్తేర్వ్యాన్వయ తావచేదకీభూతద్వి
 త్వవిష్ణ తద్వద్వ్య క్త్య ఘటతేనా తాద్భుత సంసర్గాన్వ తాత్పర్య
 జ్ఞానే ప్రకారతయా తద్ధానం యుటమేవేత్తత తయా. * వ్యాన్వయి
 చేన. కేవలాన్వయి ఛర్తవిధేయక బోధవ్యా వర్తమాన స్వరీతి
 విధాయ విశేషణం నన్యవ మప్యవేశ్య తావచేదకీ భూతద్విత్వేన త్త్య

ది నామకాది విశిష్టతీ విరోధిత్యాదిచిన్న. ఉభయత్వాద్య వచ్చిన్నా
భావవత్తా జ్ఞానముభయత్వా వచ్చిన్న నిరూపితాభేదతా సంసర్గావగా
హి జ్ఞానమేవ ప్రతిబద్ధాది. సతుకేవలం విశేష్యే విశేషణ మితిరీత్యా
జాయమాన ముభయత్వాది నోభయాది విశిష్టజ్ఞానం. అతో విశేషణ
ర్చినాం తాదృశవాక్యాదా భేదత్వాంత ఉభయత్వావచ్చిన్న నిరూపి
తత్వావగాహి భిమాన్ముకం జ్ఞానంనభవత్సేవ. అపితు నదంతే నదన
వగాహి ప్రమాత్తకం జ్ఞానమితి. ఉభయత్వావచ్చిన్న నిరూపితా భేద
త్వంచో భయాదివృత్తావే క స్థిరస్థిరవ సతు ప్రత్యేకమాశ్రయత్వాది
ర్తత్వాంతే తాదృశాభేదత్వావగాహి జ్ఞానస్య భిమిన్ముక మిన్ముకవ
యం. సంఖ్యాశ్చ ప్రకృత్యర్థ తావధేదకకతా క్వచిన్ముకీయంతే య

సమవాయమతితం వ్యాపి ముటిగునా సంసర్గాముక మిన్ముకవతే.
తదా ఏతద్దేశ ఏకముటమాత్ర సత్త్వదశాయా మవ్యత్ర ముటస్త ఇతి
వాక్యస్య పామాన్యవత్తిద్దుర్వారైవ. వదాగ్ధాంతర సాధారణ స్వ
ట నిష్కర్షిత్వవైర్వి తద్దేశ వృత్తిత్వ వ్యాప్యత్వాత్. సమవాయకే
పర్యాప్తిభ్యాం తద్విశ్వస్యముట సత్త్వాచ్చేగ్యశః. * తాదృశధర్మ
వత్త్వంచేతి. ఉద్దేశ్య తావధేదకకా ముటక సంబంధనేతి. నచసంబం
ధః ప్రకృతే ముటశ్చవ్యాప్య పర్యాప్తిరేవ సంఖ్యామా ఉద్దేశ్య తావ
ధేదకవ్యాప్య పర్యాప్తి సంబంధన ప్రకాశ్య నిరుమాదితిభావః. ఏత
ద్దేశ ఏకముట మాత్రస త్వేత్ర ముటస్త ఇతివాక్యస్య పామాన్యము
కుపాదయతి. * అత్రముటావితి. పూర్వోక్తదోషఇతి. సంసర్గాముటక
తత్త్వద్యోగిత్యా నుపస్థితి ప్రయుక్త దోషఇత్యర్థః. నన్వేషంతీత్యాది

రామరద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. ౧౦౭

ధానంబునా వీహి యవావిశ్యాదాపక త్తగ్నంప్రాగేవాహితం. వి
రుద్ధసంఖ్యా వచ్చిన్న వాచక శతాది పదోత్తర విధ పుష్పపాపాచ సం
ఖ్యా ప్రకృత్యర్థ తావచేదక సంఖ్యాయా మేవాన్వేతి. యథాశతమీకం
ద్వేశతేతీణి శతానీత్యత్ర శతత్వాదాపేకత్వ ద్విత్వ బహుత్వానామ
న్వయః. అనన్వయ ఏక శతద్విశత తాత్పర్యేణ నశతానీతిప్రయోగః. త
త్ర ప్రకృత్యర్థస్య శతస్య బహుత్వాన్వయ యోగ్యత్యేపి ప్రకృత్యర్థతా
వచేదకశతత్వాంశే బహుత్వాన్వయ ఏవ బహువచనస్య సాధుత్వాత్.
తత్రచయోగ్యతా విరహాత్. నచైకశతేపి నానాపురుషీయాపేక్షా బు
ద్ధిజన్యనానాశతస్య సంభవాదేక శతస్మిన్మతశ్చ త్యేపి బహుత్వాన్వయయో
గ్యతా అక్షతై వేతివాచ్యం. పరస్పర సమానాధికరణద్వయూన్మత్తి బ

త్వాద్యంబునోద్దేశ్య శేష విధేయక బోధస్థలే నిర్వాహేపి ద్విత్వస్య
యత్ర నోద్దేశ్య తావచేదకతా కింతు ప్రకారతావ చేదకతై వ తత్రఘ
టా వాచయతీత్యాదా కాగతి రిశ్యతామ. ముటానానయతి. * అన్వయ
పీతి. ముటాభ్యాంసించ తీత్యాదా గృతీయాద్యర్థ కరణత్వాదా ద్విత్వ
వస్తుటాదేమక్తా ధేయతా సంబంధే నై వాన్వయ ఇత్యూహం నీయ మి
త్యర్థః. * పుస్తక త్రిభదేతి. నియమభదేశ్యర్థః. ఉభయవృత్తి భర్తస్య
ద్విత్వాద్యుద్దేశ్య తావచేదకత్యే ద్విత్వవతి ఘటాదిద్వయ ఏవ విధ
యాన్వయః. యత్రత్యేక వృత్తి భర్తస్తదాత్యే కస్తిన్నపి విధ
య ఇతి నియమభేదో ద్రష్టవ్యః. ఏతాదృశ నియమ రక్షాయైవ ఉభ
య విశేష్యక విధేయ ప్రకారక శబ్దబుద్ధిత్వమేవ అత్రఘటా ప్రతిత్వా
ద్యాను పూర్వజ్ఞానమ్య తావచేదకముచేయతే. అత్రాకా కాస్త ఇ

నివన సంఖ్యానాం బోధకాని ఉద్దేశ్య తావచ్ఛేదకవిధేయ యోగైశ్వర్యే
 నైకత్వాన్వయే ఆకాంతో విరహాత్. తదుత్తర ప్రథమాది విభ క్తిస్సా
 ధుతామతాత్రాయ. నిత్య బహువచనాంతా బాది శబ్ద పరప్రథమా బ
 హువచనమపి క్వచిన్నిర్లక్షమేవ. యైశ్వర్యేక వ్యక్తిమాత్ర తాత్పర్యేణ
 తాదృశశబ్దః ప్రయుజ్యతే. తత్ర బహుత్వాన్వయే యోగ్యతా విర
 హాత్. యతు తదశగుణాది సాధారణ బహుత్వస్య నతానన్వయః.
 తన్నశోభనం. ప్రకృత్స్వర్గ తావచ్ఛేదకవాప్య పర్యా క్తి సంబంధేనైవా
 నేకవృత్తి సంఖ్యాన్వయస్య వ్యుత్పన్నతయా తాదృశ సంబంధేన నధా
 విభ బహుత్వాన్వయే యోగ్యతా విరహాత్. అన్యథోదాసీన ఖట ప
 టాది సాధారణ బహుత్వాన్వయ సంభవేన శ్లశగుణాది సాధారణ
 బహుత్వాను ధావనస్యా కించిత్కరత్వాత్. అధాజహత్స్వర్గ లక్షణ
 యా గుణాది సాధారణ వర్తావచ్ఛిన్న ఏవ ప్రకృత్స్వర్గ ఇతి చేత్త్వా బ
 హుత్వేన భావనమానేషు గుణాదిష్వపి వదాంతాంగాన్వయస్యాత్. త
 ధాచాపోద్రవ్యాణి దారా అగ్రగృహే సంతీత్లాది వాక్యానామసమా
 నతావత్త్వి. గుణాదిషు ద్రవ్యాభేద గృహవృత్తితానేచ్ఛాధాత్. ము
 ఖ్యార్థమాత్ర పరితాద శ శబ్దానాం బహువచనాంత తావచ్ఛేత్తేతి నకి
 చిదేతత్. అబాది : దాగ్లే ఏకశ్వత్వాన్వయ యోగ్యతావత్త్వేన
 సాధుత్వాదేవ తదుత్తరమేకవచనం నకయజ్యగ ఇతిశ్చేయం. ఆత్మా

త్వా శంకాయానూహ. * ఉభయత్వా వచ్ఛిన్నేతి తాదృశభావనేతి.
 ఆత్మాతాధా భావనేత్వధా. భావనాచ భవితుర్భవనాను కూలో
 భావయితుర్వార విశేషః పురుష ప్రయత్నరూప. విశేష్య శ్చేతి.

రామమనీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. ౧౧౧

తైక వచనస్య సంక్యాక శ్చే వివదంతే నిష్కర్షానుసారిణః. ఘటాస్తీ
 త్యాదౌ సుబేక వచనాదేవ సంక్యాబోధ సంభవాత్. చై శ్రీనిధిపూర్వ
 ఘట ఇత్యాదిస్థలాను రోధేన తస్య తద్యోగకతాయా అవశ్యకత్వాత్.
 నచైకవచనత్వే నానుగతే చైకత్వే శ కత్వాన్తి జేక వచనస్యావ్యకత్వ
 వాచకత్వ మక్షత మితివాచ్యం. ఏకవచనస్యైకత్వ శ క్తతావధేయకతా
 యాః పాగిగేవ నిరాకృతత్వాత్. అర్థవాతేన యాపేదాని జేకవచనస్యా
 వ్యకత్వే శ క్తిస్తథాపి తజ్జన్యైకత్వోపస్థితే శ్వాబ్ధిబోధోపయోగిత్వే
 మానాభావః. సహి సామాన్యత ఏకవచన జ్ఞానజన్యోపస్థితిత్వేన తచ్చా
 బ్ధిబోధ పేతుతాసంభవః. తథానవ్యేకత్వే ఆగృహీత సుపదన్య
 స్యపుంసన్యుకద ప్రకృతి ఘటాది పదోపస్థాప్య మటాదౌ పటాదిపదో
 త్తరామాది పదోపస్థాప్యై కత్వాన్వయ బోధ ప్రసంగః కింతు సుపద
 త్యాది ప్రకారక జ్ఞానజన్య తనువస్థితోత్పాదినై న. తథానవి ఘటాది ప
 దో త్తర సుపదత్వాది సూచాను పూర్వ విశేష యాపాకాంతా జ్ఞానసు
 టితా సూం మటాదౌవేకత్వాన్వయ బోధ సానుగ్యాగ్ని సుపదత్వాది
 ప్రకారకధీ జన్యోపస్థితే రేవాంతర్భావాత్తా దృశావ త్తేర నవకాశాత్.
 ఏవంచపిబాది పదత్వ ప్రకారక జ్ఞానజన్యోపస్థితిత్వేన తచ్చాబ్ధిబోధ పే
 తు శ్చే మానాభావజ్ఞతి. యత్తుతిబాదే స్సంక్యానభిధాయ క శ్చేచైత్ర
 పచతి తండులం చై శ్రీనిధిపూర్వ తే తండుల ఇత్యాదౌ కర్త కర్తవాచక

ముఖ్యవిశేషశ్చేత్యనః. తేన చైత్రస్పృశి కృతిజన్య తాకజన్య విద్యుత్తి
 మాం స్తండుల ఇతి బోధే ప్రథమాంతపదా సుపస్థాప్య తాక విద్యుత్త్య
 ర్భావనాంశే విశేష్యతయా భానేపినక్షతి. నచచై శ్రీనిధి పద్యతే తం

పదాస్త్రీతీయాద్వితీయయోరాపః. కర్తృకర్తృగణ సంక్యామూ
 అనభిధానే “కర్తృకరణ యోస్త్రీయా” “కర్తృణి ద్వితీయే” ని
 సూత్రాభ్యాం తయోరను శాసనాత్. నైయామికమతే లకారస్య క
 ర్తృ కర్తృవాచకతయా ననభిధానస్య శ్మతీయా ద్వితీయానియామక
 త్వా సంభవాత్. నచకర్తృని గణకరణా నభిధానమేన కథం కర్తృ
 డి నాచక పదో స్థా శ్మతీయా ద్వితీయా నియానుకం. నై తేణపద్య
 తే సంజుల ఇత్యాదిత్రే లకారస్య నై త్యాదిగణ సంక్యాభి ధానుక
 త్వానే కర్తృశాదివా ఏకశ్వాది సామాన్యై రన ఏకవచనాద్విభిధేన
 త్వా దితివాచ్యం. యశ్చ స్తగణ సంక్యానభిధాయకస్య ప్రకృతే కణక
 త సంక్యాన్విష్ట వృత్త్యన్విరూపకస్యం అపితు తద్విశేష్యక సంక్యాప్రకా
 క శాబ్దబోధా ననుకూలత్వమేన. తథాచ కర్తృదివిశేష్యక సంక్యాన
 య బోధాజనక లకారాది సనునివ్యాన్యూక కర్తృనివాచక పదాస్త్రీ
 తీయాదయో భవంతీ స్వశశదను శాసనతాత్పర్యం. నై తేణపద్యతే
 సంజుల ఇత్యాదా నై త్యాది విశేష్యక సంక్యాన్వయ బోధకస్యం నా
 క్యాతస్య. ఆకాశాధిక బాహాయాః యశ్చాన్వయః తద్విశేష్యక
 సంక్యాన్వయి బోధస్యైవాకారేన జన్యమాన్యత దాననానరీకు యోధే
 విశేష్యత్వ ప్రదమాంశ పదోష్టావల ఏన ప్రాశః పచవి సంజుల ని
 త్యాదా నై త్యాదిక్యానా దేవదానవా విశేష్యం. నై తేణపద్యతే సం

జుల ఇత్యాదా నై త్యాది పదో స్థా శ్మతీయాదైవ క్కబిబోధనాత్ ప
 రంసరయాపి సంజులా దేర్వా క్కాతాదా బావనా విశేష్యత్వం. శబ్దిక
 రణోస్త్రీతిబాదే రేవకృతి శస్త్రత్వాదితివాద్యం. “ఆకాశాన్వయశ్చో

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వృత్తు త్రివాచే. ౧౦౩

దుల ఇత్యాదాతు పరంపర యా వై తాగ్రిది నిష్ఠభావనాజన్య ఫలశాలితం
 దుల ఇత్యాకారక బోధన్య తతోదయాత్. తస్మా త్రిబాదేరహిసంఖ్యా
 బోధకత్వ మావశ్యకమితి. తస్మవిచా సహా. తథాహి కర్తాగ్రిది నిష్ఠ
 సంఖ్యాన్వయ బోధానను కూలత్వం. యది తాదృశబోధోప ధాయక
 జ్ఞాన విషయత్వా భావనత్వం. తదా యాదృశశబ్దాది జ్ఞానేన సమా
 క్యాంతర విరహా త్తాదృశబోధోన జనిత సద్యోకే శ్రుతీయాద్యావ త్తే
 యదివ తాదృశ బోధన్యరూప యోగ్యజ్ఞాన విషయత్వా భావః తదా
 యగాది సమభివ్యాహృతా త్తనే పదజ్ఞానస్యాపి తాదృశ బోధన్యరూప
 యోగ్యత్వా త్తస్యరూప యోగ్య జ్ఞానావిషయతి బాహ్యతవైవవాప్ర
 స్థితే. అథ కర్తాగ్రిది విశేష్యక సంఖ్యాన్వయ బుద్ధిత్యా వచ్చిన్న తస్య
 తా నిరూపిత బరక తావధేయక విషయత్వా నిరూపకత్వమేన తాదృశ
 బోధాననుకూలత్వం. తైస్రః పదతీర్ణాగ్రి వాన్య ఫలకతిబాదివిషయ
 తా వై తాగ్రిది విశేష్యక సంఖ్యాన్వయ బుద్ధిత్యా వచ్చిన్న జన్యతా ని
 రూపిత బరకతావధేయక తాదృశాన్వయ బుద్ధిత్యావచ్చిన్న ప్రతి వై
 తాగ్రిది పదసమభి వ్యాహృతతిగాది పదజ్ఞానన్య కేతుత్వాత్. తై తే
 గానన్యతే సుదుల ఇత్యాదివాక్య ఫలకతయూతి పద విషయతాచ న
 తాదృశీ వై తాగ్రిది పదసమభివ్యాహృత తాదృశ పదజ్ఞానత్వేన తాదృ

వాచ్య" ఇతి సామాన్యతేషా దీర్ఘికారోక్షే. అఖ్యతసామాన్యవై ర్వి
 యస్య సామాన్య శ ర్థత్వాత్. కర్తృత్వే త్యా త్తనే పదమాత్మక
 శి క్తివగమాత్ నవరస్థై పదాఖ్యతన్య కర్తృత్వవాచ్యత. తై తే
 వై తేగ్రిది శ్రుతీయాయా నిర్ధకత్వా పక్షిరీవాచ్య. అఖ్యతాభ్య

కబ్ధిత్వా సచ్చిన్తం ప్రత్యహేతుత్వాత్. సచచైత్రః పచశతత్వాదా
 వైత్రవిశేష్య కాఖ్యాతార్థ సంఖ్యాన్వయ బోధోత్పత్త్యా చైత్యాదిపద
 సమభి వ్యాహృత తయాది పదజ్ఞానత్వేన తాదృశాన్వయ బుద్ధిత్వా వ
 చ్చిన్త హేతుతా అక్షవైవేతి వైత్రేణ పచ్యత ఇత్యాది వాక్య ఘటకీ
 భూత తయాదిపద విషయతా పితాదృశ్యేవేతి వాచ్యం. చైత్రేణపచ
 తే చైత్రః పచ్యత ఇత్యాదివాక్యావైత్రేణ విశేష్యకస్య భావనా
 యాన్సంఖ్యాయా శ్చాన్వయబోధస్యా నుదయాత్. తద్విశేష్యకనదు
 భయాన్వయబోధే నిధమాంత చైత్యాది పద సమభివ్యాహృత శక్త్యా
 దివికరణోత్తర తత్తదాఖ్యాత పదజ్ఞానత్వేన హేతుత్వా వైత్రేణ ప
 చ్యతే తంతుల ఇత్యాదివాక్య ఘటకనూదీనాం తాదృశ సమభి వ్యా
 హృత శూన్యతయా తద్విషయతాయా అతాదృశత్వాత్. తంతులః ప
 చ్యత ఇత్యాది తత్తైత్రః పక్షాన ఇత్యాది తత్త తంతుల చైత్యాది
 విశేష్యక సంఖ్యాన్వయ బోధోత్పత్త్యా చైత్రః పక్ష్యతే తంతుల ఇన్ద
 త్ర ఉభయవిశేష్యక సంఖ్యాన్వయబోధా పయిక సమభి వ్యాహృత
 విషయతాయా వైత్ర ఇత్యాదా సత్త్వేన కర్తృ కర్తృణా స్త్రోతీయాన్వి
 తీయయోర ప్రసక్తానపి సతాదృశవాక్యం పునశ్చన్నాః ప్రయుజ్యంతే.

త్యన్వయాభేద్యైవైవ తద్బోధోపనిమాత్. సచైవం తత్తత్త
 గయో స్త్రోతీయే" తి సూత్రస్య తత్తీయార్థ కర్తృ శ్చ కరణత్వయోశ్చ
 క్తిగాహ కతయా తద్విరోధ ఇతివాచ్యం. కర్తృకరణయోః ప్రకృతి
 తాత్పర్య విషయీభూతయో సదుత్తరం తృతీయా ప్రయోగవ్యే త్య
 వ్యైవ సూతార్థత్వాత్. కరణత్వ బోధక పదాంతరాభావేన కరణ

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాణే. ౧౧౫

కర్తరి సామూహ్యరూపిణ దర్శిత పరివరయూ యుగవద్భావనా విశేషా
కాన్వయ బోధజనకతాయాః ఆఖ్యాతస్యా పుష్పన్నతయా తాదృశవా
క్యాదుభయ విశేషకాన్వయ బోధాసంభవాత్. సచాకాంతా మో
గ్నతాదినత్వా శ్కంధం సతాదృశాన్వయ బోధ ఇతివాన్వయం. అగత్యా
ఏకవిధాన్వయబోధే అన్య విధాన్వయ బోధే సామగ్నాగ్ని స్తద్భటా తా
స్పర్శజ్ఞానస్యవా ప్రతిబంధకత్వోపగమాత్. నచ చైత్రేణ తండులః ప
క్ష్యతే చైత్ర స్తండులం పక్ష్యత ఇత్యాది వాక్యన్వయ విషయక స
మూహాలంబన దశాయా మపురుభయ విధాన్వయ బోధానుస పక్షి
తివాన్వయం. తాదృశైక విధాన్వయబోధ కరత్వేనా గ్నహ్యమాణా శ
ధావిధాఖ్యాన దర్శిత ప్రకృతాన్వయబోధ పరస్పర్శజ్ఞానస్య పేషణయూ
చైత్రః పక్ష్యతే తండుల ఇత్యాదివాక్యాన్వయశ ద్వివిధాన్వయ బోధ
వాదాన్వయ దర్శిత వాక్యాన్వయ సాదరన్వయ శక్యత్వాత్. నచవిరుక్త
సంఖ్యానభిధానస్య స్మృతీయా ద్వితీయా నిరూపకత్వే చైత్రేణస్వంశ్య
శక్యతే చైత్రస్వం పశ్యతీత్యాదా స్మృతీయా ద్వితీయమోరనువచిత్తి.
కర్తాగ్ని విశేషక సంఖ్యా ప్రకారకాన్వయబోధా పయికాకాంతా
న విషయగ్న నిరూపకత్వప్య కర్తాకాన్వయే సత్త్వాదితివాన్వయం. కర్తా
నిరయస్పదాఖ్యాన పదయోస్సరుభి వ్యాహార సంఖ్యాన్వయ బుద్ధి

స్మృతీయామాశ్చ క్షుణ్ణగమేపి క్షుణ్ణ కాక్యాతన త్వేన స్మృతీయా
యా పుష్ప శక్త్యున్మనాత్. యదిచ చైత్రేణ పక్ష్య నిత్యాదాది
బాద్యబావేన స్మృతీయాయాః క్షుణ్ణ క్షిరానశ్య క్షి విధాన్వయే. నచా
స్తు స్మృతీయాయా అపిక్యతా శక్తిః. ఆధేయత్వ తు సానానావన. నచ

త్వావచ్చిన్న ప్రయోజక విషయత్వా నిరూపక సత్త్వదోర్తరం శృతి
యాది విభక్తిరేనం నియమోఽగమేన ప్రథమస్థలేనైత్ర పరస్వపదా
ఖ్యతపదయోః. ద్వితీయేచ శత్రుర చైత్యాకాత పదయో స్సను
భివ్యాహరన్వైవ తద్విశేషక సంఖ్యన్యాయ బోధ ప్రయోజకతయా
మేణ చైత్రపదస్య సదాభ్యాం శృతీయా ద్వితీయయోరనుపపన్న సవ
కాశాదితిచేన్న. “అనభిహితే” ఇత్యుచికారే “కర్తృకరణ యోగ్య
తీయే” త్వను శాసనం కి ప్రయోజనమితీన న్నం చైత్రః పచతి తం
దులః సచ్చత ఇత్యాదా నైత్ర తండులపదాభ్యాం త తీయా ద్వితీయా
యో రప్రయోగ ఇతిచేత్. తద్వి తద్వినుణి నుచ్ఛాదిన్వాదేన కా
ద్యశాను శాసనస్య తథావిధ ప్రయోగ విరోధితాయేన తదభావ స్తస్మా
యుక్తస్యాత్. నైవ వంసంభవతి. పచతిపచ్చత ఇత్యాదిక్రియాయోగే
కర్తృ కర్తృవాదక పదానంతర శృతీయా ద్వితీయా యోరసాధుశ్చస్య
తత్కర్తృత్వ తత్కర్తృత్వాబోధో సయికాకాంతా రహితశ్చాది కా
పస్య ప్రతిపత్తిః ప్రయోజనం కర్తేతి కేర్తన్తర క నియమం నిరూపిత
తత్ స్తల్పాభా. ప్రథమాంత చైత్ర తండులపదా తత్కర్తృత్వ సమయో
స్సనుభి వ్యాహరన్వైవ చైత్ర తండులవిశేషక శర్తృవాఖ్యత్వా సం

హసాన్ని శత్యావచ్చిన్నసా శృత్వోర్తరం నిరప వాదమేన. క.వి
కర్తృత్వయోరాశయే సామ్యవానా విశేష ఏవ సంబంధియ
నియమోపగమ సంభవాన్య కాపనినన క్రితి విభావనీయం. * శర్త
దీని. “క రిశబి” తి సూత్రేణ కర్తృ విశేషకబోధ పరాఖ్యతే ప
రతో ర్దకశ్చప్రిత్యయో విహితః. తేన చోభయపది పచథాతో ప

రామకవీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాచే. ౧౧౭

ఖ్యాన్యాయబోధ ప్రయోజకతనూ చైత్రేణ పచతి తండులం పచ్యత ఇ
త్యాదివాక్య ఘటక చైత్ర తండులాది పద తదాఖ్యాతపదయోస్సమభి
వ్యాహరస్య తథాత్వేన తద్భటక తృతీయా ద్వితీయ యోస్సాధుత్వ
స్యో క నియమాన్యవచ్చేద్యత్వా త స్మాన్ముఖ్య భాక్త సాధారణక క్త్య
శ్చ క ర్తవ్యయోః క ర్తృ క ర్తృవాచక పద సమభివ్యాహృత లక్ష్మ తద్భిత్
సమానై రనభిధానమేవ తృతీయా ద్వితీయా దనియామకం. శిరోమణి
భిరత్రైవి నిర్భరోవిహితః. లాదీనాంతదనభిధాయ కశ్యంచ నతదవాచ
కశ్యం తన్నిష్ఠవృత్త్య నిరూపకత్వంవా. ఆఖ్యాతత్వేనతే త్యాదినావా
క క్త్య త్యాదినిష్ఠ శక్తిలక్షణా నిరూపకత్వాత్. క ర్తృత్వా నభిధాయ
కాఖ్యాతత్వేనా ప్రసిద్ధే. తచ్ఛాబ్దబోధౌ పయికాకాంతౌ శూన్యత్వ
మనశత్. చైత్రేణపచ్యతే తండుల ఇత్యాదావాఖ్యానస్య క ర్తృత్వా
దినాచ కత్వేపి తచ్ఛాబ్దబోధౌ పయికాకాంతౌ రాహిత్యం తతాత్మ
తమేన. చైత్యాది పదోత్తర తృతీయయైన క ర్తృత్వాది బోధక సు
భవాత్. శత్ర తాదృశాకాంతౌయా అకల్పనాత్. ఇశ్యపి. చైత్రే

చరి పదన ఇతి నూపసిద్ధ్యతి. భాన్వరక కర్తాన్యతర ముఖ్య విశేష్య
క బోధ తదాఖ్యాతేవరతః నిర్దేశోయశ్చిత్తయో విహిగ. చైత్ర ప
తే ప్రథమాంశత్వ నివేశ ప్రయోజనం చైత్రేణ పదన ఇత్యాదా చై
త్రే సంఖ్యన్వయ వాగదం. అఖ్యతే శబ్దీకరణో స్థరస్య నివేశ ప్రయో
జనం చైత్రే పచ్యత ఇత్యాదా చైత్రే సంఖ్యన్వయవారణం. పశ్యతి
పశ్యత ఇత్యాదాశబ్దీకరణం క ర్తృణి క ర్తృరిత ముఖ్య విశేష్యగయా
భిమతే భవతితి కర్తృ క ర్తృవాచక యోన్వయోః ప్రథమాంశత్వం

అవత్యం ఇత్యాదా నృతీయానుసవ తే. అత్యంతే వైత్ర ఇత్యాదిత
 లైకాదా వాకకృతే. కేవలాత్పత్యం ఇత్యాదిత్య ముఖ్య విశేష్య
 తయా తస్య బోధాత్తాదృశాఖ్యా తథాత్వోరాను పూర్వవిశేషా కాం
 తాయాః స్పృహోధా సయికత్వాత్. నచ నమభి వ్యాహరయానా కాం
 వైవ వినత్యణీయా ప్రకృతే ప్రకృతి ప్రత్యయయోరాను పూర్వరూపా
 కాంతౌ నతు సమభివ్యాహర ఇతి నోక్తా నుసవ త్తీర్థవాచ్యం. తథాచ
 తి వై తేగి పచతీత్వాదానపి నృతీయానామాస్పాధుతా ప తే. తాన్త
 వైత్ర వదాఖ్యాత వదయోస్సనుభి వ్యాహరస్య స్పృహోధా సయిక
 త్వాత్. వై తేగి విశేష్యతే వైత్ర ఇత్యాదా నృతీయానుసవ తేశ్య
 విశేష్యతే వైత్ర ఇత్యాదితో వైత్ర స్పృహోధా త్తాదృశాఖ్యాత్యైవ
 వదయో స్సనుభి వ్యాహరస్య త్తీర్థవాచ్యం. కింఞు తత్తా
 త్త్యర్థ శూన్యత్వమేన. తథాచ వై తేగి పచతీర్ ఇత్యాదావా ఖ్యాత
 స్య కర్తృత్వాది తాత్పర్యకత్వే నృతీయా అసానుతేన వై తేగి పచ
 తీత్వా దావాఖ్యాతస్పాధా విత్తాయాం నృతీయానా మా స్పాధుత్వేన

తదర్థ ఏవశ్చనికరణో వైరాఖ్య తోపస్థానం సాఖ్యవ్యయః. తన్నికర
 ణంతు భవిష్యత్కాలాన్తకాఖ్య తే పరశవీన జాయతే "భావ కర్మణో"
 రితి సూక్ష్మాన్తు భావోధాన్యరణ. భాన్యన్యమియ జన్యఫల తాన్తో
 త్త్యర్థ విశేష్యత్వేన తాత్పర్య విషయయోస్సహోరా త్త్యే వదాఖ్యకర
 దం ప్రయో త్తన్యమితి. అఖ్యతానానా వివదాయాం నకేవం ప
 నై నచ మాత్రస్య సాధుత్వం కింతు శబ్దికరణస్యాపీ త్యాహ. అఖ్య
 తాన్తో. ననుకుశల్యబ్ది కరణస్య సాధుత్వ మిశ్యకతా. కర్తృత్వేన

ర మరదీయ వ్యాఖ్య సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౧౧

పరిశీలనాదస్యా సాధుత్వాచ్చ. భాగ్యం విశేష్యస్య ప్రత్యయేనావివ
క్షణే “భావకర్తృణా” రితి సూత్రేణాత్తనే పద నియమాత్. అభ్యా
తార్థా వివక్షాయాం నచైతేణ పదేన ఇత్యాది ప్రయోగః శబ్దాదివిక
రణస్యా సాధుత్వాత్. కర్తృశ్చ తాత్పర్యక సార్వభౌతుక యోగవ
శత్సాధుత్వాత్. కర్తృశ్చ కర్తృత్వోభయ తాత్పర్యేణ చైత్రవక్ష్య
తే శంకుల ఇత్యాదయస్తు నప్రయోగాః. తదేక తుల్యోదే న్యపరత్వే
నా గృహ్య మాణాభ్యాం ధర్మిక ప్రకృతాన్వయ బోధ పరశ్చక్షానస్య
హేతుత్వాత్. చైతేణ పక్ష్యతే శంకుల ఇత్యాదా కర్తృత్వాదా
వాభ్యాతస్య తాత్పర్యగ్రహే కర్తృత్వాద్యచ్యయ బోధోపి నభవత్వేన.
అథ పక్ష్యాభిధానైత్రవక్ష్య పక్ష్య భుజ్యత ఇత్యాదా కృతాక్రమే
ణ కర్తృశ్చ కర్తృత్వాభిధానాచైత్ర పక్షానన పదోద్యుత్తరం తృ
తీయా ద్వితీయేభ్యం వస్తానాం నవకృతానభిధానేష్యా భ్యాతేన శబ్దభి
ధానాన్యా నభిహిత్యం స్వసమభివ్యా హృత పదాభిహితత్వ సామా
న్యాభావస్తైవా నభిహితపదేన నివక్ష్యతాత్. సమభి వ్యాహృతేతి క

సార్వభౌతుకేతి. లక్షాదీనా ముపరిధాత్వాఖ్య ప్రయోగార్థ్యే విహితాః
నిరసకప్రత్యయాః “వికరణే” తి పరిహాషితాః. ననుసర్తి చైత్రవ
క్ష్యతే శంకుల ఇత్యపి ప్రయోగస్యాత్. పచథానోదయ పదిత్వే
న కర్తృశ్చక్తృనే పదస్య సాధుత్వా చ్ఛ్విన్వికరణస్యాత్. కర్తృశ్చ
కర్తృత్వాగ్రహణ్యతే పరసాధుత్వాదిత్యా శంకాయాం పూర్వోక్తమే
వ నమాధానం స్థాయతి. చైత్రవక్ష్య ఇత్యాది. సను చైతేణ
పక్ష్యతే శంకుల ఇత్యత్ర చైత్ర పదోత్తరంత్రుతీయానుపపత్తిః. అభ్య

రణాచ్చ వై తేణ గమ్యతే గామస్తం మైశోగచ్ఛతీత్యాదా నశ్యతీ
యా ద్వితీయ యోగనువపత్తి. గచ్ఛతి గమ్యత ఇత్యాభ్యాసస్య త
త్పదాద్య సమభి వ్యాహృతత్వా దితివాచ్యం. తథాసతి భుంజనేన వై
తేణ పచ్యతే భోక్తవ్యమోదను పచతీత్యాదా తృతీయా ద్వితీయ
యోగనువపత్తి. క తాక ర్తృశ్చ క ర్తృశ్చమోఽభిధానాత్. కృతాన
తభోజనక ర్తృతలక ర్తృతలయోగవిదా నేపిచాకక గురీశం నను క్తృశ్చ
నభిహిత మితిచే త్తర్తి ప్రకుతేపి తదనభిహితమేవ. నచప్రధాన క్రియా
నిరూపిత కర్తృత్వాద్యనభిధానే తృతీయాదేచ్ఛా తేని. తదు కం ప్ర
ధానశ క్తృభిధానే గుణశ క్తిరభిహిత నత్పరీకాశన ఇతి. శ క్తి కర్తృ
త్వాదితివాచ్యం. గదాపి వై తేణ ద్రుశ్యమానా ఘటం వైశ్వాన
శ్యతీత్యాదా జ్ఞానభేదేన విషయతా శేదాభావావై శ్చత దర్శన మైశ
దర్శనోభయ నిరూపిత విషయస్య సూచక క్తృతాయా క్రుతానభి థానా
ద్వితీయానువ పత్తిరితిచేన్న. త క్తృత్వాదిపదికాధా విశేషణత్వేన
కర్తృత్వ క ర్తృత్వాద్య వివక్షాయానన తదనభిధాన పదాధాత్వాత్. న
క్తృత్వాది పదికాధా విశేష్యతయా కర్తృత్వ క ర్తృత్వాది వివక్షాన.

నసామ్యాన్వయైవ కుతి శ క్తత్వేన వక్ష్యత ఇత్యాభ్యాసస్యాపి వైశ్వాన
స్థకుతి తాత్పర్యకస్య సంభవేన కర్తృత్వాభిధానకత్వా దిశ్యతానా.
వైశ్వానత్వాది క ర్తృత్వాద్యన్వయ బోధోపేతి. నదావ యదా శ్రుతీ
యామాత్ర స్వైవ కర్తృత్వే తాత్పర్యం నదై వాఖ్యతేన క ర్తృశ్యం ఏ
త్వాయతే. యదాత్వాభ్య తస్వైవ కర్తృత్వే తాత్పర్యం తదాచై
కర్తృక పాక క ర్తృతంతుల ఇతి బోధస్వైవానుదయేన తాద్రుశ

ద్వితీయా విభక్తే స్వాధుత్వ నిత్యధే తాన్పర్వస్య పర్వవసి తత్వాత్
శేషమాఖ్యాతార్థ విచారే వివేచయిష్యత ఇత్యలమత్రాని క్యేన.

అఖ్యాత ద్వివచన బహువచనయోస్తు సంఖ్యా బోధకత్వ మా
వశ్యకం చైత్యో మైత్రశ్చ గచ్ఛతః చైత్యో మైత్యో దేవన త్తశ్చ గ
చ్ఛంతీత్యాదా “చంద్రోకళంక స్సుజనే దర్శితా వికాస లక్ష్మీః కమలే
షుచాచలా. ముఖా ప్రసాదస్సధనేషు సర్వదాయశోవిధాతుః కథయం
తి ఖండినః” మిత్యాదాచ ద్విత్వ బహుత్వ బోధకసహాభావాత్. నచ
త్రత సుబేకవచనస్యైవ ద్విత్వ బహుత్వాదా లక్షణా స్త్వితి వాచ్యం.
ఆనుశాసనకాతి రిక్తాన్తే సుబ్బి భ క్తేక్షణాయా అనభ్యుపగమాత్. అ
న్యథా చైత్యో మైత్రశ్చ గచ్ఛత ఇత్యాదావినభంకసి లక్షణమైవస్యా

బోధ తాన్పర్వేణ ననాదృశే ప్రయోగస్సంభవతి. కింతు చైత్రః పక్ష
న ఇత్యేవ ప్రయోగఇతిభావః. క్షతేతి. యద్వివిక్తతః క్షతీతి సామా
నం శాస్త్రీత్వా ప్రశ్నయస్యా త్తర కాలీనశ్చ వత్కర్తావ్యర్థవ. తథాపి
బోధనక్రియా నిరూపితం కర్తృత్వం కృతానభిహిత మిశ్యత్యైవ తాన్ప
ర్వం ద్వితీయ్యులే కించిక్కిరియా నిరూపిత మపి కర్తృత్వం కృతానభిహి
త మేవేతిభావః. నమభి వ్యాహృతేతి కరణాది. లక్ష్మ క్షతేషు తత్పు
దనమభి వ్యాహృతత్వంచ నతత్పుదేవ సహావ్యవహరం. అపితు తత్పు
దేర్థికం వాక్యతా వన్నత్యమేవ. నానశ్చైత్యేతేతి పదనమభి వ్యా
హృతత్వం గచ్ఛంతీత్యాఖ్య తస్మాత్కనమితి ద్వితీయాంత పదనమభి వ్యా
హృతత్వంచ నగమ్యత ఇత్యాఖ్యకన్యేతి మంతవ్యం. ప్రక్కవేదేతి. వి
శ్వాభుక్తే చైత్ర ఇత్యాదానవీక్ష్యం. సాక కర్తృత్వస్య లక్షణేనాన

ఖ్యాన్వయ బుద్ధిత్యా వచ్చిన్నం ప్రతి నస్వాశం త్యేగ పేతుతా తదక
బ్రువేపి ఆఖ్యాత జన్య సంఖ్యోపస్థితి యోగ్యతాజ్ఞాన విశేషాది ఘటితా
మగ్యాగ్రి భావనా నవగాహి సంఖ్యాన్వయ బోధన్య కదాప్యజననాత్.
సంఖ్యాన్వయ బోధ సాధారణ భావనాన్వయ బోధత్వా వచ్చిన్న పే-
తునా మపి తాదృశ సామగ్రి ఘటక త్వే నాన న్యభావాత్. నవతా-
దృశ కారణానాం భావనాన్వయ బుద్ధిత్యం సంఖ్యాన్వయ బుద్ధిత్యం జ-
న్య తాన ఛేదకముపేయత ఇత్యత్ర వినిగమనా విరహః సంఖ్యాను విష-
యీ కృత్యాపి భావనాన్వయ బోధస్యానుభవ సిద్ధత్వాత్. స్వీతీయ-
స్య జన్య తాన ఛేదకత్వా సుభవాదితిచిక్. అథ గుణాది వాచక పదో-
న్తర ద్విగవన బహువచనయోః కథం ద్విత్వాది బోధకతా. సంఖ్యా

విశేష్యశనేతి. ఆఖ్యాత్వా విచారస్వాశో కర్తవ్యశయా ప్రసంగాదే-
వ లకారాభిహితత్వాదేః కించిద్విచారః ప్రసక్త ఇత్యభిపాయేగామా.
* అలనునానికేనేతి.

* అనుశాసనికేతి. అనుశాసన బోధ తాథా 'వ్యతిరిక్తార్థే ను-
బ్బిధ క్షేర్నులక్షణోన్వర్తః. సంబంధత్వా వచ్చిన్న శ క్తవస్థాఅపి 'కర్తృ-
కర్తృణోః కృతీ' తి సూత్రానిమరోధేన కర్తృశ్చ కర్తృత్వాదే లక్షణా-
స్వీకారాదు క్త మానుశాసనికాతిరి క్తేతి. * తాదృశ సామగ్రి ఇతి-
భావనాన్వయ బోధ సామగ్రి ఘటకకారణానా మిత్యధః. * స్వా-
తంత్యేనేతి. భావనాన్వయ బుద్ధిత్యా వచ్చిన్న కార్యతా నిరూపితకా-
రణతా భిన్న త్వేవేత్యధః. తథాచ భావనాన్వయ బుద్ధిత్యమేన భావ-
నోపస్థిత్యాది కార్య తాన ఛేదకం. నతు సంఖ్యప్రకారక శాబ్దబుద్ధిగన్య

యాగుణత్వేన గుణాదా బాధాత్. నచశ్రుతస్యాశ్రయ సమవేశస్య సంబంధేన ద్రవ్యగతం ద్విత్వాదికమేవ భాసన ఇతివాచ్యం. ఏకవ్యక్తా వపి తాదృశ సంబంధేన ద్విత్వాదేః పరిసమాప్తతయా ఏకవచనాని తాత్పర్యేణాపి ద్వివచనాద్యా స నిజితీచేత్. మైత్రం. అసేక్షా బుద్ధి విషయ త్వమేన తదుత్తర ద్వివచనాని నాబోధ్యతే. శబ్దాకమాత్ర న్యభిధర్తస్య ప్రకృత్యర్థ తావచ్ఛేదకతాస్థితే ప్రకృత్యర్థ తావచ్ఛేదక వ్యావరీక విశిష్ట పర్యాప్తి సంబంధేన ప్రకృత్యర్థేచ్ఛేతి. అవ్యత్ర శుద్ధపర్యాప్తి సంబంధేనేతి నద్వంశ్యాద్విష్టలో క్ష దోష ఇతి విమతాంపరామర్శః.

ఇతి శ్రీమహా మహావాక్యాదు

గదాధరభట్టాచార్య విరచితే

పుస్తకే నామే ప్రథమా.

మపి తత్కార్య తావచ్ఛేదకమితి తావః. శబ్దాభ్యుత జనోపస్థిత్యాదీనామేవ కార్యతావచ్ఛేదక మహోనానేన సంఖ్య ప్రకారక బోధ ఇతిభావః. * ఏకవ్యక్తావపీతి. ఘట పటయోరేక సంయోగ వ్యక్తా ద్విశ్వ నష్ట టకట సమవేశత్వ సంబంధేన స్యాత్తనో ద్విత్వ పర్యాప్తి సత్త్వాది భావః.

ఇతి పుస్తకప్రవాద వ్యాఖ్యనే రామకవీరే

ప్రథమా విచారః.

ఓం లక్ష్మీహాయవదన పరబ్రహ్మణేనమః.

రామ రు ద్రి య వ్యాఖ్యాన మే తః

అథ ద్వితీయా.

కర్మణి ద్వితీయేశ్వరు కాసనాత్కర్తవ్యం ద్వితీయార్థః. తతః
 కర్మణి తదవ్యధిగత్యాత్ కర్మణశ్చనతధాత్వం కర్మణి నామార్థస్య
 గామాదేరభేదాన్వయ సంభవేపి భావ్యార్థ గమనాదినా తదన్వయా
 సంభవాత్. గౌరవాచ్చ. కర్తవ్యంచ క్రియాజన్య ఫలశాలిత్వం తత్రచ
 క్రియాధాతుశ్చేనలభ్యతే. జన్య జనకభావస్య చవిన్యైవ పదార్థత్వం
 సంసర్గ మర్థాదయాభావ సంభవతీతి ఫలమాశ్రిం కర్మ ప్రత్యయా
 ద్దే. నచ సంయోగ విభాగ రూపఫలమపి ధాతులభ్యమేవ. గమిత్య
 జి ప్రభృతీనాం తదనచ్చిన్న స్పందాది రూప వ్యాపార వాచకత్వాదితి

శ్రీ లక్ష్మీనాయవదన పరబ్రహ్మణేనమః.

రామకవీయవ్యాఖ్య.

• నడవనూ సంభవాదితి. గత్యాది క్రియాయాః కర్తృభూత
గామీదేర నిరూపకతయా నిరూపకతా సంబంధేన తస్య భాత్వర్థావ్య
య మోగ్యతా విరహాదితిభావః. ననున్య నిష్కకర్తృతా నిరూపకతయ
ప పరింపరా సంబంధేనైవ కర్తృణా భాగ్యభేద్యయ స్త్వీరిణీయ అపి

వాచ్యం. వ్యాపార మాత్రస్య ధాత్యధికత్వాత్. ఫల విశేషాన్వయ బోధచ ధాతు విశేషజన్య వ్యాపారోష్ఠిజ్ఞేత్వే తు తయాగామిం త్యజ తీత్యాదా ధాత్యం స్పందే గామినిష విభాగజనకన్యమేవ గామిం గ చ్చతీత్యాదావ స్పందే గామినిష సంయోగ జనకన్యమేవ ప్రతీయతే. నతి విసరీతం. గామిం గచ్ఛతీతి వచ్చగామిం స్పందత ఇత్వాదయో న ప్రయోగాః. ద్వితీయాద్యే మ్యాద్యవస్థాపిత స్పందాదావేవ ఫలాన్వయ బోధకత్వాత్. స్పరి నభ త్సువస్థాపితే శ స్త్విద్వితీయానినా ఫలాన్వయ బోధ జననా సంభవాత్. నహియేన కేవ చిదువస్థాపితదేనా రేవార్థయోః పరస్పర మన్వయః ప్రతీయతే. తథాసతి ఘటకర్తత్వా

నాయోగ్యతా నిశ్చయతా. * గౌరవాచ్చేతి. అనంత ధర్మ్యతగా వేణ శక్తికల్పనే గురుభూత వశం గా సంబంధస్య శాబ్దబోధ విషయ త్వ కల్పనేవ గౌరవాదిశ్యర్థః. * ఫలమాశ్రయితి. సంయోగవిభాగాని గూఢ క్రియాజన్య ఫలమాశ్రయ నిశ్చయః. మాత్రవదే నక్రియాయాః బోధ త్వ జనకత్వయోశ్చ వ్యవచ్ఛేదః జన్యత్వంతం క్రియాయాః ఫల సంబంధస్సైతేతి గమ్యతే గామినిషత్వాదా ప్రతీయతే. జనకత్వంతం క్రియాయాం ఫలన్య సంబంధః గామిం గచ్ఛతీత్యాదా ప్రతీయతే. న యోస్సంసగతేన వదన్యయ ననుభి వ్యాహరకూపాకాంతా మూలస లాభ సంభవేన క్రియాయాశ్చ గాతు న లాభ సంభవాత్ నత్రక కర్త ప్రత్యయస్య శక్తి కల్ప్యతే. “అనవలంబకత్వాత్” ఇతి వ్యాయా దిశ్యధికః. * తదవచ్చిన్నేతి. గమిభావో వనుకూలతా సంబంధేన సం యోగ విశిష్టవ్యాపారే త్యజధాతోశ్చ తేన సంబంధేన విభాగవిశిష్టవ్యా

రామదండియ వ్యాఖ్యాసహితే పుస్తక త్రివాచే. ౧౨౨

నిషదోప స్థాపితయోగపి పుటక క్తత్వాద్యోః పరిస్పరాశ్చయ బోధ ప్ర
సంగాత్. క్షణాది సమానాధికయతి ధాతుపస్థాప్య ఫలే విషయ
త్వాత్తక ద్వితీయార్థాన్వయ సంభవేన పుటకరోతీతి వర్ణటం యతత
ఇత్యాది ప్రయోగ ప్రసంగాచ్చ. అపితు యయోర్యాశ్చశాన్వయబోధే
అకాంతౌ తదుపస్థాపి తయోరేవ తాదృశాన్వయ బోధః. అకాంతౌచ
ద్వితీయాదేర్గమ్యాది నాకృణాదినాచ కల్ప్యతే. నతస్సమానార్థే నాపి
స్పదియతి ప్రభృతీనీతి. సచాత్రాకాంతౌ సమభివ్యాహరః సచగమ్యా
దినేనస్పందాదినాపిసమాన ఏవేతి నాచ్యం. యతోద్వితీయాదేర్గ మ్యాది
సమభి వ్యాహరస్యైవ ఫల బలాదన్వయ బోధౌ వయిశశ్య ముచగమ్య
తే. నశుస్పది ప్రభృతి సమభివ్యాహరస్యేతి నతస్యాకాంతౌన్వ మన్వ

నానేచ శ క్త్యాదివిభావః. ననుకిమా మాత్రస్య ధాన్వత్వే ఏక త్రి
యాశ ఏవ విభాగ సంయోగయోరపునృత్త్యా యస్మాగ్గామాదృచ్ఛతి
శంకామిం గచ్ఛతీతి ప్రయోగావర్తితీ. యంకామిం గచ్ఛతీతం గా
మంశ్చజతీతి ప్రయోగావర్తితీ. సంయోగ విభాగయోర్ద్వయో రేవ
ద్వితీయార్థాత్. ధాతుద్వయస్సాపి క్రియా మాత్రాగ్గ కత్వాదిత్య
శ ఆహ. * ఫలవిశేషేతి. సన్వేమపి స్పదిభావోః క్రియాజన్యఫలశా
లిరూపక క్త సత్త్వాత్ క క్త కత్వా పత్త్వా గామింగచ్ఛతీతివగ్గామిం
స్పందశ ఇత్యపి ప్రయోగస్సాదిత్వా శంకా నిరాశురుతే. గామిమి
త్వాది. * అన్వయబోధ జననా సంభవాదిని. నన్విదమన తాగ్నిన్వ క్తం
యదేకేనపదే నోపస్థాపితే త త్త్విన్వ క్తే పదార్థాంతరాన్వయ అకాంతౌక
ల్ప్యతే పదాంతరేనోపస్థాపితేచ త త్త్విన్వ పదార్థాంతరాన్వయబోధవ

యజ్ఞాధా పయిక సమభివ్యాహరన్యైవ శధాత్వాత్. అత ఏవ సమా
 నార్థకత్వేపి గమ్యాదేరివ స్పద్యాదేరివినన కర్తవ్య వ్యవహరః. ఫలా
 నిత వ్యాపారబోధ కథాతుత్వన్యైవ తన్నియూయకత్వాత్. అథభా
 తోర్వాపార మాత్ర వాచిత్యేత్యజతి గచ్ఛతిత్వాగో గమన మిత్యాది
 వాక్యాద విలక్షణ బోధ ప్రసంగః సహిత క్తి భిమాద్య జన్యయోస్తా
 ద్భుత వాక్యజన్యబోధయో రనై లక్షణ్యం కల్పితభుక్తి తథాసతిత్వా
 గాది తాత్పర్యేణ త్యాగగమనాది పదం పున్యన్నా అపి ప్రయుజ్యేతన్
 నచ తత్ర ఫలావచ్ఛిన్న వ్యాపారేలక్షణా స్వీక్రియక ఇతి విలక్షణ బో
 ధోప వ త్తిరితి వాచ్యం. లక్షణయా విలక్షణ బోధజననేపి శక్త్యా అవి
 లక్షణ బోధ జననసంభవేన దర్శితాతి ప్రసంగన్య దుర్వారత్వాత్. నచ

సావకల్పక ఇత్యాశంకా యూయాహ. * సహి. అన్వయబోధప్రసం
 గాదితి. ననుచుటః కర్తవ్య మిశ్చన ననుటీయ కర్తావిషయక శ్చ
 బ్దిబోధః. తాద్భుత శాబ్దబోధ ప్రకృతి ప్రశ్నయయోగరాను పాగార్థ
 ఏవాకాంక్షాత్వాగ్నిమం గచ్ఛేత్త్యేష ద్వితియాంత పద భాను పద
 యోస్సనుభి వ్యాహర ఏవ గాగినుకర్తక క్రియా విషయక శాబ్దబోధే
 కారణం. సాచన ప్రక తి ప్రశ్నయయోగరానుపాగ్నీ. కింను చుటగది
 బి న్న పదన్వయాను పూర్వేణ. సాచగామిం స్పందన ఇత్యాదావపి
 సమాప్త వేత్త్యా శంకాయాంసనుకీలందృష్టాంశయాహ. * కృతాదివేతి.
 న్నదియతి ప్రభృతివేతి. నన్వాకాంక్షా ద్వితియాం శధాతు పదయో
 న్ననుభి వ్యాహరయాపై వ సాచగామిం గచ్ఛేత్త్యేతేవ గాగినుం స్పం
 దతే ఘటా యతత ఇత్యాదావః నిరాబాధ వేతి కథ మతాగికాంక్షా

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుస్తకే త్రిపాదే. ౧౨

గమ్యాదిశక్తిజ్ఞాన జన్మోపస్థిత్యా ఫలావిషయక బోధస్య కుతాశ్చ
జననాత్. తాదృశోపస్థితి సామగ్రి శరీరేఫల విశేషబోధక సామగ్యవి
నివేశ్యతే. తథాచత్యాగ గమనాది పదయోశ్చక్త్యానా విలక్షణబోధ
జనకతేతి వాచ్యం. త్యజగమ్యాశ్చ కార్థనావకతా యాష పర్యాయ
తాంవి పర్యస్యతో గమనాది పదాక్త్యాగాది పదజన్య బోధసమానాకా
రక బోధస్య సర్వానుభవ సిద్ధతయా గమ్యాదిశక్తి జ్ఞానాత్ఫలా విష
యక బోధస్యాపి ప్రసిద్ధత్వాత్. ఏవంతాదృశ పుంసోగ్రామం గచ్ఛతి
గ్రామంత్యజితే త్యాదితోష్య విలక్షణ బోధోదయాత్ఫల విశేష బోధే
తత్తద్ధాతుయోగ ఏవనియామక ఇతి నశక్యతే వక్తుం ఏవంచా భాగ్ంత

విరహ స్పృహనశీత్యా శంకతే. * నదేషి. నకేవలం పదద్యయ సమభి
వ్యాహార ఏవాకాంతౌ. కింతు తాదృశాన్వయ బోధ ప్రయోజక పద
ద్యయ సమభివ్యాహార. ఏవ పదేన తాదృశాన్వయబోధే జననీయేఆకాం
తౌ. తథాచ ద్వితీయాంత గ్రామపద స్పద్యాదిభాతోవో స్సమభివ్యా
హారోన గ్రామకర్తృక స్పంద శబ్దబోధే ప్రయోజక ఇతి నతస్యా కాం
తౌన్వయితి సమాధ త్తే. యత ఇత్యాది. * ఆతపవేతి. యతఏవ ద్వితీ
యాంత పద స్పది భాతోవో స్సమభి వ్యాహారోన తాదృశాన్వయ
బోధ ప్రయోజకః. కింతు ద్వితీయాంత పద గమ్యాది భాతోవో స్స
మభి వ్యాహార ఏవ తథా ఆత వేత్యధణః. * అవి లక్షణే
తి. సంయోగ విభాగాది బోధక పదాచరా భావాదిశ్చ. ఇష్టాప
త్తౌ బాధకమాహ. * నహీతి. శక్తిభ్రమాదిత్యాదినా లక్షణా పరి

స్వాది భవన్మతే తను అవిలక్షణబోధ సంభవేన ఏక బోధ తాత్పర్యేణ
 త్యక్తస్వానాం తాదృశ బోధ ప్రసంగో దుర్వార ఇతిచే నైవమం.
 కర్త ప్రత్యయా సమభివ్యాహృత గమనాదివదన్య తత్ఫలా వచ్చిన్న
 వ్యాపారే నాదితాత్పర్యం కల్ప్యతే నకేవల వ్యాపారే. అనాది తా
 త్పర్యమేవచ స్వరసిక ప్రయోగ నిరూపక మిశ్యేకార్థ తాత్పర్యేణ
 హిమ్యాణికానాం సత్యాగ గమనాది ప్రయోగః. ఏవత్వజగమి సమ
 భి వ్యాహృత కర్త ప్రత్యయస్వాపి ఫలవిశేష ఏవనియతం తాదృశతా
 త్పర్యమితి సవిభాగాది తాత్పర్యేణ గ్రామం గచ్ఛతీత్వాది ప్రయోగః.
 తదధాబోధకత్వ మాత్రంతు సతదర్థతాత్పర్యేణ స్వరసిక ప్రయోగ

గ్రహః త్వజగమ్యా స్పంయోగావచ్చిన్న వ్యాపారమాశ్నే శక్తి భృ
 మన్య లక్షణగ్రహస్య వానత్యై త్వజగచ్ఛతీత్వనో అవిలక్షణ బోధ
 న్న సర్వానుమతత్వాద జన్మాంతం తాదృశవాక్యజన్య బోధవిశేషణం.
 • కల్పితి. సోపన్యాయై పైతీత్వనః. నన్యత్యై విచార ఇత్వజగతః.
 • తథానీతి. తాదృశోపన్దితీతి. శక్త్యాగమిధాతు జన్యోపన్దితీత్వనః.
 • ఫలవిశేష బోధక సామగ్రిః. సంయోగయాన ఫలోపన్దితి తదో
 గ్యతాజ్ఞాన హాపేత్వనః. తథాచ శక్త్యాగమిధాతు జన్య క్రియోపన్దితీ
 స్పంయోగా ద్మనస్థితి సహకృతాయా ఏవ శాబ్దబోధా వయితన్య ము
 పేయతే. నతు తదసహకృతాయా ఇతి శక్త్యాగమిశ్యజభ్యాం నావిలక్ష
 ణ శాబ్దబోధ ప్రసంగ ఇతిభావః. • విచరన్యనీతి. భౌమ్యత ఇత్వ
 త్నః. • ఫలవిషయకేతి. త్వజగమ్యాస్పంద మాత్ర శక్తన్య భృ
 మదకాయాం త్యాగగమన పదార్థ్యాం వందత్వా వచ్చిన్న శాబ్దబోధ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాచకే. ౧౩౦

నిరూపకం. తథాసతి శక్తిభిమాదినా ముతపదస్యాః కటాది బోధ
కశయా పటేపి ముటాదిపద ప్రయోగాపత్తే. సచశక్త్యాబోధకత్వం
థా. నిరూపక లక్షణయాపి స్వారసిక ప్రయోగాత్. శక్తిభిమంబు
గాజ్ఞానం చాంతరేణ గమ్యాద్యేభాగాది రూప ఫలవిశేషిక స్పందనా
బోధకత్వా భావనియమః అసిద్ధ ఏవేతి తాత్పర్య భ్రమసహకృతశక్తి
ప్రమయా తాదృశబోధ జననేపి నశ్నతి. వినాలక్షణాగ్రహం భ్రమ
నధీన తాదృశబోధోగమి ప్రభృతితోన సంభవతీత్యేన నియమః. సచ
తాత్పర్య భ్రమేణైవ నిర్వహతీతి విభాగాద్యధే పూర్వ పూర్వేషామ
నాది తాత్పర్య భ్రమవతోవత్తు స్వీయ తాత్పర్యేణ గామిం గచ్ఛతీ

పైర్నివ సర్వానుమతత్వాదితిభావః. యదుత్తం పూర్వం గమిభాతూవ
స్థాన్య స్పందన్య సంయోగరూప ఫలాన్యాయ ఏవాకాంక్షా నతో విభాగ
రూప ఫలాన్యాయ ఇతి తదపి రూపయతి. * ఏవమిత్యాది తాదృశ
సేతి. భాతుద్వయస్యాపి స్పందమాత్ర శక్త్యభ్రమవశ ఇక్ష్ణుః.
ఇదంచ దూషణద్వయం విశిష్టస్య భాత్వృత్తావాదినాం నవీనానాం మ
తానుసారేణైవ సంగచ్ఛతే. క్రియమాత్రం భాత్వృత్తఇతి ప్రాచీనాం మ
తేషు నసంగచ్ఛతే. తైశ్చక్త్యాత్మ జగదుభ్యాం స్పందమాత్ర విషయ
క శాబ్దబోధన్య గామిం గచ్ఛతీత్యత్ర శక్త్యా విభాగబోధన్య చానంగీ
కారాదితి మంతవ్యం. పరంతు లక్షణాగ్రహ భావే శక్త్యాది ముఖ్యాన్త
బోధస్యా స్వీకారే శబ్దన్య మూలకావ నిరేవ దూషణ మవసేచం.
* కర్తృవత్వయేతి. కర్తృత్వాన్తక ప్రశ్నయేత్వం. తథావిభాగ ప్రశ్న
యా ద్వితీయాత్తనే పదాభ్యాక ప్రభృతయః. ఏవంచ తత్త్వేతి గ

తాత్పర్యము. ప్రయోగో యత్ర తత్రశోభన స్తాత్పర్యభిమానంభవేపి వక్తృ
 తాత్పర్యనాదిత్వ భిమ ఏవ ప్రయోగ సంపాదనద్వారా తదర్థకాబ్ధి
 భోధ ప్రయోజకభితి నకాదృశ నియమముగిరితి పోచినవధ విమోచక
 ప్రకారం.

నవ్యాస్తు సంయోగాది మాపభు విశేషావచ్చిన్నున్నందో మ్యా
 ద్యర్థం తద్ధాత్వర్థ తావచ్ఛేదక ఫలకాలిత్వమేవ శ్లఘాతుక ర్థత్వం. నా
 తోగమ్యాది క ర్తృశ్యస్య పూర్వజేకాదా ప్రసంగః. నవాన్పద్యాజేస్య
 క ర్తృకత్వం. తత్ర ఫలస్య భాత్వర్థకా నవచ్ఛేదకత్వాత్. ఏవచ్చ భా
 తోరేవ ఫల విశేషలాభాత్ఫలాన్వయి నీవు ద్విరేవ ద్వితీయార్థం. నచ

చ్యుతి త్యాగోగమన మిక్యాదా భాలోర్న వ్యాపారమాత్రోనాది తాత్ప
 ర్యం తాదృశ ప్రత్యయ నమభి వ్యాహారా భావాత్తత్రాగ్యాసంస్య కృ
 త్యర్థకత్వాత్. కృతశ్చ భావపవ విహితత్వాదితిభావః. స్వారసిక ప్ర
 యోగ నియామకమితి. స్వారసిక లక్షణాద్యవధీన ప్రయోగస్వారసి
 కప్రయోగః. తథావిధశ్చ శ క్తి నిరూధ లక్షణాన్వితర జ్ఞానాధీన ప్ర
 యోగ ఏవేతిభావః. * శ క్త్యేతి. శ క్తిప్రనుమేక్ష్యర్థం. అన్వభావమట
 వదాచ్చ కి భిమేణ వటబోధేపి శ క్త్యావట విషయక భోధజనకత్వస్య
 మటవదేప్యత్ తత్వాగ్నృట తాగ్నర్వేణ స్వారసిక మటవద ప్రయోగ
 న్య శ క్త్యేత్యుక్తావపి వారణా సంభవేనసందర్భవిరోధావత్తే. * నిరూ
 ధలక్షణమేతి. జానాతీత్యాదావాఖ్యాతస్యా శ్రయత్వాది శ క్త్యర్థ విర
 హేపాశ్రయత్వాది తాత్పర్యేణ నిరూధలక్షణయా అఖ్యాతస్య స్వా
 రసిక ప్రయోగాదితిభావః. నశ్యవమపి శ క్తిభిమం లక్షణా గ్రహంవ

రామరుద్రీయ పాఠ్య సహితే పుస్తక త్రివాణే.

౧౩౩

కర్తవ్య ద్వితీయత్యను శాసనవిరోధః. తత్ర కర్తవ్య ఫలనిష్ఠా భేదాత్
న్వయుని ప్రకృతి తాత్పర్య తదుత్తరం ద్వితీయత్యర్థ కర్తాత్. నై
వం తస్య శక్తిగ్రాహకత్వా నుపపత్తి. అనాది తాత్పర్యగ్రహ భేదా
దకత్వేన పరంపరయా శక్తిగ్రాహకత్య సంభవాత్. నచఫలస్య పరీ
ర్థా దేశతయా తత్ర ద్వితీయార్థవృత్తే రన్వయా సంభవః. పుస్తక త్రి
వాణిత్వేనా ప్రకృత్యేక దేశాన్వయ స్వీకారాత్. అథ
ద ఇత్యాదితో భాత్యర్థ తావధేదకఫలే స్పంద భేదాన్వయ బోధ సం
భవేన తాదృశ ప్రయోగస్య వారణాయ ఫలవిశేష్యకాన్వయబోధ శ
ద్విశేష్యక వృత్తిజ్ఞాన జ్ఞాన ఫలస్థితిజ్ఞేన పేషుశ్చ కల్ప నన్యవశ్య
కర్తాత్. తాదృశ కాణబాధేన భాత్యర్థ తావధేదకఫలే ద్వితీయా
న్వాన్వయా సంభవః. నచయాదృశ యావృశ సమిధి వ్యాపకజ్ఞానాశ్చ
ల విశేష్యక స్పంద భేదాన్వయ బోధః. ఏసిద్ధః తాదృశ సమిధి కా

వినా గమభాతోర్విభాగ విశిష్ట ప్యాపాన విషయక కాష్టబోధకకర్తా
భావనియమస్య ప్యాపారమాత్రే తథాత శక్తివాదినాం మితే భంగ
ప్రసంగో జుర్యారపిత. గమభాతోర్వ్యాపారే కర్తాత్. ద్వితీయా
యాశ్చ విభాగే తథాకర్తాత్. కింతు గమభాతు సమిధివ్యాపాత ద్వ
ితీయాయా విభాగే నాదితాత్పర్య భేదమీద తాదృశ కాష్టబోధే ప్ర
యోజకః. నకు శక్తిభేదా లక్షణగ్రహణేన తాదృశ కాష్టబోధ
స్వాపిశయోరసపేక్షగాదిత్యాశంకాయంతాదృశ నియమివనా స్వీకార
శయేనగిరాకురుతే. * శ కిరీయ నిరూపి. నయతాదృశ కాష్టబోధ
కారే తత్త్వలే ద్వితీయాయా విభాగేనాది తాత్పర్య భేదా వివాది

ద్వితీయాకారకం.

పదజ్ఞాన తాదృశ పదజ్ఞాన జన్య ఫలాద్యుపస్థితి ఖటిత సామగ్యాగ్ని స్తా
 దృశాన్వయ బోధ ప్రయోజకాయా అన త్వే నో వస్త్యలే అవ శ్య భా
 వాదితివాచ్యం యత్రగమనాది పదాదేవ లక్షణాయా శ క్తి భిమా
 ద్యా స్వాతంత్ర్యేణ ఫలోపస్థితి స్తత్ర ఫలవిశేష్యకన్పంద భేదాన్వయ
 బోధ ప్రసిద్ధ్యా గమన పద నమభివ్యాహర తజ్జన్య ఫలోపస్థితి ఖటిత
 సామగ్యాగ్ని ఫల విశేష్యక న్పంద భేదాన్వయ బోధ ప్రయోజ కతా
 యా అవశ్యకత్వాత్. తన్మతేన శ క్తి ప్రమాదీన బోధేపి ఫలాంశేష్టం
 కభేదాద్భిన్న ప్రసంగాత్. ఏనాన్య ఫల వ్యాపారయోః వృధక్చ త్తీర్తి
 కారేపి ననిస్తారః. తథాత్వేగమనం నన్పంద ఇత్వాదా ఫలే శ క్తి ప్ర
 మయా న్పందభేదాన్వయ సంభవేన తాదృశ ప్రయోగా పత్తేదిర్వాని
 త్యాదితిచేన్న. తద్విశేష్యకన్య త్తీర్తిచేన్న తదవస్థిజన్యతావచేదకకోటా
 తాదృశోపస్థిగ్యన్య వహిన్ త్తరగ్యనివేశనమావశ్యకం విశిష్యత త్తన్నద

గామిం గచ్ఛతీతి వాక్యాగ్నిమన్య త్తీ విభాగానుకూల వ్యాపార విష
 యక త్వాబోధావ త్తీర్తిర్వానిరే వేన్నతో నియమాంశర మానా. ' వి
 నేత్లాది. నిర్వహతీతి. నను తాత్పర్యభిమేషాది నో క్త నియమనిర్వా
 హః. యత్ర వక్తుమి సమభి వ్యాహ్నాన ద్వితీయాయా విభాగే - ది
 తాత్పర్యభిమేణ గామిం గచ్ఛతీతి ప్రయుజ్యతే గగళోక్తుశ్చ క్తి ప్ర
 మయా విభాగే వక్తృస్తాస్పర్య ప్రమయాచ త్వాబోధోత్పాదేన తాదృ
 క తాదృక త్వాబోధన్య వ క్తృ తాత్పర్య భిమాజన్యత్వాదిత్వా శం
 కాం వక్తురనాది తాత్పర్య భిమిస్సాపి ప్రయోగ సంపాదనద్వారాతా
 దృక త్వాబోధే ప్రయోజకతయా భిమానదీన త్తన్యచ భిమా ప్ర

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే పుష్ప త్రివాణే. ౧౩౫

మంశర్మావైవ పదార్థోపస్థితే శక్తే కబోధే నానా హేతుతామూర్త్యు
వస్థాసీగత్వాత్. ఏవంచ భాత్వర్థ తావచ్ఛేదక ఫలే ద్వితీయార్థాన్వయ
బోధేపి తుతి విరహాః. శత్ర తాదృశ కారణస్య న్యభిచారా ప్రసక్తిరితి
వదంతి అత్రేదంచించ్యతే. వ్యాపార మాశ్రస్య భాత్వర్థతామూమపి
సర్వానుపపత్తి నాముద్ధృత తత్కాత్ఫలా వచ్చిన్న వ్యాపారస్య గురుత
యా శభాత్వ మనుచితం. అథఫలే ద్వితీయాదేశ్య క్ష్యంతరకల్పనామ
చేత్స్య భాతోర్నిశిష్ట శక్తి కల్పనమేవోచితం. నచ భవంతతే వ్యాధే
యత్నే ద్వితీయాదేశ్య క్ష్యంతరస్య కల్పనీయత్వా త్తదంశే నాన్యుమితి
వాచ్యం. గామిమథ్యాస్తే గామిమనిశేతే గామిం సంయుచక్తిత్వా
దా ద్వితీయాదేస్సర్వ మత ఏవాభయత్వ బోధకతయా ద్వితీయాదే
ఫలవాచకత్వ మతేపి ఆధేయశ్చ వాచకతామూ ఆనశ్యకత్వాత్. నచ
ద్వితీయాదే స్పృహ్యోగాది వాచకత్వమనే ఆధేయత్వే కస్యాలక్షణ

యుక్త్యాకతయోక్త వియమా నిర్వహణ్యేవేతి సమాధ శ్చ. * విభాగ
దర్శి. తద్భాత్వర్థ తావచ్ఛేదక పలేతి. యద్యప్యేత ఫలశ్చం గణన్య
గామూకం శక్యతేనశ్చం. తథానతి స్పృహతోశ్చక్య తావచ్ఛేదక స్పృ
దన్యజాతే రజన్యతయా తన్యస కర్తకత్వ వాకా సంభవేపి కంత తా
ల్యాన్యభి ఘాతస్య పతభాత్వర్థతయా కంతకాల్యాది మతి శరీరాకాక
త్వత్వావ త్తేర వారణాత్. తథాపి భాత్వర్థ తావచ్ఛేదకస్య తద్భాత్వర్థ
జన్యశ్చమేవ ప్రశ్నతే ఫలశ్చమితి న దోషః. * విరోధజ్ఞాన రన్య వాచి
కా ద్వితీయేతి శత్యానాగ్రాధనస్య పూర్వం. ప్రతిపాది తత్కాదీని భావః
* అనాది తాత్పర్యేతి. ద్వితీయామూ ఆధేయశ్చ మూర్త్యునాది తా

నకు శక్తిని వాచ్యం. అధ్యయనాత్మకంగా సంయోగత్వా
ది సమకీరణత్వా సంయోగత్వా ద్వవద్భిన్నే తనవద్భిన్నేవాశక్తి క
ల్పిత ఇత్యత వివిగమకా సంధవాత్. అను మనూషా
లక్షణైవ శక్తిస్తు సంఖ్యాయామేవ. యనిచ ద్వి తీ యా జే ఫల తోధ
కతానుతే ఫలే తస్మా లక్షణే వసతుశ్చ శక్తి శక్తిస్తు సంఖ్యాయా
మేవ సంయోగ విభాగాదియావ 12 త్నైక ఫలాపేక్షయా సంఖ్యాయాం
తత్ప్రయోగ ప్రామర్శస్య వివిగమ కత్వాది త్యుద్భవే. తథాపి తస్య
తే భావే త్యుక్తుర్వాచావోపస్థితే త్వాబ్జహీన హేతుతా కల్పన మ
ధికం. ద్వి తీ యా ద్య నమితి వ్యావర్తకలాను రోధేన ఫల విశేషావద్భి
న్న వ్యాపారే ధాతోర్లక్షణాయా భవతా మప్యవశ్య కత్వాత్ తా
న్య తాదృశ వ్యాపారోపస్థితి హేతుతాయా ఉభయమిత సిద్ధత్వాత్.
యనిచ స్పందక ఇత్యాదిక ఇవశ్చ భీమాన్చైవ తీర్థాదితోప

శ్చైవ శక్తి వేద గామిన్య 12 త్నైక ఫలాపేక్షయా సంఖ్యాయాం
తత్ప్రయోగ ప్రామర్శస్య వివిగమ కత్వాది త్యుద్భవే. తథాపి తస్య
తే భావే త్యుక్తుర్వాచావోపస్థితే త్వాబ్జహీన హేతుతా కల్పన మ
ధికం. ద్వి తీ యా ద్య నమితి వ్యావర్తకలాను రోధేన ఫల విశేషావద్భి
న్న వ్యాపారే ధాతోర్లక్షణాయా భవతా మప్యవశ్య కత్వాత్ తా
న్య తాదృశ వ్యాపారోపస్థితి హేతుతాయా ఉభయమిత సిద్ధత్వాత్.
యనిచ స్పందక ఇత్యాదిక ఇవశ్చ భీమాన్చైవ తీర్థాదితోప

న్య శక్తి త్వే సామాన్య కరణ సంబంధన శ్చైవ నిరూధ ల
క్షణ సంధవాత్. తథాపి యుగవద్భిన్న త్వయి విరోధేన యుగవ
ద్భిన్నతయా నిషయకబోధోన సంధవతీతి వగధోవగమ సంధవత్తితానా
తాత్పర్యతే. సంయోగాది వగేత్యుక్త స్వాకంశ్యేనైవ ముఖ్యవిశే

వ్యాపారబోధ అను భావిక ఇతి మన్యతే. తథాపితన్యతే శాబ్దబుద్ధా
ద్వితీయాది జన్యభూపస్థితే. కారణతాయాః కల్పనానికన్యం తజ్జన్యభే
యత్వోపస్థితి హేతుత్వ కల్పనస్య చోక్తస్థలాను రూఢేనో భయమత
నవానిశ్యకత్వాత్. ఇతిచేత్. అస్తుతన్యతే తాదృశ కారణతాయా
ఆనికన్యం నన్యమతే తుగ్రామం గచ్ఛతీత్యాది వాక్యజ్ఞాన ఘటితశాబ్ద
సామాన్యాగ్ని ససమాన విషయకానుమి మిత్యాది ప్రతి బంధకతాయాః
ఫల ప్రకారతా నిరూపిత వ్యాపార విశేష్యతా శాలిత్యేన ధాతుజన్యో
పస్థితే ర్నివేకనీయతయా తస్యాస్తాదృశ విశేష్యతా శాలిత్యేన వ్యాపా
ర విశేష్యతా నిరూపిత ఫల ప్రకారతా శాలిత్యేనవా నివేక ఇత్యత్ర వి
నిగమనా విరహాత్. సామగ్రి ప్రతిబంధకతానికన్య మవచ్ఛేదక కారవం
చ ప్రాచీనమతే ద్వితీయాజన్య భూపస్థితే సామగ్రిః తన్నివేకస్తున
న్యమనస్థిగ్ధ తజ్జన్యభేయత్వోపస్థితి నివేకస్థలీయ ఇతి. నన్యమతే తా

ష్యతమేశ్యన్తి. నను సంయోగవ్యాపారయోః పృథక్ భాత్యన్యత్వోప
గమే నోక్తానువచ త్తి. సంయోగ విశేష్యక వృత్తి జ్ఞానజన్యోపస్థితి న
త్వేన సంయోగే ఆధేయత్వాన్వయే బాధకాభావాదిత్యాశంకాయాం
గమనం నన్పంద ఇత్యాది తస్సంయోగే న్పందభేద బోధో దుర్వార ఏ
వేతి సమాధ త్తే. ఏవంచేతి. వ్యవస్థాః తత్త్వాదితి. అగృహీత వృత్తిక
ఘటపదా ద్వితీయాశ్రవణే నిర్విభక్తక గృహీతవృత్తిక కుంభపదశ్రవ
ణేద ఘటీయ కర్తృతా విషయక శాబ్దబోధ వారణాయ పూర్వం ఘట
పదజన్య ఘటోపస్థితిత్వే నైవ పదాభోపస్థితే. కారణతాయా వ్యవస్థా
పితత్వానిత్యన్తి. తథాచ ఘటపదజన్య ఘటోపస్థితిం వినాపి కుంభపదా

దృశ్యస్థలే కాబ్బబోధస్యాధిక విషయకతయా తాత్పర్య జ్ఞానాదీకమ వ్య
ధిక విషయకమేవ కాబ్బబోధసామర్థ్యవిషయతి ప్రతిబంధక సామగ్యా న
వ్యంతర్యవిషయతీచ గాంవం. అథ ఫలవ్య ద్వితీయార్థే భూమిం గచ్ఛ
తినమహీరుహ మిత్థాదా మహీరుహవృత్తి సంయోగాదేతనకతా సం
బంధావచ్ఛిన్నాభావ ఏవ నజాబోధనీయః సచ వృత్త్య నియామక సం
బంధస్యాభావ ప్రతియోగితా ననభేదకకయా ప్రసిద్ధః. నవ్యమతేతుద్వి
తీయార్థస్యా ధయత్వస్య ఫల నిష్ఠాభావ ఏవకథాతి నానుభవ త్తి. సచ
భూమిక ర్తక గమన కర్తాదా మహీరుహ క ర్తక గమన క ర్తృత్వాత్క
భావః. ప్రతీయక ఇతివాచ్యం. క ర్తృవాచక సచా నమభి న్నానక
స్థలే తదనంభవాత్. సచ తతాశ్చిత్తాత్కాన్తాన్తాయ బోధాను రోధ
క క ర్తృవాచక సచాత్కావహస్యా నశ్చ కకయా త్యాహృత పదోప
స్థావ్య క ర్తృత్వేవ తాదృశాభావోనజా బోధయిష్యత ఇతివాచ్యం. ఆ

స్థుట విషయక కాబ్బబోధోపస్థాన భవతి వ్యభిచారఇతి తదాశ్చరణాయ
త క్తదువస్థిగ్న వ్యవహిలో ర్తత్వ మపి త క్తదువస్థితి జ్యవ కావచేదక
కోతా నివేశనీయమితి సంయోగ విశేషగ్నక న్న చ్చ న్నజ్యవ సంయోగో
వస్థిత్వను త్తక కాబ్బబోధాన్తూర్త్య తాదృశోపస్థితి వికపేచి పక్షిని
భావః. అనుయోగి వినిర్లోకేనేతి. ఆయంగావః. నజానోన్మానానానా
త్వంతా భావకాన్తః. నజాన్తంతా భావగోతే అనుయోగి వాచక ప
దో స్తరం న ప్తమ్య పక్షితా యథాభూతతేన ముట ఇత్థాదా. అశ్చ
న్నానావ బోధనేచ ప్రసయాపక్షితా. యథా భూతసెట ఇత్థాదా.
తథాచాను యోగివాచక పదాన శ్చేన అభావ విశేష తాత్పర్య నిశ్చ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే శ్లోకైః పరివృతైః. ౧౩

భూతార్థ విశేషకస్యాశ్చన్వయ బోధస్య సంభవేనా భావనానానా
వశ్యకత్వా ద్భూమేర్లమనం సమహిరుహస్యత్యాదా ద్విరయో మహా
నార్థక జ్ఞప్త్యర్థభావ బోధకతాయా అవశ్యకత్వాద్భు. సహితకౌశ్య
శ్రయతా సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితా కగమనాద్యభావః ప్రతియ
త ఉచితమ్యుక్. అనుయోగ్య నువస్థితే ర్నభూను యోగి వినిర్మితేనా
భావబోధకతాయా అవ్యక్తత్వా ద్దితిచేన్న. వృత్త్య నియామక సం
బంధస్యా భావ ప్రతియోగి తావచ్ఛేదక సంబంధస్యే దోషమితి. అథ
నకనాది సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక సంయోగాద్య భావనానాని
త్వన్ కల్పనే గౌరవమితిచేన్న. తాదృశభావన్య సంయోగ జనకత్వా
ద్యభావ సమ నియతత్వేన తస్మైహావత్వా త్త్వచో భయనాది నిర్వ
త్వా కలిరిక్త ప్రతియోగితాకల్పనే గౌరవమితి చేకన్యై త్గౌరవం. ఉ

యా సంభవేన తాత్పర్య నిశ్చయం వినాచ శాబ్ద బోధస్యా నుత్పాదే
నాను యోగం విషయకా భావ విషయక శాబ్దబోధో నభావోత్పాద
యితుం శక్యతే. ప్రతియోగ్యను యోగ్య విషయక మనావశ్యక ప్ర
శ్నక మపి నానుభవసిద్ధం. అనన్విత సద్భావమభావో నిరూప్యగతతి వ
దంతి సాంప్రదాయికాః. సద్భావమనుయోగి ప్రతియోగిభావం సహ
భావో నిరూప్యతే ప్రత్యక్షోది విషయో భవంతి తద్గత్యా దిశ్య వధే
యం. గుహ్యం గుహ్యమితి. గుహ్యత్వే సంయోగా ప్రసిద్ధ్యా తాదృశ
సంయోగానుకూల వ్యాపారశ్రయత్వా భావ ప్రకారక గుహ నిశ్చయక
శాబ్దబోధస్య గుహ సంయోగాను కూల వ్యాపారశ్రయత్వన్ భావ
తత్వేన గుహ్యత్వత్వా భావవత్సంయోగాను కూల వ్యాపారశ్రయత్వ

పదర్శిత బహువిధలాభువేనే దృశ్య గౌరవస్యా కించిత్కరత్వాత్. అథ
 ఫలస్య ద్వితీయార్థత్వే వృత్త్య నియామక సంబంధస్వాభావ ప్రతియో
 గితావ ఛేదకత్వేపి ద్రవ్యం గచ్ఛతి గుణమిత్యాదా గుణాదినిష్ఠస్యసం
 యోగాది రూప ఫలస్యా ప్రసిద్ధ్యా నభిర్ధాన్వయ బోధా సువపత్తి రితి
 చేన్న. తత్కాధేయతా సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక ప్రకృత్యర్థా
 భావస్యైవ ద్వితీయార్థే ఫలే నభాబోధ నోపగమాత్. గుణోన గుణా
 గచ్ఛతీతి వాక్యస్వాభాసయ మన ఏవా ప్రమాణత్వాత్. అస్త్యువా న
 తాభావస్య ద్విధాభానోపగమేన గుణాభావ వశ్యలానుకూల స్పందా
 శ్రయత్వా భావవాన్గుణ ఇత్యాకారక ఏవాన్వయబోధః. పశేతు స్స
 త్వ నియామక సంబంధస్వాభావ ప్రతియోగితా నవఛేదకత్వే నన్వయ
 తేపి ద్రవ్యం గచ్ఛతి వాభాసమిత్యాదా గతి విహస్తభావః. సమనా
 య సంబంధావచ్ఛిన్నా భేదకైవ ద్వితీయార్థోవాప్యః. అన్యథా కా

ప్రకారక గుణ విశేషక త్యాబోధస్సచా సంభవేన తాన్విత వాక్యస్య
 మనదన్వయేపి పాదమాగ్నా నువపత్తి రితిభావః. నభిన్న ద్విధాభానోప
 గమే కుతస్యాపి పాదమాగ్నం సంభవతీత్వాహ. అస్తువేని. పాదగుణ
 దర్శితేతి. భాగ్యర్థ తానభేదకఫలే సాక్షాద్భేద సంబంధే గన్వయ స్వీ
 కానే గామీగచ్ఛతీత్వాదావపి గామీగేరా భేదతయా సంయో
 గేన్వయ ప్రసంగ స్తద్భేద త్యాబోధ ద్వితీయాంగ గామీపక సమ
 భి వ్యావహరస్య నియామకత్వోపగమేన వారయితుం శక్య ఇతిభావః.
 దర్శితత్వాదితి. అథేయతా ప్రకారక బోధోపగమే గామీం గచ్ఛతీతి
 సమభి వ్యావహరస్య మతిశ త్యాబోధసామగ్నా గామీమృత్తిత్వా భావ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే పుస్తక త్రివాదే. ౧౪౧

లికాది సంబంధావచ్ఛిన్న గామాది వృత్తి సంయోగాదిక మాదాయా
తి ప్రసంగాత్. తథాచ భావాది నిరూపిత నిధావిధాధేయత్వా ప్రసి
ద్ధ్యా తదభావబోధా సంభవః. నిరూపితశ్చ సంబంధస్య వృత్త్యనియా
మకతయా సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్నా ధేయతాయాం తత్సంబం
ధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక ప్రకృత్యర్థాభావ బోధోన సంభవత్యే వే
త్వాహురితి. అత్యోచ్యతే. నృత్య నియామక సంబంధస్యాభావప్రతి
యోగి తావచేదక త్వే ఆధేయత్వం సంసగః. విభక్తేస్సంఖ్యా మా
ప్రమర్శః. ఫలావచ్ఛిన్న వ్యాపారో భాత్వర్థ ఇత్యేవోచితం. అస్తచ
పుస్తక త్రి వై చిత్యేణ నామాన్త భాత్వర్థయోరపి సాక్షాదన్వయ బో
ధ స్తథా సత్యః ప్రసంగస్య పాగ్రుప ద్భిత్ ప్రకారేణ వారణ సంభ
వాత్. నచైశ్శక్త్యే లామవానవకాశః. ఫలేస్వతంత్ర శక్త్యల్పనేసా
నుగో ప్రబంధః తాయాం ద్వితీ యాజన్య ఫరోవస్థితి భాతుజన్యవ్యాపా

వాన్సంయోగః ప్రమేయ ఇత్థాకారక ప్రత్యక్షం ప్రతి నిరూపితత్వోనం
బంధన గామాభావవదా ధేయత్వం ప్రమేయమితి ప్రత్యక్షం ప్రతిచ
ప్రతి బాధకత్వంన కల్పనీయం. యోగ్యతాజ్ఞాన ఘటితశాబ్దసామగ్ధ్యా
స్సామోగే విశేష్య తావచేదక ప్రకారక నిశ్చయ ఘటితాయా విశిష్ట
వై శిష్ట్యానగాహి ప్రత్యక్షసామగ్ధ్యాశ్చ యుగవదస్థానా సంభవాత్.
అనైయత్వస్య సంసగః త్వేతు శాసనానుగో విటక యోగ్యతాజ్ఞానేన
సాకం తాదృశ ప్రత్యక్ష జక విశేషం తావచేదక ప్రకారక నిశ్చయ
స్య విరోధాభావేన సామగ్ధ్యాగ్ధ్యగ పదవస్థితి సంభవేనోక్త. ప్రతిబంధ
కతాద్యయ కల్పన మావశ్యక నితిభావః. తను నవీనమవే కర్త ప్రత్య

కోపస్థితిత్తుభయోపస్థిత్యపేక్షయా ధాతుజన్యవిశిష్టవిషయకోపస్థితేకే
కన్యానివేశేన లాఘవాత్. వస్తుతస్తుశాబ్దబద్ధే నికవిషయత్వే రాజ్ఞః
పురుషఇత్యాదౌ న్యత్వాదే స్పంసకతా నిరాకరణావసరేనానుగ్రీవతి
బంధకతాయాః లాఘవస్య దద్భిశత్వా ద్ద్వితీయాదే రాధేయశ్యమన్యః
ఫలానచ్చిన్న వ్యాపారశః ధాతోరిత్యేనయు కం. కర్తాభ్యానస్య ఫల
మన్యః. అన్యధాగాగ్నిమాగన్యశ ఇత్యాదౌ గాగ్నిమాదేవ్యాపార జన్య
ఫలాశ్రయత్వ మాప కర్తృశ్చ ప్రతీత్యనువస త్యే. యాన్యశ విశేషణవి
శేషణ భావావన్నయోః సతతశ్చ తాద శ విశేషణ విశేషణభావా
వన్నయోరేవ శాబ్దబోధేభావ సంభవాత్. నకు విశేషణ విశేషణ విశే
షణ భావావన్నయోః. యత్తుఫలేథానోః ముకచ్ఛ క్తవగమాదుర్నిశ్చ
త్తి నై చిత్వేగ్నిం కర్తాభ్యానక సమభి వ్యాపారకర్తే వ్యాపార విశేషణ
తయా భాసమానస్య ఫలస్య కర్తాభ్యానకర్తే వర్తికేషణ శయాభావగు

య ద్ద్వితీయాయా ఆధేయతార్థకత్వే కర్తాభ్యానసానివి గాగ్ని విశే
షణక శాబ్దబోధోవ వ త్తయే ఆశ్రయతార్థకత్వ మేవోచితం. శచ్చన
సంభవతి. గాగ్నిమే సంయోగాను కూల వ్యాపారాశ్రయశ్చస్య భావి
తత్త్వా దిత్వాశంకాం నిరాకురుతే. కర్తాభ్యానతస్యేతి. నవ్యాభ్యానస్య
సంయోగాగ్నికత్వా భావేపి ధాత్తుకవకర్తవిత్యం యోగాను కూల వ్యా
పారః ప్రతీయతే. కన్యచిచ్చ వ్యాపారజన్య సంయోగః ప్రతీయతే. ఇ
త్సు క్తేవ సామంజస్యే ఆభ్యానస్య సంయోగే శ క్తకల్పనమనుచిత మి
త్యశాసనా. యాదృశేత్వార్థి. తథాచ సంయోగావచ్చిన్న వ్యాపారే
కర్తకల్పనే వ్యాపార విశిష్ట సంయోగస్య వ్యాపార విశిష్ట సంయోగే

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. ౧౪౩

తి. శన్న. పృథక్ పృథక్ స్థితానాం శాబ్దసామగ్త్యాః ప్రతిబంధకతామూః
విశిష్ట విషయకోపస్థితిర్థల ఉపస్థితిద్వయ కల్పనే శాకవాత్. గమ్యానే
స్సంపూర్వ యుజి ప్రభృతి సమానాధికతా భిన్నవతా మిర విశేష
దర్శినానుపి గమనంనస్పంద ఇత్యాది వాక్యా స్సంయోగాదా స్పంద భే
దాన్వయ బోధాన త్తేర్థిత్వామా దుర్వారత్వాత్. సంయోగాదివిశే
ష్యక న్న త్తేర్థిత జన్య తమపస్థితి ముక్తితామా స్తదావిధాన్వయ బోధ
సానుగ్త్యాః అక్షతత్వాత్. తత్త్వగూర్వాః స్థానస్య వ్యాపారాంశే తత్త్వ
ద్విశేషణక బోధ తాత్పర్యస్థానస్య తాదృశాన్వయబోధే హేతుతా క
ల్పనే శాకవాదిని. ఫలస్య నిదానభావం చేరనుభ విరుద్ధం తదా పునః
నాయత్వా ఫలవ్యాపారయోః ఖండశ శ్చ క్తిన్వయమేన ధానో స్త్రి
కరణేయం ఆఖ్యాతస్యా శ్రయశ్చమేన కర్తాధికః అధిక మగ్రేవక్య
తే. అథ నిర్ణీయమానా అధిగుర్వాః తే వ్యాపారాశ్చ తదన్వయతాన్వ

త కల్పనే సంయోగానన్విత్వ వ్యాపారస్య శాబ్దబోధా నుపవత్వా క
త్తఖ్యాతస్య సంయోగే శ క్తికల్పన మావశ్యకనితిభావః. ఉపస్థితి ద్వ
యేతి. అపేక్షాదమనభేయం. ఫల వ్యాపారయోః పృథక్ పృథక్ కల్పనేపి
తయోగే వ ధాతు శ క్తిరుపేయా అన్వధా శ క్తిభేదే వానాధిక్యం
ఇవ క్షచిత్వాపార మాత్ర విషయకస్య క్షచిత్ఫల మాత్ర విషయక
స్య శాబ్దబోధస్యాప త్తే. ఏక శక్త్యవగమేను తయోగ్ధాతు శ క్తిజ్ఞానా
త్వమూహలంబన గూఢా ఉభయ విషయస్యే కై రోపస్థితిగ్ధాయతే.
పుష్పనవ్భద్రేన చంద్రమూర్వోధయ విషయ రోపస్థితివత్. నిధానోప
స్థితిన్వయ నివేశ ప్రయుక్త శాకనం నసంభవత్వేవ. ప్రత్యుప విశిష్టావ

క్షేణ సప్తమ్యా ఇవ ద్వితీయాయా అపి ప్రయోగావర్తి. సహి గృహీతచ తీర్థాది వర్ణహం పవతీతి కశ్చిన్నయ్య కై. మైవం. థాన్య గ్ తావచేదక ఫలాంశే ఆధేయత్వాన్వయ ఏవ తాదృశ ద్వితీయా యాస్సాకాంక్షత్వ కల్పనా ద్వాసారే తదవస్థాపితా ధేయత్వాన్వయా సంభవాత్. సప్తమ్యుదీ నాధేయశోభన్తితి సప్తమీ సమభి వ్యాహర స్థాన ఘటితాయా ఏవ సామన్యాగ్ని స్తద శాశ్వత్యం బోధ నిరూపక త్వాత్. ద్వితీయా సప్తమ్యా స్వమానాక్షకవ్యేపి వ్యుత్పత్తి భేద ప్ర పనాయైవ పృథక్ వృక్షమాతేనో తయోనిధానాత్. అథాన స్థాన యోగావచ్చిన్న స్పృహన్య సక థాన్యత్వాత్. థాన్య తావచేదక ఫలే ఆధేయత్వాన్వయ తాన్యక్షేణ భూమిం పవతీతి ప్రయోగావర్తి. నచ ద్వితీయోన్యకాధేయగ్ని ప్రకారక ఫల విశేషకాన్వయబోధే క మ్యాదిజన్య ఫలోన్యత్తి కన్యమభి వ్యాహరస్థాన ఘటిక సామన్యేన ప్ర

స్థితే స్సామగ్నిమధ్య ప్రవేశఏవ సంయోగవిష్ట ప్రకారతా నిరూపితవ్యా సార నిష్ట విశేషణా శాలితేన వ్యాసార నిష్ట విశేషణతా నిరూపిత సంయోగ నిష్ట ప్రకారతా శాలితేన నావిశ్లేషన్తే ద్వివేశ ఇత్యుత వి నిగమనా విరహేణ సామగ్ని కై నివలం భవతీతి శాశ్వతం. ఏవం గమ నం నన్యద ఇత్యుతాపి సంయోగే స్పృహన్తే శాఖాభా ప్తేపి న సంభవజ్ఞేన. థానునా సంయోగ వ్యాసారయో రుపస్థితానపి సంయో గ్నియో స్పృహభేదన్య గానితత్వాత్. పున్యవంతౌ సరిచారనిశా కగావితి నాన్యచ్ఛాబ్దబోధా వర్తి నారణాయ తద్వద్యజ్జే కశన్యోవ సాపితేషు యావత్పేద సార్వ ప్రకారక శ్వాబోధోజన్యతే నజ్యే.

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే వ్యుత్పత్తిపాదే . యశః

యోజకానకు పరిధాతుజ్య తదుపస్థిత ఘటితా సామగ్రివిధాతి ప్రసం
గ ఇతిపాద్యం. పరిధాతు నైవయత్ర సంయోగావచ్చిన్న వ్యాపారోప
క్షణాది నోపస్థాపిత స్తత్ర సంయోగే ద్విరీయార్థాభేయత్వాన్వయంత
అత్యోహు. ధాతుజ్య శుద్ధ సంయోగావచ్చిన్న స్పందోపస్థితే శబ్దా
బోధకారణతానూ అవచేదక ఘటక సంయోగ విషయతాయాం అని
కరణా నవచ్చిన్నత్వం విశేషణదేయం. తథాచ తాదృశ విషయతాతా
లి సంయోగాద్యుపస్థిత్యాది ఘటిత సామగ్యా ఏవ సంయోగ విశేష్య
క ద్విరీయోపస్థాప్యా భేయత్వాన్వయ బోధ ప్రయోజకత్వోపగమా
న్నా ప్రసంగః. నచైవమపి ఫలావచ్చిన్న వ్యాపారబోధకతయా సతే
స్పర్శ కత్వ వ్యవహారాప త్తిర్దుర్వారై తి వాచ్యం. అశ్రయానవచ్చిన్న

క స్తద్విరీయమన్య స్వీకరణీయత్వాది. ననుసంయోగ విశేష్యత్వంబ
ధేద ప్రకారక శబ్దబోధం ప్రతిధాత్వర్థ వ్యాపార నిష్టవిశేష్యతా నియా
పిత సంయోగ నిష్టప్రకారతా శాలిశబ్దబోధే వక్తుస్తాత్పర్యజ్ఞానం ప్రతి
బంధకం కల్ప్యతే. తథా చోత్పత్తిరే సంయోగ ప్రకారక వ్యాపారవిశే
ష్యక బోధపవన క్తుస్తాత్పర్యేణ నోక్షవాక్యాత్స్పందభిన్న సంయోగా
నుకూల వ్యాపార ఇతిశబ్దబోధ ఇత్యతాప. తత్తద్ధాత్వితి. ఫలవ్యేతి.
నవీరమతే గామోగమ్యత ఇత్యాదా సంయోగానుకూల వ్యాపార
న్య సంయోగాశ్ర యోగ్రామ ఇతిశబ్దబోధ సైవస్వీకరణీయ త్వా
దితిధావః. అనాయత్యేతి ప్రతిబంధకరాకల్పన ప్రయత్న గాంవపరిహార
స్యాచాయా భావనేత్యర్థః. గృహీపచరీతి. యద్యపివిక్లప్త్యను కూల
వ్యాపారః తాదా ప్రకాశ నిష్టపవ. తస్యచ గృహీత్యర్థం వాచితమ

ఫలావచ్చిన్న వ్యాపార బోధకత్వనైవ్యతాదృశ వ్యవహార నియామ
కత్వాత్. ఉత్తర జేశానవచ్చిన్న సంయోగః ఫలం గమ్యర్థ తావచే
దకమితి నానువపత్తిః అతఏవాగ్ని సంయోగావచ్చిన్న క్రియాను కూల
వ్యాపారస్య జహోత్వర్థ తయా ధాత్వర్థ తావచేదక సంయోగా శ
యస్యాప్యగ్నేర్న తత్కర్తృతా. ఆశ్రయా నవచ్చిన్నావచేదక తాశ్రయ
ఫలవర్త్య విరహాత్. సంయోగనిష్ఠాయా అవచేదకతాయా ఆశ్రయే
గాగ్ని నావచ్చిన్నత్వాత్. నచాగ్ని విశేషిత సంయోగస్య ధాత్వర్థ తా
వచేదకత్వే అగ్ని ఘృతం జహోతీత్యతా నన్వయ ప్రసంగః. ఉక్తే
శ్య తావచేదక విధేయ యార్తే త్యాదితి వాచ్యం. గుత్ర సంయోగ ని
ష్ఠాయా ముద్దేశ్యతాయా వపేర్నారాధేయతా సంసర్గే గావచేదకతాయా

వేతి సప్తమ్యర్థాధేయశ్చ కర్తృత్వైతాదీనా వాన్వయ ఉపగంశ
శ్చ గృహేపచరీత్యత్ర కర్తృవాచక పదాభావేపి చైత్ర పద మథా
హృత్త్యైవ తదన్వయ బోధస్యాప గంతవ్య త్యాదిదమసంగతం. తథా
పి స్వాశ్రయా శ్రయత్వ రూప పరంపరా సంబంధా వచ్చిన్నా ధేయ
త్వమేవ ద్విరీయార్థ ఇతి నానంగతిః. ఇన్ధ్రం చ ధాత్వర్థవ్యాపారేయదా
స సప్తమ్యర్థాన్వయః తదా పరంపరా సంబంధావచ్చిన్న మేవాధేయశ్చ
తదర్థోవాచ్యః. ద్విరీయయాచ సాక్షాత్సంబంధావచ్చిన్న మేవాధేయ
త్వం ప్రత్యాయ్యత ఇత్యతోపి నగృహంపచరీతి ప్రయోగ ఇతిభ్యేయం.
పునర్నూ తేగీత్యి. “కర్తృణి ద్విరీయా” “సప్తమ్యనికరణేచ” ఇతిసూ
త్రద్యమేనేత్వర్థః. అన్యథా “అధేయత్వే ద్విరీయా సప్తమ్య” వితి
సూత్ర ప్రణయనమేవ వాసిని కుర్యాదిత్వర్థః. భూమిపతరీతి. భూ

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే త్మత్య త్రివాచే. ౧౪౭

సప్తమ్యర్థస్య చాగ్ని నృత్విశ్వశ్య విధేయతయోద్దేస్య తావచేదక విధే
యయోరై క్యా నవకాశాత్. వస్తుతస్తు తత్ర వహ్ని రనన్వయేపి స
క్షతిః త్మత్యన్నానాం తాదృశ ప్రయోగస్యా పామీమాణికత్వాత్. సం
స్కృతే వహ్ని జహురూదిత్యాదిస్థలేచ విధేయాం శేషికావగాహ నా
న్నా స్త్యేవా నువవ త్తి. ఘృతాదేశ్యా శ్రయావవచ్చిన్న భాత్వర్థతావ
చేదక క్రియాయావ ఫలశాలిత్యా త్కర్తవ్యోపపత్తిః. యత్తు భాత్వ
ర్థ తావచేదకత్వం భాతుప్య త్తి గ్రహ విశేష్యాంశే సాత్మా స్పృశార
త్వం. తచ్చక్రియాయామేవ నసంయోగానశేపీతి నాగ్నేర్జ్వలంతి కర్త
తావ త్తిరితి. తదసత్. అహంగ్రాసుం నయతిత్వాదా సంయోగావచ్చి

మావతీతి ప్రయోగన్వయిన సాధుత్వా దితిభావః. యద్యపి నరక పతిత
ఇతి ప్రయోగ నిర్వాహాదు ద్వితీయాశ్రిత పరితేత్యాది సూత్రేణ ద్వి
తీయా తత్పురుష సమాస విధానేన భూమి పతతీతి ప్రయోగోపి సా
ధులేవేతి ప్రతిభాతి. అన్యథా పతితశ్చయోగే నరకమితి ద్వితీయాంత
చేదస్య సామర్థ్య విరహేణ సమాస విధానానువచ త్తే. తథాపి య
ద్ర పతథానో శ్శున్ద సంయోగాను కూల వ్యాపారే లక్షణ తత్తై
వోక్త సూత్రేణ సమాస విధానాన్నా నువవ త్తి రితిభావః. వహ్ని
ఘృతం జహంతీతి ప్రయోగస్యాధః పతతీతి ప్రయోగవద పామీమాణి
కత్వాభి పామీమాణాహ. వస్తుత స్త్వితి. తత్ర భాత్వర్థ తావచేదకే భూ
త వహ్నివృ త్తి సంయోగే వహ్నివిశ్వస్య సప్తమ్యర్థాభేయత్వ ద్వాక
త్యాః. నామార్థ భాత్వర్థయో స్సాత్మాద్యేదాన్వయ బోధస్యా త్మ
త్వన్నత్వాత్. సంస్కృత ఇతి. సవీనైర్దండవాన్రక్త దండవానిత్యాదా

గదర

ద్వితీయాశ్వాసః

త్న క్షమామకుల బాహురాజి యాచి ధాత్యర్థే సంయోగాదేనాత్మా
 త ప్రకారతయా నదాశ్రయా యోగ గామీయాదే క రత్నా నువచత్వా
 నీవహాద్యర్థే క ర్తవ్య బాహురాజాత్. అథాశ్ర గామీయాదే ప్రధాన
 క ర్తవ్యం నా న్యైవాపి నా గామీయాద్యర్థే. అతఏవ తాత్పర్య క ర్తవ్య
 మాఖ్యాతేన నాధిస్థితే. ఇవధాన క ర్తవ్యభాగ్యయే లాదీనా హం
 ర్థి స్త్రో ర్థా ఇత్యనుకాసనాదిత అహం గామీనీయిత ఇత్యాదిభ్యో
 ప్రయోగః ఇతిచేత్తే నత్ర గామీయాదేవాతాదే ధాత్యర్థ తావధిక
 తావధిక ఫలకాలి తేన గామీయాద్యర్థావత్వా వహీం మృతం అహం
 తే ప్రయోగావ నిర్వచ్యతే. ఆ స్త్యతే చాశ్రయా నవద్విప్య నా
 యోగ విషయతాకాలి ధాత్యున్యోపస్థితి భుజిత సామగ్ధ్యో ఏవ నం

త్యాహాధోవహయా దితికామ. తమవహీం మృతయో న్యంయోగన్య
 ప్రయోగదీప్య తాత్పర్య తావధిక తాత్పర్యకాలినో వహీరితమృత
 నాది క ర్తవ్యనాత్. ఇత్యాశంకాయాం సంయోగ కాలిశ్చేన నవ
 త క ర్తవ్యయాను. నిను నవారిత క్షమామాత ఫల కాలితేన -
 మా. నం గామీరితి. అహేయే. అభ్యాసాన నాదే శ్చేన గామీయాదే
 యే నిర్వచ్యతే. నిర్వచ్య తాత్పర్య. వకం. లాదీనావహం ప్రయోగ
 త్యతేన వహీరితనా. నాన గామీయాదేరితే. అన్య నిర్వ క ర్తవ్య
 త్న కర్తవ్యతే నావధికనాత్. మృతమగ్ని స్థితే ఇత్యాది ప్ర
 యోగ నానాదే నిర్వచ్యతాదేయశ్చేన గామీ క ర్తవ్యత్య నాదేయ
 నిర్వచ్యతేయకయా మృతమగ్నిం అహోరిత ప్రయోగావత్. అన్యధా
 గామీయ మాం వహీరిత్యాది ప్రయోగనాద్యవ్య నువచత్రితికామ. త్న

రామయద్రీయ వ్యాఖ్య సహితే పుష్ప త్రివాణే.

౧౪౪

యోగేంద్రీయార్థాన్వయ బోధః యోజితయా నై కాద్యుక్త ప్రయో
గావత్తి. యత్తు అనన్యాయోగా వచ్చిన్న స్పందనవతశ్చక్షుః అపి తు
గురుత్వ జన్యతావచేదక జాతివిశేషావచ్చిన్నపవ అతస్మా ఫలావచ్చిన్న
వ్యాపారా బోధకత్వాన్న సకర్మకత్వమితి తన్న ఫలన్యథాన్వయార్థామట
త్యేన్యండపవ న ప్తమ్యర్థాన్వయ సోపగంతవ్యతయా పర్వాదినిష్పత్త్య
భూశలాన్య త్థితయా భూశలేపశసీని ప్రయోగానుచితత్తి. పర్వాదిక
స్పందనం సగంపరయా భూశలాన్వయ త్థి శ్చమితిచే త్త్తి మృత్యుశ్చ
తీని వద్భూతేవాతీశ్చఃస్సాత్. అన్న త్తతే చాప్యన వ్యాపారే న
మన్యాన్వయే పరాశవుశ్చ త్థి నైచిత్తం దధస్పందయాగరూప భాన్వ
త్థి తానచేదకపవ నదన్వయ బోధశ్చక్షుఃదోషః. అన్యథాభూమ్యాదే

జేయశసీని. పద్మవిష్ణు క్రియామూర్త్యు చమవాయి సమవేతశ్చ గూఢ ప
రంపరా సంబంధేన వృక్షేపి నర్తాదితిభానః. సన్న్యవం భవత్తతేపి వృ
క్షే పతతీని ప్రయోగో ముక్తారపవ. భూమా పతతీని ప్రయోగానారో
ధేన పరంపరా సంబంధావచ్చిన్నా ధేయశ్చ నై న న ప్తమ్యాభాన్వయ
వ్యాపారే బోధనీయత్వా నిర్వక ఆహ. అన్యత్తతేచేది. అన్య త్తేతి.
గృహే పచరీత్వానా విష్ణు శ్చనుకూల వ్యాపారన్వ ముకుమ నిష్పన్నా
కాత్తవా వృత్త్యా భావేపి స్వాశయా శ్రయశ్చ రూప పరంప
రా సంబంధా వచ్చిన్నా ధేయశ్చన న ప్తమ్యా పవ భాన్వయ
వ్యాపారే బోధ నవ ద్భూమా గచ్ఛ తీత్వా దావపి గత్వాది
క్రియామూం పరం పరా సంబంధే నై వ భూమి వృత్తి శ్చన్వ
న ప్తమ్యా బోధనాదితి భావః. అత్యే. కలిధ త్కల ఇత్తే.

కర్తవ్యవివక్షాయాం భూమిపతనీతి ప్రయోగవిస్తవద అశపకద్వితీయా
 శ్రిత త్యాదియాతేన నరక పతిత ఇత్యాదితే ద్వితీయా సమాసవిధా
 నము పవర్తతే. తాత్పర్యతావచేదక తావచేదకఫలవేత్తీ యాగ్ధాన్వయ
 ఏవాశ్రయూనవచ్చిన్న ఫలోవర్తితేనపేక్షా అగ్నిజుహోదీని ప్రయోగవా
 రణాయ స్వీక్రియత ఇతివదంతి. నదపినశోభనం తథానని భూమ్యాదివ
 దోత్తరం కదాచిత్స మివానాచిద్ద్వితీయేత్వ ప్రవియానుకా భావన
 సంగాత్. వ్యాపాగాంశ ఆధేయత్వ వివక్షాయాం స ప్రమీఫలాంశే
 తద్వివక్షాయాం ద్వితీయేత్వసాక్ష్యం యుక్తాఫలాశపన సప్తమ్యుక్తా
 న్వయ స్వావశ్యం స్వీకరణేన నమాన సమశక్తిగ్యాది బ్రాహ్మణాయ
 ధనందదాతీత్యాదా న్యన్యత్వ క్షంస విశిష్ట వివక్షాన్వయమూలా చ

తథాచ పత భాత్వశ్రిత భాత్వన్వ్యాపారే సప్తమ్యుక్తా ధేయత్వాన్వ
 య నియమేపి పత భాత్వధా తావచేదక ఫల ఏవ సప్తమ్యుక్తానని
 స్వీక్రియతే. ధాను ధేదేనా కాంతా నైలక్షణ్యా నిధిభావ. ద్వితీ
 యాశ్రిత పతితే త్యాది సూత్రం. శ్రిత పతితాభిశ్చై ద్వితీయా
 న పదం సమస్యత ఇతివదంతః. నమానోక్తేన నరక పతిత. క్షంస
 శ్రిత ఇత్యాది ప్రయోగోపపత్తి. పతభాగోర కర్తవ్యే పతిత ఇత్యా
 ది శబ్దయోగే నరక పదోత్తరం ద్వితీయామా అనువచత్వా సమాసవి
 ధాన మసంగతమేవ స్యాదిభావ. నన్వేన మాశ్రయా వచ్చిన్న భాన్వ
 ధా తావచేదక ఫలశాలినోపి కర్తవ్యాని. గమే నమ్నం జుహోదీని
 ప్రయోగాప ర్తిర్ద్వారై వేత్యకలహ. భాన్వధా తావచేదకతావచే

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౧౫౧

చ్ఛాదాత్వర్థః. తాదృశస్వత్త్వ మాన భాత్వర్థ తావచ్ఛేదకఫల ఏవన్వి
తీయార్థాన్యాయః. ఉపేక్షాయామః ప్రసంగ వారణాయ పరస్వత్త్వని
వేశః. దానంచ నసంభదాన సర్వత్త్వ జనకమపితు తత్త్వీకార ఏవేతి
మతేతు స్వస్వత్త్వ భవంసానుమూల పరస్వత్త్వ ప్రకారికేచ్ఛేద దదా
త్వర్థః. తత స్వస్వత్త్వ భవంస మాన ఫలాశ్రయత్వా భవస్వ కర్త
తా. భవప్రతి గృహ్యతీత్యాదా స్వస్వత్త్వ జనకేచ్ఛామాన స్వీకారవి
శేషో భాతోర్థః స్వస్వత్త్వమాన ఫలేచ ద్వితీయార్థా భేయత్వాన్య
యః. తంతులం పనతీత్యాకా మాన పగా వృత్తి జనవేకజన్మయోగో
భాతోరథః. మానాని పరావృత్తి ఫలేచ తంతులాని వృత్తిత్వాన్య
యః. ఓవనం చచతీత్యాకా ఓవనాని పదస్వ తన్నిచ్ఛావక తంతులా

దకేతి. తథాచ సాక్షాత్కారక తావచ్ఛేదక ఫలస్యా శ్రయా వన్ని
న్న త్వేపి తచ్ఛాలియః కర్తవ్యమిష్యతే. పరింపరయా భాత్వర్థ తావచ్ఛే
దక ఫలపవ ఆశ్రయా చరచ్ఛిన్న స్వం కర్తవ్యమిష్య ప్రయోజక నితీభావః.
ఉత్తయు క్తేతి. వర్ష నిర్మ క్రియామాః పరింపరా సంబంధేన వృత్తేపి
స త్వేన వృత్తే పతతీతి ప్రయోగాప త్వేత్యథః. తత్త్వీకార ఏవేతి.
ప్రతిగృహీతు స్వీకార ఇత్యథః. తథాచ దానాత్స్వత్త్వ నివృత్తి
మాత్రం ప్రతిగ్రహేణైవ పరస్వత్త్వోత్పాదః. దానం స్వత్త్వ జనకమి
తిమతేతు ప్రతిగ్రహ. దానజన్యత్వస్య పరిచాయక ఏవేతిభావః. పరస్వ
త్త్వ ప్రకారికేతి. స్వస్వత్త్వ భవంసానుమూలే చ్ఛామానత్వా గన్తేయ
దదాత్వర్థత్వే ఉపేక్షాత్థలేపి దదాతీతి ప్రయోగా వర్తిక ఇచ్ఛా
యాం పరస్వత్త్వ ప్రకారకత్వ నివేశః. ఉపేక్షాత్తికా ఇచ్ఛాతీ ఇదం

కాలముగా అనయ వినిపాకా నభ్యుపగమేచ గండులం వచిత్యాదా

గండులం వచిత్యాదా
కాదాగళా ధోయనం ధాత్యర్థః తచ్చగళా ధన్యంయోగావచ్చిన్న
క్రియోనుకుల వ్యాపారః తాదృశ క్రియారూపకల ఏవోదన వృత్తి
త్యావ్యయః ఉ క్తయవ్యా గళాధో దేశస్యన కర్తవ్యం. ఏవమన్యసక
ర్తకథామనా మవ్యర్థా స్పృయమూహ్యః గాంధోగ్ధి వయ ఇ
త్యాదా నికర్తక ధాతు సమభి వ్యాహృత గవాది షడో త్తర ద్వితీ
యా క్రియారూపకలకాలిత్యాదన్య దేశకర్తవ్యం బోధయతి. కారకా
ధికారీయోగా శాసితాచే తి సూత్రేణ వాచనత్వాది భిన్న ధాతు
ప్రతిపాద్యావ్యయి సర్వాంశరా వచ్చిన్నస్యపి కర్తవ్యం బోధానాత్. గ
ధాతు వినిపాకానయ గవాది సంబంధో

మనున భవత్విత్త్యా కారితే వ. వాచనూపా ఇచ్చాతు కాశ్చిత్తూనోదం
భవత్విత్త్యాకారితే వ భవతి తత్ర పరస్వ శ్చన్త్రం ప్రకారః. ధనాన్వేరా
త్వకా కావచేదక ఫలకాలిత్యేన కర్తవ్యోన పత్తయే వ్యవ్య శ్చన్త్ర
భ్యంసానుకులత్వన్య ధాత్యశ్చోంశర్భావ ఇనినూవయతి. వ్యవ్య శ్చేతి.
అదై వం సంస్కృష్టిస్థలేపి దదాతీతి ప్రయోగా వచ్చి. తత్రహీదం ప్ర
వ్యం మమభాగ్యూగ్గాంధ భవత్విత్త్యాకారకే చ్చాయా ఏవ సంస్కృష్టి
యావత్వేన తాదృశేచ్ఛన్వయేన సర్వేషాం వ్య శ్చన్త్ర ముత్పాద్యతే. సదా
త తాదృశేచ్ఛాయా అపి పరస్వ శ్చన్త్ర ప్రకారకత్వేన వాచనూపత్వాత్
నద తత్ర వ్యవ్య శ్చన్త్ర స్వానుత్పత్త్యా తాదృశేచ్ఛాయా స్పృశ్యత్వేన
భ్యంసాను కులత్వ విరహాన్న వాచ నూపత్వా పత్తితి వాచ్యం.

న విఃక్షిరః. అపితు క్షీరాద్వన్వయూన ఇతి కర్తత్వా వివక్షయా ద్వి
 తీయానవశాశః. కింతు శైషిక్షేష్మేషేతి. అత్ర ధానువసేషాద్యవ్యం
 తదధా తావచేదక కోటి ప్రవిష్ట సాధారణం. గాంధోగ్ధీత్యాదా
 తదర్థ తావచేదక కోటి ప్రవిష్ట ఏవ ద్వితీయార్థాన్వయః. తథాహి
 ఉరిణాను కూల వ్యాపారోదుహేర్థః. ద్వితీయార్థశ్చ జులితా సంబం
 థేన క్షరణాన్వయూ విభాగః విభాగే చాభేయమాప్రకృత్యర్థ గవాదే
 రన్వయః. ఏచంచ భాగ్యే తావచేదక క్షుణ్ణమానిభలే ప్రధానకర్త
 క్షీరాద్వన్విత ద్వితీయార్థ వృత్త్యన్వయ ఇతి గోన్మిష విభాగాను కూల
 పయోనిష్ఠ క్షరణాను కూల వ్యాపారకర్తా మైత్ర ఇతి గాంపయోదోగ్ధి
 మైత్ర ఇతి వాక్యాధీనోబోధః. నచ విభాగో చాదవత్వమేవేతి తద్వి వ
 త్తాయాం ద్వితీయూనవశాశేతి వాచ్యం. ధాతు వృత్తిహ విశేష్యా
 న్వయిహ విభాగస్త్వేనా చాదవత్వ సూచత్వాత్. వృత్తాన్వర్తం వత

స్వత్త్వవతి స్వత్త్వాంతరానుత్పత్త్యా స్వీయస్వత్త్వవతి సరస్వతి
 దా స. భవేన తాద్భవేచ్ఛయా ఏకైక మాత్రస్వత్త్వస్యాపి నాశాభ్యు
 పగమాత్. అగపవ పితుః పుత్రాంశురోశ్చత్తవపి పూర్వతన పుత్రా
 గాం స్వత్త్వమపి నివర్తతే పునస్సాముదాయకం స్వత్త్వ ముత్పద్యత
 ఇతి సిద్ధాంత ఇతిచేన్న. మసస్వత్త్వ మాత్రప్రకారక తాద్భవేచ్ఛాయా
 ఏవ దదాత్యర్థతాయా ఉపగంతవ్యత్వాదితిమంతవ్యం. ఉక్తయుక్త్యే
 తి. అత్రయా నవచ్ఛిన్న భాగ్యే తావచేదక ఫలశాలిన ఏవకర్తతా
 స్వధా అగ్నింజహోతీ ప్రయోగా. త్రి రిక్తయుక్త్యేర్థః. క్రియాజన్యఫ
 లశాలిత్యాదిక. తాద్భవీ "భాగ్యరోహి క్రియాజ్ఞేయా భావ ఇత్యుచి ధీ
 యతి" ఇతి కారికయా భాగ్యేర్థ మాత్రస్వ క్రియాన్వయముక్తం. తథాచ

ద్వితీయాశ్వాసః.

అథా నృంశ దూష విశేష్యాశే ఏవపంచమ్యర్థ విభాగాన్యయాత్
 త్వతో విభాగా వచ్చిన్న క్షరణానుకూల వ్యాపారోదుహ్వార్థః. గో
 త్వోత్తర ద్వితీయార్థశ్చ విభాగాన్వయినీ నృప్తిరేవ. నచైవం భాత్వ
 తావధేదః ఫలశాలిత్య దూషం కర్తవ్యమేవాతాగీషి ప్రతీయత ఇతి
 గోత్రధితంవే త్యస్య విషయ ఇతివాచ్యం. భాత్వర్థ తావధేద కర్తవ్య
 భాతున్ త్రిగ్రహ విశేష్యాశే నాక్షాద్విశేషణస్య సూత్రాత్. య
 త్రచ క్షరణానుకూల వ్యాపారమూత్రం ధాన్యార్థమూ వివక్షిగం క్షర
 ణాన్వయీ విభాగాశ్చ విభ క్త్యతయా తతాగీషాపానస్య బోధికా పం
 చమీ. ఏతేనకదా చిగ్గాంద్గోపయః కదాచిన్యగోభ్యోద్గో నగ్గీకయ
 ఇత్యత్రనా కీయమః. అథవాగోభ్యోద్గోపయ ఇత్యతాగీషి విభాగో
 త్వర్థ తావధేదకకోటి ప్రవిప్లవ. వృక్షాద్విభజితే ఇత్యతే)వావనిన్య

క్షరణస్యాపి విశేషణ విధయాదుహ భాతు ప్రతిపాద్యత్యేన గవిగజ్జన్య
 విభాగాశయత్వం క్రియాజన్య ఫలశాలిత్యమేవ ద్వితీయయా బోధినీ
 యమితి క్రియాజన్య ఫలశాలిత్యాదన్య దిత్వ సంగతం. తథాన్యగ్ర క్రి
 యావదం ముఖ్య విశేష్య విధయా భాతు ప్రతిపాద్య జరంపురుషవాన్
 పార పు నసాక్షాత్పయో విభాగేజనకః కీతు పయోనిన్య క్రియైవసాక్షా
 త్పయసో విభాగజనికేతి నాసంగతి. కారకానికారీయోజ్యేతి. కర్తకాగక
 సంజ్ఞావిధాన ప్రసాదఫలేన. సూత్రాగ్రహ పు అపాదా నర్త్యాభిర వివ
 క్షిత భాత్వర్థానిత కించిత్కర్తావచ్చిన్న మపి కర్మ సంజ్ఞకంభవతి. తథా
 చక్షరణస్యాపి భాతు ప్రతిపాద్య త్యేన జనకతా సంబంధేన తదన్యాయన్య
 తీయాధా విభాగవ త్యేన తత్పూత్రేణ భవతిగోరపి కర్తవీతి భావః.

పాపాదానశ్య వివక్షా నూన పాపమి. అశ్రయశ్య వివక్షా నూన
 త్రిమా. అననిశంపా శ్రయశ్యగవ్య ఏవ సంబంధ విశేష. శ్రయ
 త్తరణాన్వయియః పరసమవేశ త్యన్య ద్వితీయార్థశ్వాత్. పయోనిష్ఠ
 త్తరణాన్వయి విభాగ జుక జ్యేష్ఠినపయః పయోనిష్ఠోతి ప్రయో
 గః. పరశ్యం విభాగాన్వయి శావచ్ఛేదకా వచ్చిన్నా పేక్షయాబోధ్యం.
 దుహాతే శా.క్షీరమిత్యాదా త్తరణజన్య విభాగాశ్రయశ్య మేవగవాది
 నిష్ఠమ పదానక ర్థ్య మాఖ్యాతాః. అనధానే దుహాదీనానిశం
 శాననాత్. క్షీరన్య ద్వితీయ భాన్యర్థతూ ఏవాన్వయః అభ్యాతార్థ
 త్తరణేన భాన్యర్థ వ్యాపాగాన్వయః. తదాచ విభాగావచ్చిన్న క్షీర ని
 ష్ఠత్తరణానుకూల వ్యాపారజన్య త్తరణజన్య విభాగాశ్రయో శాంత్యా
 కారకోబోధః. అథనా విభాగక్షీరణ వ్యాపారేషు విశలితేషు ధానో

నన్యేవం గవాంపయోద్ధోగీతి ప్రయోగానుపపత్తిః. కారక విభ క్షీనాం
 వ్యవహారవేన తత్రవ్యవహారస్య గోసంబంధస్య మహాభాన్యక ఏ
 వాపరయస్యోపగంశవ్య తయా దోహ సంబంధినో గవానే క ర్తవ్యేన
 ద్వితీయయా వక్షీ భాధనా దిశ్యతాచ. గవానిత్యాది. క్షీరాన్వయీ
 తి. కారక విభ క్షీరకన్యైవ క్రియాన్వయ నియమాదితి భావః. త్తర
 గాన్వయీ. పయోనిష్ఠ త్తరణాన్వయ క్రియానూ ఏవ గోపయసోర్వి
 భాగ జుకత్వాద్దోహ నా త్తరక పురుష వ్యాపారస్య విభాగం ప్రత్యవ్య
 భాసిన్యత్వా నిధానః. అపాదానశ్యమేవేతి. కథమన్యథా గామీయ
 భృ తిత్వాదా గామీయనో త్తరం పంచమ్యుపపత్తిః. శ్రయశ్యవిభాగఏవ
 పంచమ్యుపపత్తిః. తస్యచ జుకతా సంబంధేన గమ్యాది భాన్యర్థేవయః.

శ్చ త్రితయం. విశిష్ట లాభోన్వయబలాత్. కర్తవ్యాశ్చలేచా కాం
తానై చిత్తోణ తేషాం విశేష్య విశేషణ భావ నై రరీత్యాత్. వ్యా
పక జనకరణజన్య విభాగ రగ్యంశస్య ధాతున ఏవలాభః. ఆశయ
స్య మేవాభ్యాత్కా. ఏవంచ తురణ విభాగయోర్న ద్విధాభావం. గా
ణ కర్తానమభి వాన్మహే దుహంతే క్షీరాణీత్యాదా ఆస్తనే రజేన
తేనలేన ధాతు సహితేన వాన్విభాగా నన్విపు తురణాశయశ్చ గూఢ
ప్రధాన కర్తృత్వస్య బోధనేచ్ఛేకనా ఉచయవిక కర్తృత్వబోధనసామ్య
శ్చ. వృశయా దుహంతే క్షీరాణీ గాణిత్యా రసానానవయోగా. పౌర
వంగాం యాచతే వివక్షిత్యాదా పోషేత్తేకనా శ్చేన్మయా నశ్చే.
ప్రధాన కర్తృ గవాద్యన్యశ్చ ద్వితీయ్యాన్ విషయశ్చం భాత్వోర్తావ
చేదకదానేన్వేతి. సవిషయకన్వనాదిరూప విషయో సహితే చ్ఛాబోధ
కథాత్కృలే ఇచ్ఛా విషయ విషయశ్చమేవ ప్రధాన కర్తృత్వం అతఏవ

ప్రయాజన్య విభాగాశయేవ అపాదానత్వేన అపాదానే పంచమీతిసూ
తేన్దైవ గామినుకో శ్చరం పంచమ్యా ఉపపాదనీయత్కాదితిభావః. వి
భాగాన్వయాదితి. నన్వేపం గోభ్యోకో? పయ ఇతి ప్రయోగానువ ప
త్తి. తురణాన్వయ విభాగస్సైన్దైవ పంచమ్యా బోధనీయతయా శస్య
చాపాదానత్వ రూపతా విరహేణ పంచమ్యా బోధనా సంభవా దిశ్చ
శత్రుతా. నస్తుత స్త్రితి. విభాగావచ్ఛిన్నశ్చం జనకతా సంసంధేవ విభా
గ విశిష్టత్వమేవ విశేషణశ్చ రూపత్వాదితి. తథాచ గాంవయో దో
ష్ఠీ త్యక్త్యాగి గామినుజాం నయతీత్యాదా గామీదేవ గవాదేరన్వ
కథితంచేతి సూతేన్దైవ కర్మసంక్షేపిభావః. తథానతి గోభ్యః పయో

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాణే.

౧౫౪

ఘటా జ్ఞాన్యత ఇత్యాదా ఘటా దేస్సన్నంతక ర్తతా. అర్థైవం యన్య
స్థు విషయకం దాన మప్రసిద్ధం తద్వస్తూ యాక ర్త సమభి వ్యాఖ్యత
థాతు ఘటిత వచనః కాగతిరితిచేత్. యాగతిర్గనం నిదృశ్యత ఇత్యా
దికన్య భాగ్రింత పురుషీయ గగనాది ప్రకారక దన్యచేచ్ఛా బోధక వా
న్యస్య. గగన విషయకత్వ ప్రకారక దన్యచేచ్ఛా బోధ స్తతేతిచేదిహ
సి గోవిషయతా ప్రకారతా నిరూపిత స్వక్షేప్త్యా నిష్ఠ విషయతాభా
లీశాబ్ద బోధ సద్వ్యాన్యస్య. విశేషనీయం చేదమగే. పారవషవో త్రం
ద్వితీయా యాన్య వృక్షేచ్ఛా. తస్మాదానేన్యయః. పౌరవస్యతాద్వ

దోగ్ధీత్యాదా గోపదో ధరం కథం పంచముఖ వ త్తిరిశ్యత ఆహ. య
శచేతి. తతాపాదానన్య బోధికేతి. తథాచ విశేషణ విధయాథాతు
ప్రతిపాద్యాన్యయి విభాగోష్ఠి పాదానతా గూఢవే త్యభిపాద్యుః. నా
నియనుజ్ఞి. థాన్య తావచ్ఛేదక కోటి ప్రవిన్య విభాగాన్యయ్యాదేయ
న్య వివక్షా యాం ద్వితీయా. థాన్య తావచ్ఛేదక క్షరణాన్యయి విభా
గ వివక్షా యాంతు పంచమీతి నియమ సంభవాతి భావః. నన్వేషం
థానోక్త ద్వియ కల్పనే గౌరవనిత్య స్మరపాదాహ. అనవేతి. అవ
ధిక్య రూపాపాదాన త్యేతి. విశేషణ విధయా విశేష్య వివయావాధా
తు ప్రతిపాద్య విభాగావనిత్యన్వేషా పాదానన్య గూఢత్వా దితి భావః.
ద్వికేయేతి. థాన్య తావచ్ఛేదక తావచ్ఛేదక ఘోషాలిన ఏవాకరితచే
తి సూత్రేణ క్తస్యాన్య విభానాదితిభావః. యన్య వ్యవహారే ఘటంబా
నా తీత్యాదా ఘటాది పదో ధరం ద్వితీయానువచన్తి. తేషాం క్త
త్వ విధాయక సూక్తాగ్రింత వివక్షా పాదానన్యవిధి రవివక్షిత తానన్

కదానా శ్రయశ్చమేవా ప్రధాన కర్తవ్యః. నచైవమిచ్ఛా విశేషయా
వ దానస్య శ్రయశ్చం కర్తవ్య మేవేతినాచ్యం. భాతుజన్య ప్రతి ప
ద్వి విశేష్యే భూత దానాశ్రయశ్చస్యైవ శ్మశ ర్తవ్య సూపత్వాత్.
అగ్రచ దానస్య తాన్మశ ప్రతిప ద్వి విచ్ఛానూన భాన్యకే విశేషగా
త్వాత్. చైతేగ్గా పారహాగాం యాచ్యన ఇత్థాదాపు క్త క్రమేగా
త్ర వ్య త్రిచ్ఛా విషయగో కర్తవ్య దా నాశ్రయ ఇశ్యన్యాయ బోధోగా
ధ్య. యద్యపి నిరుక్తయాచ్ఛా భిన్నేవేతి మహియాచి రుగ్మచ్చిభిషి
చిహ్నిత్య శాధిక పరిభిక్తుస్య పాదాన్వేన చిహ్నా తయాయాచేర

ధాన్యయి కించిద్ధర్తావచ్చిన్నం కర్తవ్యధర్తస్యైవ అకన్యక చేతి సూతేగ్గా
వ క్తవ్యతయూచ భాన్యధర్త తావచైవక ఫలశాలిత్యస్య మూదిష్యనా
భవేన తేషాం కర్తవ్యా నుపప ద్ధితి. గృహాపి సాహాధ్యధర్త తావ
చైవక ఫల భిన్నధాతు ప్రతిపాన్యాన్యయి ధర్తావచ్చిన్న మపాదానశ్చా
దిభిర వివక్షితం కర్తవ్యధర్తకతయా నత్యానస్య తేషాం కర్తవ్యోప
త్తిరితిధ్యేయం. నన్యవర్త్యా శ్రయశ్చ యోగ్య ర్తి స్వరూ ప నది. క్త
యా ద్వితీయా పంచమ్యాః కవం భిన్నాధర్తక తేన్యతాగ్మా. అక
త్వంచేతి. అశ్రయత్వా వన్యపేతేతి. గృహదాగత్వా ఏకం ధర్త స్వరూ
పమనంద తన్యత ధర్తస్వరూపమితి విశేషః కర్తవ్య ఇతిభావః. నరప
మవేతత్వస్య ద్వితీయాధర్తాదితి. యద్యపి పరసమవే తత్వస్య పంచ
మ్యధర్తత్వాదిత్యేన వక్తుముదికం పయస ఇతి పంచమీ వాగదాతు వ
రసమవే తత్వస్య ద్వితీయాధర్తోప గమశ్చా నుచి తత్వాత్. అశ
త్యయూగాం ప్రకృత్యర్థాన్నిత స్పార్థ బోధకత్వ నియమాత్ తస్య ద్వి

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యానహి తే వ్యుత్పత్తివాదే. ౧౫౯

పాదాననున్దకం. తథాపి యాచ మానశ్చిహ పురానిత్యాదా మావతే
ర్న నిరుక్త భిక్షాకతేతి తమపాదానం. తత్రహి వ్యాపారజన్యత్వ ప్ర
కారికేచ్ఛా భాత్వర్థః. ఇచ్ఛామాం ప్రధానకర్త కల్యాణాన్విత ద్వితి
యాధా విషయతామా అన్వయః. వ్యాపారేచ సురాన్విత వ్య త్త్వ
స్య ద్వితీయాన్తార్థస్యాన్వయః. తథాచ సురవృత్తి వ్యాపారజన్యత్వ ప్ర
కారక కల్యాణ విశేష్యకే చ్ఛాశయ ఇత్యవ్యయః బోధః గాంవ్రజండు
గర్భీత్యాదా తేశాంతర సంచార విరోధి వ్యాపారో భాత్వర్థః. సం
చార విరోధిత్వం సంచారా నుత్పాద ప్రయోజకత్వం అనుత్పాదే ప్ర
ధానకర్త గోచ్య త్త్వాన్వయః. తేత విశేషణభేదే ప్రజనుని ద్వితీయా

తీ మాధాన్యే తదేక తేత పరత్వే ప్రతియోగితయా ప్రకృత్యర్థభిన్న
గోళేవాన్య యస్య స్వీకరణీయతయా తస్య చాత్రయక యాధాన్యర్థ
తానభేదక శురణ ఏవాన్వయస్య స్వీకరణీయ తయా ద్వితీయాధా వ
రసమవేకత్వే కలించిదపి ప్రకృత్యర్థాన్వయ మా భావాత్తాదృశ నిరుమా
నుసపత్తే. తథాపి గ్రామం గచ్ఛతీత్యాదా స్వంగచ్ఛతి మైత ఇతివి
యోగవారణాయ పరసమవేకత్వస్య ద్వితీయాధా తావత్వకీ. తత్రప
రత్వే భేదే ప్రకృత్యర్థస్య గ్రామాదే. ప్రతియోగితయాన్వయః తస్మా
త్రయ తథామాన్యర్థే గమనానా వప్యయోవాప్య. తథాచ మైత్ర
సమవే తగమనాదే. మైత్ర భిన్నసమవేకత్వా భావాన్య స్వంగచ్ఛ తీ
త్యాదయః ప్రయోగాః ఏనంత పరసమవే తత్వే ద్వితీయానగచ్ఛ తే
కు పతయ తతఏవ పయసః పయోవోగీత్యాది ప్రయోగ వాగూ సా
భవే పంచమ్యా పరసమవే తత్వార్థకత్వ కల్పిత మనుచితం. ముంతు

స్తాథా నజ ప్రతియోగిత్యావ్యయః. రుక్మతేగాం నజ్జత్యా దావన్య
 య బోధస్యయ మూహనీయః. గురుధర్మం పృచ్ఛతీత్యాదా జ్ఞా
 సాబోధక వాసాలో ధాన్యధా. బోధే గురు పృచ్ఛిత్వస్య జ్ఞాసా
 యాం ధర్మ విషయకత్వ స్వావ్యయః. శిష్యం ధర్మం మూల ఇత్యత్ర
 జ్ఞానానుకూల శబ్ద ప్రయోగోధాన్యధా. జ్ఞానే ధర్మ విషయకత్వస్య
 శిష్యవృత్తిత్వ స్వావ్యయః ఇతి. న్నచానుకూల. నేధానతి యత్ర జ
 జ్ఞాసా విషయక చైత్రజ్ఞానేచ్ఛయా పశ్యన్తాద శ శబ్దాచ్చ సానుగీ వి
 లేక మైశస్యాపి పృచ్ఛక జ్ఞాసా జ్ఞాం నానా ప్రాప్తిం పృచ్ఛతీతిప్రయో
 గస్య ఏవం యత్ర చైత్ర జ్ఞానేచ్ఛయాబూతే దైవవశాచ్చ మైశస్యా

దుహరి ధాతు సమభి వ్యాహారే ఋత్యే వంచన్యం తవనోప స్థాపిత
 స్య ప్రతియోగితయా వరసనువే నన్వస్యాశయతయా ధాన్యర్థ తావ
 థైకక క్షరణావావన్యయ స్వీక్రియతే. నచైవంప్రశ్నయూనా నిత్యాని
 నియమ భంగ ఇతివాచ్యం ఆధేయత్వస్యాపి ద్వితీయాధా నమా న
 మాదాయైవ ప్రశ్నయూనా నిత్యాని నియమూప పత్యే. ఋషి ప్రశ్న
 యూనా ప్రకృత్యర్థాన్విత మానత్వాన్వర్థబోధకత్వ నినినియమః. అఖ్యా
 తాధా సంఖ్యాయాః ప్రకృత్యధా భిన్న కర్తృ కర్మనోరన్వయ దత్త
 నానినిభావః. వైపరీత్యాదితి. కర్తృఖ్యాన్వర్థం అఖ్యాతాధా కృత
 వ్యాపారః. వ్యాపారేక్షరణం క్షరణే విభాగోవిశేషణతయా భావతే.
 కర్తృఖ్యాన్వర్థే పృచ్ఛ త్రి వైచిత్యగీవాఖ్యా తార్థా శ్రయత్యే విభా
 గః విభాగే క్షరణం క్షరణే వ్యాపారో విశేషణతయా భావక ఇతి వై
 పరీత్యం బోధ్యం. నన్విధాభావనితి. పూర్వకత్యే ధాన్యధా తయా

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే పుష్ప త్రివాణి. గురూ

పిష్టానం తత్రమైత్రం బ్రూశజ్జతి వయోగస్య చావత్తే. సాహృద్ధాత్వం
విశేషణజ్జన గూఢ ఫలాశ్రయతయా తత్ర గుర్వాదీనాం ప్రధానకర్త
తయా అప్రధానే దుహాదీనా మిత్యను శాసన విరోధేన వృచ్ఛతే. గు
ర్వర్తం సవృష్టతేన క స్త్వంభో శిష్య ఉచ్యతే ధర్మనిత్యానిష్ఠలేఖ
కారాదీనా తక్కుత్వాభిధానా నువవత్తేశ్చ. పుంశు జిజ్ఞాసాజ్ఞానో
ద్దేశ్యక ప్రవృత్త్య ధీనశబ్దః పృచ్ఛతేరర్థః జ్ఞానే గురున్మ విశ్వ స్వాన్వ
యః. శబ్దేన ధర్మ విషయకత్వస్వాన్వయః. శబ్దస్యచ విషయతావ్యా
పారానుబంధినీ జ్ఞానస్య పరంపరయా శబ్దయావ ధాత్వం విశేషణత్వా
త్తదాశ్రయీ భూత గురోర్నాణ కర్తతా. ధర్మస్యచ ధాత్వధా విష
యతయా ప్రధానకర్తతా. బూజిశ్చ జ్ఞానోద్దేశ్యక ప్రవృత్త్యధీన శ

ఖ్యాతాత్మయాచ తయోర్ద్విధాభానా దితిభావః. గాణకర్తా సమభి
వ్యాహృతేతి. అప్రధానే దుహాదీనామితి సూత్రేణ గాణకర్త సమభి
వ్యాహరణం ఏవ తన్నిష్ఠ కర్తవ్యత్వాఖ్యానే నాభిహితత్వ నిరూప
నాత్. తద సమభి వ్యాహారే పయోన్మిత కర్తవ్య మువాఖ్యాతేనాభి
ధీయత ఇతిభావః. కేవలేనేతి. మరణ జన్య విభాగాశ్రయతః పర్యంత
స్య అఖ్యాతాథాత్వ మశాభిపాద్యేణ. ధాతు సహితేనేతితు ఆశ
యత్య మాత్రస్య అఖ్యాతార్థస్య మాశాభిపాద్యేనేతివిభాగః. జగదు
షటిత్యాదా గమనాది విషయ కేచ్ఛార్థకధాత్వంలేనేచ్ఛావిషయ విష
యత్వం కర్తవ్యం. ఇచ్ఛావిషయ గమనాదేర్విషయతా ప్రసిద్ధిః. అ
తస్యవిషయకత్వం విషయ విశేషణం ఘటో జిజ్ఞాస్యత ఇత్యాదావ ప్ర
ధానకర్త గుర్వాది తన్నిష్ఠం కర్తవ్యం ప్రధానకర్మ సమభివ్యాహారేతి

బ్రాహ్మణ్యే శిష్యవ్యవస్థానాం తత్త్వేన ధర్మవిషయకశ్చ సాధనం. అ
 బ్రాహ్మణ్యే నయతీతాదా గామినుం బ్రాహ్మణ్యేనయతీతాదాన ఉత్తరశే
 త సంయోగావచ్ఛిన్న క్రియానుకూల వాచిత్య గూఢ సావధానంధానో
 ర్థః. తత్ర క్రియాకూపే ఫలే అజ్ఞానాగారి వ్యవస్థానం. స
 యోగ సూత్రఫలేన గామిని వ్యవస్థానం. తథాచ గామి
 వ్యవస్థానం సయోగ జనకాగారి వ్యవస్థానం క్రియానుకూల వాచిత్య గూఢ
 క్రియానికం నయతీతం. అజ్ఞానాగారి నీయతే ఉత్తరశేనాగారి
 ముం నైవేద్యేతాదా ఉత్తర సంయోగావచ్ఛిన్న క్రియాకూపం ఫలం
 కర్తాభ్యాతాత్మం. తత్రచ ధర్మశ్చ తాత్పర్య వాచిత్యశ్చ జన్మతా స
 బంధేన తస్య చాశ్రయతా సంబంధేనాచా గారానిరూప ప్రధానం

బ్రాహ్మణ్యేన నావిధియతే తద సమితి నానాకేతు అవిధియత ఏవేతి బో
 దం. గోవిషయశ్చ ప్రకారణా నిరూపితేతి. గోవిషయనే నుదీయశ్చ
 జ్ఞేచ్ఛాత్మా భవత్వితి గామిన్ జ్ఞేచ్ఛాకారః. రాజ్ఞ ఇచ్ఛాకారముగ
 విశాచీచ్ఛానస్య సర్వం భవత్వితి విశేషాబోధం. ఉత్తరశేనైతి. మ
 తాథాత్మస్థలే యథా విభాగశ్చరణ వాచిత్యం వ్యవస్థానం ము
 సకమం కర్తం ప్రయోగశ్చరీయ విశేషం విశేషం తావ వివరీతవిశేష
 ణ విశేషం తావనానానా తేషాం కర్తాభ్యాతాత్మే బోధస్మిన్ కర్తం.
 తథాస్వాత్మేతేతం కథానేచ్ఛాగూఢం వ్యవస్థాన తాత్పర్య క్రియానుకూల
 కర్తాభ్యాతాత్మం విశేషం విశేషం తావ వివరీత విశేషం విశేషం తా
 వాపన్నయో నిచ్ఛానాన యోగోగ ముచితమేతదేతం. ఆశ్రయశ్చ
 మూత్రం కర్తాభ్యాతాత్మం ఇతిభావం. అథాచైతి. భిక్షాపదస్య భిక్షా

రామదండీయ వ్యాఖ్యా సహితే పృష్ఠ త్తివాణి. ౧౭౩

ణ్యన్వయః. గామీమాదిన్య త్తిత్వాన్వయస్తు సంయోగఏవ ఏవంచ చై
శ్చక్తిజన్యో యస్సంయోగానచ్చిన్న క్రియానుకూల వ్యాపార త్తజన్య
గామీమత్తి సంయోగానుకూల క్రియావాహిని రిత్యన్వయబోధః. న
చకారక విధ త్వర్థస్య థాన్వర్థ ఏవాన్వయ నియమాశ్చక్తిస్య యోజనా
ప్య సంయోగే కథం గామీమాది వృత్తిత్వాన్వయ ఇతివాద్యం. భూత
తేనుట ఇత్వాదౌ ఘటాదివదార్థే జ్యోతికరణ స స్తన్యర్థాన్వయా త్తా
దృశ నియమాసిద్ధేః. అన్యవాధాన్వర్థ తావచ్ఛేదక తావచ్ఛేదకకయా
భాసమానే సంయోగఏవ శవన్వయః. ఫల వ్యాపారయోః పృథక్క్త
మతే చాశ్రయశ్చ మేవా శ్చేదకాన్వర్థ సంయోగా నచ్చిన్న క్రియా
రూప థాన్వర్థఏవ వ్యాపార రూప థాన్వర్థ విశేష్యతయా. ఆశ్ర

ధిక థాకు పర తేన విక్షుపాదాచ్ఛేద మాచేరపి సంగ్రహ ఇతిభా
వః. భిక్షాధిక శేతి. కల్పాణ విషయక స్వప్య త్వర్థస్య విశిష్ట పర
స్య త్వమ కూలేచ్ఛాపూర వానన్వ మరాశామ సంధవాదితిభావః. న
నేనం శత్రూమాదన్వర్థ క ఇత్యాకాంక్షామూమాహ. తత్రపీతి. గథా
చోక్తాన్వర్థకమాచేరధిక పరభిక్షూ సావానేన సంగ్రహ సంధవాత్పూ
జేచ్ఛిగ్గ్యా చిగ్రహణ మితిభావః. దేశాంతరేతి. భిన్న దేశో దేశాం
శరం. ప్రయోజకత్వం చాత్ర నజకకథానూపం నావిజనక జనకలా రూ
పం. అనుత్పాదకాశ్చ త్వ భావ రూపన్వ నిత్యత్వాత్. కింతు ఏకాద
య వ్యాపారార్థోఽను దేశాంతర సంచారానుత్పాద ఇతి ప్రతీతి సాక్షి
కస్త్వరూప సంబంధరూప ఏవేత్వవధేయం. స్వయ మూహనీయ ఇతి.
అయంభావః. భేద దేశ సంచారోశ్చ త్వ భావ వ్యాపారేషు పృథక్ గ్ర

యన్య విశేషణయూ చాన్యేతి. సతేకతేకే సంయోగ ఏవ గామీయాది
త్యు నిత్యాన్యాయః. చైత్రీయ క్షతిజన్య వ్యాపారజన్య గామీయృత్తి సం
యోగానుకూల క్షియానానబాది నిత్యాకా-లోబోధః. జ్ఞానాను కూల
కర్బుక. దన్యం నిరూపయతీత్యాజ్ఞా భావోక్త్య. తాన్యత విశిష్టాథ-
న్యైకతేకే జ్ఞానాంకే భేదాన్తాన్తాను బోధన నాన్యీయానుసానాకా
క్షతా స్త్రీకీయతే అపిశు విషయజాన్యాయ బోధ ఏవేతి శిష్యం దక్షం
నిరూపయతీత్యాదిత్య. ప్రయోగ. యస్య భావోన్యూపమేవ సదనుకూ
ల వ్యాపారకృణే జన్యతి. కన్యత్. భావోన్యూపాద్యం సదనుకూల
స్వాధికారవనితో వివానాత్. అన్యథా నిరూప యతీగ్నన్య జ్ఞానకు
త్యాది సమశీలతయా శిష్యం జ్ఞాన యతీత్యాదిచ్ఛిష్యం నిరూపయతీతి

ధభావోశ్చ ధీ. కర్తావ్యాగ్ధలే భేదే ప్రజ మిశ్ననకన్య ప్రజ ప్రతి
యోగికత్వన్యభేదే భేదస్యాశయగయా దేకే దేశన్యవకంవరా నుబం
భావద్భిన్నా భేదకయా సంచారే సంచారస్వాభేదకయా ఉగ్రత్వతి
త్వాదన్య ప్రతియోగితయా అభావే అభావన్య ప్రయోజకతా సంబంధ
త వ్యాపారేన్యాయం స్వీకృన్య ప్రజ ప్రతియోగిక భేదాశ్రయ దేశన్య ని
సంచారోశ్చ త్త్య భావ ప్రయోజక వ్యాపారకరా స్మృత ఇతిబోధః. సం
చారోశ్చ త్త్య భావ ఏవగా మిశ్నన్యన్య గోశ్చ నిత్యస్వాన్యయో బోధః.
కర్తృణి ప్రయోగేయా క్ష విశేషన్య విశేషణ భావ ప్రతిత్వేన బోధోప
గమానై శ్రీత కర్తృక వ్యాపారప్రయోజ్ఞ గోశ్చ త్త్య భావ ప్రతియో
గ్యుశ్చత్త్యాశ్రయ సంచారానికరణ దేశ నిష్కభేద ప్రతియోగీ ప్రజ ఇతి
కర్బుబోధః. కేమాంచిత్ర ముచన్యన్య దూషయతి. గురుగుతి. దూ

రామమద్రీయ వ్యాఖ్య సహితే పుష్ప త్రిపాదే. ౧౬౫

ప్రయోగస్య దుర్వారశ్చాత్. అజాంగామిం మావయతి శిష్యం శా
స్త్రీం జ్ఞాపయతి శాస్త్రాణామన్నం భోజయతి మజమానం మంత్రం చా
తయతి ఘటంజనయతి నాశయతీత్యాదౌ ణిప్పిక్యయ ప్రకృతి భూత
ధాత్వధా కర్తృవాచకాజాది పదోత్తర ద్వితీయా మాః ముఖ్యభాక్త
సాధారణం కర్తృత్వమేవాధాః. గతి బుద్ధిత్యాది సూత్రేణక రుః క
ర్తృ సాజ్ఞా విధానాత్. గతిజ్ఞానోన్మత్త్యాది నిరూపితం కర్తృత్వం చా
శయత్వమేవ. గతాభిప్రాయోగాను కూల క్రియానుకూల వ్యాసార
మాః భోజనకంఠ తాలవ్యాధి భూతరూప పాత నిరూపితం చ తదను
కూల కృతిను స్త్వం. సాత నిరూపితంచ ప్రత్యయోగిత్వం. తస్య చ ని

పాదాంతరమాహ. సాత్కృతి. మూషాంతరాధిభావించ జ్ఞానాబోధ
కేత్వత్ర జ్ఞానాబోధోద్దేశ్య కేత్వత్. జ్ఞానానుకూలేత్వత్ర జ్ఞానోద్దేశ్య
కేత్వత్. ఇవైషమోష ఇత్వభిసామ్యేణ. అరుశాసన విరోధనేతి. మ
న్యచి మనః పృచ్ఛిధిక్షీచిహ్న మన్యచే నుహవిగణమధ్య పృచ్ఛిబూ
జ్ఞా. పాతాత్ అప్రధాన కర్తృగత కర్తృత్వవైస్యన అభ్యాసేన బోధ ని
యత్వాదితిభావః. ఉద్యత ఇత్వత్ర య్యికరణే పరః బూజ్ఞోవచా
నేరోబోధ్యః. బూజ్ఞో ధాతోర్వచ సమానాధాకత్వాద్వచ ధాతోః
ప్రయోగేపి నశ్యతి. స్వనుతేన ధాతువ్యయ స్వాన్తమాహ. పరంశ్య
తి. వ్యాపారాను బంధినీతి. శబ్దస్య సవిషయకత్వాభావే నకర్తృ విష
యక జ్ఞాన జనకత్వమితి ధర్మవిషయకత్వ మితిభావః. తాదృశనియమా
స్థితీనేతి. క్రియాన్వయిత్వం నకారకాణాం లక్షణం. అనుకవిజితః పశ్య
దుగతానాం ప్రతి కుర్వీత ధిషన్సు భేషజై" త్యాదౌ పశ్యన్తి

నూపకతా సంబంధన భాత్వర్థేన్వయః. నన్యమతేచ యతాశయత్వం
కర్తృత్వం తతాధియత్వం ద్వి తీ యాధా. యతాశయకూల కృదిమ
త్వం తత్ర కృతిజన్యత్వం. యత్ర ప్రతియోగిత్వం. తతాశయ యోగి
త్వం. తేషామచాశయతా సంబంధనైవ భాత్వర్థేన్వయః. గత్యర్థాది
భోక్తృత్రచ నిచ్చిత్వయ ప్రకృతి భాత్వర్థా కర్తృవాచక బదాన్
ద్వి తీ యా. తాదృశక ర్థ కర్తృతా తి దేశావిషయత్వాత్. తేన పాచ
యశ్చోదనం సహాయేనేత్వాదయ ఏవ ప్రయోగా. సతుపాచయశ్చో
దనం సహాయమిత్యానయః కేచిత్తు పాకాదిక ర్థ పాకాదిక ర్థస్య వి

ధా సంబంధస్య ప్రతిక్రియా నూపధాత్వవత్ ఏవానయేన పప్యవ
సంబంధవతి కారక భిన్నేతి ప్రమాణాత్. తథాచ కారక విధ క్ష్యధా
స్య క్రియాభిన్నేన్వయేపి నక. కర్తాద్యుపాస మన్వసైవ కారక ల
క్షణత్వాత్. అనన్వ భూగలే ఘట ఇత్వాదా కారక విధ క్ష్యర్థస్యా
ధేయ గ్రహ ముదానా వనయియ బతిభావః. క్రియా రహితం నవాకగి
మ స్తి తి నై యాకరణోక్తే న్నూగలే ఘట ఇత్వాదావపి అ స్తి క్రి
యాపద మధ్యాహ్నమేవ. తథాచ భాత్వర్థా ఆధేయశ్చ ఏవ స ప్ర
మర్శాన్వయః. అధికరణ స ప్రమ్యా క్షచిన్ని నూపి తత్వార్థకత్వాత్.
ఏవంచ నో క్త నియమే ముభిచార ఇత్వాశంకాహ. అస్తువేతి. నియా
పయతీత్వస్య నదిక ర్థక లేత్వాహ. న్ననానుకూలేతి. విషయతాన్వయ
బోధఇతి. భాత్వంశర సమభి వ్యాహరణలే భాత్వర్థా తావధేయకఫలే
ఆధేయత్వాన్వయ బోధ జననే ద్వి తీ యామూసాకాంక్ష తేరిపి నివూర్ణ
కనూప భాతు సమభి వ్యాహరణలే ద్వి తీ యామూ నాధేయశ్చ బోధ

హేపి యోగం సముదాయస్యాపి ఖాళిత్యేన శత్రుత్వతయా నహం యా
 దేః పాచయతోదనం సహాయ నిత్యాదయః ప్రయోగా అపిసాధనం.
 అనగా ... గమ త్తం జనకోధ ను స్తది" త్యాదయోభట్టిప్రయోగా
 గతిబుద్ధిత్యాది సూత్రంచ నియమ వరతయా గత్యధః ఖాళిత్యోగేక
 ర్తుః ప్రత్యయా సాధుత్వజ్ఞాపకం. తేన పాచయతోదనం సహాయే న
 త్యాది వరజయా గ్రామం యాపయతీత్యాదయో నప్రయోగాః ఇత్యా
 హుః. తేనామయమాతయః. హేతుమతి చేత్యనుశాస నాణ్ణి జ్ఞా
 హేతు కర్తుశ్చ. తచ్చన్వయంత్ర కర్తుపీఠగా అన్యన్తిక కర్తుత్వ ని

జననే అకాంక్షా. కింతు విషయకాన్వయ బోధన ఏవేతి భావః. నిజగ్
 త్తీని. తథాచ జ్ఞానం నభావ్యధః తానచైక ఫలం కింతు భావ్యధః
 ఏవేతి నతదన్వయాధ్యయన్వయ్యిశీ మా బోధయతీతివాచ. * అన్వయ
 నిబోజ్ఞానానుకూల వ్యాపారార్థకన్య ఇత్యధః. గతిబుద్ధిత్యాది. గత్య
 ధిక జ్ఞానార్థక బోజనార్థక పాతార్థ కోర్ప శ్చేధక నాశార్థకభామానాం
 యోగేణివ్య కృతేయః కర్తాణిచినతి సకర్మన్జ్ఞాం భజ తీర్థధిక మా
 జేచీర్థధిక. గాణ కర్తృత్వ ముఖ్య కర్తృత్వయోర్విభాగమాహ.
 గతిత్యాది. ఆశ్రయత్వం గాణం కర్తృత్వం క్రియానుకూల కృతి మ
 త్వం ముఖ్యం కర్తృత్వం. తచ్చ భోజయతి పాకయతీశ్యతై శ్చ. ఏ
 వం నాశయతీశ్యతాని నాశ నిరూపకం ప్రతియోగిశ్య మాం కర్తృ
 త్వయి గాణమేవత్యాహ. * నాశ నిరూపకం వేతి. * నవ్యున జేనేతి త
 వైర్విప్రత్య నిరూపక సంబంధస్యా భావ ప్రతియోగితావధేయత్యా
 సంకారేణ ప్రక్రం జ్ఞానయతి పుష్పత్ర నిత్యాదా మైత్ర నిష్ఠా శ్రయ

కర్మాహక వ్యాపారకరూపా కర్తృత్వం కర్తృత్వీయశ్చ. కర్తృత్వాశ్రయ
 త్యాహకం. యాదృశ తామో శ్చగర్భావేన యాదృశ కర్తృత్వం బో
 ద్యతే. నదు శ్రణిద్వీపమేన తాదృశక శ్చిత్త నిర్వాహకవ్యాపారో
 బోధ్య శ్చేతనస పాచయశీత్యాదౌ పాకాది కృతి నిర్వాహకః. జ్ఞాపయ
 తీత్యాదౌ జ్ఞాపాశ్రయశ్చ నిర్వాహకః. నాశయశీత్యానా నాశ 1౬౪
 యోగ్య నిర్వాహకో వ్యాపారః 1౬౫ తీయతే. నిర్వాహ కశ్చంద న్య
 గూఢ నాశయ విశేషః. చతు జనకశ్చ. అగోన నాశయశీత్యానాన
 న్యయా నువచ శ్చి. ఏనంచశ్చం నధాను 1౬౬ ద్వి తావచ్ఛేదకంఘం
 నిర్వాహ్యనై నివ ఫలత్యాత్. తదాశ్రయకయా శ్చంద తస్య కర్తృ క

శ్చంద నిరూపకతా సంబంధావచ్చిన్న 1౬౭ తియోగితాకా భావస్య తథా
 బోధనా సంభవాదితి నాన. త్యోగ నముదాయసాక్షితి. త్యంత భా
 తీః పాకానుకూల ప్రేరణాగూఢ వ్యాపారాగకశతయా త్యంతదాశ్చ
 గ- తావచ్ఛేదకఫలం పాకోప్తితి కర్తృతా సంబంధేన తద్వ్యాప్తిశ్చం స
 హాయజేతి తేషాం కర్తృత్వోపచ శ్చి రితిభావః. నవ్వేవం గతి బుద్ధి
 త్యాది సూత్ర నైయ్యం. తత్సూత్రాగి భావేత్త్య త్తీత్యా భావ్యతః
 తావచ్ఛేదక ఫలశాలిత్యే వై ప కర్తృత్వోపచ ప్తిత్వతత్తమ. గతి బుద్ధి
 త్యాది. కర్తృత్వప్రశ్నమేతి కర్తృత్వ బోధక తత్త కర్తృత్వో ప్తితి
 యే" ని సూత్రవిహిత స్మృతీనాం విధి భేదాం ప్రశ్నమేత్వధికా. నను
 భావ్యతా తావచ్ఛేదక ఫల శాలిత్యం యది భావ్యతా తావచ్ఛేదక ఫ
 లాశ్రయశ్చం. తదాకర్తృ పాకానా శ్రయజ్యేన కర్తృత్వ ముచచ శ్చి.
 యదిను భావ్యతా తావచ్ఛేదక ఫల సంబంధశ్చం. తదాకాలిక సంబం

రామసద్రీయ వ్యాఖ్య సహితే పుష్ప త్రివాణి. ౧౬౧

ర్మతా. తాదృశ ఫల విశేషణతయా స్వశంత్ర కర్తృవృత్తిత్వవినా
యాం వాచయశ్శోదనం సహాయ మిత్యాదయః ప్రయోగాః యదాతు
పాకాని విశేషణతయా సహాయాది కర్తృత్వం విషయం తదావాచయ
శ్శోదనం సహాయేనే త్యాదయః. అథయత్ర వైశ్రమ్యేన భయక
ర్తృక ఏకఏవపాక స్త్రా వైశ్రమ్యేతం ప్రయోజయతి. యజ్ఞదత్తోమై
తేనాన్నం పాచయతీతి ప్రయోగాపత్తితి. తత్రాపిణ్యర్థ కృతావేన
శృతీయాత్తా వైతాని నృత్తిగ్రహ్యయోవాచ్యం. ఏనంచైతం
పాచయతీత్యాది వాక్యజన్యబోధానై లగత్యాద్వితీయా శృతీయమో
స్తాశ్చర్వ భేదేన వ్యవస్థామాన సంగతితేషు. అగత్యాశత్ర పాకాది
విశేషణకృతే పారిశుక్త్యేన వ్యాపార విశేషణే భూతనిష్ఠ కృతావ
భేదాన్వయ ముచ్యమోస్తాది ప్రసంగస్య వారణీయత్వాత్. పదార్థక
దేశేతౌ పాకాదేవ కృతేరప్యప్యదో పుష్ప త్రివైచిత్యాత్. వస్తు

భేద భావ్యతా తావత్తేదక ఫలసంబంధినః కాలాదేకవికర్మత్వా పత్తి
గ్రహ్య స్వరసాదాహ. తేమాదుత్యాని హేతుమతీతి హేతుకర్తృత్వే. స
త్తయ్యావాచకత్వమగతా. తస్యచ చకారేణాను కర్తృత్వమూత్రణి
చృత్వయేత్వయః. హేతుకత్వస్య నిర్వృత్తిరచేత్వాది. ననుకత్వ
స్య యనికృతిరూప మాశ్రయత్వాది రూపంచ తనానిచ్చృత్వయేన
కనాదికృతిబోధః కదాచివాశ్రయత్వాని బోధ ఇశ్యంతేని నియాను
క నిశ్యతాహ. యుద్భవభావూత్తరేతి. అన్వయాను విచిత్తితి.
నాశక వ్యాపారస్య భూతాది నిష్ఠనాశ ప్రతియోగిత్వా జనకత్వాదితి
భావః. కర్తృత్వమేవేతి. ననుజన్యమేవఫలం స్వరూప సబంధరూప

ఈ కర్మశ్లోకం వ్యాపారశ్చ వృధగేవశిర్షః విశిష్టలాభోన్వయ బలా
 త. కేచిత్తు అనుకూల వ్యాపార ఏవశిర్షః తదన్వయినీ గమనభోజన
 క్రియైవ ధాన్యార్థతావధేదకం ఫలం గత్సంబంధిన స్తాదృశక్రియా కర్మ
 శ్లోకం తకర్మశా. తాదృశక్రియా సంబంధశ్చ అశయశ్చ క్రియశ్చాన్వయ
 తో గాహ్యః అతోగమనాది సంబంధికాలాదా నాతివనంగ ఇ
 త్యాహుః. అత్రనతాదృశ కర్మశావాచక పదాన్మనా చిద్విత్తీయా క
 దాచిత్తుతీ మేశ్యశ్రనియా మకాభావా. తాదృశఃదో శ్రయో
 యోస్తుభ్యాన్ త్యాన్వయశ్చ భేదరూప నియామకాభావా దితితుచింక
 నీయు. అజాగ్రాము యాన్వయే నై తేనీత్యాహా వైశ్రకర్మక వ్యా
 పార నిర్వాహ్యం యద్దాగ్రామశ్చ త్తి సంయోగానుకూల క్రియాన్వ
 త్వం తదాశ్రయో అతేతిబోధః. తత్రసంయోగావచ్ఛిన్న క్రియాధాతు
 లభ్యా సంయోగేగ్రామ నిర్వాహిన్విత్తీయాం తార్థగ్రామీని వృత్తి

మాశ్రయత్వానికంచనశ్చమిశ్రణహ, నిర్వాహ్యన్వైవేతి. శృణీయా
 ద్విత్తీయయోర్విషయ భేదమాహ. తాదృశేతి. ఫలేతిగ్యారణ తావధే
 వకీభూత కర్మశ్చ సూత్రఫలేశ్యధా. యదానుధాన్యధా పాకాదే
 శ్చ సహాయాదికం వివక్ష్యతే తదాశృణీయేత్యాహ. యదాన్వీతి పార
 గంత్యేతేతి. విశేష్య పారతంత్యేతే శ్లోకః. విశేష్య పారతంత్యం
 దాన్వయే విశేష్యాన్వయ ప్రయోజకానా సమభివ్యాహారాది సూత్ర
 సానుగ్రి తత్రయోజ్యశ్యమేవ. సహాయాదే ప్రకారాం తరేణకమా
 శ్చ మువసావయశాం సుశమానా. కేచిద్విత్తి అశయశ్చేతి. అశ
 యశ్చ ప్రకృతే సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న మేనగాహ్యం. అన్వ

రామయదీయ వ్యాఖ్యానహితే పుత్ర క్రివాడే. గణి

త్వాన్వయ బలాద్ధామాది వృత్తినయోగావచ్చిన్న క్రియాలభ్యతే.
తాదృశ్యాణి జగ్ధక ర్తుత్యేన్వయః. కర్తాఖ్యాతాది సమభివ్యావళ ని
యంత్రి తపుతృత్రి బలాచ్చ తాదృశక్రియాన్విత క ర్తుత్వం తృతీయా
వ్రాధ చైత్రాది క ర్తుత్వ విశేషిత వ్యాపారయాపారణి జగ్ధేనిర్వాహ్యా
శ్వ సంబంధేన విశేషితం. అజాదియావ కర్మభూత క ర్తువిశేషణ భవ
నా ఖ్యాతార్థా శ్రయత్యే విశేషణ తయాభానతే. యేతుగతిబు
ద్ధీత్యాది సూత్రస్య సంజ్ఞావిధాయ కశ్వమువనర్ణయం తి శేషానుయమా
శయః. వ్యాపార ఏవణిజగ్ధః. తత్రధాశ్వర్థ క్రియాయాం స్వక ర్తుశ్వ
నిర్వాహకశ్వం సంస్కరః అనోవక గ్ధః కర్మశ్వం సూత్రాంతరప్రాప్తం.
యావత్ శేషానినుతేజ్యాణా స్వారాహ్య క ర్తుతా నిరూపకశ్వ సం
బంధన వ్యాపారవిశేషిత ధాత్వర్థః క ర్తుత్యేన్వయి. తచ్ఛాశ్రయశ్వ

ధాత్వశ్వ సంబంధనివేశేపి కాలస్యాపి కాలికసంబంధనా శ్రయకయావ్ర
ణికాగాపితే. ముఖ్యమం దూషయతి. అత్రచేతి తిల్యాకకాత్వాది.
ఏకవ్రేవాన్వయా చేతిశేషః. అశ్రస్వామభిప్రీతం నోభయమపి పే
రగామాత్రం నిజధణః. గ్యంతస్యా ఖ్యాతవిధా నాయథాశు సంజ్ఞావి
ధానేగ్యంతస్య వాక్యశయాన క్వచిదన్ధేక క్తి. తథానధాత్వగణ తా
వభేదకం ఫలం నకకణ్ఠశ్వం నవాథాత్వగణ. అశవగతి బుద్ధీత్యాది
సూత్రమపి సాధకం. "అజగమా శ్వం జనకోధను స్తత్" ఇతిభట్టిర
యోగస్తు గ్రహధానోజ్ఞా నానకశ్వ ముజగమ్య ధనుర్విషయ క
రామచంద్ర వృత్తిజ్ఞానానుకూల వ్యాపారక కర్తాజనక ఇత్యాకాదిక
జోధజనక తయైవ కనంచిదువ పద్యతే. జ్ఞానంచేదం ధనుమే యాన

సంబంధనా జాదావిశేషణతయా భాసతే. తాత్పర్యవారసాశే నృతీయాం
 తార్థస్య చైతాగ్ని కర్మశ్యసంధా శ్చైతే నేతే సామోగాదిఫలే ద్వితి
 యాంతార్థస్య గ్రామిన్యైశ్వర్యస్య విశేషణతయా భాసతే. ఇన్యోన్యగా
 భ్యాన స్యాపిక్యత్వ తేమేవాద్ధా తతచశస్య వ్యక్తి స్తవైవ. తచ్చో
 కస్య భాశ్యర్థస్య విశేషణతయా ప్రథమాంత పదార్థస్యచ విశేషణ
 తయా భాసతే. నచయక్సమభివ్యా ప్తతాభ్యానో వ్యక్తమ కర్మశ్య
 స్యావ్యయ తేమే గమ్యతే ప్రాశస్త్యోపి గమనకర్తావైత ఇ
 త్యన్యయ బోధస్సాదితి వాచ్యం. ఇన్యోన్యరయ క్సమభివ్యా ప్త
 తాభ్యాన స్తేన కర్మత్యావ్యయ బోధనియానుకర్తాత్. అథ న న
 జాయాప్యత ఇత్యాచా కర్మత్వ స్యాభ్యాన బోధ్యత్వే కతారిక విశ్వ

జ్ఞం కార్యమిత్యాకాంకబోధస్య. ఉక్తశ్చాబ్ధిబోధ విషయాభూత విశి
 స్టాధాన్య ఘటకానాం పదార్థానాం మధ్యేకత్వే స్యాదకాన్య లా
 భఇత్యా కాంతాయామాహ శబ్దేతి. కర్మాభ్యానతాదీతి. ఆదినాకర్తా
 ర్థక క్షత్పత్వయ సంగ్రహః. శశ్వమభివ్యాపకేణ నియ నితా న
 యోజ్యయా వ్యక్తిర్నియతా తద్భూతిత్వరణః. నచఫలంవాపారశ్చ
 భాతో

లం వ్యాసారాంశే విశేషణతయా కర్మాభ్యానశ్చలేచ విశేషణ తయా భా
 సత ఇతినియామాకారః. కర్మశ్చానిగ్రాహకేతి. యద్యపినిజనవా
 సారే జనకా సంబంధేన వ భాశ్యరణ కియామా అవరయోచగమే
 క్షతివిరహాదు సరసంబంధాను భావనమనుచిశం. ఏవం నత్యమాణ

పప ద విషయకీయా యకః అసాధుతాప త్రి. నచయాదృశ ధాతు
త్తరం యత్సార్వ ధాతుం విహితం తాదృశ ధాత్వధానిరూపిత క
తృత్వస్య తేన వివక్షాయా మేవక ర్రి శబిత్యాదేశ్యబాది విధాయక
త్వాత్. ప్రకృతేణ్యంత సముదాయస్యోత్తర మేవాఖ్యాతం తేన తదర్థ
నిరూపిత క ర్తృత్వంచన బోధ్యతే. అపితుల్యార్థా విశేషిత ధాత్వార్థా
న్విశ క ర్తృత్వమేవేతిన తాదృశానవాద విషయ తేని వాచ్యం. కర్తా
ఖ్యాతస్థవే విశేష్య విశేషణతాననై జరీత్యేన వ్యాపార విశేషిత క
యాయా అపిణ్యం తథాశ్చ త్వాన్తైవం. లకారసామాన్య వృత్త్యా
యత్రకతృత్వం ప్రతీయతే నన్తేనివ కతారిశబిత్యస్య విధాయకతా.
శ్చతకర్తృత్వ సమశీలే కర్తృత్వే ఆత్మనేవాది త్వే సశక్తిః. వస్తుకు ఫల
వ్యాపారణ్యోః పృథక్ ధాత్వధాతామతేగచ్ఛ తీత్యాదా వివగమ్యత
ఇత్యాదితో పిలకాకేణా శ్రయ్యమాః కతృత్వాభి ధానేయమను
పన్నుతే. పరిన్తేనైవద సమభివ్యాహ్న తథాతునాయా ద్మ శవిశిష్టోధణా

కర్తృఖ్యాత స్థీయశాబ్దబోధోప పరాకానేపి జన్యతా సంబంధేనైవ వ్యా
పారస్య క్రియాన్వయ సంభవాద్గరుతర సంబంధాను ధావనమసధా
మేన. తథాపి కతృత్వ నిర్వాహక వ్యాపారస్య నిజ్యతావాని సమ
త శాబ్దబోధస్య సమాన విషయకత్వోప పత్తయే నుతంతర నిజ్యతా
బోధస్య గురుతర సంబంధాను ధావనమితి అనుభవేకల మాన్యాయ
యు కత్వాది తిధ్యయం. సూత్రాః త గేతి యత్తురీక్ష్మితమంకశ్చ తి
సూత్రాంతర ప్రిప్తం నేక్యధణా. తద్రచేతి. కర్తృత్వే చేత్యర్థః. త
స్య కర్తృఖ్యాతస్య వృత్తిః. త త్త్వే వేతి అఖ్యాతస్య యతో

ప్రత్యాయతే. తాదృశ విశిష్టార్థాన్విత కణ్ఠ్యాత్వాభిధాన మేనశబ్ది
 మయః ఏవంచ ఒక్త తేపినానుః ప త్రితిధ్యేయం. గామోమాయాప్యతే
 బోధోబోధ్యతే ఇత్యాదౌ భావనా విశేష్యసయా గ్రామాదేర్భావేపి
 గమనాదికశుః. కనుగ్య వివక్షాయా తస్యైవాభ్యాతాధా
 వ్యసయా బోధోప్యన్ను. "ఇయంతే కతుశ్చేమణ" ఇత్యనుశా
 పనాద చాగ్రామాయాప్యతే శిష్యనుద్ధో బోధ్యత ఇత్యాదయోః
 ప్రయోగా. గామోమాయాప్యతే అద్ధోబోధ్యత ఇత్యాదౌ ఫలవిషయ
 త్యాదియావంచ ముఖ్యభాక్త సాధారణం కనుగ్య మేవాభ్యాతాధా,
 ఫలవ్యాపారయోః పృథ్వాత్వధా తామతే ఆశ్రయత్వ మేవాభ్యా
 తాధా. ధాత్యధా వ్యాపార విశేష్యసయా తాదృశాశ్రయశ్చ విశే
 షణతయా చధాత్యధా ఫలస్య భావేష్యధా వ్యాపారిస్య జన్యతా
 సంబంధేనైవ ధాత్యధా క్రియాజ్ఞానాది విశేషణశ్చో పూర్వవదేవ. ఆ

వాచ్య" ఇతిదీనితి కారోక్త్యా ఆభ్యాత సామాన్యస్యైవ యత్సామాన్య
 త్వ బోధనాదితిభావః. స్వాదితి వాచ్యమితి సథా చాభ్యాత సామాన్య
 స్య కర్తృత్వ శక్త్యేష్యయన్ మభిత్వా హృతాభ్యుతో శస్తాదిక
 కర్తృత్వ విషయక శాబ్దబోధోజ జాతుశ్చేష్య వశ్యమంగీకార్యం
 ఏవంచ ఇయంతో శ్చర యత్సమభివ్యా హృతాభ్యా తేన కథం కర్తృత్వ
 విషయక శాబ్దబోధోజ యతుశ్చేష్య ఇతిభావః. ఇయంతో నైది. న
 ధావన్యంత భిన్నధాతుశ్చర యత్సమభి వ్యాహృతాభ్యుతస్య కర్తృత్వ
 విషయక శాబ్దబోధా జనకత్వ నియమేన ఇయంతధాతుశ్చర తాదృశా
 భ్యుతేన కర్తృత్వ బోధనే గానకాభావ ఇతిభావః. కరణరిశిదితి. క

రానురుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాచే. ౧౭౫

జాంగామోయామ్యత ఇత్యాది కస్తున ప్రయోగః. ద్వితీయయా కర్త
త్వబోధనే ధాన్యధాన్ వ్యాపార విశేష్యతయా ధాన్యబోధక సామ
గ్రాః ప్రయోజకత్వాత్. యగాది సమభివ్యా హృతస్థలేచ ధాన్యర్థ
విశేషణతయైవ ధాన్యధాన్య బోధనాత్. ధ్యాంతథాన్. సకమకత్వ
న తదుత్తర భావాఖ్యాతస్య “భావేచాక ర్తకేభ్య” ఇత్యను శాసనేనా
సాధుత్వాచ్చ నతాద్భుత ప్రయోగః. గామియూమ్యత ఇతి భావా
ఖ్యాతే ప్రయోగ స్త్రిష్టవేచ. ధ్యాంతకర్తా సమభివ్యాహారాత్. ఏకదా
కర్తృత్వ కర్మత్వబోధకతాయా ఆఖ్యాతస్యా పుష్పన్నతయా అజాగ్రా
మోయామ్యత ఇత్యాదయోన ప్రయోగాః. ఏనంశండులస్సహ యేన
సాచ్యతే చై తేజోజ్ఞానా ధాన్యధాన్ సహాయాని కర్తృత్వస్య తద్వి
శేషణణ్యై వ్యాపారే చైత్యాని కర్మకర్మస్య శృతీయాం తార్థస్య
బోధః. తేషాం పూర్వనానితి. గామిగచ్ఛతీతి వత్ స్వంగచ్ఛ తీ

గృహ్యాధాన్ కాఖ్యతే సరణశ్చ ప్రశ్నయో భవతీశ్చధాన్. శకార
వికారయోరను బంధజ్వేన అకార మాత్రాన్ధిత్వా శప్రశ్నయేచ
యావయో యావయో ఇత్యేవసూత్రంభవతి. సమయామ్యత ఇతిభావః.
సాన్యధాతుకమితి. లానికమిశ్చర్థః కర్తాఖ్యత స్థలఇతి. ధ్యాంతధాన్యర్థ
స్యం హిధ్యాంతధాతు ప్రతిపాద్యతేవ. కర్తాఖ్యతస్థలే ధాన్యర్థ విశేష
గ వాచార ఇవకర్తాఖ్యతస్థలే వ్యాపారవిశేషిత ధాన్యర్థోపిధ్యాన్ సభా
నునా ప్రతిపాద్య ఏవేతివ్యాపార విశేషితధాన్యర్థ స్వాపిణం శ్వనాశ్చ
ర్థభా సంభవాదితిభావః. ఆత్మనేకత్వేనైతి. భావకర్తా తేనాత్మనే
వచవిదానాశ్చతుః, కర్తృసంజ్ఞయా కర్తృత్వయావ కర్తతే ఆనతి

తీవయో గవాణాయపరసమవేశస్యమః ద్వి తీ యా గణాన్యతే. తస్య
చదాన్వేదేన్యయః. ఇతశ్చేన్వై కతేనేన్యా కాంతాన్వై చిత్రాన్వే కృ
త్సర్గస్య ప్రయోగి తయాన్యయః. ఏనంచ గామినుంగచ్ఛతి వైశ్రేణ
త్వాదా గామినుభిన్న సమవేశాగామినున్య సందోగజవికాయా నదా
శ్రయతా వాన్వై శ్రేణాన్యయ మోఽఽ. స్వవిన్య సందోగ జనక
క్రియాయాం స్వభిన్న సమవేశస్య స్వభాధాన్వయ మార్జనం గచ్ఛతీతి
వప్రయోగః. యశ్చోఽన్యయ కనుభాన్వయ ముద్దయోపుంయోగ : ప్ర
మల్లాంగర సమవేశ క్రియాయాం స్వవిన్య సందోగ జవికాయాన్వయోన్య
సమవేశస్వేతి తాన్వై శ్రేణాన్వయతా మాన్వయోన్వయ భాన్వయ స్వ
గచ్ఛ తీతిప్రయోగః. నచస్వవిన్య సందోగజనక స్వసమవేశ క్రియా
యాం స్వభిన్న సమవేశస్వస్యా దోగజనకయానద భాన్వయ తాన్వయం

చదాన్వేదేన్యయ శ క్తేరం గీకరణేనుభాన్వయి భావః. వచోరం స్వయ- శ క్తి
వచోరేతి ప్రారణచరన్వయి విరోధః. అన్వయే చదాన్వేదేన్యయ శ క్తే
రన్వయ త్వాత్. అఖ్యతజ్జయూప సామాన్య కర్తవ్యేన శ క్తే
శ క్తే స్వస్వత్వా నిర్వచన సామాన్య. న చ్చేన్వై ఆశయస్వయూపేతి
రథోగచ్ఛ తీత్వాది ప్రయోగానురోధేన గమిభాన్వయ నిరూపిత కర్తవ్యక
స్య ఆశయయూపతాయా అంగీకరణేయ యా కర్తవ్యస్వకలే వ్యాపార
జన్య యోగస్యాపి గమిభాన్వయకయా గామినున్య నిర్వచనాశయస్వస్యా
పి గమిభాన్వయ కర్తవ్యకయాపత్వానిభావః. భావవేదీసంఖ్యతీతి అన్వ
త్వాన్వయభావనా కర్తవ్యకర్తవ్య కర్తవ్యత్వాన్వయ కర్తవ్యకర్తవ్య. ఇన్వ
యన్వయకు సమభివాచకతే కనుభాన్వయ కర్తవ్యత్వాన్వయ కర్తవ్యకర్తవ్య లాన్వయ

స్వస్థనంద్యోగం జనకశ్చేంద్రియవిషయకశ్చేంద్రియ శాబ్దబోధ నంద్యోగం.
తదర్థమాత్ర తాన్మర్యేణ స్వంగచ్ఛతీతి ప్రయోగో దుర్వారో వేదేతి వా
చ్యం పరసమవేతత్యా విషయకస్య ద్వివీతి యాదీన ఫలజనకత్య బోధస్య
కుతాగ్రేణ సభ్యుః గమేన తాదృశబోధే గోదృశనక సామగ్ర్యా
అవ్యవేక్షణీ యత్యాత్. అధన్యస్యపి ద్విత్వా వచ్చిష్ట
భవవత్త్వాత్ స్వంగచ్ఛ తీతి ప్రయోగస్య దుర్వారత యాద్యవీతియా ప్ర
కృత్యస్థస్య ప్రకృత్యస్థ తాదృశబోధానచ్చిన్న ప్రణయోగి తాకత్వ నంద్యో
ధేనై వ భేదోయో బోధ్యః. తథాచచ్ఛతోద్రవ్యం గచ్ఛతి మల్లోమ
ల్లంగచ్ఛ తీత్యాది వ్యుత్పత్తిః ప్రయోగ తావత్తి. వైత్రేమల్లా దినిష్ట
గీయామూ. ప్రకృత్యస్థ తానాదృశకీభూత ద్రవ్యస్య మల్లత్యాద్య వచ్చి
న్నభి స్నాననువేకత్యాత్. తద్ద్రవ్యస్థ తీత్యాను వస్తీతాపపి శాబ్దబో

అభిహితశ్చేంద్రియ చూత్యాగ్నేః. తేకారస్యైవ భారవాదకత్యాత్. ద్వివీ
తియగేన. ప్రథాన కర్మాభాసి వాచకః. దోర్తర ద్వివీతియయేర్కర్క.
గర్భబోధక సామగ్ర్యాభి. సామగ్రీవ భాతోశ్చేంద్రియ సమభివాహిత
యూహ. గర్భబోధన బోధాదీతి తథాచచ్ఛతీతియూ కర్మశ్చబోధ ప్ర
యోజక సామగ్ర్యభావాదేన సాజాతివ దోర్తర ద్వివీతియూ కర్మశ్చ
బోధన్యంభవతీతి నకమ-శ్చ బోధతాన్మర్యేణ తేతతాద్యశ ప్రయోగా
న ధ్వి. అభ్యుత్తే కమ-శ్చ బోధనేను అభిహితే కమ-శ్చ ప్రథమో
వీధానేన ప్రథమైవ నద్వివీతియేనావహ. సమభావవివాహితే వీతి. నాక
ప్రథమోవసరి ఇశోశతాహ. గర్భబోధ తోరతి సకమ-శ్చేంద్రియ అవక
మ-క శ్చేంద్రియశ్చ. నన్యవం వై తేన గామియమ్యుత ఇశోశతి

భోదయేన తత్త్వద్వయ క్షత్వావచ్చిన్న ప్రతియోగితా సంబంధేనాన్య
యోగమానంభవత్. ఉక్తయుక్త్యా సంబంధ మటకోవస్థితేరపి కా
బ్ధిభోధే అచేషీకత్వాత్. ఏకధర్తావచ్చిన్న ప్రతియోగితాయా అన్యధ
ర్తావచ్చిన్న సంస్కర్తే మానాభావాచ్చ ప్రతియోగి విశేషితా భావబు
ద్ధేర్వ శిష్టవైశిష్ట్య వగాహిత్య నియమాత్. అన్యయితాన వచేదకా
వచ్చిన్న ప్రతియోగి తాయా సంబంధతా సందవాచ్యేతిచేత్
హి. క్రియాన్యయి భేదప్రతియోగితా వచేదకస్య మేనన్వి
తీయ్యాత్. భేదేనకన్యసన్ సాధయతా సంబంధేనాన్యయ ఇతి క
తాచివనువచన్తి. నన్వైవ ముఃవిహగో భూమిగ్రహయా తీతివద్విహగోవి
హగంగచ్ఛతీతి ప్రయోగోదుగ్ధాః. విహగన్విష్ట భూమిసంయోగ జనక
కత్త్రియాయా విహగాంతర నిష్టభేద ప్రతియోగి తావచేదకత
యా విహగ నిష్టభేద ప్రతియోగి తావచేదక విహగ వృద్ధిసంయోగ

ప్రయోగానుపపత్తి. సూత్రాగోస్సకమకతయా అకమకా భావ
భ్య ఏవభావే అట్లాన విధానా దిక్షనతలహ గామిమిత్వాది. గ్లాంగ
కర్తా సమభివ్యాహారాదితి. తథాచ సకన్యకత్వం వచన్తగత్వా కమక
తా నిరూపకత్వం. కింతుకమక భోదకేర సహోచ్చరికత్వమేవ తద్వా
లాది వచప్రయోగా భావేనా స్థైర్యవేరిభావః. గమికమకగామిమి ప
దసమభివ్యాహారస్య సత్త్వాద్గ్లాంగ తకత్త్వమ్య క్తం కేషమితి ఫలానుకూ
ల వ్యాపారస్య తాన్యధాతే విష్టన్తీయూవ ఫలమేవ కర్తాభ్యాత్వాత్.
ఫలంవ్యాపారకృ యదిప్రకగేవ తాన్యధా. తదాత్వాక్రమకత్వమేవ
తదధా ఇతిమంగవ్యం. ఉక్తయు క్తేతి కాబ్ధిభోధే తాన్య ర్యజ్ఞావన్య

రామమద్రీయ వ్యాఖ్య సహితే త్వుత్పత్తివాదే. ౧౭౯

జగత్ప్రియా శ్రయత్వ స్వాభావిక త్వదితివాద్యం. విహగో విహగంక
చ్చ తీత్యాదా విహగాది ప్రకృత్యర్థ పృథక్త్వ విశిష్టసంయోగస్య క్రి
యామూం జనత్వ స్వాశ్రయనిష్ఠ భేదప్రతియోగి తావచ్చేదకన్యో భ
య సంబంధేనాస్వయో వగమాత్. విహగనిష్ఠ క్రియామూ సద్విహ
గనిష్ఠ సంయోగ జనక త్వేన తజ్జనకతా సంబంధేన తస్మిన్యోగ వత్త్వే
పి విహగచ్చ త్త్వ విశిష్ట తస్మిన్యోగాశ్రయ వద్విహగనిష్ఠ భేద ప్రతి
యోగితావచ్చేదకత్వా భావాన్మోక్షో భయసంబంధేన విశిష్టసంయోగ
వ త్వమిత్య నతిప్రసంగాత్. ఏనంసతి పరసమవే తస్మిన్సంబంధ మటక
మేవచ ద్వితీయాం ఇతిచేత్. కాక్షిణి. విహగో విహగేన గమ్యత ఇ
త్యాదావపి జన్యత్వ స్వావచ్ఛిన్న భేదసామానాని కరన్యో భయసంబం
ధేన క్రియామూ సంయోగేన్వయ ఇష్యతే తత్త్వక్రియావచ్ఛిన్న బె

హేతుగమ ఇతం తత్పదార్థక ప్రకారక తస్మిన్వర్గక తత్పదార్థక
విశేష్యక బోధేచ్చ దోషాదిక మిత్యాకారక తాత్పర్యజ్ఞానే నావర్గ
సాని ప్రకారకయా తదాదిక వదార్థజ్ఞానంవిహ తాత్పర్యజ్ఞానా సంబ
వాదిశ్యస్య పూర్వము క్తత్వాదితి భావః. విశిష్టే. తద్విహగచ్చ త్త్వ
విశిష్టేన్వయధా. నతుద్వితీయాధాఇతి తథాచ పరసమవేతత్వం ద్వితీ
యాధా ఇత్యుపక్రమ విరోధఇతిభావః. కాక్షిణితి క్వచిదనుచ వత్త్వా
ద్వితీయాధాన్వయం పరిశ్యజ్జ ద్వితీయాధాన్వయ క్రియామూ ముక్తోభయ
సంబంధేనాన్వయ స్వీకారే కాక్షిణిర్వర్గ-1. ననువిహగో విహగేన
గమ్యత ఇత్యాది ప్రయోగో ముగ్యాః. తత్కాక్షిణికాధా సంయోగ
పరిణామతా సంబంధేన క్రియామూ అన్వయస్వీకర గంతవ్యతయా క్రి

దవతి భూమ్యానావేన తాదృశ భేదసామానాని కరణసంబంధేన శత
స్థియో విశిష్టసంయోగ వర్జ్యోపామాత్. శతశస్థియూత్రయ వి
హారే శతాధన నాస్తివసంగ ఇతిధ్యేయం. ఇహానిసూచన విషయక వ
స్థభిధానకథాతుసనుభి వ్యాచృతద్విధీయూత్రయ హానీననుజేనిగా
పకతా సంబంధేన భావ్యగ్రాన్త్యయ విషయశ్చేద్యుక్తి. తేనప్రకృత్యర్థ
స్వాధ్యయతా సంబంధేనాన్త్యయ వ్యర్థ్యనియామక సంబంధస్వా భావ
ప్రతియోగితావ వచేదకశశ గూ సుటంహనాని పటంశ్చాన్త్యనావయన. తే
స్వవిషయితార్థ కన్యకేచిచవీనా ఉపనానామూతి. తేనతే ప్రకృత్య
ర్థస్య నిరూపిత శత్యసంబంధేన శత్యవధాన్త్య శ్చ ఆశ్రయతా సంబంధే
నాన్త్యయ. ఘటాని నిష్పజ్జనాని కన్యకేచిచ ఇహాని విషయశ్చేద్యుక్తి.
విషయితార్థానా చద్విధీయూత్రయ లక్షణావ నమశ్చ త్తరితి సాంప్రదాయ

యాయామన్త్యయ స్వావస క్షేరిశశ్చత్రయ. విహారో విహారేకేతి. శత్య
వ నుపి భూవిహార సంయోగే క్రియాజన్య శ్చేద్యభూమ్యురశి ర్భావేన
శియావచ్ఛిన్న భేదసామానానీ కరణస్య చాక్షణికయా తాదృశ ప్ర
యోగో దుర్వార పతేత్యత్రయ. శస్థియూత్రయేకేతి ఉపగమాని.
గుణానుభవ వత్సేవ సామానాని కరణ్యేన గుణానుభవ విశిష్ట స
త్వాస్మికావధిభావ అయనన శ్చేతి. పటస్యన్తి విషయతా మూర్త
తేనియాపకతా సంబంధే నాభావన్య నభా బోధాను వవ శ్చేదిభావ.
విషయశ్చేద్యం బోధ్యం ఇతి నవీననుజేనిగాన్త్యుక్తి. ప్రమాద్యంత్య ఇతి ఘా
నసంయోగస్య శన్తిష్టానాను పకమాత్ ఘానస్య ప్రమాద్యంత్య
త్వానిభావ. శన్త్యేవం ఘాతాతు సమభి వ్యాచృత ద్వీధీయూ

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే త్వుత్ప త్తివాడే. ౧౦౧

కా. వస్తతస్త ఏవయిత త్వస్య సయోగ త్వాద్యపేక్షయా అథయ
తాత్వాద్యపేక్షయా చాగురుశయా కింధర్తానభిన్నై శక్తి కల్పిత ఇ
త్సత వినిగమ కందుర్లభం. ఏకస్మిన్ప్రయోగే భూయస్త్య మన్యక క్య
స్థితేయమితి తత్కాఽపి శక్తిస్సిద్ధ్య కీశ్యవధాయం. వైతేణ జ్ఞాప్యతే మ
టఇ త్యాదా కర్తృభ్యాతస్థలే ఆభ్యాతేన ఖటాదాధాత్వర్థ నిరూపిత వి
షయశ్యం తోద్యతే. చాక్షుషత్యాద్య వచ్చిన్న వాచకదృశ్యాది సమభి
వ్యాప్తాన ద్వితీయాయా లోకవిషయశ్యం. తాదృశ కర్తృభ్యాతస్య
లోక విషయత్వమథా. ఉపసీత సారథాది విషయక సురభిచందన
మిశ్యా కారకచాక్షుషాది వశాయాం సారథం పశ్యతి సారథందృశ్యత
ఇత్యాద్య ప్రయోగాత్. అథ సంపుష్పంజ ఘృతీశ్యాది ప్రయోగాను
పపత్తి. ఘృణజప్రత్యక్షస్య పుష్పాద్యంకే లోకకత్వవిరహాత్. తాదృ

విషయత్వాథా కత్వమేవ స్వీకరణీయ మనోనాను పపత్తి. పుష్ప
ఘృణజస్య ప్రత్యక్షస్య లోకవిషయతా విరహాప్య లోకవిషయతా
నల్వాదిత్యకలహ. తాదృశధాతు యోగతి ప్రత్యక్ష విశేషస్యేతి.
ఘృణజప్రత్యక్షేత్యథా. లక్షణయేతి. యద్యపి గంధలోక ప్రత్యక్ష
త్వాపేక్షయా ఘృణజ ప్రత్యక్షవృత్తి వైజాత్య వైకల్యముత మాశ
క్య తావధాదకత్వముచితం. తథాపి పుష్పంజఘృతీ ఘటంజఘృతీశ్యా
దా గంధలోక ప్రత్యక్ష ఏవఘృణానో. ప్రయోగ ప్రియశ్చేణ త
త్రైవి తన్యక శ్చ స్వీక్రియతి ఇతిభావః. ఉపసీతన పుష్పేశ్యాది. ఇ
దంవధాత్వథా ప్రత్యక్షఏవ ఆశ్రయతా సబంధేన ద్వితీయాధా ప్ర
కాఽతాయా అన్వయోపగ మ్నై నోపపత్తే క్షమికదేశ భూతలోక వి

శధాతుయోగే విషయత్వాది సామాన్యస్య కర్మప్రశ్నయార్థేన్వే గం
 ధసాత్మాత్కారే ఉపనయమర్యాదయా కాళాదిభానే ఆకాశంజి ఘృతీ
 తి ప్రయోగ ప్రసంగే సతతాపి తాక్షవిషయతా యావదకర్మప్రశ్న
 యార్థతా మా ఉపగంతస్య త్యాదితిచేన్న. ఘృతానోర్ద్వి గంధతాక్ష
 ప్రత్యక్షత్వం శక్యతావచ్ఛేదకం ఘృగః ధోవాదాన ఇత్యనుశాసనాత్.
 తస్యనుభివ్యాహృతద్వితీయా యాశ్చాధ్యయశ్చమేవాన్ధః. సన్యచపుష్ప
 జ్జ్వలై చిత్రేణ గంధాది మాపధాన్యైక తేజేనాన్వయః. ఏవంచపుష్ప
 జి సుగ్రీత్యాదితః పుష్పన్యధి గంధతాక్ష ప్రశ్నాత్పశ్యతా తావానిత్యా
 కారక ఏవశాబ్దబోధోపపాద పుష్పనిరూపిత తాక్షవిషయితాశాలి ప్రశ్న
 త్పశ్యతా ఇత్యాకారక ఇతినానుపపాద్యే. నచేవంస విషయకాథనా
 ధక ధాతుసనుభివ్యాహృతి కర్మప్రశ్నయస్య విషయిత్వాధిక కశ్చని

షయితామాం నిరూపితస్య సంబంధనాన్వయ స్వీకారేణే శ్వాశంకాని
 రాసాదౌ కం. వస్తుతస్త్వాధ్యయతా మాంసనువాయ సంబంధావచ్ఛి
 న్నశ్చ నివేశేన్వే నై శక్తోవవారణ సంధవాత్ వైతాత్పశ్య ప్రయోగ
 వారణా ధాన్యైక తేజవిషయితామాం ద్వితీయాధిక ప్రకారితా
 యాః నిరూపితత్వ సంబంధేనాన్వయ స్వీకారస్య ప్రయోజనం. కింతుక
 పాశేమపి గంధఇతి ప్రత్యక్ష నిశామాం కపాలం జమగ్రీతీ ప్రయోగ
 వాగణమేవ శక్స్యయోజన మితిధ్యేయం. ద్వితీయకల్పా శ్రయ సేవీ
 మాహ. అతపవేది. కాలు. మగ్రీత్యాది. కాలికన బంధావచ్ఛిన్న కాల
 వృత్తిశ్చక్య గంధతత్త్వాదిభావః. తద్విశేషణానన్వేది. ధాన్యైకవిశే
 షణ తాపన్నేశ్యనః. యన్యపి గంధనిరూపిత తాక్షవిషయితైవ ధా

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యసహితే వ్యుత్పత్తివాచకే. ౧౩

యమధఃగ ప్రసంగ ఇతివాచ్యం. విషయావశచ్చిన్న తాదృశ నస్త్యభి
 ధాయక ధాతుసమభివ్యాహృత కర్మప్రత్యయస్యైవ తదధికత్వ ని
 యమాత్. ఆన్యవగంధాత్మక విషయావచ్చిన్న సత్యక్ష వాచకతయా
 తాదృశ నియమస్యాబానితత్వాత్. నరఘాధాతు సమభివ్యాహృత
 ద్వితీయాయా గంధాన్వితాదేయ తాదృశత్వే ఆమోదమ్. పరిఘాతీ
 త్యాదే రనువచ తి. గన్ధవిశేష రూపమోద పదార్థా దేయత్వస్య
 గంధేనాథా దితివాచ్యం. విషయావచ్చిన్న ప్రత్యక్షార్థక ఘాతీధాతు స
 మభివ్యాహృత ద్వితీయాయా ఏవ ఆధేయత్వార్థ కర్వణియమాత్. గ
 ప్రవిషయావచ్చిన్నస్యైవ ప్రత్యక్ష విశేషస్య లక్షణ యాధాన్యార్థ
 నోపగమేన విషయితాయా ఏకగన్ధత్వాత్. వస్తుతస్తుపుష్పంజ మ
 తీత్యాదా సమవాచ్యావచ్చిన్నా దేయత్వ సంపర్గావచ్చిన్న విషయకా

త్వధిక తావధేదికా తన్నిరూపిత తత్వంతున పుష్పనిష్ఠ ప్రకారతా
 యాం గంధనిష్ఠ విషయతాయా ఏవ తన్నిరూపితత్వాత్. గతాపి
 గంధనిష్ఠ విషయతాద్వారా తాదృశ విషయితా నిరూపితత్వం పు
 ష్పనిష్ఠ ప్రకారతాయా మవ్యక్తత మిత్యత్ర తాత్పర్యం నైవమపి
 ధాన్యధిక తావధేదిక విషయితాయా అపి తతాన్వయ స్వీకారే ి
 ప్రయోజన మితివాచ్యం. కపాలేఖట ఇతివతీతిదశాయాం కపాల ఆ
 ఘాతీయత ఇతి ప్రయోగ వాకగ్భైవ శత్రుప్రయోజన త్యాదిభిదాన. ఆ
 నైవమపి ధాన్యధికత్వాపి ప్రత్యక్షస్య నిరూపితత్వ సంబంధేన తతాన్
 వ్యయ స్వీకారో విఫలపవేదిచేత్. సత్యం ఏకవిశేషణత్వే ఏకవిశేషస్య
 స్వాతంత్ర్యే గాన్యధ విశేషణత్వేనాన్వయ స్వామ్యాగా శ్రుత్యక్త తా

నిరూపిత ప్రకారమైవ ద్వితీయార్థః తస్మాత్కన్ధ నిరూపిత గాఢవిష
యితాకాలి ప్రత్యక్షాన్య కథాన్యైర్థజేతే విషయితాయాం నిరూపిత
త్వ సంబంధనాన్వయః సేవేదానీంశన పుష్పగంధ ఇత్యాది ప్రత్యక్ష
స్వాధేయతా సంసగేణా కాలాది ప్రకారక స్వేపి తాదృశ ప్రత్యక్ష ద
కాయాం నకాలంజి ముగీతీత్యాది ప్రయోగః తాదృశజ్ఞానీయ గంధా
దివిషయితా యాకాలాది ప్రకారకా నిరూపితస్య విరహాత్. అగ్రస
వేదనానమ మృత్సుభిక్షిరీకర్మణోన హన్యవాఘానీయన త్వ పివగా మ
యా” “అఘోశ వాహనవ హంసుగన్ధ” ఇత్యాదా చోపాధి నిష్క
గంధగ్రహ తాత్పర్యేనైవ జిఘ్రితే ప్రయోగాత్. తాదృశగంధే చా
ననగంధవహాది మృత్త్వ స్వభాదే పితృతి. తాదృశగంధస్యాన నా
ద్యవృత్తిత్యేపి అననే గంధఇత్యాకారక బోధీయ గంధవిషయితాయాం

గంధత్వేగాపి విషయతాన్వయ సంస త్యయే ప్రత్యక్ష స్వాప్య స్వయస్య
కాగాదితిధ్యయం. తాత్పర్య-తాత్పర్య-తా తేదకయోనన్వయా వస్తువ
గమేపి నకురి త్యాకయేనావా. అ యవేతి ఏవేతి. పృత్వనియానుక
సంబంధస్యా భావప్రతియోగితాన దభేదక స్వేకేక్యర్థః. మాషాంగర
మాన. అన్వయబోధస్యేతి. భంగప్రసంగాచ్చేతి. నిరూపకతాసంబంధత
చైత్రీయచాక్షుషం ప్రతితాక విషయిత్యాభావ వానాకాశ ఇత్యాకా
రకద్వితీయా తానముక్త్య విశేష్య కబ్జబోధస్యైవత్వ మాత్ర
స్వీకృతత్వాదిభావః. కించాభావవిషయక కబ్జబోధకృత్త్వస్య ప్రతి
యోగితానభేదక విశిష్ట ప్రతియోగిజ్ఞాన స ద్వైవేవ బాయతే. నకున ద
వ త్యై. ప్రత్యక్షాదినా ముహూర్తవర్జితా నా స్తీతి కబ్జాన్యభావ విష

రామకుద్రీయ పృథ్వీ సహిత పృథ్వీ త్రిపాదే ౧౮౫

అననాది ప్రకారతా నిరూపిత శ్చేన పాశ్చాత్యభాదాత్. వామ్యూనిత
చాక్షకగంధస్య యత్రవామ్యూది వృత్తి త్వేనై వ గ్రహః. తత్రచంపకం
జి ఘోరీత్యాది ప్రయోగో నేష్యతపవ. యత్తుతథేయతా మాత్రేర ద్వి
తీయార్థః. నతుసమవాయా నచ్చిన్నత్వ విశేషిత మాధేయత్వం. తథా
చముఖాది సంస్కృప్తమృ త్తి కాదిగంధ పరంపరా సంబంధన ముఖాదీ
స్య త్త్వ సత్త్వాత్. నతాదృశస్థలే నుపపత్తిరితి. తదసత్. తథాసతి
కాలంజఘోరీతి ప్రయోగస్య దుర్వాహిత్యాత్. పుష్పమాఘోయత ఇ
త్యాదాచ నిరు క్తప్రకారత్వ మాఖ్యాతార్థః. అశ్రయతా సంబంధేన
పుష్పద్వన్వితే తస్మిన్దాత్వేన ప్రకృతస్య నిరూపితత్వే సంబంధన తద్వి
శేషణా వర్ణగంధ విషయతా మూల్య తాదృశ సంబంధేనాన్వయః.
ఏకవచన విశేషణా దూసస్థితస్య స్వాతంత్ర్యేణాన్య విశ్లేషణతయా
న్వయ బుద్ధిరే వాత్యుచ్చిన్నత్వాత్. అతద ప్రత్యక్ష సారతంత్ర్యేణ

యః శాబ్దబోధనానుభవ విరుద్ధత్వాదిత తాదృశ ప్రతియోగిత్వాన విక
హన్న తాదృశాభావో బోధయితు శక్య ఇత్యాహ. చాక్షుషాదీతి. చ
నుతాకిక విషయితాయా ద్వితీయార్థత్వా చ్చాక్షుషస్యచ ద్వితీయార్థ
త్వా దన్వయ బలేన చాక్షుషన్య త్తి తాకికవిషయత్వం వాక్యలభ్యమే
వే త్వాతంత్రాయామాహ. భావాన్వయ బోధచేతి. సజ్జగత్తానిర్ము క్తి
బోధచేత్సభావః. తథాచన ఇ సమన్తి వ్యాహరన్తలానురోధేన ద్వితీయా
న్తస్య తాత్పర్యే విశేషణతయా భావనియమన్య ర్లు ప్తత్వేన నభ్యుపగమి
వాహరన్తలే తాత్పర్యాన్వ ద్వితీయార్థే విశేషణత్వేన భావ ససంభవ
తీతిభావః. శాచీన్త్యుత్పత్తినియాయక సంబంధస్యా భావవశియో

గంధవిషయితాయా ఆఖ్యాతాన్ధేనయేన వుత్పత్తి విరోధవిరహాత్
 అస్త్రవా గంధః, తాకికవిషయితా. ప్రశ్నకుంచ విశాలిగమేవ ధాతౌర
 ధ్మ కర్తృఖ్యాతాది సమభి వ్యాహారే గంధవిషయితాయాః ప్రశ్న
 కు విశేషాయా కర్తృఖ్యాత సమభి వ్యాహారలేవ ప్రశ్నకు విశేష్యత
 యేతి నశ్చిన్తోమః. జఘ్నిశ్చగంధవిషయితా నిరూపిత నిరుక్త ప్ర
 కారతా నిరూపకత్య మేవప్రమృశ్యన్వియం జఘ్నికర్మశ్చ మితినిక. అథ
 న్మశ్వాది సమభి వ్యాహార ద్విశీయాయాః తాకికవిషయిత్యాధికా
 త్వే సారథం నవశ్నతీత్యాదా సారథాది నిరూపిత తాకికవిషయితాశా
 లి చాక్షుష్య ప్రసిద్ధ్యా కాశంనవశ్నతీత్యాదా చాకాశాది నిరూపిత
 తాకికవిషయితాయా ఏవప్రసిద్ధ్యా తాదృశ విషయితాశాలి చాక్షు
 మాశ్రయత్వా భావరూప వాక్యాన్ధా ప్రసిద్ధిః. నవసారథం నవశ్నతీ
 త్యాదా సారథాది నిరూపిత తాకికవిషయిత్యాభావః చాక్షుషా కాప్ర
 గి తావచ్ఛేదకన్యో పకమేన తన్నతేనాను వనన్ధిరిత్వా శంకాయాయా
 మా. భవతువేది సమగాఢ విషయితా త్వావచ్ఛేదేత్తేవ నిరూపితశ్చ
 సంబంధే నాకాశాభావో నజ్ఞాబోధ్యత ఇత్సంగీక్రియతే. తాదృశబోధ
 చ తాకికవిషయితాత్వే సామానాది కరణ్యేనాపి ఆకాశవత్త్వాజ్ఞానం ప్ర
 తిబంధకమేవ తథాచాకాశం వశ్నతీతి నాక్షణ్యవ్య శాబ్దబోధ దశాయా
 మాకాశం నవశ్నతీతి వాక్యాన్మ శాబ్దబోధా వన్ధిరిత్వశ్చ ఆహా
 మాకాశం వశ్నతీతి. తాదృశబోధశ్చేతి. తాకికవిషయితాత్వసామానాది
 కరణ్యేన నిరూపితత్వ సంబంధావచ్చిన్యా కాశాభావబోధ ఇతిభావః.
 దర్శితయోగ్యత్వానేతి. తాకికవిషయితాత్వ సామానాది కరణ్యేన ని
 రూపితత్వ సంబంధేనా కాశప్రకారక నిశ్చయేశ్చగ్ధ. ఏతేనేతి. ఆకా

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే వృత్త త్రివాదే. ౧౦౭

తీయత ఇతివాచ్యం. ఏవమప్యాకాశం నవశ్యతీత్యాదావ ప్రతీకారాత్
నచలౌకిక విషయితానాం నిరూపితత్వ సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగి
తాకా కాశాభావః ప్రతీయత ఇతివాచ్యం. వృత్తనియాక సంబంధస్యా
భావ ప్రతియోగి తానవచేదకతయా తాదృశాభావస్యా ప్రసిద్ధేః. ఏతే
న నిరూపకతా సంబంధేన చాక్షుషాదినిష్ఠ లౌకికవిషయితానాం అభా
వ స్త తాకాశాదా ప్రతీయత ఇత్యపిర స్తం. అన్యాయబోధస్య ప్రథ
మాంతార్థ ముఖ్యవిశేష్యకతానాం స్వగ్వానుభవ సిద్ధానాం భంగప్రసం
గాచ్ఛ. చాక్షుషాదినిష్ఠ లౌకికవిషయితా త్యావచ్ఛిన్నస్య పదాద్వా
క్యాచ్ఛాను సస్థితత్వాత్ తవ భావస్యాకాశాదా భావాసంభవాచ్ఛ.
భావాన్యాయ బోధేన లౌకికవిషయితా ప్రకారేణ చాక్షుషాదేర్భావా
న్. అభావాన్యాయబోధే చాక్షుషాది ప్రకారేణ శ్వాభాసం అప్రవా
న్య త్వం నిరూపయోపి సంబంధో భావప్రతియోగి తానవచేదక స్తథాపి

శా నవశ్యతీతిచాక్షుషస్య శబ్దబోధ దశానాం నూకాశం నవశ్యతీతి
వాక్యాచ్ఛబ్ద బోధావ త్తిరూపమాదననేత్యర్థః *మటత్యాది. ఆకాశ
నిరూపిత లౌకిక విషయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయత్వస్యాపి ఘటబాధిత
త్వాదితిభావః. అవిలక్షణ బోధస్యేతి. వైశిఖమటాతి రి క్షమైత్యాకా
శాతి రి క్షవిషయూంశ ఇ త్యాదేః. తేనవై త్రోమటం నవశ్యతీత్యశ్ర
వైశిఖ ఆకాశం నవశ్యతీ త్యనవ మైత్యాకాశ యోగ్య
షయత్వేన శబ్ద బోధస్య విలక్షణత్వే విలక్షణః. న
నువై త్రోమటం నవశ్యతీత్యత్యాపి సజ్జగత్ స్వ ద్విధాభానోఽగమేన మ
టానిరూపిత లౌకికవిషయితా శాలిచాక్షుషాశ్రయత్వా భావనాంత్య

నిరూపితత్వ సంబధానచ్చిన్న ప్రతియోగితాశంకన విషయితా విశేషని
 స్థాకాశాద్య భావస్య భానోఽగమోన సంభవతి. తథానత్యాకాశం వ
 శ్యదిన్న త్ర ఇత్యాకారక పాక్షజన్యబోధ దశామూల ఆకాశంనవశ్య
 తే త్ర ఇత్యాది పాక్ష్యాచ్చబ్బబోధ ప్రసంగాత్. ఆకాశం వశ్యత్తిన్నత
 ఇత్యాది భీమదశామూల ఆకాశం నవశ్యతి త్రైవిదిత్యాది పాక్ష్యా
 చ్చబ్బబోధస్య దూరవహ్నవశయా తాకికవిషయితాశ్చ సామానాకర
 న్యేనైవ తాదృశా భావబోధకం తద్యాక్య ముచ్యతేన్యం. తాదృశబో
 ధశ్చ తాకిక విషయితాశ్చ సామానాని కరణ్యమాత్రేణ కాశాది ని
 రూపితత్వా భావానగాహిత దర్శితామోగ్యత్యానా ప్రతిబద్ధవన నై
 త్రియ చాక్షుషాదినిరూపిత తాకికవిషయితా తానిచేదేనైవ తాదృ
 శాశానో దర్శిత వాక్యేన ప్రత్యాయ్యత ఇతిచైత్రీయ చాక్షుషా
 ది నిరూపిత తాకికవిషయితామూల మాకాశేయత్వాద్య వగాహితైత్ర

త్రైవిదిత్యాకారకపవ శాబ్దబోధస్వీకరణీయం. తథాచనావిక్షణ శాబ్దబో
 ధాన త్రివిధ్యతామా. నహితే అనుపపత్తేరితి. నునుకులపటాది విషయ
 క తాకికవిషయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయశ్చ భీమదశామూల ఆకా
 శం నవశ్యతీత్యాది పాక్ష్యాచ్చబ్బ బోధానుత్పాదే ఇష్టాన త్విశేషేన్యం
 తమా. యదేత్యాది. ఉత్తభీమదశామూలమితి. పటాదివిషయక తాకి
 కవిషయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయశ్చ భీమదశామూల తాకికవిషయ
 తామూల్యత్వ వివేకనానయోజనమూహ. ఉచ్యతేతి. ప్రయోజనాంతర
 మూహ. ఘటాదాదితి. చాక్షుషాశ్రయశ్చ భీమదశామూలమితి. ఆకా
 శవిషయ రోపనీత చాక్షుషాశ్రయత్వ భీమదశామూల నిత్యకం.

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రిపాదే. ౧౦౯

అకాశంబక్యతీరితా వాక్యజన్యబోధః ప్రతిబంధకేవ తాదృశ వాక్యజన్య
భియమితి వాచ్యం. తాదృశ విషయితా త్వేన విషయితాయా అనువ
స్థితే నైవ వచేదనా భావప్రత్యాయనా సుఖపాత్ చైత్రలకాశం బ
క్యతీరిత వాక్యజన్యబోధే చైత్రాగ్రంకే వర్చనాశ్రయత్వం విశేషణం వర్చ
నాఁకే గోళవిషయితా విశేషణ మితిరీత్యా పఠార్థానాం జ్ఞానాచై
త్రీయ చాక్షుషాది నిరూపిత విషయితాత్వం నాకాకాది ధర్మితావచేద
కం కింతు శుద్ధతాకి విషయితాత్వ మేవేతితస్య శుద్ధతాకి విషయితా
త్వా వచేదనేనా కాశాద్య భావావగాహిజ్ఞానం ప్రత్యేవ ప్రతిబంధకత
యా నిరుక్తధర్మవచేదనేనా కాశాద్య భావావగాహిప్రతిజ్ఞానస్యనేద బ
క్యత్వాత్. ఏతేన తతాకాశాది పదస్యాకాశాది నిరూపితత్వాత్ క
తాం స్వీకృత్య తాకివిషయితాయా అశయితా సంబంధావచ్ఛిన్న ప్ర

వన్యతాకి విషయితా శూన్యత్వనివేశాపేక్షయా లాఘవేన చాక్షుషే
తాకిత్వవిశేషణ మేవోపాదాతు ముచితమిద్యతాగ్రహ. అకాశాదీని
న్యాయబోధః కథంతాదృశ వాక్యజన్యతీరిత్యా హేయమానా. అ
శ్చేతి భాత్వధర్మాత్వా సంభవపీఠి. అశయిత్యమితి. యద్యత్వాధేయ
త్వస్యాఖ్యా తాదృశత్వోపగ మ్నైకోపపత్తా వాశయిత్య నిరూపిత
త్వయోరాఖ్యా తాదృశత్వో పగమోనోచితః. తథాప్యగ్రేపథమాం
తాదృ ముఖ్యవిశేష్యక శాబ్దబోధ స్వీకృతావగాహనీయతయా తదనురోధే
నైవద్యయోరా ఖ్యాత్యాత్వోపగమితితేష్యయం. నిరుక్తకర్తృతి. అ
తాకివిషయితా శూన్యచాక్షుషత్వనూప కర్తృత్వధర్మః. శాబ్దబోధస్య
ప్రథమాంతాదృ ముఖ్యవిశేష్యకత్వం యోజ్యైకత్వాంతరమానా. అథ

తియోగితా కతభావో పగమేనాపి నవిస్తాః. ఘటపకాశం నవశ్యతీ
 త్యాదా నితరామేవాగతిః. యత్తునాన్తస్యద్విధా భావోపగమేన ఆకా
 కాది నిరూపితత్వా భావనత్వాః విషయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయత్వా
 భావనాన్తట ఇత్యాకా రిక స్తతాన్వయ బోగభి. తదపి తథానతి
 చైత్యోఘటం నవశ్యతి మైత్రకాశం నవశ్యతీత్యాది చాక్షుషవ్య కా
 బ్ధబోధా దవిలక్షణ బోగస్య సర్వానుభవసిద్ధస్య తాదృశ వాక్యాదను
 పపత్తే. నహి తాస్మి తాదృశేవ కాబ్ధబోధః. తథానతి చైత్యో
 యదాఘటాదికం నవశ్యత్యపి మహాదికంగత్రముగాద్యనిరూపితత్వాకావి
 షయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయత్వాభావస్యత్రబాధాత్. చైత్యోఘటం
 నవశ్యతీతి ప్రయోగాను పపత్తే. యాచభావ మాశ్రంభశ్యతి తదా
 భావనిరూపిత లోకవిషయితాశాలి చాక్షుషాశ్రయత్వా భావపత్వా

నేతి న్యంతరాకవిషయసామూన్యచాక్షుషం. అభ్యాసార్థనిరూపక శ్యేతి
 తథాచనిరూపకస్య సూచాభ్యాసాధకస్యద్విధాభావమితిభావః. ఘటా
 దేష భయాభావ నిరూపకత్వం కథమిశ్య పేక్షయామాహ. ఘటా
 దేషి. తథాచ ప్రతియోగి తావచ్ఛేదక విధమైవ ఘటాదేష భయాభా
 వ నిరూపకత్వమితిభావః. దూషణాంతర మధిభావం కర్మిణావచ్ఛేదక
 కోటప్రతియోగి కోటవా. వతఃసూచక నివేశన మప్నోవశ్యక మి
 త్యాహ. చైత్యోదేహి. దూషణాంతరముపపాదయతి. యదేతిననుమట
 నిరూపితా లోకవిషయితాశాలి చాక్షుషత్వార్థజేన్తే వ ఘటంనవ
 శ్యతీత్యాదా ఉ క్తద్విధావద్విధా భావబోగస్పీకరణేను. నాగు సి
 దిదంతే అలాగఘటాంతే లోకచాక్షుషదశాయాం ఘటంనవశ్య తీతి

రామయదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. గా

ద్భావం నవశ్యతి చైత్రశ్చత్వాది ప్రయోగావ త్తే. ఏవమాకాశ
శ్యతి ఘటశ్చత్వాదా ఆకాశాద్వ నిరూపిత తాకకవిషయి.
క్షుమాశ్రయత్వాభావస్య వాక్యార్థత్వేయదా కాశావ్యతిరిక్త పటాది
విషయక చాక్షుమాశ్రయత్వ నిశ్చయయావ ప్రతిబంధకన త్త్వం తదా
తాదృశ వాక్యజన్య శబ్దబోధాను పవ త్తి యథాచైత్తోఘటం వశ్య
తీత్యాది నిశ్చయశామాం ఘటంనవశ్యతి చైత్రశ్చత్వాది వాక్యజన్య
శబ్దబోధోత్పాదోను భవసిద్ధః. తథానోక్తభిమ దిశామామాకా
శంనవశ్యసి ఘటశ్చతి వాక్యజన్యబోధో త్పాదోసీతి సతతేష్టా ప త్తి
స్సూభవతి. యచ్చాతాకి విషయతా శూన్యచాక్షుషత్వాద్య వధేజే
నా కాశాదివిషయకస్య మటాన్య త్తిత్వో భయాభావ ఆకాశం నవ
శ్య తీత్యాది వాక్వాన్వీయతే. ఉపనీతాకాశాది విషయక చాక్షు

ప్రయోగావ త్తి రగతహ. సమానేంద్రియేతి. ఘటచాక్షుషానుభవం త
శూన్యంయోగ స త్త్వేవ ఘటీయ గంధస్య తాకకసన్నిక్షేప మటాంశే
అతాకికం గంధాంశే తాకికం ఘాగిణజ ప్రశ్యుతం భవతీద్యత ఉ కం.
సమానేంద్రి యజన్యేతి. ఏతేనేతి. పూర్వోక్తదూషణేనేశ్యర్థః. ఇత్తివ
భనుఖండం. * విధేయశ్యం పాచీనమతే ద్వితీయార్థః. తన్యనిరూపక
తా సంబంధేన భాత్వర్థే నునితావన్వయః. సఖటమిత్యాద్యాద్వితీయా
విధేయత్వస్య నిరూపకతా సంబంధేనై వా భావోనభా బోధనీయ స్త
చ్చనవీనమతేన సగభవతి. శ్చ త్త్వనిరూపక సంబంధస్య నైగభావప్రతి
యోగితావధేవకత్వానంగీకారాత్. అగ త్త్వజ్ఞానుసారేణాహ. విధేయ
త్వంనేతి. తథాచద్వితీయార్థ స్వాశ్రయ కాసంబంధేన వాన్వయ

పాశ్చాత్య శాస్త్రానంబు భావచ్చినను | ఐతే ఆకాశానివిషయకశక్తి త్రాదివృత్తి
 వ్యభిచయన త్వేన చైత్ర ఆకాశం నవశక్తి పర్యాది పయోగానుజన త్తి. ఖటా
 తాతాద్యశ చాక్షుషాదా శ్రయశ్చ | భమదశా నూంఘు ఆకాశం నవశక్తి
 తీర్థాదిపాశ్చాత్య చాక్షుషాదా నవప ద్విశే న్యతాక విషయతా నూన్య త్వేన
 చాక్షుషాదికం విశేషిం. ఆకాశవిషయక చాక్షుషాద్యుపనిత భానన్యా
 వీతరాంకే తాకశాస్త్రి త్వాదృశానుచన శ్చ తాదవట్ట్య మిలోతాక విశే
 షణ ముపేక్షిం. అతాతాక విషయతా నూన్య చాక్షుషత్యావన న
 చ్చిన్నస్యనుటం నవశక్తి పర్యాదా శక్తి ధాన్యధాన్యా సంభవేవి లక్ష
 ణయా ప్రకృతీతస్త్వేన ధాన్యధాన్య ముపేయతే. విషయతా సా
 మాన్యమేవ తేత్రద్వికే చాక్షుషాది నిరూపకశక్తిని లక్షణమనదధణా.
 ఆశ్రయశ్చం ద్విత్వం నిరూపకశక్తిం చాక్షుషాత్తా. ఆశ్రయత్వే త్వ
 శ్చ త్విత్వే చిత్తా ప్రధనమన పదార్థా ఖటాదేవస్యచ నిరూపకత్వే

తియోగిశాశనవిధానాభావవినబోధ్యతే ఇతిభావః. ననునవిషయ కథా
 తయోగే విషయశ్చ సైత్యవ్యాపీయార్థ తయావూర్వమభ్యుపగమాన
 మదితేపి నవిషయకణియా నున్విశ్చ కథాను కాశ్యతీయా
 యా విధయతాహవ విషయతా విశేషాకత్వో విగమప్రయో
 జనా భావశ్చత్యాశంకా యామాహ. తేనచి ద్విరీయాయా ద్విరీయా
 ర్థక త్వే వహ్నిను త్వేన వర్వశమను దినోమీత్యాకా కాగతిశ్చత
 తహ, యచిచి. వహ్నిసాశ్య కవర్వశే విగమాను దిశ్చభిరామేణ వ
 ర్వతేవహ్నినునుదినో మిత్యేవప్రయోగః. నయాక్త ప్రయోగోపి న
 భావోద్దేశ్యత్వాది కంసప్రచ్యుత్త ఏదేత్యభిప్రాయేణ యదీత్యుక్తం.

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే త్వుత్పత్తిపాదే. ౧౩

విశేషణతేయాన్వయః. తాదృశ నిరూపకత్వ ద్వితీయాంతార్థాశాశాన
విషయకత్వయోశ్చ ప్రకారతేయా ద్విత్యాన్వయః. ద్విత్యాద్వివేచిస్తు
ప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేన తాదృశోభయన్వ సత్కర్తాభావే తస్మాన్వ
యి తావచ్ఛేదక నిరుద్ధర్కావచ్ఛేదేన తాత్పర్యేన్వయః. భాత్వభా
స్య ప్రకృతే ముఖ్యవిశేష్యక యైవభావం. అనవాన్వ నిష్ఠాన్యోనాశ
భావ ప్రతియోగి. తాననచ్ఛేదకగ్యరూప వ్యాపకతా సంబంధేన భాన్వర్థ
నా తాదృశోభయా భావేన్వయః. తస్యచాఖ్యాతార్థ నిరూపకత్వే త
స్యచ ప్రథమాంత హ్యోమూలానా మూలాదే. ప్రతియోగి తావచ్ఛేదక
మూలకతయా తాదృశాభావ నిరూపకత్వాత్. ఏవంచాన్వయి బోధన్వ
ప్రథమాంత వత్సార్థముఖ్య విశేష్యకగ్య నియమస్సాపిపక్షగిరితి. తదటన.
మూదివిషయక చాక్షుషాదే. కాలికసంబంధేన పటాదివృత్తితయా వ
టోమూలాన పశ్యతీతి ప్రయోగానుచన శే. ఆకాశాది విషయకత్వా వ
చ్చిన్నే చాక్షుషేకాలికాది సంబంధేన మూది వృత్తిత్వ నిశ్చయన
శామూం మూలకకాశం నపశ్యతీత్వాది వాక్సాచ్ఛిబ్ద బోధానుచన శే
త్వ సనువామేన మూదివృత్తిత్వా కాశాదివిషయకగ్యో భయాభా
వస్త్వవస్త్వికరణేయగతయా అభావకకాశం నపశ్యతీత్వాదా అభావస
నువేకత్వా ప్రసిద్ధ్యా వాక్సార్థా ప్రసిద్ధీర్హ్యార్థార్థార్థ. సైత్రాదేన
తీగచాక్షుషన్వ మూది విషయకత్వేన సమయవిశేష సైకోమూలం

సన్వేపంసతి కచాచిత్పర్యవసను మిన్దోమీక్షణి ప్రయోగి స్వాపిక్షణి
అపా. తస్యచేతి. ద్వితీయాంతో ద్వేశ్యత్వా దేహిక్షణి. సన్వేపం మేరం
గీతతే త్తితి సమూహం లంబన త్త్వతాన్వేత్వేనా పరీక్షితేత్వేన తంగి

స్వీతి యా కారకం.

పవిత్రత్యాది ప్రయోగాన్వయమాన చాక్షుషత్వాద్య వచేదేనోభ
 యాభావ భావన్య ప్రతియోగోక్తా వశమానన్య మంశాన్య ని
 త్యాద్య వచ్చిన్న భావన్య వాస్త్వికరణీయ శమాయ దాంచితంశే
 తాకికమేనననాది చాక్షుషంశన్య వశే శద్ధాత్మోగ్నిగుటం నవశ
 తీత్యాది ప్రయోగావ శ్చే దురారాగశాన్. వ శ్చమానా తాకికవిష
 యితా శూన్యచాక్షుషాద్య వచేదేన ప్రశస్తి శ్చగుట నిషయక
 తో భయాభావ సర్వత్. నమావేది యజ్ఞోపవీత గానాదా తాకిక
 తాకికప్రశస్తృ సానుగా విరోధశ్చన్య నిషామానికశయా అతాకిక
 విషయితా నియానుకో నానుకల్పనాది సనువహిత శ్చాకిక విషయ
 తాశూన్యచాక్షుషాద్య వచేదేన ప్రశస్తి శ్చగుట నిషయక
 భయాభావసర్వత్. సమావేదియ జ్ఞోపవీత గానాదా తాకిక
 ప్రశస్తృ సానుగా విరోధశ్చన్య నిషామానికశయా తాకిక విష
 యితా నియానుకో నానుకల్పనాది సనువహిత శ్చాకిక సన్నిక
 ప్త్యాది నిరూపిత తాకిక తాకికోభయ విషయితా శాలిచాక్షుషా శే
 త్పత్వా తాదృశ చాక్షుషాది దశాయా ముక్త ప్రయోగా వ శ్చి.
 అకాశాది నిరూపిత తాకిక విషయితా శాలి వ శ్చమాన చాక్షుషా
 ద్యంశే ఘటాన్ స్పృశ్చిత్తన్య అకాశీయ త్యాదివా తాకిక విషయితా
 యాక్ష్ణ భీమ దశాయాం గుట అకాశం నవశ్వతీత్యాది వాక్యా

జానాతీతి ప్రయోగావ శ్చి. సమూహం లబధన్తానే రజశశ్చ ప్రకారకశ్చ
 స్వరంగ విశేషకశ్చస్యవ న త్యాదిశ్చ అహ. శ్చతీయాం తాదృశాన్
 ది. త గ్భవతీతి త. పవతి. పాకచీర్వావ శ్చి. యేయపాకం

రామగుద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రివాణే. ౧౫

చ్చాబ్ధా బోధా పత్తేర్దుర్వార త్వచ్చ ఘటాది నిరూపితా లాకిక విష
యితా శూన్య చాక్షుషత్వా వచ్చేదేన ఘటాది విషయకత్వఘటితో
భయా భావభానోప గమ్యనిస్తారాత్. ఏతేనాఖ్యా తార్థవర్తమాన
త్వాద్య వచ్చిన్న సమవాయా వచ్చిన్నా శ్రయత్వాద్య వచ్చిన్నే
ఆకాశాది విషయక ప్రతియోగికత్వ లాకికాన్య విషయితా శూన్యచా
క్షుషప్రతియోగికత్వఘటాన్యను యోగికత్వైర్వికృతయత్వానచ్చిన్నా
భావోభానతే. అశుభాన ఆకాశంనపశ్యతీత్యాజా నానుచపత్తి. గ్రహ
విషయితా పశ్యతీ యోగికత్వం ద్వితీయాన్యః. నిరుక చాక్షుష ప్రతి
యోగికత్వం శ్రవ్యంచ భావోన్యః. ముటాన్యను యోగికత్వంచ ప్రక
మాంశార్థ ఇస్యపి వికృతమిదేవేత్. అగత్యా ఘట ఆకాశం నపశ్యతీ
త్వాది సత్త్వానామ పాశీమాన్య ముచగంకన్యమితి.

ఇతి ప్రకరణము పునః సం.

అనుమిత్యర్థక భావయోగే విధేయత్వం విధేయత్వం వాద్వితీ
యాన్యః. తేన పశ్యతి ఇతి పక్షకానుమితి పరస్య వహ్నినును మిసోమీ
త్వాది వ్యాప్యవ ప్రామాన్యం. యరివ వహ్నిసాన్యక పర్యవక్ష
కానుమితి పరస్య వహ్నిను త్తేన పర్యవక్షమను మిసోమీత్వాది వాక్య
స్వాపి పాశీమాన్యం మన్యతే. తదా తాదృశభాతు యోగేచ్ఛిదేకన్య
శ్యముద్దేశ్యత్వం వాద్వితీయాన్యః. తస్యచ తృతీయాం శోషధాన్య సా

చిహ్నాని నపచరి. సాకానుకూల క్షోభ్యాన్య సాకవిషయక చిహ్నా సా
నయం. తస్మాత్పచతి. తిన్వాయ ప్రయోగాంతర్గత నిగమనంకే, భావ
జాన్యశ్య సూచనంద సుస్పృశ్యాత్వా తాన్యకృతా వర్షయ కల్పనాది

కర్మవిధేయ కర్మేన విశిష్టేచ్ఛయః. అనోవహ్ని ను త్వేనేత్వాద్య సమ
 భివ్యాహారేణ తేజఃపర్యవసయం మనోమిత్యావయోన నయంగా.
 విధేయశ్చాకర్మైశ్చ క్షతీయూను శాసన విరహః క్షతీయూనేన వహ్నిర్ని
 విధేయకర్మం కథముపస్థానీయమితి నశక్యం. వైశిష్ట్య మాచార్యే క్షతీ
 యూను శాసనసత్వాన్ని ధేయతాదేరపి వైశిష్ట్య సూత్రాత్. అక
 పివజితత్వేన శు క్రింజానా శీత్యాదా హ్వానేజితత్వాది ప్రకార కర్మస్య
 ముటత్వేన వహ్నిర్నా శీత్యాదా సాంజితముతే అభావేయటత్వా నచ్చి
 న్న ప్రతి యోగితా కర్మస్య క్షతీయూనో బోధః. క్షతీయూనా
 రజితత్వ ప్రకారకర్మ నిర్వహితత్వాత్ శుక్త్యాది విషయకర్మయోః విశి
 ష్టవైశిష్ట్యబోధ మగ్నానియా వచ్చేచ్ఛా వచేదక భావభానంరజిత
 త్వేన శు క్రింజానా శీత్యాదా నియమం. కేవలమేక తద్యయమితిశీత్యా
 తక్రతదుభయ బోధచ్ఛా పునశ్చత్త గ్నాత్. అక ఇమేరంగ రజిత ఇతి
 ప్రమాపరస్య తాదృశ వాక్యస్య వచోమూల్యం. ముటత్వాన్నివచ్చిన్న
 వహ్ని భానిష్టేన వహ్నిర్ని నిరూపితాను యోగితా విశేషమాన వ
 హ్నిర్ని భావత్వేన తదభావనిష్ట ముటత్వా నచ్చిన్న ప్రతియోగితా
 కర్మస్య వచ్చేచ్ఛా వచేదక భావస్మిక్రియతే. కుటత్వేన వహ్నిర్నా
 శీత్యాదావ తద్బోధస్య క్షతీత్వా వశ్యకర్మమితి ముటత్వాద్య వచ్చి
 న్న వహ్నిర్ని భావస్య వహ్నిర్నా వచ్చిన్న ముటత్వ భావసను నియ

భావః. విధ క్షేప్తే విధ క్షేప్తానయ ముగమయ్య ముటత్వేన వహ్నిర్నా
 శీత్యాదా పర్యథా నిర్వాహనం సంభవశీత్యాహ. ఏవమితి. తనుశ్యే
 న్మతేయమ యోగితాయా ఉద్దేశ్యతా వచేదకశ్చ భావేన

తత్వేన తదభిన్నతయా తత్రఘటత్యా వచ్చిన్నప్రతియోగితాకత్వ ముటా
ద్యభావశ్చ సత్త్వేపి తాదృశా భావవరస్య ముటత్వేన ఘటోనాస్తీ
త్వాది వాక్యస్య ఏవంనహితేన వహిన్నాస్తీత్వాది వాక్యస్యచన
సామాన్యం. ఉ క్షణేన తృతీయాం తాదృధాన్య ద్వితీయాం తా
దృధే వచ్చేద్యావచ్చేదక భావసంబంధేనాన్యాయ ఇత్యపిశేచిత్. త
న్న. విభ క్షణే విభ క్షణాన్యాయ స్యాప్యశ్చత్వాత్. సచరజత
త్వే నేదంతాయత ఇత్వాదా అభ్యాసానా విషయకాయాం తృతీ
యార్థప్రకారతాయా నిరూపితశ్చ సంబంధాన్యాయా నోక్తప్యశ్చి
క్యచరితివాచ్యం. తత్రాపిరజ తత్వప్రకారశ్చ విశిష్ట భాత్వధాన్య
నిరూపితశ్చ స్యాఖ్యాత్వాద్ భావస్వీకారేణైవాతి ప్రసంగభంగాత్. త
చరత్వచరి తత్వచైత్రతస్యేత్వాదా విభ క్షణే కృతీసంబంధాదా హే
తువిభ క్షణాన్యాయ వర్జితాన్నా ప్త్యా ప్యశ్చ త్రితివాచ్యం. హేతు
విభ క్షణాదిరి క్షణవిభ క్షణార్థస్య నన్యాయనియమాత్. సచరజతత్వేనేదా
బానాతీత్వాదా తృతీయా నూః కావకవిభ క్షిత్వా భావాన్న తదధాన్య

సహ్యాయ యోగిశ్చస్య ముటత్వా వచ్చిన్నప్రతియోగితాకత్వ స్యావచ్చేద్యా
వచ్చేదక భావభాసా సంబంధశ్చతతా. మనుష్యిని. సహ్యస్యస్య
యోగిశ్చస్థలీయస్య తస్యనుశీలస్యేత్వార్థః. సంబంధ వహ్యార్థే. అ
భావసంబంధ వహ్యార్థేత్వధాన్య. సామంజస్యాది యన్యపిశేమాంచిన్న
తేపి తృతీయార్థ ప్రతియోగిశ్చస్య అవచ్చేదకతా సంభవేన అనుయోగి
తా సనుశీలవహ్య దావన్యాయసంబంధవతి శధావిభ క్షణే విభ క్షణ
ధాన్యస్య తత్సముతస్యాను పపత్తిత్యైవగ్రంథ కృతాంతాత్వ

క్రియాయామవ్యయ సంభవభిర్యగత్యా ద్వితీయానాం ఏవ తదవ్యయ ఉపగంతవ్యభిరనావ్యం. మణికారమతే సప్తాక్షరాతీత్యాద్యానాదియా వ ధాత్యధేహేతు విభ క్త్యర్థస్య తస్మాత్త్రియత ఇత్యాదా చనవ్యను తేవ ధాత్యనా స్థిత్యాదాతదవ్యయే సప్తాక్షరయేన వ్యవర్తనంబం న స్యాపి “గురువి పదవస్వి దుర్గతానాం ప్రతికుర్వీత భిషక్స్విభిషజై” రిత్యాదా ధాత్యధేన్వయేన కర్తాసనుభివ్యాహృతే రజనత్వేనజావా తీ త్యాదా ధాత్యధేత్వతీయార్థా న్వయశ్చానశ్య క త్వేన కారకవిభ క్తి భి న్నవిభ క్త్యర్థస్య క్రియాయామవ్యయ ఇత్యనియమాత్. ఏనంఘటత్వే న వహ్నిర్నా స్థిత్యాదా ప్రధమార్థోనాను యోగ్యోః. ప్రధమాయా స్సంఖ్యాతి రిక్తార్థాబోధకత్వ నియమాత్. అసోనభర్తాభావే సంబం ధవీవశత్. తతవన శృతి యార్థాన్వయ సంభవ. మమశ్యనుయోగి తా సంబంధేన వహ్నివిశిష్టాభావే శృతి యాంతానా మటత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితావ్య వైశిష్ట్య భావా వ్యవస్థితైశ్చిష్ట్య బోధమర్యాద యా వహ్న్యవ్యను యోగికత్వ స్థలీయస్యాను యోగికమీ సంబంధ

ర్యం. అభావశ్య రూపాఖండో పాద్యనంగీకారే తస్యచనభానా తాం ఛే దకత్వమేవ స్వీకార్యం. తథాచనభానా ఆ వచ్ఛేదకానుయోగితా యా మేవ నిరూపితత్వ సంబంధేన ప్రతియోగినో వహ్న్యదేర్ని నిరూపితశ్య సంబంధేనాన్వయా యుజ్యతే అనుయోగితాయా నియమేన నిరూపక సాకాంక్షత్వాత్. ఏవంచ వహ్న్యని నిరూపిత ను యోగితాయా మేన ప్రతియోగినో వహ్న్యదేర్ని నిరూపిత త్వేనాన్వయ స్వీకారేపినక్షణ. ఏవ చిదేక జేతాన్వయ స్యాదస్వీకృతత్వా దిత్యాహ. అనుయోగితాయాఇతి

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాదే. ౧౧౧

వహ్నిదేస్తావృత ప్రతియోగి తాకశ్చేనా వచేద్యావచేదక భావభా
నోపగమేన సామంజస్సాత్. అనుయోగితాయానభిర్త తావచేదకత్వే
తజ్జైవ వహ్నిదేః ప్రతియోగి నోన్వయః. అత స్తత్ర తృతీయాంతా
ర్థమటత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాయా నిరూపకత్వే నాన్వయం స్వీకృ
త్యాతి ప్రసంగవారణం సమన్వీకృతిభాతి. రంగే అభేదేనరజతా రోవర్ణ
రంగంరజతేనజానాతీత్య ప్రయోగాత్తా దాత్మ్యభిన్న సంబంధావచ్ఛిన్న
ప్రకారతైవ తృతీయార్థః. తత్రవరంగంరజతంజానా తీతిప్రయోగా త్తా
దాత్మ్య సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రకారతా కమతత్వాను శిష్టస్వీతియాదే
రేవార్థః. తస్మాత్తత్తాదృశ ప్రకారవాచి పదసమాన విభక్తిక పదోప
స్థానవిశేష్యతా విశిష్టాయామేవర్ణన రూపక్రియాయా నున్వయః. తే
నభేదారోవర్ణతే రంగే రజతస్వంజానాతీతి ననభేదారోవర్ణతే రజ్జేరజతం
జానాతీతినప్రయోగః. ఉ క్త్యతేద రంగరజతా రోవర్ణనూన విభక్తిక
పదోపస్థాప్యయో రభేదాన్వయేసాకాంక్ష జ్యేష్ఠి నాయోగ్యతయాతాదృ
శాన్వయః. నన్వేచంనతి రంగరజతాదిపదయోస్సా మానానికరణ్యాను వ

విశేషదర్శి ప్రయు క్తస్యేతి. భౌతిజ్ఞస్యాపి భాంశత్వే తత్త్వయుక్తవా
క్సస్య సామాన్యోప పాదకం నావశ్యక మిశ్యభిప్రాయేణ భౌతిజ్ఞ
స్యాపి విశేషదర్శిత్వ ముక్తం. విశేషదర్శినస్తు భవమానంభవేన వాక్య
ప్రయోగ నిర్వాహకవాక్యార్థజ్ఞానస్య ప్రమాణతావశ్యకత్వాదిభావః.
ననులోహితవహ్నిజానాతీత్యత్ర లోహితపదార్థస్య వహ్న్నానాభేదేనా
న్వయ ఉపగమ్యతే. కింశ్చభేద సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రకారతా సంబం
నజ్ఞాన ఏవతదన్వయస్వీక్రియతే. తథాచ వాక్యార్థజ్ఞానస్య నప్రమాణ

పత్తిరితి చేత్కాక్షతి. నచైవంరజశ గతైకత్వబహుత్వ వివక్షాయాం
రంగాని రంజశం జానాతీతి ప్రయోగస్య స్త్రియంపాంచలాన్ జానాతీ
తి ప్రయోగస్య చప్రసంగః. సామానాధి కరణ్యస్యైవ సమానవచనలిం
గ కత్వనియ తత్వాదితివాచ్యం. సమానాధి కరణయోరివ యశ్చదా
ర్థవిశేష్యకత్వ విశిష్టే అభేదసాబాధావచ్చిన్న యశ్చద్ధార్థ ప్రకారకత్వ
స్యాన్వయస్తయోరపి సమానలింగవచనశ్చ నియమాత్. యజ్జపదిను
తాను మాయువస్తు. రంగంరజశంజానా తీత్వాదా సామానాధి కరణ్య
నురోదా ద్రజతాది పదస్వరజతా భేదస్థానవిషయేలక్షణాతఃపన భాం
దిక్షి విశేషదర్శి ప్రయుక్తస్య లోహితవహ్నిం జానాతీత్వాది వాక్యస్యా
పి పామీమాణా నిర్వాచా. నహ్నానమానస్థలక్షణ లోహితవహ్నిరదోః
భేదావినతా. జ్ఞానాంశేలోహితా దేస్యాతం తే గాన్యయోవా సంభ
వతి. కర్మభారయస్య సాధుతానునవ శ్చే. లోహిత పదో వ్యతిం ప్ర
కారతా భోకక విధ క్షేపభావాత్. భావ్యదే సామన్వానగాదావ్య

తాను పపత్తిరిత్యవతా. నహ్ని త్యాది. అభేదావినతేశ్వస్య నహ్నిం
జప తీర్ణహ్నిన్వయః. కర్మభార యద్వంద్వయోరు భయజ్యోతిన ప
దద్వయే లక్షణా విరహాణతయోరైవ లక్షణాయ పదార్థయోర
భేదవివక్షాయాం కర్మభారయః. భేదాభేదో దాసీనపదార్థద్వయ
మాత్రవివక్షాయాం ద్వంద్వైశి నియమస్య స్వీకరణీయత్వాది భా
వః. ప్రకృతేచ సమాసోద్వంద్వ ఏవస్వీకరణీయః. * సానం తే గాన్య
యేతి. విశేషణ వాచకబదస్య సమాస ఘటక పదసాపేక్ష త్యే సమాస
పేదవ సాధుతాను పపత్తిరితిభావః. ననుపదార్థయోర్యత్ర వాస్తవి

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రివాణే. ౨౦౧

భేదాన్వయే అపుష్ప తేః. ద్వంద్వస్థల వక్తుర్నిధానయో స్థరవిభ క్తే
 పూర్వవదప్రకృతి కత్యాబావాత్. నిస్సాఘాపూర్వ పదార్థాన్విత ప్రకార
 తా బోధకత్యామోగాత్. సచక్రంధ్రసమాస ఏవాసా. అల్పాచోప
 హ్ని పదస్య పూర్వవిపాక ప్రసంగాత్. సమాహార పక్షేపుంలింగతా
 యాః ఇతితేతరపక్షే చైకవచనస్వాను పచి తే. ఏకస్యతే శుక్లోవహ్ని
 రిశ్యాదిపరూయాం లోహితాభేదా రోహవిషయ వహ్నివిషయక త్వేవి
 శుక్లోవహ్నిర్లో హితాజనేః సమాహారం బనప్రమూయా లోహితాభే
 దావగాహి స్యవిషయ హ్నివిషయక క్షేపిత స్వభావాం లోహిగవ
 హ్నింలోహిగం హ్నింవాహనాత్రితి న. మోగః. తాద శ పదోపస్తా
 వివిషయతామూ నిర్విచారికంప్రకృత ద్వితీయాన్ధవిషయతామూమభేద
 నాబుధేన విశేషణశ్చు వియమోపకమూత్. అథనాలోహితా

కోభేదః స్వరదలంకరః. యత్రనమో శ్చదభావః తతైరితనమో కర్మ
 భారముచి త్వేవ నమోరై లలక్షణం ముత్యరణేమ నిత్యశంఖ్య నిరా
 గతే. కదేతి. ననుశుక్లోవహ్నిరితి ప్రమాదరన్యలోహిగవహ్నిం జానాతీతి
 ప్రదోగకసాదక తే. యదిచలోహిగ పకాదకా ప్రవిశిష్టానన్య పరంపర
 గూకర్మ సాదకంప్రకృత భావకకాదాతే అనేదానన్య సీక్ష్మత్వైవ
 దోషోవాన్యతే తనాచి శుక్లోవహ్నిర్లోహితా జనేనిసమాహారంబన
 పకన్య జాన్యశ ప్రదోగకసాదక త్తిర పరిహర్యైవేత్య శంకాంసమాన
 త్. ఏక స్తవ ఇత్యాది. నియమావకమూదితి. ననువిషయతాయా ద్వి
 తీయాన్ధ త్వే లోహితాభేదజ్ఞాన విషయతామూ ద్వితీయాన్ధ త్వే లోహి
 తాభేదజ్ఞాన విషయతామూ అభేదేన తత్యాన్వయన్సంభవతి. నవిన

విషయతా నిరూపిత విషయతానిన్నన్య వత్సర్యేద్దానాన్యయి వి
షయతా నిరూపకత్వం భావతే. సమూహంబనాటా చతాడత విష
యతానా వత్సర్యేన విషయతా నిరూపకత్వమితి వాచిపనాగః. విష
యతా నిన్నన్య నిరూపకత్వ మిన్యన్యచ విషయతాశచ్చిన్యం నిరూపక
త్వమిన్యన్యః. ఏతచ్చవిలక్షణం విషయతా నిరూపకతా వచేదకత్వసు
విషయస్యాపి విషయశ్చస్యపేయతే. ౪ క్తదండవానిత్యాటా దండాని
యావ ప్రకారాంశే అవకారేణాపి రక్తశ్యాది ప్రకారతా నిరూపిత వి
శేష్యత్వేన దండాని ప్రకారతాయా అవచ్ఛేన్నానచేదక భావవదిత్యా
హుః. తన్నశోభనం. ఉక్తరీత్యావిన్యేన లక్షణా ముపపన్నే తస్మాత్
న్యాయత్వాత్. అథోక్తస్థల ఆరోన్యగోప విషయబోధక పదయో
ర్థానాన్వితార్థక త్వే క్తప్రశస్యయస్థితే లోహితో వహ్నిజ్ఞానయశ్చత్వా

మతే విషయతాయా ఏకస్థితి గూర్ణనా నశనోహిత పనా విగ
యతాయా అభేదేనాన్వయోన సంభవతీతి విషయతా గూర్ణితీ గూర్ణ
త్వపితే ప్రకారాంశరే నోహిత ప్రసంగంవారయతి. అనవేత్యాది. న
నువిషయతా నిరూపకతా వచేదకత్వం విషయంశే ప్రకారీభూత న
ర్భవైవ దృష్టచరం సతువిషయాంశే ప్రకారీభూయా భాసనూనేధర్మలో
హితో వహ్నిరిసి భీమాశ్చకజ్ఞానేవ వహ్నితావాత్స్యమేవ ప్రకారః
సతుస్య నిరూపిత విషయశ్చమపీతి లోహితా భేదవిషయతా నిరూపిత
విషయతాయా తాదృశభీమన్విష్ట విషయతా నిరూపకతా వచేదకత్వ
మసంభవ క్తిమకమిత్యా శ్కాకాయామాహ. ఏతన్నేతి. అత్రైవదృష్టాం
తమాహ. ౪ క్తదండవానిత్యాది. రక్తోపడం దండీపురుష ఇత్యాది స

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుష్ప త్రివాణే. ౨౦౩

దా విశేష్య భేదాద్వాక్య భేదావత్తి. నచలోహితా భేదజ్ఞాన విష
యోపహ్నితి త్వేనశాబ్ద భీరుపగన్యతే. నశుష్టానేప్రకారో లోహితః వి
శేష్యశ్చ నహ్నిరితి సమూహలంబనః. తథానతి శుష్టోపహ్నిన్లో హితా
జపేత్యాదావపి తవాప్రయోగ ప్రసంగాత్. దర్శితవిశిష్ట వైశిష్ట్య
బోధస్వీకారే లోహితాది ప్రకారకన్య విశిష్ట నిరూపిత విశేష్యతాయా
శుష్టవహ్నిన్యాదా బానితత్వేన తాదృశప్రయోగానత్తి విరహాదితి వా
చ్యం. శత్రలోహితాది పదో గ్రంథకార తాదృశ నిర్వీర్యాది విర
హేణ లోహితాది ప్రకారకత్వేన జ్ఞానభానాసంభవాత్. నాచూర్ణధా
త్వరక యోగ్యాకౌ దనయియా పుష్పశ్చయూ ప్రకారతాయాస్స
స్వతః యాభానా సంభవాదితిచేన్న. యథాహి సుకౌన్తీయో భవతివృ
త్తోనాకాభనతి. క్తాంభ స్తభవతీత్యాదా ధాన్వద్ధే అసాధారణధర్మ

మూహలంబనయో ర క్తదంకనాన్పురుషణి విశిష్టవైశిష్ట్యా వగాహిబో
ధస్య వైలక్షణ్యోపకర్తవ్యే ర క్తశర్వప్రకారా నిరూపిత దండనిష్ఠ విశే
ష్యతాయాః పురుషనిష్ట విశేష్యతా నిరూపిత ప్రకారత్వాభేదం కేచి
దగీరురంతి తథానతి దంకభాన వాప్ర క్త ఇతిగాధబుద్ధేః ర క్తదండ
వాన్పురుషణి బోధప్రతిబంధ కన్యావత్తే. ర క్తశర్వస్య క క్తరూప స్వ
రూపణయా శత్రవర క్తస్య జాతే. ప్రకారత్వానన్య కత్వేన ర క్తశర్వజా
తినిష్ఠప్రకారతానిరూపిత ర క్తరూపనిష్ఠ విశేష్యతాయా ఏవదండ నిష్ఠ
ప్రకారతా త్తకవిశేష్యతానిరూపితత్వేన దండభాన ప్రకారతానిరూపిత
ర క్తరూపనిష్ఠవిశేష్యతాశాలిగాధబుద్ధేః దండనిష్ఠప్రకారతానిరూపితరక్త
రూపనిష్ట విశేష్యతాశాలి బుద్ధిత్వన్తేన ప్రతిబంధక వచేదకత్వాత్.

హాపి పుణ్యస్తి నైచిత్యేణ నీలనాకా భస్మానే స్పృశానేవాన్యాయః
 ప్రథమాయా అంశరాగాన మానాక్షకత్వార్థావాత్ నాకాదివదన్య
 స్సారంభకా వయనాగత్వాదర్థలాక్షణికయా ప్రకృతి వికృత్యోక్తేద
 మతేపి వ్యక్తోనాకా భవతీత్వాదా యోగ్యతాయా ఉచ్యతే. శభా
 భావరే ప్రకృతేపి ప్రకారి నంబుధేన లోహితా నేస్పృశాదన్య
 యస్సోపగమాత్. మథాప్రకృతి వికృతివాప్యలేప్యత్. పంచనాకా భ
 వతీత్వాదా ప్రకృతిభూత స్పృశాకేరి శేషశయభావ నాన్యాయితార్థ
 త్ తర్కశంఖ్యాబోగకకయా ప్రకృతివాచక పదసమాన వచనకన్య
 మాఖ్యానన్య. శభాప్రకృతి స్పృశాకేరి భక్త్యాభావేనా
 వస్థలియవాక్యే ఏకాని ప్రకారస్సా రోపవిశేష్య స్సాల్పాత్యా విశేష్య
 తయా న్యాయబోధ విశేష్యశయా శక్త్యనసమాన వచనకన్య మాఖ్యా
 నన్య. వస్తవ మునూనిత స్తేష విజాగురో గురంద్రి ఫాలబద్ధ్యాశ్చి కు

అశ్చప్రకారతా విశేష్యశ యోక్తేద ఏవాంగీకరణేను. వత్తభేదః. శ
 భావోక్త సమూహాలబధనశ్చివై శ్చిత్తానగాహిబోధ యోర్ధై లక్ష
 ణ్యోన పక్షమే విశ్చిత్తా శ్చిత్తానగాహి బోధీనుదంద విష్వప్రకారతా
 వధేదకగం ర కన్య విష్వప్రకారతా విశ్చిత్త విశేష్యతాయా మకన్య
 మంగీకారం. సమూహాలబధనము కంకన్యప్రకారతా వధేదకంచ
 నర కన్యన్యప్రకారతా మకన్య విశేష్య కన్యక శయోర్ధై లక్షణా
 ముపపాదనీయం. విశ్చిత్తా శ్చిత్తానగాహిబోధేద దండాం శేక కన్యమేన ప్రకార
 వత్తుక కన్య ప్రకారగావిశ్చిత్త విశేష్యకన్య మపీతివాచ. శసాల్పాతి ల
 గాయా ఇత్యర్థః. సంధవతి ముఖ్యాకత్యే శక్త్యరిత్యాగస్యాను చిత

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వృత్త త్రివాచే. ౨౦౫

రాశ్శిరస్థిత " మిశ్రత కథమ రోఽన్య విశేషవాచక ఇదవిరుద్ధవచ
నశ్చను మానీతి క్రియాపదస్యేతి వాచ్యం. తత్త్వాయ శోఽన్యాయస్య వా
స్థనత్వం నతుచికుర భాగన్యాయస్య రాజ్ఞ ఆరోఽన్యత్వేన కి వేయ త్ప్రేక్ష
తత్త్వాత్. ఆఖ్యాతార్థ విశేష్యతార్థ విశేష్యత మాన్వయ విశేష త్వేనా
యశోయుగస్యైవ వివక్షితత్వాత్. ఇచ్ఛార్థక థాతుస్థలే ముఖ్యవిశే
ష్యస్య సూపంకర్మత్వం ద్వితీయార్థః. అతోఽన్యస్త్రిసాధ్యం సుఖంభవద్వి
త్వాదీచ్ఛాస్థలే సుఖమిచ్ఛతీత్వాది వదన్యస్త్రి మిచ్ఛతీత్వావయోన ప్ర
యోగాః. అవలూకం సుఖస్యా మిత్వాదీచ్ఛాయా స్పృహాచి విశేషణ
కరమా శత్రుః సుఖ మిచ్ఛతీత్వాది ప్రయోగాదు వపత్తిరితిచేన్న. నుమ

త్వాదితిభావ.. యద్దపి లోహితవహ్నింజానా తీతిప్రయోగస్య లక్ష
ణాం వినానోపపత్తిస్సంభవ తీర్థగతా లక్షణాస్త్రీకార అవశ్యక ఇతిశ
క్య తేన క్తం శబాపిస్యనుతే భాగింశ్చేన విశేషదర్శినా తాదృశవాక్యం
నై వప్రయుజ్యతే కింతులోహితం వహ్నింజానా తీర్థేవేతి నియమోప
గమాత్తు దోషఇతినుగతవ్యం. వాక్యభేదాన త్తిరితి. నానాముఖ్యవిశేష్య
క బోధజరకర్మమేక వాక్యసంవాక్య భేదశ్చార్థాత్. సచాయుక్త "స్సంభ
వ శ్యేకవాక్యతే వాక్యభేదోన హీయత" ఇత్సభియుక్తో క్తేరితి భావః.
నమూర్త్యబోధ స్త్రీకారేపి నమూనానలంబన దశాయాం తాదృశప్రయో
గాన త్తిరుక్తార్థైరైవ నమూనానలంబన స్యాపిలోహితా భేదవిషయక
త్వాత్. వత్సానుక ద్విశేష్యత్వాచ్చేత్సతతహ. దర్శితే. శుక్లవ
హ్నివావిది. శుక్ల త్వేనజ్ఞాయ మానవహ్నిదా విశ్యధణః. అభేదసం
బంధావచ్ఛిన్న శుక్లప్రకారత్వ విశిష్టనిరూపితజ్ఞాన నిరూపితత్వమేవ న

నవద్విత్త్యాది సుఖవిశేష్యకేచ్ఛాయా ఏవకదాచిత్సఖాది విశిష్టా
ప్రబోధక శబ్దేనవిషయా భిలాపాత్. స్వకృత్య ధీనస్థికత్వరూప స్వ
కృతిసాభ్యత్వ ప్రకారక పాకవిశేష్య కేచ్ఛాయా ఏవసాకంకృత్వ్యా సాన
యామీ తిపాకవిద్వ్యనుకూల కృత్యభిన్న వ్యాపార విశిష్టప్రబోధక శబ్దేన
విషయాభిలాపనత్. యదిచోద్దేశ్య సుఖాదేర్ని శేషణతయాపి క్వచి
ద్భావనూయ భావికంత దోద్దేశ్యాది వ్యవహారనియమానుకః క్వచిత్కించి
ద్విశేషణ సాధారణో విషయతా విశేషోభ్యుపేయః. అనుమితౌ విశే
ష్యతయా క్వచిత్కభానవిషయ సాధ్యనిష్ఠ విధేయతాఖ్య విషయతా
వత్. నవవచుఖ మిచ్చతీత్యాదా ద్వితీయాశః. గ్రామమిచ్చ తీ

మూహంలనీయ నహ్నినిష్ఠ విషయితామూం నతుతథావిధ లోహిక
ప్రకారకత్వవిశిష్ట విశిష్టజ్ఞాన నిరూపితత్వమితిభావః. సాక్షాదేవేది. వి
భక్త్యర్థ మవ్యవహారికత్వేత్వత్వః. తథాచనీలరూప విశిష్టస్య నీలవర్ణా
స్య విభక్త్యర్థే అసాధారణ దర్శకత్వేత్యతా సంబంధేనాన్వయ ఇతి
వర్ణవసితోద్ధః. సదధమోనీలత్వాదిక మేవేతిభావః. క్వచిన్భావమితి
అహంయ భిస్సామితీచ్ఛాయా మిత్యర్థః. విషయకావిశేషః. ఉద్దేశ్య
త్వాఖ్యః. విధేయతాఖ్య విషయతావదితి. పునివ్యామి తరభేదసాగతే
పునివ్యతిరి క్త్యాపి వృద్ధివీతర భేదజ్ఞానా సత్తైస్య పునివీతరత్వ వాస
కీధూతాభాన ప్రతియోగిగంకవతీ పునివీది వ్యతిరేక పరామర్శా క్షు
ధివ్యామితర భేదత్వకారక సాధ్యవిశేష్యకానుమితేవస్వీకరణేయా.
విశిష్టబుద్ధౌ విశేషణజ్ఞానస్య కారణత్వేన అపసిద్ధసాన్వయస్య విశేషణత
యా భానాసంభవాత్. తథాచాను మితేస్సాన్వయ విధేయకత్వ నియ

రామగుర్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే పుస్తక త్రివాచకే. ౨౦౭

త్వాణా గ్రామాదిపదం గ్రామస్వత్వాందిపరం. అతవవచ సిద్ధస్య గ్రా
మాదే ముఖ్యవిశేష్యతాయా ఉపదర్శిత విలక్షణ విషయతాయా వి
రిహేపినక్షత్తి. గ్రామాదేసిద్ధత్వేపి స్వస్వత్వాన్య సిద్ధోపకర్తస్య ఇ
చ్ఛాయాం పాఠాన్వేన క్వచిద్భావం విశిష్టస్యా సిద్ధత్వాత్. తత్రైవ
చ గ్రామమిచ్ఛ తీత్యాదిప్రయోగ ఇతిపదంతి. పాకంచగీషణ తీత్యా
దా ద్వితీయా విశేష్యతాయావ కర్తాత్వాన్య తయాకృతి ప్రకారక పాక
విశేష్య కేచ్ఛాప్రతీయతే. సాచపాకం కృత్యాసాధయ మీశీచ్ఛా. అ
ధనాననో భావ్యోన్య విశేష్యకేచ్ఛావా చిత్వాన్వతి విశేష్యకేచ్ఛా. చి
కీమానదాదణః. సాచపాక కృతీమే భవత్స్వితీచ్ఛేన. ప్రతీకా చ

మేనన్యచిదుద్దేశ్యతయాభావేపి విధేయతాఖ్య విషయభావన్య మభ్యు
పేమేతిభావః. సిద్ధస్యేతి. తదుద్దేశ్య కేచ్ఛాన్వతి తద్ధర్మికా సిద్ధస్య
జ్ఞానస్వకారణ తేన సిద్ధగ్రామాదేయ కేచ్ఛాయా అనుభవాదితిభావః.
తత్రైవేతి. యత్రస్య స్వ స్వవిశిష్టగ్రామస్యా సిద్ధతాతత్రైవేత్వన్యః.
యచేత్వార్థభవ దంతీత్యంత ఏకోగ్రంథః. ననుచికీమానాయా ప్రవృ
త్తిపేనుశ్చయ సర్వసమృతతయాపాక సాన్యక ప్రవృత్తేచ పాకవిశేష్య
త కృతీసాన్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛాయా ఏనహేతుత్వేన గంధకృద్భిరుక్త
త్వాత్. కథంకృతివిశేష్యకేచ్ఛా చిక్వీరూపదావణ ఇత్యత్రానా. సాచే
తి కృతివిశేష్యకేచ్ఛాచేత్వన్యః. తథాచచిక్వీ తీత్యాదా సన్నాగభావ్యన్యః
కృతివిశేష్యకేచ్ఛేన. ప్రవృత్తే కారణత్వం తస్యా. గంధకృదున్యాయ
సాగేణ కృతీసాన్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛాయావేతి నతత్రాగ్రహణిభావః.
ననుముఖ్యవిశేష్యత్వ రూపకమణ్య స్వైవేచ్ఛన్య కథాతుయోగే ద్వి

సాధనము మావేశ్యమృదేనత్. సాకాదేశ్యకృత్ కర్మత్వమేవ ద్వితీయ
యా ప్రత్యాయ్యతే. సత్విచ్ఛానా విషయత్వ మానః కర్మత్వం. గృ
హస్థితీచ్ఛానూదాయ గృహాంతిష్ఠాసతీత్వాని ప్రయోగాపత్తే. య
క్తంచైతత్. ససోధాత్వథా ప్రకారకేచ్ఛానాచిత్వే ఓకనభోజనీచ్ఛా
నశామూమోకనం బుభుక్షత్ ఇతి ప్రయోగోపస్యాత్. క్రత్రభోజనస్యా
ప్రకారత్వాత్. నచకర్మణా సంబంధేన భోజనప్రకారికా యదాపిదస
విశేష్యకేచ్ఛా తదైవే తాదృశ ప్రయోగః. సాచేచ్ఛా భోజనధర్మకే
ష్ట సాధనతాజ్ఞానాత్ భోజనవిశిష్టేష్టసాధన తాజ్ఞానాద్వా ఓకనస్యస్థ
తానశామూమసి విశిష్టధర్మకేష్ట సాధనతాజ్ఞానా ద్విశిష్ట ధర్మకాని

తీయామూః ప్రత్యాయని యత్వేన క్తవిశేష్యకేచ్ఛానూం సాకస్య
ముఖ్యవిశేష్యత్వేన భానాభానా స్కంధంసాకంచీ క్తీతిప్రయోగ ఇతి
తాని. సాకాదేరితి. గృహాంతిష్ఠాసతీతి. సన్నయథాహో గ్ధాశ్యర్థ వి
శేష్యకేచ్ఛానా చిత్వేసిద్ధే సాకంచీక్తీ నీతిప్రయోగో పచక్తమే కర్తవి
ప్రకారత్వ మానంకమత్వ మపిద్వితీయయా ప్రత్యాయ్యతేఇతియన్య
యతే. సదాగృహాంతిష్ఠా సతీతిప్రయోగోపస్యాత్. అథవాస్థితి మన్త
హం భవత్విశీచ్ఛానశామూం గృహస్య ముఖ్యవిశేష్యత్వేన గృహాంతిష్ఠా
తి ప్రయోగాపవ త్తి. వస్తుతః గృహాంతిష్ఠా సతీత్వేన ప్రయోగః
సామూహికః తస్మాత్సన్నం కథాతు ప్రయోగే సన్నత్వయ ప్రకృతిభూ
త ధాత్వథా కమత్వమేన ద్వితీయయా ప్రత్యాయ్యత ఏవేత్వేన స్వి
కరణీయమితి భావః. ననుభోజన విశిష్టోదన విషయకేచ్ఛాయామోదక
ధర్మకేష్టసాధన తాజ్ఞానమేవ కారణం వాచ్యం. తద్వనసంభవతి సిద్ధత్వే

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక ద్రివాణి. ౨౦

ద్ధత్వ జ్ఞానసహిత్యాది శిష్టేచ్ఛా సంభవాత్. యత్రోజన సిద్ధతాద
శాయాం బోజనో వ్రత కాలీన గమనత్వాది ప్రకారి భుక్తోదన జన్యపుష్టి
త్వాది ప్రకారికావా ఇచ్ఛాశత్ర బుభుక్షుశత్ర ప్రయోగజన్య నప్రసంగా
ముఖ్యవిశేష్య విశేషణతా సన్నకర్మత్వాంశే ఇచ్ఛా ప్రకారణ మైవ
సన్న కృత్యధా భానోపగమా దితి వాచ్యం. బోజనం భవత్విత్వా
ది భోజన విశేష్య కేచ్ఛా దశాయా మపి ఓదనం బుభుక్షుత ఇ
త్వాది ప్రయోగస్య సర్వసిద్ధత్వాత్. భాగ్యర్థ విశేష్య కేచ్ఛా బోధక
తానా సున్నీత్యయ స్యావశ్య ముపేయత్వాత్. నచద్వయీ పుస్తక
క్రీతేనోపేయతే ఏకపుస్తకైవ నిర్వాహే పుస్తక ద్రిద్యయ కల్పనే
గారవాత్. అనప్రపచ స్థిత్యాదిగోచరేచ్ఛాయా గృహవిశేష్య కర్మ
స్యా క్తరీత్యా సంభవేపి గృహాంతిస్తా సతీత్యాదయోన ప్రయోగా
భోజనప్రకారకోదన విశేష్య కేచ్ఛా విశేషక శాయాంబుభుక్షుత ఇత్వాది
ప్రయోగ నత్తైయాద్యేత్యతాఖ్య విషయతాయా ఏవభాత్వదే భానోప
గమేన తస్యనిర్వాహాత్. నచభాగ్యర్థ విశేష్య కేచ్ఛాయా సున్నీత్య

నజ్ఞాతే త య నీచ్ఛానుత్పత్త్యా సమాసధ ర్తికా సిద్ధగ్య జ్ఞాన సహితేష్వ
సావనతాజ్ఞా వస్యైవేచ్ఛా జనకతయా సిద్ధాదన ధ ర్తికాసిద్ధగ్యజ్ఞానానం
భవాదిత్వగతహ సాచేతి. యత్పుష్ట విశేష్యకా ఇచ్ఛా శస్త్రుష్ట విశే
ష్యకేష్వ సావనతా జ్ఞానస్యైవ తద్దేకుజ్యేవ సర్వత్ర క్షుప్తతయా ప్ర
కృతే భిన్నధ ర్తికేష్వ సావనజ్ఞానస్యేచ్ఛా హేతుత్వే అన్తః ప్రకల్పనానాం ది
రిత్యభిహీయేగాహ. భోజన విశిష్టేతి. తర్హితద్ధ ర్తికా సిద్ధగ్య జ్ఞానా
భావాత్కథంత త్రిచ్ఛాగ్యగతహ. ఓదనస్యేతి. తను భాగ్యధాప్రకా

యార్థే పాకంచీర్షతి ఓదనం బుభుక్షతే ఇత్యాదా పాకాదనాదే
 ద్వితీయయాకృతి భోజనాదికర్మస్వ ప్రత్యాయనా సంభవేపి పాకశ్చ
 క్షీయతే ఓదనోబుభుక్ష్యత ఇత్యాదా కర్తాభ్యానేన తత్ప్రత్యాయనా
 సంభవః. తత్ప్రకృతి భూతసన్నంత ధాత్వంకృతి భోజనేచ్ఛా కర్మస్వ
 నైవత త్ప్రత్యయేన బోధ్యత్వాత్. ప్రత్యయనాం ప్రకృత్యర్థాన్విత
 స్వార్థ బోధకత్వాత్. ఇచ్ఛావిషయశ్చ విశేషిత విశిష్టకృతి భోజనా
 దేశ్చ ప్రకృత్య ప్రతిపాదనాదిని వాచ్యం. కర్తృప్రత్యయస్థలే నన్ప్రత్య
 క్షయాదేచ్ఛాయా ధాత్వర్థ విశేష్యతయా భానేపి కర్మప్రత్యయ స్థలే
 నస్యా ధాత్వర్థ విశేషణతయా భానోపగమాత్. చీర్ష్యతే పాక
 ఇత్యాదా ఇచ్ఛావిశేషిత కృత్యాదేవేన సన్నంతేన ప్రతిపాదనాత్. తా
 దృశ్యత్వాత్ కర్తృతాయా అశ్మనేపినాదినా ప్రత్యాయన సంభవాత్.
 అఖ్యాతాదుఃపస్థిత వర్తమానత్వా దేశ్చకృత్యాది విషయ కేచ్ఛాయ
 త్ర ప్రకృత్యర్థః. యత్రవాఇచ్ఛా విషయ కృతి స్తతో భయజైరీశేచ్ఛా
 యామన్వయః. ప్రకృత్యర్థైకదేశేపి నీలతరో ఖటశ్చత్వాదిస్థలే నీలతర

కేచ్ఛాయా నన్ప్రత్యయాయాథాత్వే భోజనోర్థక కాలం భోజనోర్థక
 కాలీనగమనేచ్ఛాయాం భుక్తాదన జన్య పుష్టిచ్ఛాయాం వాబుభుక్షతే
 త్యాది ప్రయోగాపత్తిరిత్య శంకాయామాహ. యతేతి. ఉక్తరీత్యే
 తి. ఆధారతా సంబంధేన స్థితి విశిష్టగృహం భవద్విరీచ్ఛాయా గృహ
 ముఖ్య విశిష్టకార్య సంభవ విధిగా. ఇతి గానందక ముఖ్యవిశేష
 కేచ్ఛాయా ఏవ సర్వత్ర నన్ప్రత్యయాయాథాత్వే భోజన కర్తాదనం భవ
 త్విరీచ్ఛాదకాయాం పామూణికానాం బుభుక్షత ఇతి ప్రయోగానుపప

పాదా తత్రాద్యర్థాతి శయాన్వయాను రోధాత్. సజైవంకర్త ప్రత్య
యస్థ తేషిక్కు విశేషితై వేచ్ఛా సనాప్రత్యాన్వయతాం. విశేషణ భవంతి
కృతిరేం కర్తవ్యేనా న్వియతాం. భవంతే విశేషణ భూతేచ్ఛాయాం
వర్త మానత్వాద్య పరాఖ్యాతార్థాన్వయ వదితివాచ్యం. ఏత్ర విశే
షణతయోపస్థిత స్వాన్వయ విశేషణత యాన్వయో అప్యశ్చన్న ఇతి ప్ర
థమాంతార్థ విశేషణ కర్మశ్చ ఇచ్ఛాయాం విశేషణతయో పస్థితస్య ధా
త్వర్థస్య విశేషణత యాన్వయాయోగాత్. విశేష్యతయా చాన్వయ
స్వాప్రస క్తత్వాత్. ధాత్వన విశేషణతయా ఇచ్ఛాభానే శన్యావర్త
మానత్వాది విశేష్యత యనభానే రోక్త పుష్ప త్రి విరోధవిరహాత్. ఏ
వంధాత్వస్య స్వేతర విశేషణతయో పస్థితస్య స్వాతంత్ర్యేణ కర్తతావిశే
షణశ్చ మయు క్తతమమేన. ప్రకృతిర్థ సైక జేషేపి ప్రకృత్యధాం
తర్గతతయా భానమాన ఏవప్రత్యయార్థాన్వయ దర్శనాత్. నన స్వా
తంత్ర్యేణ భానచూచేచ్ఛాయాప విశేష్య వారతంత్ర్యేణ కమత్వాన్వ

త్రి రిశ్యభిపాసాయేగామా భోజనప్రకారికేతి. సన్పత్స్య యేనే. యద్య
పీచ్ఛాయాత్ర సైవ సన్పత్స్య మాధాతయా ఇచ్ఛా విశేషిత కృతిర్నన
న్పత్స్యయ ప్రతిపాద్యా తథాపి ధాతు సహితేనేత్వాది పూర్వాదా
తు సన్పత్స్య మాభ్యాం ఇచ్ఛావిషయక తి ప్రతిపాదనాద దోషః. ఇ
చ్ఛాయామన్వయ ఇతి. ఇచ్ఛావిషయకతే స్పష్టం ధాత్వన త్వేక్మ
తావేవ వర్తమానత్వాన్వయ స్వీకారే అతీతేచ్ఛానీన చాకృతీకాలేచ
కంచీర్న తితి ప్రయోగావ త్తి నచేష్టావ త్తి. తదానీం చాకోప చీర్న తే
కింతు పూర్వం చీర్షిత ఇత్యేవ ప్రయోగాదితిభావః. తిరబద్ధోతిశయ

యోపి ఇచ్ఛాయాం కమలాత్వానన్వయేన దుష్టుః. విశేషాన్వయస్య
 వ విశేషణస్య పారతంత్యేనాన్వయస్య విశిష్టాన్వయస్థితే పుష్ప భిన్న
 త్యాత్. అథాస్తు విషయతా మాన కర్తృత్వే చిక్షిత్వతే పాక ఇత్యా
 దా ఇచ్ఛాయా సత్పర తంత్రకృతేచ్ఛాన్వయః. ఉభయజ్ఞేన పాకా
 తేరిషయత్యాత్. స్థిత్యాది కర్తృత్వా ప్రసిద్ధ్యాచ గృహంతిష్ఠాన్వయే
 ఇత్యాదేర ప్రసంగాదితిచేత్. ఓదనో బుధుక్ష్యన ఇతఇత్యాదాకాగతి,
 తపోచ్చా కర్తృతాయా విషయతా మానత్యాత్. బోజనాది కర్తృతా
 మాశ్చ తదన్వయిత్యాత్. విశేషీభవ దిచ్ఛాన్వయిన కర్తృత్వే బోజ
 నాదన్వయమా యోగ్యతేన విశిష్టాన్వయమా సంభవాత్. వసుతః పాక
 శ్చిక్షిత్వత ఇత్యత్యావ్న గతిరేవ కృతి విశేషణతయా పాకనిషేచ్ఛా వి
 షయతాయా కృత్యవిశేషణతయా వచ్చిష్ట కృతి విషయతాభివృద్ధయా
 ఇచ్ఛాన్వయినో విషయశ్చ మాన కర్తృత్వస్య కృత్యనయమా యోగ్య
 త్యాత్. యదిచ విశేషాన్వయి వ్యవహారేవ తత్పారశంజ్యేణ విశేష

తత్వం. నీలవదాధకాస్తు నీలమావ విశిష్ట ఘటాదిరేవ గుటవద సామా
 నాధికరణ్యాను రోధాద్భుత నాతిశయః. నీలవదార్థాదేతే నీలమావ ఏ
 వేతిభావః. అదినాత ముప్పుత్యయ పరిగ్రహః. ఏవం ప్రకృత్యర్థాదేతే
 నాది ప్రత్యయార్థాన్వయ స్వీకారే. అజస కర్త్యాదితి. ప్రథమాంగా
 థా ముఖ్య విశేష్యక శాబ్దబోధస్యైవ పర్వత్ర స్వీకరణీయతయా కృ
 తా విశేషణతయా కర్తృత్వాన్వయే తదసంభవాదితిభావః. నను కర్తృత్వా
 త్తనే వదస్థితే విశేషణే భవత్యా మిచ్ఛాయామపి వ ర్తమానత్వాద్యన్వ

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే వృత్త త్రివాదే. ౨౧౩

గాన్వయ ఇతిననియనుః అపితుశదన్వయి తావచేదకావచ్చిన్నపవ. తథా
చవిషయితాత్వా వచ్చిన్నసోఽభయాన్వయ యోగ్యతయాన ప్రకృతే
ష్వన్వయా నుపపత్తిః. అతఏన అరుణయేత్వాదా వారుణ్య నిరూపిత
సాధ్యతాయుగో నిరూపిత సాధ్యతా భిన్న త్వేఽనన్వతీయూర్థే విశిష్టాన్వ
యా నుపపత్తిః తత్ర పరంపరయా విశేషాన్వయి సోనుక్రయ వ్యక్తే
పరంపరయా విశేషణాన్వయి వ్యక్తే భేదవత్. ప్రకృతేఽపి పరంపరయో
భయాన్వయి కర్త వ్యక్త్యభేదో అమత ఏవేత్యవ్యతే. తవా తాజన
కృత్వవతు వాకశ్చ భవత్కృతి సమూహాలంబ సేచ్ఛామాదాయ వాక
శ్చిక్ష్ణోత ఇతి ప్రయోగస్య కాలావర్తయ కృతి విషయ తామాదాయ
దుర్వారతేన. విషయతా సంబంధేనేచ్ఛా విశేషణీభూత కృతి వ్యక్తి
కర్తవ్యన్వయ తదిచ్ఛాన్వయి కర్మణాన్వయాన్నా యమతి ప్రసంగ ఇతి

యోన సంభవతేన ఉక్త వృత్త్యి విరోధానిత్యాశంకా నిరాకరణే
థాన్వయ విశేషణయేతి. ననుగవి విశేషణ తాపన్న స్వారుణ్యదే
శ్చిత్తీయాథ సాధ్యతాయాం విశేషణ త్వే నాన్వయూత్ ప్రకృతేఽపి
చ్ఛా విశేషణతాపన్నకృతేః కనుత్వే విశేషణతయా న్యయోన విరుద్ధ
ఇత్యాశంకాయానూహ. ఏవమితి. స్వతంత్ర్యేనాది. ప్రకృతిజన్మబోధీ
య నిరూప్య నిరూపక భావానన్న విషయతానాపన్నశయేశ్వరణా. ప్ర
కృతేన కృతివిష్ట ప్రకారతా నిరూపితేచ్ఛా నిష్ఠవిశేష్యతా ప్రకృతి జన్మ
బోధీయా కృతి కనువాక ఇత్సన్వయ బోధోపగమే కృతి నిష్ట ప్రకా
రణానేచ్ఛా నిష్ట విశేష్యతా నిరూపితేతి తాదృశ విషయతానా పన్న
న్వయ కనుత్వేన్వయ ఇతిభావః. ప్రకృత్యర్థాంతగత తయా భావ

చేత్తధాపి తదిచ్చాకాలే పాక ఇదానీం నచిక్ష్వ్యత ఇతి ప్రయోగా నువ
వత్తి. అన్వయి తావచేదక కృతి విషయతాత్వకృతి గోచర వర్తమా
నేచ్చా విషయితాత్వా వచ్చిన్నాభావ యోస్తదా సాకే అసత్త్వాత్.
వచ వర్తమాన కాలావచ్చిన్న కృతి విషయతాత్వత్వా వచ్చిన్నాభావ ఏవ
తత్రవతీయతే. ససాకే అభాసిత ఇతివాద్యం. యద్యతీతేచ్చాగీన సా
కకృతిరపి తత్రవర్తతే శదా తాదృశాభావస్యాపి తత్రబాధాత్ సాకకృ
తీచ్చాయా మనత్వా ముక్తేచ్చా స త్లేపిచ తథా ప్రయోగాత్. కృ
త్సన త్లేపి సాకకృతీచ్చాస త్లేపి శదా ప్రయోగ వికహాత్ కృతివిషయ
త్వాభావమాత్ర బోధనం తత్రాభిరుచగమా సంభవాచ్చేతి. కను-ప్ర
త్యయస్థల ఇచ్చాభావనిధి విశేషణమేవ. ఇదంశుశ శ్లోం. కను-ప్ర
త్యయస్థలేపి ధాతనిధి విశేషితే వేచ్చాసన్ ప్రత్యయేన ప్రత్యాయం

మానశ్చనుపి ప్రకునిజనం బోధీయ విరూప విరూపక నానావన్ వి
యతాపన్ శ్రమేవ. నల్లేవం పది కను-ప్రే కుశేన్ సానిశంజేగివా
నయ స్పీరికియతే. అపితుస్య విశేషం భూవేచ్చా సారశంజేగివావేతి
నోల్లదో ఇశ్వరశాసన. ఇచ్చానూపేతి. గుర్లటవతి. ర్థ సార శం
జేగివానయోనాను. దను-ప్రయ సానుగీగి ప్రయ-ప్రయ సానుగీగి
దను-ప్రయయా బావేపి తత్సానుగీగి ప్రయ-ప్రయసానిచన్ సంభవా
దితిబావ. ఉభయజేగివేతి. క తా విచ్చాయాంజేవనిధి. కుశేన్సా
దనితాభ్య విషయతాయా సాకేసత్త్వాత్. ఇచ్చానూశ్చ కుని నిష్కరి
శేవనితా నిరూపిత ప్రకారణా నూన విషయగా న్నానిదిబావ. తద
న్యత్వాదితి. గళాధస్సంయోగానుకూల క్రియానుకూల వ్యాపారో భు

రామదండియ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాదే. ౨౦౫

తే. శక్తమూర్త్య మేనకర్తాఖ్యాతానాం. శక్త్య ధాత్వరక కమూన
యా శక్తిప్రయత్నం. ఓదన కర్తక బోజనం భవతు పాక విషయకృతి
గృహత్విత్వాదీచ్ఛాయాంచ పాక భోజనాదీనాంశధేచ్ఛా విషయశయా
శక్త్య ర్థత్వ మక్షతం. గృహస్థిశీచ్ఛాయాం గృహనే స్థిత్వా ధాత్వ
త్వాదితై వ విషయకృమితి నగృహనే స్థిస్తాపాని కమూర్త్యం. అత ఏవ
యదోదనవ్యక్తి కమూక భోజన మప్రసిద్ధం అగచ బోజన కమూకయా
శక్తిప్రయత్నం శత్రోయమోదనో బుభుక్షుత ఇత్వానేర్లర్థనాది విషయశ్చే
గగనాదిగోచరేచ్ఛాస్థలేవ గగనంశిద్ధృక్షం ఇత్వానేర్ల ప్రయోగవ్యవా
సూపవ త్తి. సనోదనాది గూఢకమూక మూర్త్యోపరాగేణ యత్ర భోజ
నాదీచ్ఛా దైవనతేన శనో జనానకం విషానకమూక మపి శశవిషం
బుభుక్షుత ఇత్వానయః ప్రయోగాః. కర్తృ ప్రత్యయస్థలేపిన శాస్త్ర

జిథాత్వరకా. శక్తమూర్త్యంచ తాద్రుశ క్రియానూప ధాత్వరక తా
వచేరక ఫల శాల్పిత్వమితి భోజనన్య సనికయకత్వా భావేన శన్య విష
యతానూప కమూతాయా అసంభవాదితిభావః. కుర్వ విశేషణశయే
తి. పాకనిష్ఠ సావ్యత్వాఖ్య సాక్రూ విషయతాయా కుతి నిష్ఠివిశేషణ
త్వా నిరూపితత్వేన ముఖ్య విశేషణా సూచత్వాదితిభావః. భిన్నశయే
తి. సాధ్యతాయాః కార్యతా సూచత్వేన కార్యతాయాశ్చన్య నిరూప
కకారణ భేదేన భిన్నత్వాదితిభావః. విషయతా సాబంధేనేతి. శన్య
త్ర విశిష్టాన్యయర్థలే ధర్మ సారశంత్వేణ విశేషణీభూతన్య క్షేత్రా
న్యయ ర్థనా దిచ్ఛాయామ విషయా భూతక్రూతి విషయశ్చన్య వి
శిష్టాన్యయా ప్రయోకజత్వాదితిభావః. అన్వయి తానభేదకేతి. కుతి

శవిషయతా రూపం కమత్వమేవేచ్ఛా విశేషణతయా భాసతే. నకు
 ధాత్వధా కమత్వం ధాత్వధా విశేషణతయా శత్రుధాధా కమత్వ
 త్వ విశిష్ట భోజనాది నిరూపిత విషయితాయా నియమక ఇచ్ఛాయాం
 భావోగమే నోక్తస్థలే విషంబుభుక్షతే వైత్ర ఇత్త్యాది ప్రయోగ వా
 రణేపి గగనం దిక్పక్షతే వైత్ర ఇత్త్యాది ప్రయోగస్య మరువ పాద
 త్యాత్. ఇదంతుభోగ్యం. సన్పరిపాద్యేచ్ఛాయాం ధాత్వధా కృతి
 భోజనాదేః కేవల విశేషణతా సంబంధేనన విశేషణత్వం శధాసతి సరక
 త్పక కృతి భోజనాది గోచరేచ్ఛానతి అయంచీకీర్తి బుభుక్షత ఇతిప్ర
 యోగ ప్రసంగాత్ కింతు విశేషణతా సమాస కర్తృభ్యోభయ సంబం
 ధేనైవ. ఉక్తాతి ప్రసంగవాకణాయ ఇచ్ఛా సమాస కర్తృకతేపి సన్పరి
 త్వయ వాచ్యతాం స్వీకృత్య క్రియాయాం శదన్వయో సగమోచసాధీ
 యాత్. ఇచ్ఛాంతర సమానృత్తకర్తృమాణాయ సర్వీకృతేతి ప్రసన్

తేనైవ క్రుతేస్సన్మం తథాత్వధా ముటకతా నకుశదగ్గి క్షేనన న
 ధావ ధాత్వగ్నాన్వయి తావచేదకం క్రుతి విషయ తాత్వమేన నకు శ
 త్తదగ్గి క్షి విషయ తాత్వం. ముటోవా క్షిత్వాదాన నకామట త్వానచ్చి
 న్నాభావ ఏవ బోధ్యతే. నకు ముట నిష్ట కర్తృదగ్గి క్షిత్వా వచ్చిన్నా
 భావ ఇతిభావః. నచేతి. నకలంజం భుంజతేత్వాదా లిజః కృతి పాశ్చ
 త్వేన్వ సాధనత్వ బలవదనిష్టా నసిబంధి గ్నానాం ప్రయూణాం భోగక
 త్వేపి క్రుతిసాధ్యత్వేన్వ సాధనత్వయోః కలంజ భక్షణేపి వక్షేనన నకా
 అనాధికో బలవద నిష్టాననుబంధిత్వా భావఏవ బోధ్యతే. నత్వ భావ
 త్రయం. తథా ప్రక్రమేపి వర్తమాన కాలీనక్రుతి విషయకేచ్ఛా విష

౧ తా దివస్థాత్. స్వసమాన కర్తృకత్వస్య వాచ్యత్వే తత్తదిచ్ఛా
 రూప పదార్థానామ ననుగమేన పుస్తకత్వస్యనువవత్తి. సచసమాన క
 ర్తృకత్వస్య సంబంధత్వో పగమేతత్ర శక్తిగ్రాహకాను శాననవిరో
 ధః. యతోధానోః కర్మణస్సమాన కర్తృకాదిచ్ఛాయాంవే తిస్సన్పత్వ
 య విధాయక సూత్రం సనః సమాన కర్తృ కత్వాధా కతాం స
 ప్రతిపాదయతి. తస్యహీచ్ఛాకర్మత్వేన తస్సమాన కర్తృకత్వేన చస్యా
 ర్థవరార్థాతో రిచ్ఛాయాపార్థే సన్భవతీత్యేవాధాః. ఇచ్ఛాధాత్వధా
 యోః సంసగతాయా సమాన కర్తృకత్వ వివక్షామూలపి సమాన క
 ర్తృకత్వోచ ర్తకాధాఃసరిత్యం ధాతోర్నిర్వహతీ తీచ్ఛామాతే శక్తి
 గ్రాహకం తత్సూత్రమితి. సుబంధోత్తరేచ్ఛాధా విహితకృచి కామ్య

యత్వా భావస్యభాసి తత్వేన చ ర్తమాన కృతికీవిషయత్వాభావ ఏవన
 జాబోధ్యత ఇతిభావః. ఇదంచ న ర్తమానత్వ స్సేచ్ఛాయాం ధాత్వగ్నే
 చ విశేషణత్వాభిప్రాయోన్మాత్తః. అన్యథా వ ర్తమాన కృతే రకుచస్తి
 త్యా ప్రతియోగిత్యేన నభిన్తే తదన్యయా సంభవాదితిధ్యేయం. అతీతే
 చ్ఛాసీనేతి. అతీతపాక చిక్కిర్నాధీనేత్వధాః. తత్ర పాకే విషయత్వం న
 ప్రమ్యునః. ననూ క్క సమూహలబనేచ్ఛా దశాయాం పాకకృతి స
 త్యేన భవత్యేన తాదృశ ప్రయోగ ఇత్వా శంకామూనూహ. పాక
 కృతీచ్ఛాయామితి. న ర్తమానకృతి విషయత్వా భావస్య తాదృశ ప్ర
 యోగాద్యోధోగమే దూషణాంతరం సూచయతి. క్రుత్వ స త్యేవీతి.
 తథాచ యదాపాక చిక్కిర్నాస్తి పాకక్రుతిస్తు నవ ర్తతే తదా ఇదానీం న
 పాకశ్చిక్కిర్నా ఇతి ప్రయోగస్యానితిభావః. ఉపసంహరతి. కమ ప్ర

మితస్య ధాతో రిచ్ఛాధాకతయా సన్పత్త్యమాంతా విశేషేషి సన్నంత
 ధాతు వన్నస కమతా. తదంతగత ప్రితివోకస్యైవ కమతా భోధ
 కతయేచ్ఛాయాః కర్తాకాంతా విరహాత్. నచపుత్రీయతి పుత్రకామ్య
 తీత్యాదాక్ జాది ప్రకృత్యధా పుత్రానేః క్రియాత్వా భావే నాకర్త
 కత్యేషి ఆత్తనః పాకమిచ్చతి పాకీయతీత్యాదా ప్రకృత్యధా పాకాదేః
 సకమతయాసన్నంత సముదాయ వత్కృజంత పాకాది సముదాయ
 స్యస కమతాకతామా దుర్వారతయా సంకులం పాకీయతీత్వాది ప్ర
 యోగాపత్తి రితివాచ్యం క్పిత్ ధాతు సమానాధాక యతేరివ సన్నం
 త సమానాధాకస్యస్య జంతాదేరిపి కమతా భోధక సుప్తాకాంక్ష
 త్వా సువగమేన తథా ప్రయోగా ప్రసంగాత్. కృదంత కమత్య వి

త్వయర్థల ఇతి. తక్కుమత్య. ఇచ్ఛాకమత్యం. శచ్చ విషయతా
 రూపం. నన్యేవం భోజనాదుతిః పాకశ్చ భవత్ప్రితీచ్ఛాదశాయాం పాక
 శ్చిక్రీషన్తా ఇత్వాది ప్రయోగావ త్తిరణతమా. శచ్చేషి. తథాచ సన్నం
 తథాతూ త్తర కమత ప్రత్యయస్య విలక్షణై తాద్రుశ విషయతామా
 సకమత్య ఏవ అనాది తాత్పర్యమితిభావః. నన్యేవం భోజనాభావగు
 త్తీర్చనత్వితీతా దశాయాం ఓదనో బుభుక్షుతేపాకశ్చిక్రీషన్తా ఇతి ప్ర
 యోగోనస్యాత్. కృతి భోజనకమత్యేన పాకాదనా దేస్తాద్రుశేచ్ఛా
 యా విషయత్వాదిత్వా శంకాయా మిచ్ఛాప త్తిమాహ. ఓదనకమతే
 తి. తథాచోక్తేచ్ఛా దశాయాం నభవత్సేవ తాద్రుశ ప్రయోగ ఇతి
 భావః. యన్యా నన్యేవం భోజనకత్తాదనం భవను కృతి కమతాకోధ
 వతు ఇతిచ్ఛాదశాయామేవ తాద్రుశ ప్రయోగోపపత్తిః. నను ఓదన

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. ౨౦౫

వయోమాంతు షష్ఠ్యాబాధాత్. ద్వితీయామా అప్రస క్తేశ్చ. నచభా
త్వవయవ కృక్కోగే క ర్తృకమణోః కృతీత్యస్య ద్వితీయాబాధకత్వే
కంసకమణి వధమాచప్తేకం సంఘాతయతీత్యత్ర ద్వితీయా నసాధ్యత్.
కంసస్యాఖ్యాన కమణత్వా యోగేనవధ కనుణతయైవ తదుత్తరం ద్వీ
తీయాసమథనా ద్వివాచ్యం. కృదంతోత్తరం యత్యాఖ్యా నాత్తే
త్తత్ర ప్రకృతి వచ్చకారక నిశ్యవేన కృదంత కారకస్యన్తంత శక్తిశ్చ
తి ప్రతిపాద్య క్రియాకారక తుల్యత్వాతి దేశాత్ రాజానంగ మయతి
సూర్యముగ్ధమ యతీత్యాదాన్యంత భాతుమోగే యథా ప్రకృత్యథా
క్రియాకర్తృః కమణత్వం తథా కృదంతోత్తరణిచ్చియోగే వీత్యాఖ్య
య గతున్తత్వాది కర్తృః కమణయా తదుత్తరం ద్వితీయేతి యథా

భోజన భవతు సాకక్రమిర్భవతు ఇతీచ్ఛానశాయా తాద్రుశేచ్ఛాయా
ఓదన సాక భోజనక్రమి కమణత్వ ప్రకారణ నిరూపిత విషయతాయా
అసత్త్వాదిత్యా శంకాయామాహ. ఓదనకమణికేరి. తథాచ భాస్వర్థ
కమణత్వే నేచ్ఛావిషయత్వం సభాత్వథా ప్రకారణ నిరూపితేచ్ఛీయ
విశేష్యత్వం. కింతు భాత్వథా కమణత్వ నిష్ఠ విషయతా నిరూపితే
చ్ఛా విషయత్వమేవేతిభావః. కర్తృఖ్యాతస్య ఇచ్ఛావిశేషిత భాత్వథా
కమణతా బోధకత్వే దూషణం సూచయతి. అతిపవేతి. పుష్కరైస్త్వ
నుపవ త్తిరితి. శాబ్దబోధోప యోగి శక్తిగ్రహ నుపవ త్తిరిత్యథా. త
థాహి పూర్వం వ్యవహరితానా ఇచ్ఛా వ్య క్త్యంతర సమాస క ర్తృ క
త్వ శక్తిగ్రహాత్ అపూర్వేచ్ఛావ్య క్తి సమాస కర్తృకత్వే శక్తి గ్రహ
భావేన తద్విషయక శాబ్దబోధో నస్యాదితిభావః. యద్యపి సంబంధకో

అంతఃకాంతయోగే యథావస్థితే కమణో ద్వితీయాం తతా తథా
 నిచ్చిత్తయాంత కృతంత కమణోపీని లాభాత్కృతంత కమణాంతం
 సాదేర్చిత్తీయోపనత్తి. తథా వివక్షాయాం తండులన్ద పాకీయతీని
 ప్రయోగఇష్టతవ. కారక విభక్త్యధాన్య వృత్త్యైకదేశే నావ్యన్య
 యన్ద పుశ్చన్దత్తాత్. సంబంధ వివక్షాయాంచ నతథాప్రయోగః. వ
 స్తుతన్సంబంధ వివక్షయాపి తథా ప్రయోగ ఇష్టతవ. నచ తత్ర వృ
 త్త్యైకదేశేన పప్త్యధాన్యయే అనియోగి జదాన్యన్ద దన్దత్తారకా
 దశీ" తి పుశ్చన్ద వివోధ ఇతివాన్దం. తాద్భుత పుశ్చన్దేర భేదాన్య
 యన్దలవన స్వీకారాత్. వృత్త్యైకదేశేన భేదాన్యయేభాదకాభావాత్.

తీ ప్రవిష్టమపి స్వత్వం తద్వన్ద క్తిన్ద సూచ మననుగతమేన. తథాపి
 సంబంధే శక్తిగణాపీతా నిరహత్ పూర్వానుసర్గితస్సాపి సంబంధస్వ
 యోగ్గతా బలాదేవభాన సభవాన్నానువిజిత్తి. నచేన్దన్ద వివోధ
 ఇతి పరేకాన్యయః. ఇచ్ఛాకమణ్యేనేని. తృణీయాన్దయన్దా శ్రయ
 త్వసూచ వైశిష్ట్యమేవాధకః. తథాచేచ్ఛా విశేష్యత్యేచ్ఛా సమాన క
 ర్తుత్యాశ్రయీభూతాయా శోకనాది వృత్తిన్దత్తాత్మన్ద కాద్భుజాని
 ది ధాతుశః పరం ఇచ్ఛాయాం వాచ్ఛాయాం సన్పత్తీన్దయో భవతీని
 సూతాధికః జర్యవసితః. సమాన కర్తుకత్వోన ర క్తేతి. సంసగీ
 భూత సమాన కర్తుకత్వ విషయతా నిరూపిత విషయతా వదధక క
 త్వమిత్యధకః. సన్నంత సముదాయవనిని. పూర్వకల్పే సన్పత్తీన్దయప్ర
 కృతి ధాన్యధాన్యయి కమణ్యన్దన్ద ద్వితీయార్థయూథాతోన్దకర్త
 త్వేన్దన సన్నంత ధాతు కమణ్యత్వం. తండుల పదాదేర్చిత్తీ యాంత

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుస్తకత్రివాణి. ౨౨౧

అతవన ఋద్ధస్య రాజమాతంగా ఇత్యాది ప్రయోగోనన్యతే. ఇన్యతే
చ పితృస్సర్వకామ ఇత్యాది ప్రయోగః. నచకారః పద ప్రతియోగీ
పదయో ర్భేద వివేశన మఫలమితివాచ్యం. తన్నివేశస్య దృష్ట్యాం విద
యో క్తత్వాత్. యథా ప్రతియోగి సదాధన్య కుత్యాన్య భదాన్య
యోనభవతి తథా నృ త్యేక దేశేనాన్య పదార్థస్యేత్యర్థే తాత్పర్యాది
తిధ్యేయం. అభేద వివక్షాయాం సందితం పుత్రీయతి. ప్రవీరం పుత్ర
కామ్యతీత్యాది ప్రయోగాభావనాత్ పరపుత్రాది గోచరేచ్ఛావతి పుం

శ్లేషు సన్పత్స్యయ ప్రకృతి దాన్యధా కమత్వే నేచ్ఛావిషయత్వమే
వసన్నం తథాతు కర్తృత్వం ద్వితీయమూహోధినియం. నిధాచ చిక్ష్ణి తి
త్యాదేర్ధధా కర్తృసాకాంక్షత్వం తథా పాకీయతీత్యస్యాపి కమనాకాం
క్షతా సంభవత్వేన. పాకః కుకమకః పాక కమత్వే నేచ్ఛా విష
యః కఇత్యాకాంక్షాయా సంభవాదితి భావః. మన్యాబాధాదితి. “క
ర్తృకర్తృణాః కృతీ” తి సూత్రేణ కృదంతథాతు యోగే షష్ఠీ విధా
నాత్ తయా “కర్తృణి ద్వితీయే” తి సూత్ర విహిత ద్వితీయా బాధ
నాత్. విశేషేణ సామాన్యం బాధ్యత ఇతి న్యాయాదితిభావః. కంసం
ఘాతయతీతి. ఘాత ఇతిఘోషహనభావో దూపం నిస్య పదోధాః
తదుత్తరం కంసస్య నగమాచక్ష్మే ఇన్యత్యేణిచ్చిత్వయేపతి నిజిత ధాతు
స్యరూపం నిర్వహతి. తదుత్తరంతి బాఖ్యాతే సతి ఘాతయతీతిరూపం.
తత్రచ భాత్యవయవ కృదంతయోగేషి షష్ఠీయని ద్వితీయా బాధ
సదాకం సంఘాతయతీతి ప్రయోగోనన్యాదపితు కంసస్య ఘాతయతీత్యే
వన్యాదిపిభావః. కర్తృకమణాః కృతీతిసూత్రేణ కృదంతథాతుయో

నే ప్రతీయతీత్యాదయోన ప్రయోగాః. సువ ఆత్మనః కృత్యానినా
దీప్తిత్య సంబంధి యదిచ్ఛాకమన్ తన్మోక్షక సుబలాత్మ్యాచామ్య
చోర్విధానాత్. సంబంధిత్యంచ సంబంధిత్యేన భాతత్వం. అన్యథాయ
స్యేచ్ఛాకర్తుః పునోస్థిత్య స్తస్యాపి స్వీయత్వేన పుతేచ్ఛా దశాయాం
ప్రతీయతీత్యాది ప్రయోగస్య నర్య నిర్లప్తానువపత్తే. ఉక్తస్తలే పు
తీయతీత్యాది వాక్యస్య చామాన్య వారణాయచ క్షణాన్యరే చా
యాం పుత్యాదేర్విషయ్య మాత్రం నసంబంధః. కింఞ స్వాంతే భాన

గమాత్రవప వస్థీ ద్వితీయా శాసకా. కంసంఘాన యతీత్యత్రతే సూ
త్రాంతరేణ ద్వితీయయా వస్థీబాధనాన్త తాద్భవ ప్రయోగా నువప
తీరితి సమాన తే. క.దంతో స్థరమితి. ప్రకృతివచ్ఛకాకమితి. సూ
త్రాంతరేణ క.దంతో స్థర మాన్యా నానక నిర్వహ్యయస్థతే కృ
త్పీత్యయ ప్రకృతి భూతభాతూ స్థర పేరణానక నిర్వహ్యయేనని
కర్తాదికారకస్య యాదృశం ద్వితీయాంతాదికం గూఢ భానని శాద శ
మేవ కర్తాదికారకం కృదంతో స్థరనిజా తభాతుమోగేపి. తభావన
న్నం తభాతూ స్థరం పేరణానకనిచిక్చ తే హంతికశ్చి త్త మన్యః ప్ర
య జే ఘాతయతీత్యత్రయ భావాన భాతు కమన్యా కంసాదేర్ని ర్వి
యాతతా తమావప్తే ఘాతయతీతి కృదంతో స్థర నిర్వహ్యయస్థతే
హనభాతుకమన్యా కంసాదే ర్ద్వితీయాంత తై వేతిభావః. అతై ని
దృష్టాంతమాహ. రాజానమితి. గమనమితి కృదంతాదాఖ్యానాగ్నే ని
చ్ఛీత్యయే కృత్తోపి గమయితి నిజంతోభాతు. తను స్థరంతిగాఖ్యా
తే గమయతీతియాం. తాద్భవ కర్తూరాజ్ఞ స్థితీయాం తతై వాపేక్షి

రామకద్య వ్యాఖ్య సహిత పుస్తక త్రివాక. ౨౨౩

మాన సంబంధస్య ప్రతియోగిత్యేన గ్రహస్య విషయే యస్తద్వశ పు
రుష వృత్తిత్వ సహిత నిత్యుపేయం. స్వసంబంధస్య కృతాద్యవాచ్య
త్వే పున్ క సంబంధేనై వేచ్ఛాయాం సంబంధానాన్యాయ ఇతి పున్
త్వత్తి ప్రదర్శనాయైవ సూత్ర ఆత్మన ఇత్యుపాత్తం. ఆత్మన ఇతిష్యన్
ధా సంబంధశ్చనభాతోః కమణ ఇత్యాది సూత్రాని నృత్తాయాని
చ్ఛాయా మన్వేతి అవ్యావృత్తత్వాత్. ఉక్తానాభా ప్రయోజనక

తా. అనభిహితే కర్తరీతి శృతీయావిధానాత్. ఎరంతు క దంభాతు
యోగే వస్త్యా శృతీయా భావనాత్. వస్త్యేవాపేక్షితా సాతుర ప్ర
యుజ్యతే రాజానంగను యతీతి ద్వితీయైవ ప్రయుజ్యతే. కేవల గమిభా
యాత్తరం పేరణాధే నిదిక్రుతే గచ్ఛతి రాజానమన్యః పేరియతిగా
జానంగ మయతీతి యధాప్రయోగః. అణిహిత ధాన్యధాన ర్తుః నిది
క్రుతే కమణ స జ్ఞావిధానాత్ తథా క దంతాణ్ణి చ్చోన్యయేపి గమనా
ది కర్మ బోధకానాగ్నిజాని ఏదా ద్వితీయైవ నతు క్రుదంతే కర్తు
త్వేపి వస్తీతి సముకాయాథా. నను ఋద్ధస్య రాజమానంగా ఇత్యా
ద్య ప్రయోగాత్ విభక్త్యధాన్య నృత్తైక దేశాన్ధేన్యయోన భవతీత్యు
పేయం. తత్కథం తండుల ఏదో త్థర వస్త్యధాన్యకృ జంతుధాన్యైకదే
శాధేవాకే న్యయ స్సంభవతీత్యా శంకాయామాహ. కారకేని. సం
బంధ వినయాయానితి. సంబంధాధాన వస్త్యాః కారక విభక్తిత్వాభా
వాదితిభావః. రాజకీయ ధనేచ్ఛాయాం రాజ్జోధ నీయతీతి ప్రయోగో
నీన్య ఏవేశ్యభిచారియేకాహ. వస్తున ఇతి. కారకాదపితి. వృత్త్యే దేశే
నాస్పేతీత్యుక్తరాధాన్యం. ప్రతియోగి పితృశ్చ పుత్రత్వాని సన్సగ

త్వాత్. అఃతు నుక ఇత్యర్థే సుబంతాదిశ్శత్ర సచేచ్ఛాకర్తుః సంబంధి
నిశయేచ్ఛా విషయసాధకశ్శబ్దం. ఏవంచేచ్ఛా కనుః. సుబంతా ది
చ్ఛాకర్తు రిచ్ఛాయామపి వృత్తావ పీచ్ఛాకర్తు స్సుబంతాదిశ్శేవ యోజ
నాకార్యా. యథాశ్రుతే దర్శితా నువన తే రితిధ్యేయం. భ. త్వం పు
త్రీ యతీత్యాదా ఆచారానా విహితస్య జుతస్య సకనుశ్శం యజ్ఞ
తపస. తథాపి. తమివాచరతీశ్శబ్దే ఉపమానవాచినః క్షజ్జహిగః.
తమివాచ రతీశ్శస్య శత్రుల్లూ జానాతీత్వభావః. ఆచారపదస్య వ్యవహా

ప్రతియోగి. యథా వై శ్రస్య మాతుల ద్రవ్య మిత్యాదా వై శ్రసిగూ
పితత్వస్య ప్ర త్వేక దేశమాతుల పదార్థేవ్యయః. వై శ్రస్య వాక
శ్శేత్వాదా కర్తృకారకస్య వై శ్రాశే. వాకేవ్యయా శ్శయోగ్యాస్య ప్ర
త్వేకభావ మన్యద్యయం. అతఏవ ప్ర త్వేక దేశే పదార్థాంతకస్యా భే
దాన్యయా స్వీకారాశేవ. సమ సంసగ్గా మా శేనైవ ప్రతియోగి వా
చకపద కారక పదాతిరిక్త పదార్థస్యా న్యయా స్వీకారే పుష్కల ప్ర
యోగస్యా సాధుశ్చ ముపవన్యత ఏవ కింతదను రోధేవ పుష్కలత్వవ భే
ద సంబాధేవ వివక్షాదరణీయేశ్శన ఆహ. పితృస్సగ్గా కాను ఇతి. త
థాచ ప్ర త్వేక దేశాదే స్వగ్గా పితృత్వభావస్యాన్యయేవ పుష్కలితి
భంగా వత్త్వా పుష్కలత్వవభేద సంసగ్గా వివక్షావశ్యకీతిభావః. అఫలమి
తి. నిరుక్త ప్రతియోగివాచక పదకారక పదయోగభావస్యకార్యాభే
దేనాన్యయస్యైవా ప్రస క్తేరితిభావః. ప్రయోగాభావన దితి. ప్ర త్వే
క దేశేన ప్రతియోగివాచక పదకారక పదాన్యయ పదార్థాది రి క్తస్య అ
భేదేనాన్యయా భావాదితిశేషః. యజ్ఞపి తస్య పుత్రాభిన్న త్వేనచ్ఛా

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యానహి తే త్పుత్పత్తివాదే. ౨౨౫

ర మూలజ్ఞాన పరత్వాత్. తుల్యశయా జ్ఞానంచక్యబ్ధిః. తచ్చనకర్మకం. శత్రతుల్య త్వే ప్రతియోగితయా పుత్రాదీదేవ్యయః. పుత్రాదిపదమేవ వాగ్గోఽన్య పుత్రాది తుల్యపరం. జ్ఞానమాత్రంక్య జర్థ ప్రతచస్యా భేదా వగాహిత్య సంబంధేన పుత్రాది తుల్యస్యావ్యయః. నచైవం పుత్రాది పనముపమేయాధాకమేవ. నతూప మానాధాకమితి కథ ముపమా నాదాచార" ఇత్యనేన తదు త్తరం క్యచో విహనం. సంగచ్ఛత ఇతివా చ్యం. పుత్రాది పదస్య శుభ్యాధాక త్వేసి తుల్యస్య ప్రతియోగితయా

విషయశయా కర్తృత్వా సంభవేన కారక పదశ్చం శక్యతేన క్తం. తథా పీచ్ఛాధాక ధాతుయోగే ముఖ్య విశేష్యత్వస్యైవ కమతా సూచిత యా నశస్య కారక పదశ్చమితిభావః. అస్తువా సమాన విధ క్త్య స్యా భేదాన్యయ ప్రయోజకస్య ప్రకృతే అభావేన నతథా ప్రయోగ ఇ థిధ్యేయం. ఏషిత్వ సంబంధితి. సూత్రే ఆ త్రనఇశ్వస్య ఏషితు రిత్వర్థ కశయా తల్లాధ ఇతిభావః. యితి. సన్నిధాయక సూత్రా శ్చమణ గ ఇశ్వస్యేచ్ఛాయా మిత్వస్య చానువృ త్తేరే నదధాలాధ ఇతిభావః స్వాంశఇతి. స్వవదం క్త్యచ్ఛిత్వయ ప్రకృతి భూత పుత్రాది పదాధా కరం భాసమాన సంబంధ స్పృశ్త్వాదిః. తత్ప్రతియోగిత్వేన గ్రహన్య ఏషిశ-జ్ఞానస్య. విషయోయః ఏషితై వ. తద్వ్యైత్వ సహిత ఇత్య ర్థః యద్వ్యైలామవాన్ప్రతియోగి వృ త్త్యేవమేవ క్తముదినంతథోక్తావపి యస్యపుత్రః. అప్రసిద్ధః. శ శాత్వ శ్చేదాపి పుత్రీయితితి ప్రయోగోచర త్వే. అప్రసిద్ధాన్తే అన్యదీయపుత్రే మనువునో భవతిత్వాకారకవినం

ఉపమాన పుత్రాద్యధికారత్వాత్. అతవ తస్య కమ వాచకత్వం. పుత్రాని తుల్యస్యాచార కమత్వాత్సముగులవద్వతే. పూర్వగుత ఉపమానవదస్య కమవాచకత్వం ఆచార కమవిశేషణ తుల్యతా ప్రతియోగి బోధకత్వయాపం బోధ్యం. వస్తుశః పుత్రమి వాచక శీర్షస్యపుత్రం యథా వ్యవహారతి తథా వ్యవహారేనానా. వ్యవహారశ్చ ప్రతిపాల్నత్వాదినా జ్ఞానం ప్రతిపాల్నాదిరూపా వ్యావారోవా. ఏవంవపుత్రీయశీర్షస్య పుత్ర కమక వ్యవహారతుల్య వ్యవహార క శీర్షనా.

పుత్రీపి సంభవాత్. తథాపి యత్రకుత్రాపి వ్యక్త్యంనా స్తి తస్మాదిన్దీయత్వేన పుత్రీచ్ఛాదకామూం పుత్రీయతీతి ప్రయోగోఽవస్తయే తథోక్తం. అన్యథా తస్య యస్మిన్చిత్సర్వ స్వస్యాప్య ప్రతియోగిత్వేన తాదృశ ప్రయోగానుపపదితిభావః. ననుకర్తవ ఇచ్ఛామాజాగ్రహకత్వే సూత్రీ సుపాత్సన ఇత్యనేక సుబంధే ఏషి తు సాబంధో ర్విరభాస్యాదిత్వా శంకాయానూహ. స్వసంబంధస్యేతి. అవ్యావర్తకత్వాదితి. పుత్రీయతీత్వాదా క్షజంతథామూర్తరాఖ్యా తస్మాత్త్రయత్వాదాకతయా వ్యసమవేషేచ్ఛామా ఆశ్రయత్వస్యాప్య స్తన్న సంభవా దితిభావః. ఉక్తాన్దేతి. ఏకీయ పుత్రీచ్ఛాదకామూం పుత్రీయతీతి ప్రయోగవారణాయాదృతస్య స్వాంశే భాసమాన సంబంధ ప్రతియోగిత్వ గ్రహవిషయ వృత్తిత్వ సహిత విషయిత్వ సంబంధేన క్షజన్దేచ్ఛామాం ప్రక్షత్వధా పుత్రాదేరన్వయ మాసాధా ఇత్యధా. సుబంధేఽ ఆత్మన ఇత్యస్యాప్యయేనైవ తాదృశానా లాభాదితి భావః. సచేతి. ఆత్మన ఇత్యత్ర షష్ఠ్యధా భూతైషిత్వ సంబంధశీర్షనా. ఏషిత్వ సంబంధ

ముఖచంద్రాదేర్నదా స్వజన్యాహ్లాదస్య తుల్యతయో పమానోపమేయ
భావస్తథా పుత్రభృత్య యోరపి స్వకర్తక వ్యవహార తుల్యతయాన ఇ
తి పుత్ర పదస్యోపమానవాచితా. ఆచార నిష్పసాద్భక్త్య ప్రతియోగ్యా
చార కమలావాచితావ. ఆచార సమృతాచార ఏవక్య చోధణ. ప్రథ
మాచారే కర్తతా సంబంధేన పుత్రాదేరన్వయం. అమాద్యంతాత్మ్య
చ్యుత్యయ విభానేపి భాత్వవయవ తయా లు ప్రస్యామా దేర్నియ మే

తయా ఇచ్ఛావిషయః పుత్రాని సదభివృద్ధ్యం. పుత్రమితి సంబంధ ఇ
త్యంధణ. నన్వేనం తాదృశమూర్తిస్య వృత్తివిరోధః. ఏషితురిచ్ఛాయా
ఇషే. కమలాః సంబంధాత్మ్యభివృద్ధిస్యైవ వార్తిక వాక్యాన్ధ్యా
దిశ్యతామ. ఏనంచేతి. నమయదిక్ష్వ జాత భావోరకర్తతా తథాభృ
త్యం పుత్రీయతీత్యాకా కమలాని నితీయేతి మాత్రేణ భృత్యానివదో
స్తరం నితీయానువవ త్తి రిశ్యతామ. భృత్యమితి. ఆచరతిత్యనాభితి.
తథాచేచ్ఛాధిక క్షజాతదానోర కమలాత్వే చాచారాధికక్య జు
తథానో స్వకమలాకత్య సంభవాన్నా నువవ త్తిరితిభావః. నన్వాచారో
తాన్మ ప్రదానానికమేవ తత్కమలాత్వం నభ్యత్యస్యేతి కథముక్త ప్ర
యోగోపవ త్తిరిత్యా శంకాయామాహ. తమివాచరి తీశ్యస్యేతి. తచ్చ
సకమలాకమేవేతి. జ్ఞానస్వసవిషయకతయా సవిషయక భావయోగే వి
షయతా ఏవకర్మతాయానూపత్వా దితిభావః. లాఘవాదాహ. పుత్రా
దిపదమేవవేతి. నచక్ష్ణజ్ఞే లాఘవేపి పుత్రాదిపదస్య పుత్రాని తుల్యా
ధికతే పుత్రపదస్య గురుతరాధికత్యేన గౌరవమితివాచ్యం. క్యచో
జానగం మా. జేనగం .

నానుపస్థితేః కమన్త్యస్య సంబంధతయాభావ ముపేయతే. యథాగా
 ని పురుష ఇత్యాది సమాససూత్ర సాక్షిపదికా వయవశయా లుప్త వ
 స్త్వాది పరిసంధానా నియమాద్విభక్తిం తాథా విశిష్టపూర్వ వచన
 త్వాదోపేయతే. ద్వితీయే ఆచారే భృశ్యస్య కమన్త్యయాశ్చ జంశస్య
 కమన్త్యమితి. కుట్వాం సాసానీయతీత్యా దానాథార మాపావమా
 వనాది సప్తమ్యంతో శ్చర విహితశ్చ జంశస్య వచన క్తకతా. తత్రచసా
 సాదాధికరణకాచార తుల్నాచారః క్లజంతాథా. సచావస్థానయా ఏ

ను పుత్ర తుల్నాథాకతా లక్షణయైవ వాచ్యాసాచ భృత్యాదా ప్ర
 యుక్తే ఆయం మనుపుత్ర ఇత్యాదినా కేనై వై వేతి నాన్త వ్యకల్పనాచ
 యుక్త గౌరవమితిభావః. సమగ్రుపవదనశ్చితి. ఆచారస్య భృశ్యః పు
 త్రతుల్న ఇచ్ఛాననూపతేన తద్విషయతా రూపం కమన్త్యం పుత్ర
 సాక్షిశతమేవేత్య తస్యమ్యగిశ్చు శం. పూర్వనువేతు తుల్నశ్చం పుత్ర
 తుల్న తేన జానాతీత్య ప్రయోగాన్తుల్నస్య ప్రకారకశ్చ విశిష్టజ్ఞానానూ
 పిత విశేష్యశ్చమేవ తత్కమన్త్యం వాచ్యం విశిష్ట నిరూపితం విశేష్య
 శ్చంవ తాదృశ ప్రకారతా నిరూపిత విశేష్యతై న సాచ భృశ్యవన న
 తు పుత్ర ఇతి నసమగ్రుపవదనశ్చితి భావః. నన్వాచార శబ్దస్య వ్యవ
 హార ఏవభూతి ప్రయోగాన్ముఖ్యోధా. న్యవహార ఏవ తథాచ ప్రకృతే
 ఆచారవదస్య ముఖ్యాధా పరిత్వాగోనుచిత ఇత్వాశంకాయా మాహ.
 వస్తుశ్చితి. తాల్పశ్య ప్రకారక జ్ఞానవర్ణనస్య ఆచార శబ్దాధాతాక
 ల్పనే గౌరవం. తాల్పశ్యస్య తాలవ కమన్త్యనూపనయా తదపేక్షయా
 లాగువేన తాలవసేన తదరతౌ చితాదాహ. తాలనాది రూప

వేద్యకమణక ఇతికుట్య స్తత్రాని కరణగయా తతస్స ప్తమ్యవ. అవస్థా
నయోస్సామ్యం చైకజాతీయ సుఖజనకత్వాదినా. అవిశేషజ్ఞాన విషయ
త్వేనవా. హంసఇవాచరతి హంసాయతే హంసతీత్యాదావు పమానవా
చి కర్తృవాచక పదోత్తరవిహితక్య జంతక్వీంబంతథా తుకప్యకమణక
ఏవ తత్రహంసాచి కర్తృకాచార తుల్యచారస్య గమనాదిరూపస్యక్య
జంతాద్యధాత్వేపి గమ్యాని ప్రతిపాద్య తావచ్ఛేదక సంయోగరూపభ
లాన వచ్చిన్నస్యైవ తదథాత్మోపగమాత్. శబ్దజ్ఞానాదిరూపన విష
యక వ్యాపారాశ్మకాచారస్య క్వచిత్తదధాత్వేపి విషయరూప కర్తా
విరుద్ధస్యైవ తస్యతదధాత్మోపగమాత్. కర్తావిరుద్ధస్య చాత్మాన్య

వ్యాపారపవేతి. నన్వేపం సత్త్వాచారయోరే వోపమానోప మేయభావః
పర్యవసితః సాన్పశ్యాశ్రయశ్య స్యైవోపమేయ తారూప త్వాత్సాన్ప
శ్య ప్రతియోగిశ్యస్యైవ చోపమానతా రూపత్వా శ్తధాచ పుత్రాదిపద
స్య సూక్ష్మోక్తోపమాన వాచకశ్చం సన్విహితీత్వాశం కామూమాహ
ముఖచంద్రాదేరితి. తస్యకమణవాచిత్య మపునవసాదయతి. ఆచారని
ష్ఠేతి. ధాన్యవచువేతి. పుత్రమితి ద్వితీయాంతాత్ క్వచ్చీశ్యయే పు
త్రీయథితి సముదాయస్య ననాద్యంతాశ్చ ధాతవఇతి సూత్రేణధాతు
సంజ్ఞాభవతి. తథాచ పుత్రమితిద్వితీయా విభక్తేధాన్య వయవతయా
ధాతు ప్రాప్తిపదిక యోగితి సూత్రాంతరేణ ధాతుప్రాప్తిపది కావయవ
భూతవిభక్తేర్లోపాభవతీతి భావః. విభ క్త్యం తాధావిశిష్టఇతి. రాజ్ఞి
తిష్యస్యం తస్యరాజస్య శ్వమవః తద్విశిష్టోరాజ సంబంధీ నమానస్య
రాజ పదస్య లక్షణయా అర్థభిభావః. వస్తీనమానే పూర్వపదస్య

యవిరాకాంక్షత్వాది కంస్వయమూహనీయం. కృత్యధికభాతు యో
గ ఇష్టసాధనత్వా దిజ్ఞానవిశేష్యతా ప్రయోజ్యసాధ్య తాఖ్యవిషయతా
విశేష ఏనకర్తృత్వం ద్విత్వియాదేరగణః. నతువిషయతా మాత్రంయత్ర
మటంకరోతీతి ప్రయుజ్యతే శ్రవకవాలంకరోతి జూహురణం కరోతీత్వా
ద్య ప్రయోగాత్. అథకాశాన్మటంకరోతి. కాన్యంధస్సుకరో తీత్సన
కా శకాన్స్తాది పరోక్షం ద్విత్వియానువచన్తిః. శ్రవకృతి నిరూపితో గ
విషయతా విరహాదివేదో. ఉపాదానీయ విలక్షణవిషయతాపి ద్విత్వి
యాదణః. సాచద్విత్వియాంశ రోపితాప్య సాధ్యేయవిషయతా విశిష్టా
యామేన కృతావస్థేతి. అథ కర్తృత్వం కర్తృత్వం నమభివ్యాహ
రేణ కాశాన్మరో తీత్వాగమోచ ప్రయోగాః. అదైవమపి కాన్యంధ

యా లక్షణాసా నిరూధలక్షణేన నతుస్వారసికే. శధాసతి గంగాయాం
ఘోషఇత్వాదా వినవ క్షతాన్మత్వేణ వానాథక కర్తృత్వం తే. నిరూ
ధలక్షణ చానాది తాత్పర్య నిర్వాహక. అగన్వస్తి సమాపే పూర్వచక
స్య కీదృశాన్ధేఅనాది తాత్పర్య నిర్వహ నిరూహక బాహ్యమైనత
భిహీనమితి మంతవ్యం. నన్వాచారాధికకన్యజంశధాతోపు కమకజే
కుట్యాం వాసాదీయ తీత్వాదాకుటీం వాసాదీయ తీత్వాది ప్రయో
గావత్తి రిత్వాశంకాయానూహ. కుట్యామిత్వాది. ననువాసాద కుటీ
స్థిత్యోకేక జాతీయసుఖజనకత్వ మనుభవవిరుద్ధ నిర్వహః కల్పాంతక
మాహ. అవిశేషేతి. ఫలానవచ్చిన్న సైవేతి. వ్యాపార క్షేప వ్యాపార
స్య కన్యజగతాన తూత్తర సంయోగానుకూల వ్యాపార క్షేప భాగ్యోగ
తావచేదక ఫలాభావాన్మన్యజంశధాతోర్నన కమక తేతిభావః. నన్వే
వమపి యత్రశబ్దజనాని స్పవిషయక ఏవ వ్యాపారః కన్యజగః. తత్రసవి

రానురుదీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాదే. ౨౩౧

స్తకరోతి దుష్కంధనికరోతీత్యాదా కాష్టదుగ్ధాదే కల్మత్యాపవన త్తి త
స్యభ స్తదధ్యాద్యు సాదానతా విహతే. కాష్టదుగ్ధాది నాశానంతర
మేకకదాకంధక పరమాప భిష్ణ స్తకస్యా వ్యాకంభా దుర్మత్త్యాశ్రయ
స్సైహో సాదానత్యాత్. విభిన్నకాలీన యోశ్చాధారాధేయ భావవిర
హతే. కారణస్సైహో సాదానశ్చియితి నియమాచ్చ. నచపరిశామ
వాదవిచ్ఛేషిణాం సైయాయుకానాం కాష్టాదేభిస్తాది సూత్రవ్యాంత
ర. కారణశ్చమసితు ప్రతిబంధకత్వమేన ద్రవ్యచిత్రద్రవ్యాంత రానుశ్చ తే
రితిశేష. కర్తృహిత్రవిధంభవతి. సామ్యంక్రమతి విష్పతీచ. తద్రసామ్యం
కమక్రియాజన్య ఫలశలియథా గమ్యాదేర్గ్రామాది. జ్ఞానాదేర్విష

షయ కథాతుమోగే విషయతాయా ఏవకమకతా నూపత్యేన కృజు
తథానో స్సకమకశ్చ. మక్వారమేన శబ్దస్య సామత్వవిషయ క
త్వాభావేపి స్వజన్యజ్ఞాన ద్వారాసవిషయ కత్వాదిత్యాక్షేపం నిరాకరో
తి. శబ్దజ్ఞానాదీని. విషయసూచితి. కించిద్విషయకస్య విశిష్టశబ్దజ్ఞానా
దేరేవక్య జ్ఞత్వోపగ మేనేశ్యధికా. ఇత్యాదికమితి. అయంమహిమా
యన ఇత్యాదా మహిచార సదృశాచారః కృజుతాథకా. సచాచారః
జాడ్యరూపవ తచ్చవిలక్షణ జ్ఞానాభావమాపం. అభావబోధక పదస్య
ప్రతియోగి బోధకపర సాపేక్షతయా విలక్షణజ్ఞానస్య మహిషాయత ఇ
త్యాది ప్రయోగాపత్తి రత స్తద్వారణాయ కేవలాభానోన కృజుధికా.
కింతువిలక్షణజ్ఞాన ప్రతియోగికశ్చ విశిష్టాభావవన తస్యచ సప్రతియోగి
వాచకపదసాపేక్ష తేవాదినదేత మాచిపం. సాన్యత్యాఖ్య విషయతా
విశేషేతి. కృతేస్త్రీవిధా విషయతా సాన్యత్యాఖ్య ఉద్దేశ్యత్వా

యశ్చ. క్రియానిష్పాద్యం యత్తద్వికృతిరూపం. యథాపాకాదే రోద
నాది యథా వాక్యతేర్థాల్లాది. కటాదిచ. ప్రథమేతండులాది రూప
పూర్వద్రవ్యం వినాశ్యైరోదనా దేర్నిర్వతనం. ద్వితీయేపుష్పాని
రూపపూర్వద్రవ్య మవినాశ్యైవ సందర్భాదిరూప విశేషణ నిష్పాదనేన
విశిష్టస్య మాల్యాదేర్నిర్వ ర్తనం. శృంగీయేచ కాశాదిరూప పూర్వధర్మ
ణ మవినాశ్య తత్రైవ కటాదిరూప ధర్మనిష్పాదనం క్రియ రూ. ఈ
దృశంచ ప్రకృతేర సమభివ్యాహారస్థలేపి నిర్వతన్యముచ్యతే. తండులా
నోదనంవచతి. కుసుమాని ప్రజుకరోతి. కాశాన్కుటంకరో తీత్యాదా
ప్రకృతినమభి వ్యాహారస్థలే నిర్వతన్యతేని ష్పాద్యతేయదితి పుష్పత్యై

ఖ్యా ఉపాదానత్వాఖ్యాచేతి. మృత్పిండేన జలాహారగాయ ఘటంకరో
తీత్యాదా ఘటకృతేస్సాన్య త్యాఖ్యవిషయతా మృత్పిండే ఉపాదాన
త్వాఖ్య విషయతా జలాహారణే ఉద్దేశ్యత్వాఖ్య విషయతా. తత్రఘ
ట ఏవసాన్యత్వా ఖ్యవిషయతా నాన్యతేరిత్యత్ర కింవియోజక మిత్యా
కాంక్షోదయా త్తన్నిరాసాయేష్ట సాధనత్వాది జ్ఞానవిశేష్యతా ప్ర
యోజ్యత్వం విషయతా విశేష్యకేష్ట సాధనతాజ్ఞానస్యాపి కదాచిత్క
స్య చిత్సంభవేపి నఘటసాన్య కకృతేః పటసాన్యత్వాఖ్య విషయతావ
త్తి. అదినాకృతి సాన్యశ్చ బలవద నిష్ఠానను బంధిత్యయో ర్థానచరి
గ్రహా. తేనఘటశ్చ జలాహారణం చేష్టసాధనమితి జ్ఞానాద్యది ఘట
సాన్యతాప్రవృత్తిస్తత్ర తాదృశక త్యుత్పాద కేష్టసాధనతా జ్ఞానవిశే
ష్యత్వస్య జలాహారణేనత్తైవ సతత్ర తస్మాత్సాన్యత్వాఖ్యవిషయత్వం.
తత్కృతిజనక కృతిసాన్యతాజ్ఞానవిశేష్యత్వస్య తత్రాభివాదిత్యాదికం

యద్యప్యేదనాదేపి నిర్వర్తతా స్తి. తథాపి తద్వ్యాప్త్యుత్తమవసారి
 బాషికం నిర్వర్త్యత్వం తదు క్తమభియుక్తే. సతీవా విద్య మానావా
 ప్రకృతిః పరిణామినే. యస్యసాశ్రీయతే తస్య నిర్వర్త్యత్వం ప్రచక్షత
 ఇతి. యస్య వికృతకమణో సాశ్రీయతే. సః పయజ్యత ఇత్యధికా. తే
 పంచ తత్ర తతోదనాదేర్వికార్య కమణ్యపాంతరాభవః. తదు క్తం.
 “క్రియాకృతివిశేషాణాం సిద్ధర్థశ్రవగమ్యతే. దర్శనాదను మానాద్వాత
 త్ప్రప్రయమితకథ్యతే. యదసజ్జాయితేహ్యర్థం జన్మనాయన్మృతాశ్చ తే

న్యాయమూహ్యం. ఉత్పత్త్యాశ్రయస్యైవేతి. యద్యపిఘటోత్పత్త్యా శ్ర
 యోఘటవవ సతుతదుసాదానక చాలాని. తథాపిస్వా శ్రయోశ్రయత్వ
 సూపవరం పరాసంబంధేన ఘటోత్పత్త్యా శ్రయత్వం కవాలానానవ్య
 క్షణం. అనవవ గృహేతచతిత్వాదా నిష్పన్నమూల కాన్యప్రక్షేపమా
 త్కారాదిరూప వ్యాపారాత్తక వాకన్యాధారత్వం గృహేదానప్రమా
 ణోన్యతే. సాక్షాత్తా కాశ్రయత్వస్యైవ తేబాధానితిబోధ్యం. సమప
 రంపరా సంబంధేన భిన్నోత్పత్త్యా శ్రయత్వం కాష్టేపి సంభవత్యేన. భ
 యోత్పత్తి ప్రయోజకనాశ ప్రతియోగీత్వ సూప పరంపరా సంబంధస్సకా
 ష్టేపి సత్త్వా దిత్వాశంకాం నిరాకరోతి. విభిన్న కాలీనయోగిని. విషయ
 తాతిరి క సంబంధేనేత్యాది. తేనభూతలమట యోర్విషయతా మూర్త
 సాధారత్యేపి నక్షణి. వనుభస్య సమానకాలీన కాన్యతాతేపి స్వాశ్ర
 యోశ్రయత్వ సంబంధేన భిన్నోత్పత్త్యాశ్రయత్వం సంభవత్యేన. తస్మా
 ద్వి కాలీనానా భిన్నోశ్రయత్వాదిని కాన్యాదేన్నభిన్న సాదానతాపారణ
 నుభవ ఇత్థాశంకా మూహూహ. కాన్యాదేన్యైవేతి నినుభస్య ।

తన్ను ర్యతన్యం వికార్యంతు కమద్యే ధావ్యనస్థితం. ప్రకృత్యుచ్చేద
 సంభూతం కించిత్కాస్తాది భస్మవత్. కించిద్గుణాంత రోశ్చక్త్యా సువ
 గాణది వికారవది" తి. అత్రప్రకృతి రపిగ్రాహ్య. అన్యధాకాన్యసవత్తా
 దేస్తు రీయతావత్తే. వికార్యవిదేనైక పున్యశ్చక్త్యా ప్రకృతివికృత్య భ
 యాబోధనేపి ఉభయసాధారణరూపావచ్ఛిన్నే సరిభాషికమేవ వికార్యవ
 దం. ప్రకృతిరూపం కర్మచక్రియయా వ స్త్వ-సర నిష్పత్తయే పూర్వా
 భావ విశిష్టస్యయ స్యాన స్త్వయాహ వికారో నిర్వాచ్యతే. తదన్యథా

కాలీన క్యాపాశరన్య భ స్తకారణత్వా భావేపి యాన్యశక్త్యామేవ భస్మా
 త్పత్తి స్తాదన్యశక్త్యాన్య భ స్తకారణత్వ మన్యాహతమేవ సంవిరా భస్మా
 నుత్ప త్తేత్యా శంకాయామాహ. నచేతి. కారణత్వ మిత్యన్తరత్వా
 న్యయః. సరికానువాది నస్పృంహ్యః. తైర్ద్వంద్వవికారే వికారాన శ్వాన్
 ధ్యాదియాః. భవతి నతుపూర్వవన్య నాశ ఇతివచంతి. త స్తవేకున్దాది
 కంద న్యాదునా నాశమితి శక్యతేనన్తు. తాద్భవవాచే విద్యేష్యతే
 యాయుకాస్తు కాన్య దుద్ధాదినాశో త్తరమేవ తదారంభిక పరిమాణ భి
 ర్భ త్తదధ్యాదున్పు త్తి ద్వితీయేతు కురుమాదిర్ని క్తం సగుణిపదన్యమే
 వ ననంభవతీతి సంకచ్ఛన్యైవోత్ప త్తిర్నతు ద్రవ్యాంతంస్వేతి విశేష ఇ
 తిభావః. నచకటోపి ద్రవ్యాంతరం సంకర్ష విశేష విశిష్టకాశానామేవ
 కటత్వాత్. యదిచోత్పన్నో ఘటః విశ్లేషఘట ఇతి ప్రతీతి బలాత్సం
 యుక్తక పాలాతిఃక్తోఘటః ద్రవ్యాంతరమేవేతి యథా స్వీక్రియతే. త
 ణోత్పన్నః కటః విసప్తః కట ఇతి ప్రతీతి బలాత్కటోపి ద్రవ్యాంతర ని
 కృత్యతే. తదా సంకర్ష విశేషోత్పాద వినాశాభ్యాముత్పన్నాప్రగ్విస

రామమద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రివాదే. ౨౩౫

పా కాదే స్తండులూరి. కృతే పుష్పకాశాది తగ్రప్రథమస్థలే తండులా
ది మానధర్మినాశాదేన పూర్వభావవిశిష్ట తదనత్వ మోదనాదియావ
కర్తాతరనిష్పాదకం. ఇతరత్ర నమి-
సంబర్హాది విరహయావ పూర్వభావానత్వైవ తద్విశిష్టస్యానత్వంకట
సంబర్హాది నిష్పాదక క్రియానో నిర్వహతి ఏవంచ తండులానోదనంవ
చ తీర్థాదా ప్రకృతి కమోత్తర ద్వితీయాయా నాశకశ్వమథా
స్తండులాద్యన్నిత- నాశకశ్వంచ పాకేచ్ఛేతి. వికృతికమోత్తర ద్వితీ

స్తాద్రాతి ప్రతీ శేన్సగిగపి ద్రవ్యానరమేన కిం సస్యాదితి వాదనం. ముట
సంయు క్తక పాలాదన్య ఇతి ప్రతీతి వత్కటా కాశాదన్య ఇతి ప్రతీతిబ
లాక్కటో ద్రవ్యానరమేవేతి స్వీక్రియతే. స్రక్సందర్భ విశిష్టాత్పుష్పా
దక్ష్మేతి ప్రతీతి పు శశవిహా తులేతి భావః. ఈవృశమితి. ఓదనాది
యా మిశ్యనా. శక్వాన్యస్తమేవేతి. ప్రకృతికమ సమభివ్యాహృ
త వికృతి కర్మవాన్య స్మిశ్యనా. పారిభాషికం శాస్త్రీకారీయ సంకే
తేన నిర్ణయ్యదబోధ్య తావధేయకం. తత్. ప్రకృతికర్తా సమభివ్యా
హృతశ్చే సతి నిష్పాద్యతమేవేతిభావః. తాదృశ పరిభాషాగహికా
కారికా ముదాహరతి శదు స్మృతి. సతీవేతి. వికారోత్పత్తికథాయాం
విద్యమాన మపీశ్యనా. సావ సునణాం కటకం కరోతీత్థాదా మవ
స్థాదియా. అవిద్యమానావేతి. వికారోత్పత్తి దశాయామవిద్యమా
నాశీశ్యనా. సాచక్మాదీయా ప్రకృతిరితిభావః. పరిణామినీ. భస్త
కుండలాదియా పరిణామ సంబుధిశీశ్యధా. యన్య వికృతి కమణా
నాశ్రీయతే. తాదృశ వికృతి కమ సమభి వ్యాహృతశ్చేన ప్రయు

యాయాశ్చ ఉత్పాదకత్వ మర్హః. ఓదనాద్యన్వితస్సతస్యనాశకత్వ విశిష్టనాశేన్వయః. నాశేవోత్పత్తే ప్రయోజకత్వ ముద్దేశ్య తావధేయక విధేయ భావమహిమమ్నా నియమతోభావతే. అతః శాశ్వత తేంద్రుగా ద్యారంభక సంయోగనాశ జనక స్వేపి తన్నాఃస్య ప్రపాంతరోన్మత్తా, ప్రపన్ననాశేనాన్యథా సిద్ధశయః ప్రయోజకత్వబోధేన సంయోగమూల సం పదతీతినవయోగః. వసుతస్తునిర్వృత్యా కమానమభి వ్యాసః

జ్వరత్యధికః. తత్ర. తేంద్రులమూలదనం పవతీత్యాదా. వికార్య కర్తృ జ్యవేతి. ప్రకృతి కమణా అనమభి హ్యహారవం ఓదనాదేర్నిర్వాహ కత్వాదితిభావః. పూర్వం క్రియాతే పూర్వం ఓదనానిర్వ ప్రకాశతే. నీవ్రత్యేష విషయోధవతి. జన్తనాక్రియాధీనోత్పత్త్యా ప్రకాశతే ప్రవృత్త విషయో భవతీశ్యధికః. ఓదనకరుణ నిర్విర్వర వికార్య మితి ద్వి విధం భవతీశ్యధికః. వికార్యకర్తృనాహరతి. ప్రకృత్యుత్పేదేతి. ప్రకృతినాశ సంభూత భవతీశ్యధికః. యద్వి-విద్వికార్య కమణ భవతి య త్కించిత్ప్రీయతి నాశమంతరా తత్రైవ గుణాంతరోన్మత్త్యా సిద్ధున్నకుర దలాది వద్భవతీశ్యధికః. అతేరి. వికార్యకమణేవేశ్యధికః. తథా చ ప్రకృతి కర్తృపివి కార్యకమణేవే కార్యకమణే తే అంగరూపకం. కారణాయాం ప్రియ నిర్వ ర్య వికార్యకమణాం ప్రయోగామీరోక్త త్యాత్. ప్రకృతి కమణా న్తత్ర స్వాకంత్వేనా నభిధానా నితిభావః. ఏకప్యత్వ త్వేతి. యద్విలక్షణం వస్తుక్రియతే నిష్పాద్యత ఇతి ప్యత్వ త్యా వికార్యవదేన భవతీశ్యధికః. యద్వికార్యోతి నాశ ప్రతియోగిభ వతీతి ప్యత్వత్యా వికార్యవదేన ప్రకృతి కమణాశ్చ బోధన సంధ వాదే

స్థలే సంయోగం పచతీతి ప్రయోగవారణాయ సంయోగ నాశక ద్వా
రా నాశకత్వమేవ ద్వితీయార్థో వ త్తవ్య ఇతి కృతం ప్రయోజ్య ప్రయో
జకభావ బోధేన. తండులయోజనం కరోతి కాష్టభ సకరోతి దుగ్ధందని
కరోతీత్యాదావపి ప్రకృతి కర్తౌ త్రా ద్వితీయ తన్నాశకత్వం కృతౌ ప్ర
త్యాయశే. వికృత కర్తౌ త్తర ద్వితీయయా చ విషయతా విశేషఉత్పా
దకర్తౌనా నిశి కంవాక్పతౌ బోధ్యతే. కాశాన్మటంకరోతి కుసుమా
ని మా క్షికానివాసజం కరోతీత్యాదౌ కాశాది పదో త్రా ద్వితీయాక్ష్
తౌ విషయతా విశేషమేవ బోధయతి. కాశాన్మచ్చేనకతా మిన్ద్ర
ప్రభావాత్. కలమిన్ద్రావా ద్వితీయానాం పూర్వనక్. సగాని ప
దానా విద్యాన విశేష నిశిష్ట కుసుమాదేర్ని కుసుమాన్మచానానక కృ

కపుష్ప త్వేత్యుక్తం. ఉభయ నాథారణాహవేతి. ప్రకృతి వికారాన్య
తరత్వ మాపేక్ష్యణః. సాధాపికమేవ. శాస్త్రికారీయ సంకేతేనతా
న్మత ధర్మావచ్ఛిన్న బోధక మేవేక్ష్యణః. సప్తమాస్ బోధాన్యయి వి
షయత్వానా కల్యా దితిభావః. ఉద్దేశ్య తావచేదక విధేయశే. వాగి
దస్త్ర ప్తి నూప్రతీత్యాదౌ తృప్తిర్నీ ప్రయోజకత్వప్రకృత్య తావ
చేదక వారిదత్వాదౌ భాన దర్శనాదితిభావః. ప్రయోజః ప్రయోజక
భావభానే ప్రకృతే ప్రయోజనం దర్శయతి. అతః. సర్వేషాం వికుతి
కర్తా ననుభి వ్యాహరే కేవలం తండులం పచతీతి ప్రయోగ వర్సంయో
గం పచతీతి ప్రయోగో మర్యాదః. తస్మా ప్రయోజ్య ప్రయోజక భాన
భాన ప్రయోజకోక్త్య తావచేదక విధేయభాన విరహాన కేవల సం
యోగ నాశక కృత్తర చాకే ప్రత్యేకవ్యతయా తస్మా తిన్యాభానతత్వా

విషయతా. అపిను వినియోగమున విశేషమునైన శక్తిని కల్పింప
 దీనోత్తరము. ఇది ప్రజామిత్యాది విధియందు విశిష్ట న శక్తి వినియోగము క
 తరి. విశేషమునైనా దక పాపి నయము నుబాద విశేషమున విశిష్టన
 శక్తి వినియోగమున నుత్పత్తియే. అన్ని త్యాగము గ న కరోధిత్వాదా
 వచనము క న వానికానకకము ననుమతి వానికానకకమున
 దో శ్రుతి దిగ్విజయమునాది కరోధిత్వాదాది నిలకడ విషయమునాదక
 తరి సంభవము. అపిను తాదాత్మ్య దిగ్విజయమునాది తాదాత్మ్యమున విశిష్ట
 న శక్తి వినియోగమునాదకమున విశిష్టచైతన్యమున తాదాత్మ్య వానికాదే ప్ర
 తాయములే. ముఖ్యము గ న కరోధిత్వాదాది ముఖ్యమునాదకమున విశిష్ట
 తిష్ట ముఖ్యము లాక్షణికము విశిష్ట ముఖ్యము న శక్తి వినియోగమునాదకము

దిగ్విజయమునాదకము. వస్తుకర్తృత్వము. వన నామ ననుమతి వానికానకము
 ప్రతి కర్తృత్వము దిగ్విజయమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 ననుమతి వానికానకము దిగ్విజయమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 మిత్యాది. విశిష్ట కర్తృత్వము దిగ్విజయమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 కర్తృత్వము దిగ్విజయమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 మయ్యుం. తేనవ ముఖ్యమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 యోగా. వచనము భాగమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 దానియందు కరోధితి ప్రయోగావర్తి దిగ్విజయమునాదకము. ఉత్పాదక
 త్వంవేతి. తదాచ శక్తి చందానియందు పాదక ప్రప్రతి న తైది
 కస్యాత్వందానియందు తాదాత్మ్యమునాదకమునాదకమునాదకమునాదకము
 తిభావము. వను యత్ర తంతుల పాకచిక్కి యు ప్రప్రతి తై దే నా తైద

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే వ్యుత్పత్తివాచకే. ౨౩౯

ప్రతీయతే. ప్రకృతి వికృతి భావస్థితే కర్తృభ్యావేన ప్రకృతే కమత్వ
మేన ప్రత్యాయతే. అగః క్కాన్తాని భస్మాని క్రియంత ఇత్యాదావా
భ్యాతాథా విశేష్య క్కాన్తాని చాదక పదసమాన వచనకర్తృ ముఖ్యా
న్. నతు నిర్వృత్తి భస్మాని చాదక వికార వాదక పదసమాన వచనతా.
అథేవ నిర్వృత్తి కమత్వాచక సదాత్మక మానస్యాత్. అపితు ద్వి
తీయైవ శక్కుమత్తా మూలకారేణా నభిధానాత్. యత్కాభయకర్త
త్వమేవ లకారేణాభిధీయతే. ప్రధానా ప్రధానకమత్ సమభి వ్యాప్త
త నీనహం దుహం హం ద్వికమత్తో త్తర కమత్ ప్రత్యయస్త్రికర్త
ద్వియా నభిధాయకత్వా నియమాత్. ప్రకృతేవ కమత్ప్రత్యయస్త్రి
వ ముల్యత్వాత్. వికృతే వ్యాఖ్యాతాథా విశేష్యత్వేపి ఆఖ్యాతస్య త

త ప్రవృత్త్యా మనశో నిష్పన్నః. శత్రుయవశాకం కరోతీతి ప్రయో
గాప స్థి. వస్తుశస్తు తత్ర తండులశాకం కరోతీత్సేన ప్రయోగః. అత
నీవ తాదృశస్థితే మన నాలోమన్తో బాక, నతు మయాత్రాత ఇతి వ్య
వహితి యత ఇత్యభిప్రాయేనాహ. నిలితంవేతి. అచేతకేతి. అచేతనా
దక కర్తృత్వధా. కర్తృవ్యాపారః. కర్తృత్వే స్సంయోగాది సూ
పః. శద్యోగతయేత్వధా. ఇదంచ క్రుత్థాధా. క్రుత్ శక్త్యే
అచేతనాగ్నా తన్మాధేన ముఖ్యాథా బోధకత్వా సంభవేన వ్యాపారా
కాకర్తృమేన స్పృశియత ఇత్యే తల్లాభాయోక్తం. తథాచ వ్యాపార
స్య సవిషయకత్వా భావాత్తదధాక వాసుయోగే ద్విధీయాయా వి
షయతాథాకర్తృం నసంభవతీతి భావః. అపిత్వితి. త్యామపకం త్యా
మరూః విశిష్ట మూద్యధాకతనా తస్య నాశాభావేన నాశకత్వమ

శ్చమూన వచనత్వా నియమః. “గృహ్యతి వాచక స్సంఖ్యాం ప్రకృతే
 ర్వికృతేర్మహి” త్వయ శాసన సిద్ధ ప్రకృతి వికృతి సమభి వ్యాహృత
 కారీయ వికారసంఖ్యా బోధకత్వా భావ పుస్త్య స్థి నిర్వాహా ఇత్యు
 క్త్యంతేన క్రియావకస్యైక వచనాత్తతా. తదన్తాన్నిత సంఖ్యా బోధక
 స్యైవాఖ్యాతస్య శశ్వద సమాన వచనకత్వ నియమాత్. నతు తద్వి
 తేషణక స్వాధా కనుత్వాని బోధ జనకాఖ్యాత మాత్రస్యేతి. ఏవ
 సత్. ఏకార వికారిశోద్ధ యోరాఖ్యాతాధా విశేష్యతే వాని త
 దావ స్థి. ఘటవదా దృశ్యేణ ఇత్యాదా విశేష్యభేదే విశేష్య తావ
 ఛైవక ద్విత్వాతేరేకధా భావాన్నవాక్య భేదః. అతవ నతాదృశం వి

పి ద్వితీయాన్థో వసంధవక్తితి నాశకత్వ మత్ర విశిష్టాన శ్చ నిర్వాహక
 త్వమేవ. అగ్ని వ్యాపాసద శాసన సూప విశిష్టాన శ్చ నిర్వాహక
 త్యాన్నానుపపత్తి రితిభావః. నన్వితి. భావనాన్య ముక్తేన సంఖ్యన్య
 య నియమాదితిభావః. అనభిధానాదితి. అభిహితే కనుత్వేన ప్రస
 మా నియమాదితిభావః. వాక్యభేదా వ త్తేతి. నానాముఖ్య విశేష్య
 క శాబ్దబోధ జనకత్వం వాక్యశో వాక్యరోమః. నన్వేన ఘట వదా
 స్త ఇత్యత్యాపి ముటవట యోర్ముఖ్య విశేష్యత్వా ద్వాక్య భేదావ స్థి
 రిశో నో క్త సూపావాక్య భేదరోమ ఇత్యాశంకాయామామా ముట
 వటావిత్యాది. ఏకభేతి. ఘటవట నిష్ఠ విశేష్య భావఛైవక త్వేన ద్విత్వ
 స్యైక వారమేవ భానాదిత్యధా. అనుభావః. పరస్పర నిరూప్యని
 రూపకభావానావన్న ముఖ్య విశేష్యోద్వయ శాబ్దబోధ జనకత్వమేవ
 వాక్యరోమః. ప్రక్రతేవ విశేష్యోద్వయస్యాపి విశేష్య తావఛైవక

రామమద్రీయ పాపభాసహితే వృత్త త్రివాదే. ౨౪౮

శేష్య తావధదక భాసమస్తి. యేన తత్రవాతాగ్రాప్యేక వాక్యతా ని
 ర్వాహాః. సచాగ త్సేష్యత ఏవాత్ర వాక్య భేద ఇతివాద్యం. తథా స
 త్యేక వాక్యాభావే పాస్య క్వాప్యకీయతే. భ సక్రియత ఇత్యే తాదృశ
 ప్రయోగస్సాప స్తే. కాన్యం భ సక్రియత ఇతివాక్యత వాభస్య క్వాప్య
 క్పతి భ సత్త అన్య విక్రమితేనైతి సంశయ నివర్తికత్వా నువచ తే. కాన్య
 భ సత్తనో. ప్రకృతి వికార భావాభానాత్. అస్త్వత్తేవ కాన్యోచ్చేద క
 త్వయావ కాన్యకమకత్వ భ సత్త నిర్వికత్వయావ తత్కమక కత్వ
 మోరేక విశిష్టే పరాన్యాయ ఏవ పూర్వోపదర్శిత రీత్యా కాన్యోచ్చేదక
 ప్రయోజ్యోత్పత్తికత్వ మువ కాన్య ప్రకృతికత్వస్య భ సత్త నిలాభ సంభ
 వాదితీచేత్. సన్యం భ సక్రియత ఇత్వాదా భ సత్తది నిర్విర్త్య కమక
 తాయా లకారేణానభి భావేపి తత్కమకతాయా ధాత్వధే సంసగ

తాభ్య విషయతా న్యారా నిరూప్య నిరూపక భావ సత్త్వాన్య వాక్యభేద
 ఇతి. సన్యతాగ్రాపి కాన్య భన్య నిర్వి విశేష్యత మారవచ్చేదక నిర్విర్త్య
 తి స్వీకరణేయ మనోన వాక్యతేవ ఇత్వసతరూ. అనచేతి. భాసమస్తి.
 నివస్తిత మ స్తీత్వధే. తమసర్థావక ద్వివచనాద్య భావా తి భావ.
 అగ త్యేతి. సంభవత్యేక వాక్యత్యే వాక్యభేదోన హీయత ఇతి భా
 వ్యకారికా దర్శనాచేక వాక్యత్వ సంభవస్థల ఏవ వాక్య భేదస్య దోష
 త్వవధారణా దితిభావః. సనూక్త శంకాయా మిద్ధావస్థితేన ఏక వా
 క్యత్వా సంభవస్య మయా స్వీకృత్యానీత్యా శంకాయా నూషగాం
 తరమూహ. కాన్యమితి. లాభసంభవాదితి. ప్రకృత్యేక విశిష్టే పరా
 న్యయా సంభవేన తల్లానోన సంభవతీతిభావః. నిర్విర్త్య కమకతాయా

తయా భానోపగమేన తాదృశ కర్తృత్వం ప్రథమాయా స్పృహతా. పాత్రీపదికాభా విశేష్యతయా కనుత్వా వివక్షాయా మేన ద్వితీయాది విధ క్తేస్సానుత్వాత్. యథా అస్యం ననుత్వాదానయా నదా ధాత్వాగే అస్మాది కనుత్వ బోధే అస్మాది నవాశ్చక్తవై. నిత తార్తత్యాగే కనుతా సంబంధేన న నామాభాస్యాన్యమాత్. ఏనా భూకలేన మట ఇత్వాదానపి సంబంధస్యా భావే సంసకా నయా కా నాత్ వస్తీ వివక్షయేన ప్రవయా. నచధాత్వభే నామాభాస్య సాకా దన్యయే. అప్యశ్చక్త ఇతి ప్రకృతే: కనుతాయా స్పృహతయాభా నం ననుభవతీతి వాన్యం. ముటానీయ భవతి. కాన్యం భ వ్తవతీత్వా దా భవనాది క్రియాయాం నీలాదే కర్తృతా సంబంధేన సాక్షాత్కన్య య వదత్యాని త్సక్త ఇ నైచిత్వేనా కర్తాంతర విశేషణ వావన్ ప్ర

ఇతి. నిర్లక్ష్య భవత్తాది నిర్లక్ష్య ఇ హం కనుతాయా ఇర్లక్ష్యం. న ధానోత్పాదక గా సంబంధేన భవత్తాదే: కృతావన్యయాదే నోన్య ఇ లాభ: నకు కర్తాభ్యానా నితిభానా. నన్వేనమపి కనుతా ద్వితీయేని సూత్రేనా భ వ్తాదియార నిర్లక్ష్య కనుతా బోధక వదా ద్వి ర్థియాకు నోనభవతీత్వవత్తయా. పాత్రీపదికాన్యే. మాత్రస్థ కనుతా వదన్య కర్త త్న లాక్షణికగయా ప్రకృత్యభా విశేష్యతయా కనుత్యే వివక్షితే ద్వితీయా భవతీత్వన్వైవ మాకానీనక నయా ప్రకృతేద కనుతాన్యన్య సంసకానయా విశేష్య త్వేనా వివక్షితత్వాన్త ద్వితీయావకాళ: నన్త వమపి ప్రథమా విధాయక సూత్రాభావాన్యన్యం ప్రథమేని వాదన్య. పాత్రీపదికాభా మాత్ర వివక్షాయానుపి ప్రథమా విధానాత్. అగప

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే పుస్తక త్రివాణే. ౨౪౩

యా యానువర కమలాః కమలా సంబంధన సాత్వాదన్యమో వగ
మాత్. నచైవమపి కమలాత్వస్య ప్రకృత్యధా విశేష్య త్వేన వివక్షా
యాం కాష్ఠభ స్తరాశిం క్రియత ఇత్యాది ప్రయోగావ త్తి. క ర్తృత్వాం
తర విశేషణతాః న్న క్రియా యా మేన ద్వితీయయా కమలాత్వం బోధ్య
శిథి పుస్తక త్రికల్పనే గార్హస్థ్య తేషీరం. అహనీయ తే గ్రామ మిత్యా
దా దోహన నయనాది క్రియా యాం క్షీర గ్రామాది కమలాత్వా నన్య
య ప్రసంగ ఇతివాచ్యం. ప్రకృతి వికృత్యుభయ కమలాన్ధలే గ్రామపు
స్తకే. యథోక్తాతి ప్రసంగవారణాయ దర్శితా పుస్తక త్రి కల్పితే.
గ్రామ క ర్తృత్వ విశేషణతయా అభాసమానా యాం క్రియా యాం శ్చ
తీయాధా క ర్తృత్వాన్యయ ఇన్ద్రపి పుస్తక త్రి కల్పిన్. అన్యవా ప్ర
కృత్యధా విశేష్యతయా క ర్తృత్వ వివక్ష యా కాష్ఠంభ స్తనా భవతీతి

వ క్రియాధ్యాహారం వినాపి నీలోఘట ఇత్యాదా ముతాది చదోక్తరం
ప్రథమావ త్తి. వాగ్విదికాధా మాత్ర వివక్షాచ వాగ్విదికాధా
మాత్రస్య ముఖ్య విశేష్యత యాబోధ తాత్పర్యం. గ్రామని ప్రకృతే
భస్మనో భావ్యధా విశేషణతయైవభావే తాత్పర్యాత్. ప్రథమానువ
చ త్తి. కింతుస్య ప్రకృతిక విభక్త్యా స్వాధావిశేష్యత్వేన కిందికర్తావత
క్షణమేవేతిభావః. అన్యుంవచుతి. నమశ్చిత్తాచాస్త్యగః. తత్ర ప్ర
థమాంశాచాస్త్యస్య కమలా సంబంధనాన్యయ ఇన్ద్రపి చ ప్ర
కృతిక విభక్త్యా విశేష్యతయా కిందికర్తాన్యా వివక్షణాద్గ్రామా ప్రథ
మాసాధుశ్చ గ్రామ ప్రకృతేపీతిభావః. నమచనుస్య ప్రిత్యాది యాశ్చ
ణ చనుశ్చిత్తాదియోగే చనుశ్చి విభానాత్పర్యం చదోక్తరం మహా

ప్రయోగస్య దుర్వారత్వాత్. ఉత్పత్తి ప్రయోజనాశ్చ ప్రతియోగిత్వ
 యోగ వికార ఏవ కాష్ఠం భస్మ భవతిత్వాదా భావ్యతః. అధ్యయ
 త్వయోగం శుక్లర్మత్వమేవ సంబంధ మర్థావయవ భావనే. కాష్ఠే
 స భస్మసాభూయత ఇత్వాదా భస్మాద్యాధేయత్వముత్పత్తౌ కాష్ఠాద్యా
 ధేయత్వంచ నాశ ప్రతియోగిత్వే శృతీయోగస్థాప్యం ప్రకారతయాభా
 రతే. కర్తృత్వ విశేషణతయా భావమానస్య నిరుక్త భవనస్సాంశర్థ
 తాయామే వోత్పత్తౌ భస్మాదేరాధేయత్వం సంబంధతయా భావనే ఇతి
 పుష్పత్తే కాష్ఠేన భస్మభూయత ఇత్వానయోగ ప్రయోగాః. భావా
 భ్యుత్పత్త్య కర్తృత్వా బోధకత్వాత్. కమలత్వాంశర విశేషణతానా
 పన్న కృత్యాదా కమలత్వస్య సంసగతయా భావ మప్యవ్యన్నమితి.
 కాష్ఠం భస్మరాశిః కరోతీత్వానయోగ ప్రయోగాః. అనిశీజస్థానాం క
 మే" త్యానా యత్రోధానిత్య కమల సంజ్ఞ తత్రోధానిత్య మా

ర్థిచేత్. తత్రసమశ్చబ్దాదినా యోగస్య స్వార్థాన్వితావనకరే సంప్ర
 చానత్వాన్యశాన్విత స్వాథకత్వ మాపస్తేన వివక్షితత్వాత్. నను
 స్వారాథక సమశ్చబ్దయోగే అవనిత్యస్య త్యాగాథకత్వోగే సగ
 ప్రచానత్వస్య చతుర్థ్యథతయా శివాయనమ ఇత్వాది ప్రయోగోప
 పత్తిః. అర్థైవ అవనిత్య సంప్రచానత్వయోగే దేన సచతుర్థి పన క్తి రి
 తిభావః. క్రియా మామేవేతి. ఏనకారేణ కర్తాంశర విశేషణతానాపన్న
 క్రియాయాం నామాథకస్య కమలతా సంబంధే నాన్వయో వ్యవచ్ఛి
 ద్యతే. తేనకాష్ఠం భస్మరాశిః కరోతీతి నప్రయోగ ఇతి మంశన్యం.
 ప్రయోగాపత్తిరితి. కాదృశ వివక్షాయాం కమలం ద్వితీయేతి సూత్ర

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే వ్యుత్పత్తివాచే. ౨౪౫

యత్వంవా ద్వితీయాధః. స్థలీమనిశేత ఇత్యాదా తాదృశార్థే ద్వితి
యామూ స్థల్యా అనిశయితేత్యాదా కృశ్చియోగే వ్యవస్థాశ్చపా
ధు త్యాధఃమేవా ధారస్యకమః సజ్జావిధానాత్. అథకృతార్థ వ్యా
పారదూష క్రియాంతరం ధాత్వధేంతర్భావ్య శయనాదిరూప ఫలాప్త
చ్ఛిన్న వ్యాపారాధఃక సోపసగఃశీబ్బృద్భృతి ధాత్వధఃతావధేవక శ
యనాదిరూప ఫలాశ్రయత యాధారస్య కమఃత్వోప పాదనసంభవా
త్తాదృశసూత్రాణాం వైయర్థ్యమేవ అధ్యాద్యుపస్పష్ట శీబ్బృద్భృతీనా
మేవ చతాదృశాధః నిరూధలక్షణా నత్వయవ స్పష్టానామతోన స్థలీ
శేత ఇత్యాదయస్సాస్పృశిక ప్రయోగాంతరేచ్ఛ. ధాతోముఖ్యాధః
పర త్వేపి దర్శిత ప్రయోగనిర్వాహాయ భగవతాపాణి నిమూనీనా తా

స్య ద్వితీయా విధాయకత్వా దితిభావః. భాసత ఇతి. ఉక్త ధాత్వర్థే
దేశోత్పత్తావితిశేషః. ననుయత్ర భ స్తవదో త్తర విభక్త్యా ఆధేయత్వం
ప్రకారతయా నవివక్షితం అపితు సంబంధ విధయైవాధేయత్వాని బోధ
తాత్పర్యం తత్ర తృతీయామూ అప్రసక్త్యా భ స్తవదో త్తరం ప్రథమా
యా అపిసాధుత్వం స్వాదిత్యతాతమా. క ర్తృత్వ విశేషణతయేతి.
చ నామాధఃస్య సామత్తాదృశ ధాత్వర్థాంతరగః తాధః ఏవ బేదే
నాన్వయో వ్యుత్పన్న ఇతిభావః. నన్వాధేయత్వస్య తత్ర సోపసగః త
యా అభానేపి ఆఖ్యాతే నై వోత్పత్త్యా శ్రయశ్చ రూపం క ర్తృత్వం
బోధనీయ మిత్యభిహిత క ర్తృత్వాద్భి స్త వదో త్తరం ప్రథమా దుర్వా
రైన. నచోత్ప త్తేరితర ధాత్వర్థాంశే విశేషణతయోపస్థిత త్వేన కథ
మాఖ్యా తార్థాశ్రయత్వే తస్యవిశేషణత యాన్వయ స్సంభవతీతి వా

ద్వితీయాకాశికా ప్రణయనాత్తద ప్రణీతవతాం శర్వవమః ప్రభృతీనాం
ముఖ్యాధః పరాణాంస్థల్యా మధిశేషణ్ణాది పయోగాణాం సాధుతా
యాః దుర్వారత్వాచ్చ. కాలాధర్వదేశానామ కమఃకక్రియాయోగే
కైశ్చిత్కమః ప్రత్యయార్థం విభాషయాకమఃశర్వ మనుశిష్యతే. ఆ
న్నేతు క్రియాంతరాం శర్వావేణా క్రిత్యానత్ర పాక్షికం కమఃప్రత్య
య ముపపాదయంత స్థన్నాను శాసతి. ఉ కం చై శత్. “కాలబానా
ధర్వదేశానా మంశస్యూశ క్రియాంశరైః. నరైకమన్తై ర్మోగే క
మఃశర్వ ముపజాయతే” ఇతి. శన్నతేచ మాసమధీతే మాసమాన్తై
యోజనం ధావతీత్వాదా వభివ్వా స్థ రై “కాలాధర్వనోరశ్నంశసంయో
గ ఇత్యవేన ద్వితీయా విధానం యవ్యవ్యవధాకం ధాత్వస్తేభ్యయ నన్తి

చర్మం. గమ్యతే గామిమిత్వానా వ్యాపారాంశే విశేషణీ భూగనం
యోగస్య ఆఖ్యాత్వాత్. శయ్యే విశేషణీ మాన్యయా సంభవేన
సంయోగ ఏవత్ర కర్మాఖ్యాత్వాత్. శత్రవోర్జరదేన సంయోగాను
కూల వ్యాపారమాన ధాన్వర్థస్య జన్యతా సంబంధేన శన్యచాశయతా
సంబంధేన గామీమాదానన్వయ స్వీక్రియతే. తథావక్పతే పున్త్యతే
రాఖ్యాత్వాద్ధన్వో స్వీకృత్య తత్రపరంపర మావాన్వర్థ సోమ్యతేత్వా
శయతా సంబంధేన భస్మాదానన్వయ స్వీకార సంభవాదిశ్యత ఆహ.
భావాఖ్యా తస్యేతి. ననూ క సూత్రేణ ధారస్య కర్మసంజ్ఞైవ విహితా.
నతుతత్త్వా తేనాధారత్వాద్యర్థే ద్వితీయా విధీయతే. తథాచ శక్తి
గామీకవ్యా కరణాభావే కదం ద్వితీయామా ఆవారత్వా ద్వర్థకతా
సంభవ ఇత్యా శంకాయామాహ. స్త్రీమిత్వాది. తథాచ తాదృశాను

త్యాది విశేషణతయా భివ్యానాథా క్రియాయా భాత్వర్థేంతర్భావే
 గ తత్కమతయా శత్ర తత్ర ద్వివీయోవప త్తే. తాదృశ భాత్వర్థే
 వ్యాప్త్యనంతర్భావే మానమా స ఇత్యాదా ద్వివీయ యానకౌభవ
 పి ఆస్య తేమాన ఇత్యాదా మానాదా స్థిత్యాదివ్యాప్త్యన్వ లాభానిర్వా
 హాత్. తథాపి మానరముణీయా కౌశం కుటిలానదీత్యాదా భవతీ
 త్వస్యానధ్యాహరేపి ద్వివీయా యానాస్సభుతా నిర్వాహకత్వేన భావ్య
 కృత స్థూన్త్రం సాధకయంతి. శత్రహి రముణీయత్వాభివ్యాప్త్యన్వం
 మానాదా ప్రతీయతే. నచశత్ర క్రియాననుభి వ్యాహరో స్థి యత్కాం
 భివ్యాస్థి గంతర్భవిష్యతి గత్కమ తయా ద్వివీయాచస్యాత్. ఏనం
 మానమాసితేత్యాదా అభివాన్ స్వూహర్మాజేణ మానస్య కమణ్యోప

శాసన వైయర్థ్యావత్వేన ద్వివీయా యాన్తదర్థకన్వం కల్పనీయ మితి
 భావః. కృత్తర్థ వ్యాపారేతి. యద్యపివ్యాపారే కృత్తర్థత్వోక్తి ర్విఫలా
 శయనానుకూల వ్యాపారస్యైవ భాత్వర్థత్వో పగమేన శయనాధార
 న్న కర్మతా వత్తే. తథాపి తాదృశాః శాసనానాగీకృద్భి ర్భాత్వర్థే
 భాత్వర్థాంత ర్భావేనా భారస్య కర్మతాయా అగ్రీడన పాదవిభు
 త్యాత్. శదను సారేణైవ కృత్తర్థ వ్యాపారస్య భాత్వర్థతా ప్రకర్తి
 తేతిధ్యేయం. నన్వేపం నిరుపసర్గస్యాపి శీర్షతోః కదాచిత్తాదృశాదే
 లక్షణా సంభవేన స్థలీంశేత ఇతి ప్రయోగావస్థి. మత్త తేత్వని పూర్వ
 కశీర్షాతు యోగవిన ఆధారస్య కర్మత్వాను శాసనాన్న తాదృశ వ
 యోగావస్థి రిశ్వశత్రహ. అభ్యామననప్తేతి. స్వారసికేతి. తథాచా
 ధునిక లక్షణయా గంగాయా ఘోష ఇత్యాది వస్త్వీం శేత ఇత్యాది

పాదనేపి కృద్వాగాత్ షష్ఠ్యేవస్యా న్నన్వితీయేశ్వరోపి నన్ముక్తంసా
ధాకం. అథకేయ మభివ్యాప్తి ర్యాంత్యంత సాయోగఉచ్యతే. నతా
వవ్యాప్య వృత్తిః కాలికస్సంబంధః. కాలిక సంబంధస్య వ్యాప్య వృ
త్తిత్వం వ్యాప్యకాలా నవచ్ఛిన్నత్వం. దివసానిమాత్ర వృత్తి మాసాని
న్యైక సంబంధోనివసాద్యవచ్ఛిన్న ఇతి తత్రమాస మాస్త్యైవసాయోగః.
మాసపదాధాశ్చాత్ర త్రింశద్దిన స్థాయీ కశ్చిదఖండః పదాధాః నశు
క్రియాప్రచ యస్తథాసనిన్వై కాది మాత్రస్థాయీరోపి సంబంధస్య కాప
చిత్కిరూప వ్యాప్య వృత్తితయా తత్రశథా వ్యవహారావ త్తేరితియు
క్తం. చైత్యోమాసం కాశ్యాంత్యై తీత్యాదౌ కాశీసంయోగస్య మా

ప్రయోగాపత్తావపి నశథావిధస్యానికప్రయోగావ వృత్తిః. అనాదితాత్పర్య
స్థైర్య స్వరసిక ప్రయోగ విరూపకత్వాత్. నిరూధ లక్షణాన్ధల ఏ
వానాది తాత్పర్యస్వరసిక మాదితిభావః. నన్ములీనుని శేషైతాదానా
సర్వశతయనానుకూల వ్యాపకస్థైర్య దాతురోబోధః. శతయమాత్ర
స్వశతోబోధన్తు వివాదగ్రస్తవేతి నేదం ప్రయోజనం సన్ముక్తితి భావీ
త్వా శతకామానుయ శాననావ జేత్పాణాం మజేదూషణా మస్వాహా
నకప్రజేత్పాణామితి ఉక్తరీత్యేతి. మాసమధీత ఇత్యాదా పుక్తరీత్యే
త్యరణః. అవధాకమితి. తస్తమానుసారేణ ద్వితీయోప పాదచసంధ
వే కాలావ్యవోరత్యంత సంయోగఇతి సూత్రాను సరణం మహామీణా
మఫలమితి భావః. నన్వభివ్యాపే ధ్వాన్వద్ధానంతర్భావేపి ద్వితీయావ ప
స్తమే సూత్రాను సరణ మస్తీత్యంతరం. శాద్భృత ధాన్వరణఇతి.
లాభానివ్యాహరితి. వ్యాప్తిబోధక ద్వితీయాభావావేన అభ్యిప్రేః క

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యా సహితే వ్యుత్పత్తివాదే. ౨౪౫

సంయోగవ్యక్తికస్యాభావే అచాగ్రాణ్య సంకాత్. సంయోగ వ్యక్తి
నాం మానసిష్ట కాలిక సంబంధస్యావాంతర దినాత్తక కాలావచ్ఛిన్న
త్వాత్. నచ సంయోగానాం భదేసి చైత్రీయ సంయోగత్వాద్య వ
చ్ఛిన్న నిరూపిత కాలిక సంబంధావచ్ఛిన్నా భారతా మానవ్యాపి కైకై
వ. సాదనావాంతర కాలావచ్ఛిన్నేతి తత్ర తదనవచ్ఛిన్నత్వ బోధకము
క్షవాక్యం భవేదేవ ప్రమాణమితివాచ్యం. సామాన్య ఘటిత విశేష
ధర్మావచ్ఛిన్నానికరిణతా కూటాదేన సామాన్య ధర్మావచ్ఛిన్నవత్తాపత్ర్య
యోగప త్తే. శుద్ధ సామాన్య ధర్మావచ్ఛిన్న నిరూపితానికరిణతాయా
మరీచిత్తాయాం మానాభావాత్. యత్ర త్రింశద్దినేషుక మపికాలమధీ
తత్రమాసేష్యయున సంబంధస్య వ్యాప్య వృత్తితయా మాసమధీత
ప్రయోగా నుపపత్తినినశక్య వేవారియ్యుం. ఉద్యతే. అభివ్యాప్తిర్యా
నదవయక సంబంధః. యత్సముకాయా మసాని సదాధకా సప్తవతద

మగత నాత్మక వ్యే కర్తాఖ్యాతేనాపి తద్యోగనా సంభవేన మాసాదా
వ్యాప్తి లాభాసంభవా దితిభావః. ననుమానం రమణీయేత్వాదా భా
తోరేవాభావేన భావ్యార్థే వ్యాప్తిరంతర్భావా సంభవేపి భవతీత్యస్యక్రి
యావదస్యాభ్యాహారేణ రమణీయత్వాది రూపా సాధారణ ధర్మాత్తక
భావస్య భావ్యధాతయా తత్రైవ భావ్యధాత్యాప్తిరంతర్భావేన ద్వి
తీయోగప త్తి సంభవతే. వేత్త్యా శంకాయాముక్తం భవతీత్యస్యాన
భ్యాహారేపీతి. నతానదితి. వక్తుం యుక్త మిత్తగోతనే నాన్వయః.
కాలిక సంబంధస్యేతి. యన్యపి దైనిక విశేషానయా మాసవృత్త్య
భావా ప్రతియోగిత్వమేన లఘుభూతం వ్యాప్య వృత్తిత్వం శక్యతేనిర్య

వయవాః. ఏవంచ త్రింశద్దినానాం మాసశబ్దాధికతయా త్రింశద్దినేషు
 కించిత్కించితాకాలావశేషే నాధ్యయన సంబంధేఽపి మాసమధీన ఇత్యా
 ది ప్రయోగోపపత్తిః. త్రింశద్దిన సంబంధశ్చ దినకర్తృతా త్రింశత్స్వ
 వ్యాపకత్వం. తాదృశ త్రింశత్కాలేషు మాసానివచనప్రవృత్త నిమిత్త
 స్య మాసాని పరాదేశలా భావ్యావశ్యత్వ మాత్రం ద్వితీయాధికాః.
 వ్యాపకత్వంచ వ్యాపక విశేషానుకూల మఖండః. దుష్టానుతి ఖండశోభా
 వప్రతియోగితావశేషకత్వ మభావశ్చ ద్వితీయాధికాః. ప్రథమాభావే
 ప్రక త్యర్థోమాసాని రాధేయతా సంబంధేనాన్వేతి. మాసానినిష్ఠాభావ
 ప్రతియోగి తావశేషకత్వ త్యావచ్ఛిన్నత్య ప్రతియోగితయా భావాంశ
 రేన్వయః. తస్యచాన్వయి తావశేషక తత్ర కర్తృకాధ్యయనత్వాది
 మాస స్వాతంత్ర్యం ఘటిక పరంపరా సంబంధే నాధ్యయనావాచన్యయః.

స్తుం. తథాపి మాసానశస్యాపి మాసశబ్దాధికతయా తద్వ్యవస్థ భా
 వ ప్రతియోగితే నాధ్యయన సంబంధస్య యస్మిన్చిదేక మాసాధ్య
 యనస్థలే తథా ప్రయోగానుపపత్తి రితిత్యలోచ్య వ్యాప్త్య కాలావచ్ఛి
 న్నత్వమితి గురుతరాంశ ఆదృశః. ననుమాసవాచకాధ్యయన సంబం
 ధస్యాపి తదంతగత దివసాద్య వచ్ఛిన్నత్వాద సంభవ ఇత్యా శంకా
 యామాహ. దివసాదిమాత్రేణ. తథాచా వచ్ఛిన్నత్వ మాస స్వరూ
 ప సంబంధ స్తస్మాత్ స్మృతిమేవ స్వీకరిణీయ ఇతిభావః. యావత్తతయ
 వసంబంధ ఇతి. ననుదిన ఘటక ఘటికాదీనామపి మాసావయవ త్వేన
 యత్ర ప్రతిదినం ఘటికావత్తుప్తయ మేవాధీనం తత్ర తదతి రిక్త ఘటి
 కానామపి మాసావయవత్వే నాధ్యయనే తస్సంబంధా భావాత్ మా

రామకుద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుష్ప త్రివాదే. ౨౫౧

ప్రథమాభావేన ప్రతియోగి వ్యనికరణాశ్చ విశేషణ ముపాదేయం. తే
న త్రింశద్దినేష్యేవ చయతాగ్రీధీశం తత్ర దినావాంతర దండాదా వన్య
యనాభావే పుష్ప ప్రయోగోఽపి త్తి. మానసం చత్రింశద్దిన పరమే
ననతుతావత్కాల స్థాయ్య ఖండన స్వంతరం. ఏకదినాశ్చయ నన్తతే
పి తాదృశాఖండకాలే ప్రతియోగి వ్యనికరణాశ్చయ నాభావా న త్వేన
మానసుధీత ఇతి ప్రయోగాప త్తే. మాన ఘటకంచ దినం సూర్యోద
యావతి సూర్యోదయాంతర పర్యంతా వస్థాయ్య ఖండనస్సుమానం. న
తు క్రియా ప్రచయః. శధానత్యేకైక క్రియాయ క్తేరపి మానత్వానిక
రణకయా తత్ర ప్రతియోగి వ్యనికరణాశ్చయ నాభావన త్వేన వ్యాపక
శ్చకూచ ద్వితీయాధాన్య బాధాప త్తే. దివసంస్వపితీత్యాకాచ దివన
పదం సూర్యోదయావతి సూర్యోదయాంతర పర్యంతక్షణ కూట పర

నసుధీత ఇత్యాది ప్రయోగోనస్యా దిత్వ శాకా సుమానా. యత్స
ముగాయతి. శధాచత్రింశద్దిన పరమదాయ ఏనమ నః ఏను ఘటికా
దీనాం సముదాయ ఇతిన తేషాం మాసావయవశ్చ మితిభావః. వ్యాప్య
విశేషేతి. స్వనమానానికరణా భావా ప్రతియోగిత్వ మాన వ్యాపక
తాయా స్వనదాధకా ఘటికాద్వితిభావః. నచాస్తు వ్యాపకత్వంవ్యా
ప్య విశేషమతిశయ కాక్షతి రితివాచ్యం. శధానతి ద్వితీయామా
అనుగతశక్య తావచేదక కత్వా నుచన త్తేతిభావః. ఖండనఇతి. అభా
వ ప్రతియోగితా ననచ్ఛేదకత్వస్య విశేషస్య ద్వితీయాధాన్యే అభావ
ప్రతియోగితావచేదకత్వ సామాన్యాభావస్యైవ ద్వితీయావాచ్యతయా
అశక్య త్వే సమానానికరణాభావ ప్రతియోగితా ననచ్ఛేదకత్వస్య లాభా

మేవ. అతోన్మైక దండాదిమాత్ర స్వప్న తథాప్రయోగః. అథవ్యాస
కర్తవ్యస్య ద్వితీయాధికత్వ ఏకమాసాది వ్యాపకాధ్యయకస్థలేపిమాంసాం
తదేధ్యయ నాభావస త్వేన మాసత్వాది వ్యాపకతాయా అధ్యయనే
భాదేన మాసమధీత ఇత్యాది ప్రయోగానుకూలః. నచ మాసపదేన
యస్మిన్చి శ్రింశద్దిన మాత్రవృత్తి విశేష ధర్మప్రకారేణా నుకూల
నేపి తద్ధర్మవశ్యో నిరూపితా ధ్యయశ్చ సంబంధేన సమావదాధికాసా
భావేవయోపగ మాద్యత్రించిత్తాస నిష్ఠాభావ ప్రతియోగితా నవచేద
కర్తవ్య మన్వయి తావచేదకేలభ్యత ఇతి సకావ్యయస వత్తిరితివాచ్యం.
తత్త్వన్మాసమాత్ర వృత్తి ధర్మవిశేషాశాం సంబంధ ఘటకత్వేపి శ్వా
బోధే సంసర్గ తాత్పర్య జ్ఞానస్య హేతుశయా సంసర్గ విశేషోఽస్తి తే
రపిక్షితత్వా స్సంబంధ ఘటక తాదృశ ధర్మాన్విశిష్యా విమషశ్చ

సంభవాద్భండశ ఇత్యుక్తం. తథాచాన్వయ బలాదేవ విశిష్టలాభ ఇతి
భావః. అన్వయితావచేదకేతి. కేవలస్వాత్రయా శయశ్చ సంబంధనా
న్వయ స్వీకారే యత్రైకదిన మేవాధీకం తత్తాపి మాసశ్చ వ్యాపక
తావచేదకత్వస్య స్వాత్రయ ప్రమేయశ్చ వత్వ సంబంధే నాధ్యయనే
స త్వేన మాసమాసమధీత ఇత్యాది ప్రయోగావత్తిరితిభావః. యద్యపి
మాసమధీత ఇత్యాదౌ ద్వితీయాధికస్య కేవల తాత్పర్య ఏవాన్వయః
తాత్పర్యసః చాభ్యాతాధికృతౌ కృతే శ్చైత్రాదీదావన్వయః తథాచ
కేవలాధ్యయనశ్చమేన ద్వితీయాధికాన్వయి తావచేదకం తచ్చ చైతే
దైకదినాధ్యయనేపి మాసశ్చ వ్యాపక తావచేదకమేవ త్రింశద్దినేష్య
వ్యన్యాస్య కర్తృకాధ్యయనానాం సత్త్వాత్. తథాపి తాతో చైత్ర

రామరదీయ వ్యాఖ్య సహ స త్పుత్ర త్రివాణి ౨౫౩

బోధానుదయో ప్రసంగాత్. సచేష్టావ త్రినుభవ విరోధాత్. అనా
గతాది మానవ్య త్రి తాదృశ ధర్మాణాం విశిష్టజ్ఞాన సామగ్ధ్యా అసం
జ్ఞస్య దుష్టధర్మయో అస్తదాదీనాం సర్వేషామేవ తాదృశమానత్వవ్యా
పకతా బోధోచ్చేద ప్రసంగాత్. సచేతాదృశ వాక్యార్థా తాత్పర్య
మేవ సంసర్గా తాత్పర్యమూ క్ష జ్ఞనేచ వాక్యార్థా ఘటకస్సంబంధస్సం
సర్గా మర్యాదయైవ భాసకశ్చి విశేష యావేనానుపస్థితస్యైకోక్త ధ
మఘటక సంబంధస్య తాత్పర్యజ్ఞానే బోధానాన బలాచ్ఛబ్దబోధేచ
తాత్పర్యజ్ఞాన బలాగ్ధానయనవ పాదమేవేతివాచ్యం. ఏకపదార్థా విశి
ష్టో పరపదార్థానూప వాక్యార్థా విశేషిత తస్మిన్ప్రతిచచ్ఛాయాపతాత్ప
ర్య విషయక నిశ్చయస్య వాగ్ధావ్యాఖ్యార్థా నిశ్చయే మర్బుటతయా తస్య
శాబ్దబోధే హేతుత్వేచ యోగ్యతా సంశయాచ్ఛబ్దబోధా నుపవ తేర్వకక
లిత త త్పుత్రాధిక త స్సంసర్గా విషయకశ్చ విశేషిత ప్రతిచచ్ఛబ్ద

క క్తృకార్యమనూకీకాం స్వీకృత్య వైత్ర క క్తృకార్యయ సత్వస్యా
స్వయి తానచైవకశ్చ ముచవాదరియం వైత్రకృత్వోర్ద్విర్ధా భానావగ
మిః క్షితి విరహాదితిధ్యేయం. సంసర్గా తాత్పర్యజ్ఞానస్యేతి. ఇదంపాక్య
మోక్షోక్తేష్వక్త తస్మిన్కారక తస్సంసర్గా ప్రతిచచ్ఛాయాచ్ఛరిత మితి
తాత్పర్యజ్ఞానస్యేవ శాబ్దబోధే హేతుకయా తాదృశ సంసర్గాస్య ప్ర
కారణయా సంసర్గా నుటక పచార్థాజ్ఞానే తాత్పర్యజ్ఞానస్యేవ నిర్వా
హాదిభావః. అనుభవ విరోధాదితి. ననుయత్ర త్రింశత్ స్వస్య త త్
ద్వ్య క్తే నోపస్థిత సతత్రైవ తాదృశ వాక్యచ్ఛబ్దబోధోయధవసిద్ధః
నతు తాదృశోపస్థిత్య భావ ఇత్యుక్తమోపిదోష ఇత్యతావా. అనాగ

నన్యైవ శాబ్దధీహేతుతాయా ఉపేయత్వాత్. తత్రచ తాదృశ సంస
 ర్గోపస్థితేరవశ్యా పేక్షణీయత్వాదితిచేత్. సత్యం. మాసాది ఘటకం
 తానద్దినాది నిష్కత్రింశత్త్వాదిరూప మాసత్వాదిర్మాసాది భేదేననాన్తైవ.
 మాసాదిపద ప్రవృత్తి నిమిత్తతాపరమగున మాసేన. అన్యథాశక్త్యా
 సంత్య ప్రసంగాత్. సర్వోప సంహారేణ పృథ్వుత్తిం వినాహాగ ప్రకీర్తి
 మాసాదేశ్యాబ్ధానుభవా నిర్వాహాచ్చ. నచత్రింశత్త్వాదికం బుద్ధివిశేష
 విషయత్వాది రూపం వాచ్యం. దినా వేర్ధ్రగ్వానా త్తక త్వేన తత్రగుణ
 రూప సంఖ్యామూ అసంభవాత్. ద్రవ్యాత్తక త్వేపి క్రమికేషు కేషు
 సంఖ్యోత్పత్తేర సంభవాత్. తత్రబుద్ధేరసతి ప్రసక్తం వైలక్షణ్యమను
 గతందుర్వచం. జాతిరూపస్య తస్య సంకర ప్రసంగనిరస్తత్వాత్. తత్త
 ద్దిన విషయకత్వ రూపస్య తత్తద్దినావ్య ననుగమేనా ననుగతత్వాదితి
 వాచ్యం. తావత్కాలస్థాయితో ద్రవ్యస్యాపిదినాది రూపత్వసంభవాత్

తాదీతి. వాక్యాధా తాత్పర్యమేవేతి. ఇదం వాక్యం ఘటవద్భూతలా
 ది రూపాధా ప్రతీతీద్భయోద్భవరిత మిత్యాకాంకమేవ తాత్పర్యజ్ఞానంస
 ర్వత్ర శాబ్దబోధేహేతుః. తత్రచ ఘట భూతలయో స్సంయోగస్సంస
 గ= విధయైవ భాసత ఇతి నానుపస్థిత సంసగ= విషయక తాత్పర్య జ్ఞా
 నానుపపత్తిరితిభావః. నన్వేనం ఘటభూతలయో కస్సంసగ= తాత్పర్య
 జ్ఞానే భాసతే కోవాసభాసతే ఇత్యత్ర కిం నియామక మిశ్యతఆహ. తా
 త్పర్యజ్ఞానేతి. తథాన యత్ర సంసగ=ద్వయ మవ్య బాధితం తత్రసం
 సగ=ద్వయ భానేపీష్టావత్తిరేవేతిభావః. దుష్ఫటతయేతి. సంశయ సా
 మగ్గీ సంభవేన నిశ్చయోత్పాదా సంభవాదితిభావః. నను యత్రనసం

మీమాంసకాను యాయీభిరగత్యా సంఖ్యామూః పదార్థాంతరత్వోప
గమాచ్చ. సంఖ్యాదిరూప నానాదినాది నిష్ఠానుగత త్రింశత్త్వా దేషు
వచత్వాత్. ఏవం మాసమధీతే చైత్ర ఇత్యాదావధికరణ తైవ ద్వితి
యాథా. మాసాదివిదాధా తావచైదకదిన పర్యాప్త త్రింశత్త్వా దేర్థ
ర్థి విశేషణ తావన్నస్య ద్వితియార్థాని కరణతాయాం చైత్ర కర్తృకా
ధ్యయనాధార తాత్వ వ్యాప్య ధర్మావచ్ఛిన్నం స్వరూప సంబంధ రూప
మనచ్ఛేద్యత్వం సంసర్గతయా భావత ఇత్యుపగమేన సామఃజప్యాత్.
యత్కించిదేకమాసం వ్యాప్య యత్రాధీతం తత్రాగ్రయ నాథారతా
నానుచచ్ఛేద్య తావచైదకాధారతా వృత్త్యన్యత మత్త్వ విశేషాదిరూ
పోక్త ధర్మావచ్ఛిన్నానతి ప్రసక్తత్యే సతద్యుత్తి త్రింశ త్యే నాం ఛే
దాత్. న్యూనకాలాభ్యయనస్థలేచాత ప్రసక్తతయా తాదృశస్య మా
సత్వస్యోక్త రూపావచ్ఛిన్నాధారతా నవచ్ఛేదకత్వాచ్చ ప్రసంగాతి ప్ర

శయసానుగితైవ శాబ్దబోధ స్వీకరణేయోతో నానుపపత్తిరిత్య
తాతహ. తస్యేతి. అనుపపత్తిరితి. తథాచాపి సిద్ధాంతాపత్తి రితిభావః.
నాన్తేవేతి. సంఖ్యామూపస్య త్రింశ త్వస్య బుద్ధి విశేష విషయత్వ స్వ
రూపస్యవా మాసభేదేన భిన్నత్వాదితిభావః. ప్రవృత్తి నిమిత్తతామూ
స పవశక్య తావచైదకతా. శక్త్యానంత్యేతి. నన్యగత్యా శక్త్యానంత్య
మపీష్యత ఏవేత్యతహ. సర్వోప సంహారేనైతి. సోలమాస విషయ
క త్యేనేత్యథా. తృతీయార్థో వైశిష్ట్యం. పుష్ప త్రివిదా శక్తిగ్రహం
వినేత్యథా. దినాదేరితి. క్రియైవకాలో వాధిరితిమతే క్రియా ప్రచయ
వైవ దిన రూపత్వాదితిభావః. సన్వేపం మాసవ్యాప్యధ్యయ నస్థలేపి

సంగమోర నవకాశాత్. మాసాదపద ప్రవృత్తి నిమిత్తధర్మచైతాన్య
 క్షయనాధారణాయా వ్యావృత్త్యన్య శబ్దాదలాభేవ్యధాన సల్లాభాద
 తి. ద్విధియాయా అన్యంత సంయోగాధాన పరశ్చయినాను శానన వి
 రోధః. నచ భూతలేసుటా భూతలం ఘటననతి ప్రత్యయ బూదతి ప్ర
 నక్తాపిదమన్ ఆధేయశ్యా ధారశ్చయోనచెదక ఖావాన్యం. తాద్య
 త ప్రత్యయేవచేదకత్వ బానానుగమాత్. ఆధేయశ్యా అతి ప్రస
 క్త ధర్మావచ్ఛేదత్వే సాన్యసామానానికరణ్యాన చేదక ధర్మాశక వ్యా
 ప్తి తరీకే మిశ్రాదీనా స్వరూప సంబంధరూపావ చేదకత్వ నివేశస్య
 వ్యధిచారిణ్యతి వ్యాప్త్యా నవ్యాతి ప్రస క్త మవచేదక మితి శత్రులీయా
 చింతామణి ఫక్కికావిరోధేనచా సంభవదు క్తికతావత్తే. ఆధారణాయా
 అతి ప్రస క్త ధర్మావచ్ఛేద్యత్వే యద్ధేన్యనికరణత్వం సాధ్యానికరణ తా
 వచేదకమితి తల్లక్షణ వ్యాఖ్యానత్వే స్వరూప సంబంధ రూపావ చేదక

యత్కించిత్కియాయాం ప్రతియోగి వ్యనికరణాధ్యయనాభావ నవ్యా
 న్నాసనుధీత ఇత్యాది ప్రయోగా నుకవ త్తిస్తస్మా దగత్యా జ్య నూక
 వైద్యవకాలో సానిశ్యం ముగీకృత్య తాదృశ ప్రయోగ ఉపసాదనీయా
 ఇతినిసాగ్రయోగాహ. ప్రవ్యాశ్చకత్వేకీ. తవ్యన్య క్తిశ్చన్య జ్ఞానశ్చన్య
 చిపుదాసానుగతానతి ప్రస క్త్యయోనసానానం సుకర ప్రసంగేనే
 తి. తాదృశబుద్ధే క్వచిత్కృత్యం నూపన క్వచిత్కరోతూన్ నూపన్య
 చ సంభవేన ప్రత్యక్ష త్యాదినా సుకర ప్రసంగేనేక్యభాన తావత్తే
 తేతి. త్రింశద్దిన స్థాయీశ్చధాన్. వచేవా త్రింశద్దీ నన్యాశ్చేకదినత్వా
 త్రింశదినాద్యం. ద్విధియ సూత్రోదయ పాగ్రభావాద్విన్నత్య తస్మా

రామాయణీయ వ్యాఖ్యానము త మృత్యు త్రివాచ. ౨౫౭

ప్రవేశం వ్యభిచారిణ్యతి శ్యాస్త్యా అమావయత్యా విరుద్ధదిక్కుల
 బిన్ను పృష్టికస్యత్యా మూషగాంతరేణ శత్రురిత్యజ్యదీధితి కృతామ
 తే త్త మృత్యునా మూషావచేదకశ్య వివక్షాయా అనంగత్యాప త్తే. అ
 మా అవ్యాసజ్యచృత్తి భమన్యాతి ప్రసక్తన్యాపి దర్శిక ప్రతీతి బలా
 భాగాభేయ భావావచేదకశ్య. వ్యాసజ్య మృత్యే స్వతి ప్రసక్తన్య
 దవచేదకశ్య మునన క్తం. ధీవిజ్ఞాభయం గంధవత్ స్మహగంధో
 యం ధీతావిశ్యాద్య ప్రతీతే. అథవా ద్వికీయాద్వర్ధేభ్యయనాధా
 త్వే శస్త్రస్తానాది మా ప్రకృత్యేక విశేషణతాపన్న తత్తన్మానతావ
 ద్యై సాం వ్యాకతా సంబంధన పరితంత్యేణ విశేషణత్వ ముపే
 కుతే. తద్భవంచ వ్యాకత్యం స్వసమానానకరణ వ్యాప్య మృత్యు
 గాన ప్రతిమంగ తావచేదకశ్య సంబంధనా వచ్చిన్నస్య యోభేద ప్ర
 గాత్రయ కిమవత్త్వం. తావత్త భమన్శ్చ త్తే హోధేక ఇత్యాదౌ

ని ప్రథమశ్వాస స్వీతియ సూర్యోదయ ధర్మ స విశిష్టస్వేనసా స్మ
 య సూర్యోదయ శాగభావా వచ్చిన్నస్య తేన్ద్రైక ద్వితీయ దినశ్య
 మిరిత్యా తేన్ద్రైక ముటస్య తత్తద్దినోపాసత్వ సంభవాదితిభావః. స
 నై వసుపి భను భవాభావే త్రింశత్త్వా ముఖత త్తిరితివాచ్యం. ద్వితీయ
 సూర్యోదయ శాగభావా వచ్చిన్నస్య త్రింశద్దినస్థాయీ ఘటస్య ప్రథ
 మదినశ్యం. త్మీతియ సూర్యోదయ శాగభావా వచ్చిన్నస్య ఏకోన్మత్రి
 కద్దినస్థాయీ ఘటస్య ద్వితీయ దినశ్య ముత్పాదీప్రమేణ త్రింశద్ధటానా
 మేవ దినోపాసత్వస్య కల్పనీయత్వా త్తేమాంచ సర్వేషామపి చరమనినే
 తత్తేన తత్ర త్రింశత్త్వత్తే బాధకాభావాదితిభావః. అగత్యేత. చ

అంతఃపురము

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

మహారాజు

మహారాజుగారి ప్రవేశము

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible]

உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர் உயிர்

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीरामाय नमः ॥
 श्रीलक्ष्मणाय नमः ॥
 श्रीसीतलाय नमः ॥
 श्रीहनुमताय नमः ॥
 श्रीगौरीय नमः ॥
 श्रीशिवाय नमः ॥
 श्रीब्रह्माय नमः ॥
 श्रीविष्णुय नमः ॥
 श्रीशक्त्यै नमः ॥

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥
 श्रीविष्णवे नमः ॥
 श्रीशिवाय नमः ॥
 श्रीब्रह्माय नमः ॥
 श्रीमहेश्वराय नमः ॥
 श्रीनारायणाय नमः ॥
 श्रीरामाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
श्री कृष्णाय नमः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[The page contains faint, illegible markings or bleed-through from another document.]

స్వస్వరూప మనుగతం బోధ్యం. మానమధీన ఇత్వాదావపి చైతాని
 కర్తృకాధ్యయనాతికరణ తాత్వమావ నానక తావచేదక భనుసో
 త్తనుగత యాదేనేవానుగమః కార్యః. అనోమాన మధీయానో ద్భ
 వ్య ఇత్వాదా విశిష్య చైతత్వాద్యనువస్థితావపి నాన్యయ బోధాయవ
 వత్తి. అన్యస్వయమూహనీయం. దండ వివాద ముట ఉశ్చద్యతే.
 రాసభవివాది ముట ఉశ్చద్యత ఇత్వాదా వినావదానో అభావవాత్.
 తత్పద సమధి వ్యావృత ద్వితీయామా అభావాన్యయి ప్రతియోగిత్య
 మనుయోగిత్యం వాచ్యం. అభావ వశశ్చేత్పతా వాధారణ్యే నాన్య
 యః. తథావ దండభావ వద్యృశ్చృశ్చ త్తికతా భావవాన్లటోరా స
 భాభావ వద్యృశ్చృశ్చ త్తికోముట ఇత్వాకారకో బోధః. యద్యపివిసా
 తాథే నామాధాన్య సాక్షాదపి భేదేనాన్యయః. తథాపి సంభవతి
 సాక్షాదత్యే విభ క్తేర్నిరధాకత్య మనుచిగమితి ద్వితీయామా స్సాధా

మా. అధవేతి. స్వావచ్ఛిన్నస్వయోభేద ఇతి. యద్యపి స్వసమావాధి
 కరణ వ్యాప్య వృత్త్యభావ ప్రతియోగితా నవచేదక చైత్ర కర్తృ కా
 ధ్యయనాధార తాత్వస్యైవ సంబంధతాన్వీ కర్తుముచితా. ఉక్త సా
 బంధనస్వా వచ్ఛిన్నస్వయోభేదః తద్వత్ప్రద్రుశభమన్య సంబంధశ్చో
 పగమే లాఘవాభావాత్. తథాపి మాన శబ్దేన ద్వివర్యాప్త త్రివి
 త్త్యయావానుగత భమేనైవ మానస్యావస్థిత్యా తాదుకానుగత భ
 మన్ సమావాధికరణ భావ ప్రతియోగితా నవచేదకత్వం చైత్ర క
 ర్తృకాధ్యయనాధార తాత్వేన సంభవతి మానాంతరే తాద్రుకాధ్య
 యనాధారతా విరహాత్ తత్సంబంధశ్చోటి ప్రవిష్టస్వవదేన త్రివి త్త్య

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే పుస్తక త్రినాదే.

— 100 —

కర్మ ముపేయతే. భూతలేన ఘటశ్చంద్ర ఇనముఖ మిత్యాదా ప్రభ
 మాయాః ప్రతియోగి తాద్యధాక త్వే ప్రభయైవసాధుస్సాత్. ఇతి
 తివదికాత్థాన్వయి నోన్వయితే నానభిధానస్థలవచ సాగ్రితవదికాధా త్యా
 ది సూత్రేణ ప్రచమా విధానాదితి శశ్రుక్తితి యోగిత్యాది న్యంతాన
 విధయైవ భావత ఇత్యుపేయతే. దండం వినాన మటోశ్చ త్రిత్యాదా
 చ వినాంతాధా మటోశ్చ త్వాద్య భావాన్వయే అనుయోగి విశేషణ
 దండాద్య భావన్వయ తదనుయోగి తావచేత కర్మం భావతే. ద్రవ్యేన
 గంధ ఇత్యాద్య ప్రయోగాయవలక్షణే భూత భర్తృవచ్చిన్నేన సజ్జాతా
 వాన్వయ ఇతి పుస్తక త్తేరితి రాసభంవినాన మటోశ్చ త్రితీ నక్షయో
 గి. ఇతి ప్రస క్తయూగా సభాభాజన్య మటోశ్చ త్వాద్య భావాన్వ
 యానుయోగి తావచేతకతా విరహాత్. అథవా భావసజ విసాధా.
 దండంవినాన మట ఇత్యాదా చ వినాంతానాస్యా భావన్వయసాధా మ

న్య త్రిముసానామో స్త న బంధన స్వవిశిష్టోమో ధమస్తద్భేదన్య
 వైత్ర క ధ్వికాభ్యయనాధారతాత్వే స త్వేనో క్త ప్రయోగోపపత్తి.
 సగబంధకోటి ప్రవిష్టస్య త త్రింశ త్వస్య విశిష్టానుచస్థితావపి నంబం
 ధనుర్యాదయా భానేతాకకా భావాదితిభావః. యద్యపి తాత్పర్య జ్ఞా
 నే సంసగన్య ప్రకారవిభయైర భానోపగమేన సంసగన్ మటన్వన్వ
 పదాకన్య పూర్వనుచస్థితస్య భాననుచన ఇన్నమేన. తథాప్య నా
 యత్యా ప్రక్రమే ఉ క్తనంబంధన మూలక విశిష్టాభ్యయ నాధారతా
 బోధచ్ఛయోచ్చరిత నితి తాత్పర్య జ్ఞానస్యైవ హేతు కోపగమేన న
 శ్రవ సంసగన్విభయైవ స్వవదాక భానాన్నా నుచన త్తి రితిభావః. స

భూద్యభావే ప్రయోజ్యతా సంబంధేన సాన్ద్యము. అతివివరానభూత
సానమట ఇత్యానయోన ప్రయోగా. అతివివరానభూతసానమట
దీప్యమానవిజయత ఇత్యానభూతసానమట విన్న న దండం వినానమట
ఇతి ప్రయోగోపపత్తి. రాసభంవినామట ఇత్యాదౌచ వినాధౌచ
భానస్య సామానానికరణ సంబంధేన ఘటాదానన్ద్యము. దీనితీర్థత
య్య వినాభానో వ్యాభిశిక్షిత సాన్ద్యం వినాసాధ్యభాన వతియోభావ
ఇతి యద్యాభిభూతం తత్ర సన్ద్యమ్యం చేన సంసగం విధయభానమా
నంతదనికరణ నిష్కర్మమేకోసాన్ద్యం. నతు వినాధౌచేనానికరణం. అ
భావానికరణ వర్ణంతస్య వినాపదాధౌచేన సన్ద్యం అధేయస్యనూ
నూసాధౌచ వివరణ రూపకాయా అవశ్యకత్వాత్. నచవిచా వనోన్ద
ర లున్ద సన్ద్యమధౌచ వినాభావనీతి సన్ద్యమ్యావివృత ఇతివాద్యం. ని
సాతోన్దర విభక్తిర్ని రథేకత్వాత్. అత ఏవ సన్ద్యత్ర నిసాతోన్దరం

తాద్రుశః ప్రయోగఇతి. యద్యపి మావజ్ఞీనంప్రతి మాసాన్ద్యయనేపిన
తాద్రుశ ప్రయోగోపపత్తి. తత్పూర్వకాలీన మాసానిషమ తదీయాధ్య
యనాభారతా భానస్య సత్వాత్. తథాప్యే తస్యో వత్సరే ప్రతిమా
న మధీత ఇతి ప్రయోగస్యైవ హోమాణి త్వేన తస్మిన్వత్సరీయ మా
సస్య వ్యాచకతాయా ఏవబోధాన్న దోషః. ననువిభిన్న పురుష కర్తు
క హోమాధికరణ తాద్యయం యద్యచైత్ర మైత్రకర్తుక హోమాని
కరణతాద్యయం తదాచైత్ర మైత్ర భిన్న నానాకర్తుక హోమాథా
రతాయా మపి ఉక్తరూపేణ వ్యాచకస్య మక్షతమేన. నచవినిగమనా
నిహితదన్యాన్య కర్తుక హోమానికరణతా ద్యయమపి తాద్యతే ద్య

సాధుత్వాధికం ప్రధమైవేతి శాబ్దికాః. సృనివ్యామేవగంధ ఇత్యాదావే
వకార ప్రకృతిక స ప్రమా యదాధేయత్వ జోషకత్వ మంగీకృతందీని
తిక్ష్ణాభిస్తత్రాపి తేషాం సనిర్భరః. అస్తువా శత్ర ప్రతియోగితయా వృ
ధివ్యన్య వృత్తిత్వాభావాను రోధనై వకాంస్యాన్య వృత్తిత్వాధికత్వం
గౌరవాదుపేక్ష్య తత్రాధేయత్వ వాచకత్వే నన్లుప్తాయా స్స ప్రమాన్య
కల్పనం. ప్రకృతే చాధేయత్వస్య సఃసగతయై రోపవత్తై వినాపద

య పదాధిక ఇతివాచ్యం తథాసతి త స్తత్పునుమా శాంచిశిష్యమజ్ఞేయ
త్వే నాసర్వజ్ఞస్య శృణిజ్య శాబ్దబోధా నుపప త్తిరిశ్యత ఆహ. తాన్య
శాఫికరణతేత్యాది. అన్యదితి. దివసమధీతే వ్న మనీత ఇత్యాదా శా
బ్దబోధ ప్రకారస్వయ మూహనీయ ఇశ్యధికః. దండాభాన పద్వీ
తీ తి. అనచేదకతా సంబంధేన దండాభాననని వృత్తిగ్యా ఉత్పత్తి త
దభానవా నిత్యధికః. ఏవమగ్రేపి. నన్వేనం భూతలేన ఘట ఇత్యాదా
వః ప్రధమాయాః ప్రతియోగితాధికశ్యుక్త్యాత్. సంభవతిసాధక
కత్వే తస్పరిత్యాగస్యానా చిత్వాత్. తథాచ మూని పనాధికస్య
ప్రతియోగితయాను యోగితయావా సజ్ఞాద్యర్థాభావేన్వయ ఇతి సిద్ధా
త వ్యాఖూత ఇత్యతఆహ. భూతలేనఘట ఇతి. అన్వయినఇతి. విశేష్య
విధయేత్వాదిః. అన్యథాఘట ఇత్యాదా ప్రధమనూ ఘటాన్వితస్యైక
త్వస్యాభిధానేన ప్రధమనూపపత్తి ప్రసంగాత్. అన్యపదేనేని. అత్రా
న్యపదం. ప్రాతిపదిక ప్రకృతిక విధత్తి పరమేవనతు ప్రాతిపదికభిన్న ప
దసామాన్యపరం. తథాసతి విశేష్య విధయా ఘటాన్వయినో భావన్య
సజ్ఞాభిధానేన ఘట ఇశ్యత్ర ప్రధమనూపపత్తిరితిధ్యాయం. తదనుయే.

సాకాంతాదేయత్వాదాక స షమీ కల్పనండుష్కల్పనమేవ ఏవకార
 స్థలేచాభావయావ ఏవాధేన్య దూపతదర్థాంతరస్యాధేయతా సంబంధ
 ఇతినసంభవతి. ఆదేయతాదే స్తద్వత్స్యేవ సంబంధత్వాత్. నతునదభా
 వే. నచనత్రాదేయత్వా భావోన ప్రతీయతే. అపితు తస్యంబంధా వ
 చ్చిన్న ప్రతియోగితాక వృణిష్యాద్యన్యాభావ ఇత్సుపేయం తాదృశ ప్ర

గితావచేదకశ్చం భావత ఇతి. తథాచాంతి ప్రసక్త ధర్మస్వైవావ ఛే
 దకశయా అవచేదకతా సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితా కోత్ప త్వభా
 వానుయోగితా నతి ప్రసంగోయద భావోనుయోగీ విశేషణకయా భావ
 తే తత్త్రేవాయుం ప్రయోగ ఇతిభావః. అనుయోగి తావచేదకశ్చ భా
 వస్య ప్రయోజనమాహ. ద్రవ్యేన గంధ ఇత్వాది. ఉపలక్షణీభూతేతి.
 నఇథా భావస్య ప్రతియోగ్యమయోగి తావచేదక గర్తావచ్ఛిన్నేత్సిన్ధుః.
 నఇథా భావాన్వయ ఇత్యన్య విశేషణకయా విశేష్యతయా వేత్వాది.
 తథాచ ద్రవ్యవృత్తిశ్చ ప్రతియోగికస్య జూది వృత్తిన్యా భావస్య గం
 ధేన త్వేపి ద్రవ్యవృత్తిశ్చ త్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకా భావస్య గం
 ధభావాద్యధానోక్త ప్రయోగః. తథాక్యచిదాగ్ని సభాభావతి మటో
 శ్చ త్వ భావన త్వేపి రాస భాభావస్య మటోశ్చ త్వ భావాను యోగి
 తాతి ప్రసక్తత్వేన రాసభంవిరాస మటోశ్చ త్తితి నప్రయోగ ఇతి భా
 వః. లానువాదాహ. అదవేతి. నన్వభావ మాశ్రస్య వినా శక్త్యానా
 త్వే తస్య మటోశ్చ త్వ భావాదాకేన సంబంధేనాన్వయ ఇత్యశంకా.
 దండంవినా నమట ఇత్యాదాచేతి. చకారేతోక్త ప్రయోగ సముచ్చ
 యః. మూర్ఖభావఇతి. యద్యపి సంయోగాదినా మూర్ఖభావః న

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యానహే తే వృత్త త్రివాదే.

111

తియోగితా కస్యమేవాభావేన్యస్య సంబంధో స్థితి వాచ్యం. అథయ
తా సంబంధస్య ప్రతియోగిన ఆకాంక్షాను యోగిన్యాధయే వృత్తని
యామక త్వే నాభావ ప్రతియోగితా ననభేదకత్వాత్. చైత్రః పవతీ
త్యాదా కృత్కాది సంబంధస్యా సదాభావేపి చాక కృతిమానిత్యా
దా మతుబాదిపదేన వివరణ వదు క్తస్థలే సామానాసికరణ్యస్య పదేన

తస్సంబంధేన దండాభావ ప్రయోజ్యః దండవత్వపి భూతలాదాసంయో
గాదినా ఘటాభావ సత్త్వాత్. నచసోప్సత్వన భేదకతా సంబంధేన
ఘటాభావస్సంయోగేన దండాభావ ప్రయుక్తవేతి నానుపపత్తిరితివా
చ్యం. తాదృశ సంబంధస్య వృత్త్య నియామకతయా భావ ప్రతియో
గితా ననభేదకత్వాత్. తథాపి దండ పాగ్రభావ వినాంతాభావః. ఘ
టాభావోపి ప్రకృతే ఘటపాగ్రభావపేష. కారణ పాగ్రభావన త్వే కా
ర్యపాగ్రభావ సత్త్వయా ఆవశ్యకత్వేన దండ పాగ్రభావస్య ఘటపాగ్ర
భావప్రయోజకత్వ సంభవేన నానుపపత్తిః. నచాత్యంతాభావోన్యో
న్యా భావశ్చ నభిభవతి దీనితి గ్రింధ విరోధఇతివాచ్యం. శక్త్యానభా
వాభావద్వయ భోధనేపి లక్షణయా భావాంతర భోధన సంభవాదితి
మంతవ్యం. నన్వనాది పాగ్రభావేపి స్వరూప సంబంధరూపం శ్చైమికం
ప్రయోజ్యత్వం స్వీకృత్యో క్త ప్రయోగోపపాదనం కిమితి కర్తవ్యం సా
మానాసికరణ్య సంబంధేనైవ దండాభావస్య ఘటాభావేన్వయ సంభ
వాదిత్యతాతమా. అతపవేతి. ననుదండం వినానఘట ఇత్యాదా జాయత
ఇత్యధ్యాహారేణ ఘటోత్పత్త్య భావ ఏవ దండాభావ ప్రయోజ్యత్వా
న్వయ స్వీకారేణ రోపపత్తౌ కిం పాగ్రభావరూప ప్రయోజ్య ప్రయో

వివరణముపి నవిరోధమాసాదయతి. వివరణీయాధాన్యాప్యన్య లభ్యత్వే
 అపదాధాన్యోపపత్తే రిత్యలమనదావేశేన. వినావాగం వృక్షః పతిత
 ఇత్యాదా వినాపదాధాన్యా భావస్యా శ్రయతా సంబంధేన వృక్షేన్య
 యా వ్యాకాభాస విశిష్టవృక్షః పతిత ఇతి శబ్దోలభ్యతే. పతనేనుభ
 వసిద్ధోవాగజన్యత్వా భావ లాభశ్చాగ్రహః. జన్యతాయాః పదానువస్థా

జకభావ భానాదరేణ్యకతా. అతపజేతి. తథాచాధ్యాసారం విస్త
 వోపపత్తానిశుశ వదకల్పనానా చిత్త్యాదిభావః. నన్వభావస్య వినాప
 దాధాన్యే తస్యచ ప్రయోజ్యతా సంబంధేనేతర సగూర్ధేన్వయ స్వీకా
 రే రాసభం వినాము ఇత్యగ్రా ముపపత్తిః. ఘటన్యరా సభాభావా
 ప్రయోజ్యత్వాదిత్యశతతా. రాసభంవినేతి. నన్వేనం దీనితిగ్రంథ విరో
 ధః. సాధ్యంవినేత్యన్య సాధ్యాభావవతీతి తైర్వా ర్ఖ్యానాత్. అభా
 వవతో వినాధాన్య ఏవతత్సంగతే రిత్యశతతా. దీనితికృతోపీతి. నన్వ
 పదాధాన్యాధి కరణన్య మశుపావివరణం నసంభవ తీత్వా శంకాయా
 మాహ. అభావాధికరణ పర్యంతస్యేతి. నను నిపాతోత్తర విభ క్తేర్ని
 రధాక త్వే పృథివ్యామేవ గంధ ఇత్యతైవ కారస్యాన్య స్తిన్న భావేచ
 ఖండశశ్చ క్తి ముపగమ్య ఏవకార ప్రకృతిక సప్తమ్యా ఆధేయత్వాధా
 కన్యం చోపగమ్య గంధే పృథివ్యన్య నృత్తిత్వాభావ బోధోపగమోదీ
 ధితి కృతా మసంగత ఏవస్యాదిత్యతతా. పృథివ్యామేవేతి. నిర్భర ఇ
 తి. తథాచాన్య పృత్తిత్వ మభావశ్చైవ కారస్యైవాధాన్య ఇత్యతైవ
 నిర్భర ఇతిభావః. ముక్కుల్పనమేవేతి. వినాపవోత్తర సప్తమ్యా లుప్త
 తయా సప్తమ్యంతవినా పదస్యైవ వ్యాఖ్యానం సాధ్యాభావ వతీతి. త

రామయద్రీయ వ్యాఖ్యానహిత వృత్తి త్రిపాదే. ౨౨౫

శ్లోకాత్. గణభావస్య గన్య పృష్ట్య నిరూపక సంబంధత్వాత్తవచ
 చ్చిన్న పాటభావస్యచ శబ్దేన బోధయతు మశక్యత్వాత్. పుత్రం ఏ
 నాగత ఇత్యదా పుత్రాగ్రహణం లక్షణమౌ పుత్రగమనాదివరం. ఏనా
 దబోధ్యతే భావశ్చ నిరూపకాలీనత్వాని సంబంధేన గమనీయేతి. ని
 రూపకాలీనత్వ ముచ్యతే కాలనిష్ఠం స్యానకరణత్వ యనవచ్చిన్నం బో
 ధ్యం. అతోగమనాదికాలే తదనంతరేణ దేశావచ్ఛేదేన గమనాద్యభా
 వస త్వేతి సాత్వికసంగః. కేచిత్తూక్తిస్తతే అనాహిత్యమవవినాపదార్థః.
 తస్యచ గమనాని క ర్తవ్యమౌ. అనాహిత్యంచ స్వక ర్తృక సమాధి
 వ్యాప్తాత్ గమనాని క్రియా సమానకాలీన తాదృశ క్రియాక ర్తృత్వ

త్రచ సోధ్యాభావపాన్వినా పదార్థః తదుత్తర సప్తమ్యా ఆధేయత్వ
 మితి కల్పనా కుకల్పనై వ అభావమాత్రస్య వినాపదార్థత్వే సంసగః.
 భూతస్య సామానాధికరణ్యస్య అభావ వతీత్యనేన వివరణ సంభవాత్.
 అభావవత్ స్త దధత్వేపి సంసగః భూతస్యాధేయత్వస్య సప్తమ్యా వివ
 రణ సంభవాదితిభావః. నన్వేవమేన కారాధత్వాస్యస్యా భావ గూఢా
 పరిపదార్థే ఆధేయత్వస్య సంసగః తా సాధవా దేరకంకో స్తమహాత్మ
 ధేయత్వాధిక సప్తమీ కల్పనం కుకల్పనమేనాన్య దిశ్యత ఆహ. ఏత
 కారస్థలేచేతి. ఉక్తస్థలేచే. సాధ్యంవినా సాధ్యాభావత్యే శేష్యర్థః.
 వివరణీయాధత్వే సామానాధికరణ్యస్య అత్యంత్యత్యే సంసగః విభ
 యాలాభసంభవే. అపదార్థత్వోపపత్తే. అధికరణస్యా ధేయత్వచ
 వినాపదార్థత్వే తదుత్తర సప్తమ్యాధేయత్వాభావోపపత్తే రిశ్యధః.
 తనువినాపాతే మిత్వాతా పతనేవాతమన్యత్వా భావబోధానుభవ నిష్ఠా

మూల సాహిత్యాభావం. క్రియావలయ సర్వకర్త తాదృశ క్రియాకా
రీత్యాభావ ఏవ వాచినాథం. కర్తృత్వే పుత్రాజేనాదేయశయాన్వ
యః విభక్తిసాధుత్వాద్ధేన. అస్తువాదేయశరణం ద్వితీయూనం. న ప
శ్యమా ఆదేయతానాకతేన నాశన స్థూమి వన క్రియాకా కారక వి
భక్తిత్వేన క్రియావలయ సాధకాభావకతాత్. అనశ్చేవ వక్త్రీ వన
త్వానా మేకోవనద విభక్తిత్వీయూనాదన ఇతి సర్వా ఉపపద విభ
క్తియన్వయవాదకా ఇత్యోపా వికోరణి. వినాసమానాథాక బు
తేనశేనాది విసానయూనాది గర్భితైవరీతి ఏవం వినాయుక్త తృతీయా
వంచమీత్యే. మర్యానాభివివరణాకయూ నచ్చ్యయోగేతి ద్వితీయా

నచోక్త త్వాభావస్వీకారే నోపపద్యత ఇత్యంతరం. వశన ఇత్యాది.
అనంతరం. అనుమానలభ్య ఇత్యంతరం. నేనానా వశనం నవాజనం
వాతాభావ విశిష్ట వృక్ష వృక్షితాదితాదా కాకం. ననుజననా స
బంధావచ్ఛిన్న వాతాభావ ఏవ వినావన్యాస్య నన్య చాశయతా స
బంధేన వశదాశ్చేనయ స్వీకారే తద్భవఏవనాన జన్యత్యాభావసంక
నేలాభ స్పందవతివాన జన్యత్యాభావసం జననా సాబుధేన వాతా
వానతిగ క్త్యా ఇత్యాశంకా నిరాకరణి. ననేతి. వానివసంక ఇతి.
దంత పుత్రపదన పుత్రకర్తృక గమన మాత్రేన లక్షణ కింశువన
భివాహృత పదబోధన క్రియానికరణ దేశానికరణ తాదృశగమన ఏవ
తిబోధనం. అన్యథా దేశానికం ప్రతి పుత్రసం గమనేపి తాదృశ ప్ర
యోగానువచ త్రితిబోధనం. మతాంతర మాన. కేచిద్వితి. ఏవక్త
తే పుత్రపదం ముఖ్యాధికమేవ నలక్షణాదేవ విశేషం లక్షణావంగీ

రానురుద్రీయ వ్యాఖ్యానహితే త్పుత్య త్రిపాదే. ౨౭౧

దృశ్యతే. తత్ర మర్యాదాధానోయావచ్ఛబ్దః. "అరభ్య తస్యాం జక
మింతు మావచ్ఛిపూజ యేశ్వర్యగ గాజపుత్రీ" మిర్యాదా మర్యా
దాసీమా కాలరూపాదేశ మ్మూచ కాలసిష్టా తత్త్వంచ. తత్కాల
నిష్ఠస్వ సమభివ్యాహృత కాలహాగ భావా నధికరణస్వ వాగిగ భావా
ధికరణస్వసేజాతీయ యావత్కాలవృత్తి సమభి వ్యాహృత క్రియానధిక
రణత్వం ఏవం చో క్తస్తలే యావచ్ఛబ్దేన పూజాయావ క్రియాయాం తు
క్షదశమీ నిష్ట తాదృశసీమాశ్వ నిరూపకత్వం ప్రత్యాయుతే. తావ
త్తైవాథాన శ్చుర్లనశమ్నాం మర్యాదాశ్చ లభ్యతే. తన్నస్థ సీమా
శ్వ నిరూపకత్వంచ. తదవృత్తిత్యేనా క్త్యననమీ వాగిగభావా నధిక

కారేణ్యేన లఘురూప వినావదాథానం స్వయమూహ. క్రియాన్వయీ
ని. కర్తృశ్వత్తి. స్వకర్తృకేంద్రత్ర స్వచన్దాన్ధోవవినా వదాన్ధేంద్ర
వతి తస్య పుత్ర వదాన్ధేరూపాత్. కింతు ప్రకృతిజన్య బోధ విశేష్య
తయా విధ కర్తృగా వినాయూం ప్రథమాయా ఏవ సాధుతయా ద్వితి
యా ప్రయోగోనువచన్న ఏవేన్యజాగిహ. విధ క్తిరితి. తథాచద్వితియా
యా నిరణకకర్తేరి వినావదయోగే ద్వితియూవిధాన సామన్య్యాదేవ
ద్వితియైవసాధుః నను ప్రథమేతిభావః. సంభవతి సాధకత్యే తత్త్వం
తాగగసానా చిత్తాదాహ. అన్యతేతి. తన్వాధేయశ్చ యావ ద్వితి
యాథానా భాగ్యథా తావచ్ఛవక ఫల ఏవాన్యయో వ్యుత్పన్నః గాగి
మంగచ్ఛతీర్యాదా తథావర్మనాత్. అన్యథా భూతతే ఘట ఇత్యాదా
భేరిన్య ఏహ. వస్త్రమ్యా ఇతి త
థాచ భూతలేఘట ఇత్యాదావపి అస్తీతి క్రియాధ్యాహారే తైవ తత్త్వ

రేణువు నశమి పోగింభావానికరణ నిసకూట వానకనరణ తాననా
 పోడతనిధనికరణక పోవతే పూజానూపనై రక కనుగోవిదేయనయూ
 లాభః. వానర కాల నమునాయే సజాతీయతర విశేషణకూపనూ
 ము క్ విశేషణద్యమా కాగింశ దండాని నమునాయూ వానకనరణ
 ననానా. అనరయి తానచేదకకూపనా సాజానరనర వివక్షణా దు
 లేవతిని నిర్మసాథ్యాహకేణ నశమి పదానక తానచేదకనర తినినర
 ముటికతేరన వాయూనశనానరనరయి తానచేదకనరయూ తినినరభానా
 లేన నూపనా దండాదేర్శమిస జాతీయతార్ భావాత్. తినినరభా
 దకాల విశేషనూపా. సత్యచంద్రనమ్మల కలకంభాదనమగునా 1000

మానసానుభవేతిభావః. ఏతేన చైతేణ క్రియత ఇత్యాదౌ ఆధేయ
 త్వ సూచకమన్యస్యైవ సృతీయమా బోధనాన్ప్రకృతే కృత్యన్వ
 య్యాధేయశ్చ వివక్షాయాం సృతీయైవస్యాత్. కర్మకరణయోస్తృ
 తీయేశ్చను శాసనాదిశ్చపి పరాంతం క్రియాన్వయ్యా ధేయశ్చస్యైవ క
 ర్మతా న్యంత్యాత్ ప్రకృతేచ కృతేర్వి నా వదాథతేన క్రియా
 తాబావాద్ధాన్వధశ్చస్యైవ క్రియాత్వాదితిధ్యయం. సృతీయేశి. మాన
 సవినా ముతాన్విసేత్యాదా విత్యధః. ద్వితీయాదృశ్యత ఇతి. యావ
 చ్చిద్వియోగే ద్వితీయాను శాసనవిరహ త్పరిస్థిత్త ప్రయోగాను సారేణై
 వ శతాగ్రి ద్వితీయా సానుభవం. ఏతల్లాభాయైవ దృశ్యత ఇన్యుంతం
 సమభివాహృత క్రియేశి. ద్వితీయాంత పద సమభి వ్యాహృతాయా
 పూజాదియంశా క్రియాగదనధికరణత్వ మిత్యధః. దశమ్యామఃనిశ్చం
 పూజాయాన్ప్రకృతే పూజానాధార్యం తత్రదుష్టత మిత్యం పూజా వి

పదయూహా. పూజాయానా వత్క్రియాయై తిత్వా సంభవాత్. అ
తచ పాగభావ ఏవయావత్పరాధానా నిర్వీర్యయాధానా ప్రతియోగిన్య
మనుయోగిన్యంవా తత్ర శత్యగిన్యధానా దశయా అన్యయా. తావ
తాదశమి ప్రతియోగిన్ పాగభావలాభాః తస్యస్య ప్రతియోగిన్ వ్య
త్తిత్వ విశిష్ట వ్యాపకతా సంబంధేన పూజాయానా సమభి వ్యాహృత క్రి
యాయామన్వయాః వ్యాపకత్వ చ స్వానికరణ తిసి నిష్ఠాభావ ప్రతి

శేషయాహ. స్వసమభి వ్యాహృతేతి. తత్కాపి స్వపదే ద్వితీయాం
త పదవరమేవ ద్వితీయాంత దశమి పద సమభి వ్యాహృతకాలః భా
ద్రపద కృష్ణనవమీయాహ తత్పాగభావా ననికరణ త్వేనతి స్వమాశ్విన్య
శుక్లదశమి తత్పాగ భావానికరణే భూతోయః కాలః పోడశ తిధ్యా
త్తకః తద్వాపకీభూతాయా పూజా తదననికరణత్వం దశమ్యా మితి
శస్యాస్మీమాత్వోపపత్తిః. యావజ్జీవ క్రియమాణా నిత్యపూజావ్యా వ్య
త్తిభావం తదవృత్తిత్వే సతీతి విశేషణం. దశమి పాగభావానికర
ణ తిసికూట వ్యాపకత్వం పోడశతిధిషు క్రియమాణా పూజాయామపి న
సంభవతీత్యత ఉక్తం. కృష్ణనవమి పాగభావా ననికరణేతి. కృష్ణ న
వమి పాగభావానికరణత్వం దశమ్యుత్తర తిధీనానుపిత్యత ఉక్తం.
శుక్లదశమి పాగభావానికరణేతి. తావతేతి. పూజాయామే తాదృశ
నీయాశ్చ నిరూపకశ్చ లాభేనేత్యధానా. యావజ్జీవ వ్యాపకనిత్య పూజా
యాం దశమ్య వృత్తిత్వ బాధా తద్వాపకీవృత్తిః. ఏకైకతిసి మాత్రసా
ధ్యక పూజాయాం తాదృశతిధికూట వ్యాపకత్వ విరహోత్పద్యావృత్తి
రపిబోధ్యం. సజాతీయశ్చ నివేశిన్య ప్రయోజనయాహ. వ్యాహృతా

యూతా నవచైతక పూజా విశేషశ్చవక్త్రం. స్వాధికరణశ్చైవ స్వా
ధికరణ కృష్ణనవమీ సాగిభావానచ్చిన్త ధేవ విశ్వి కాలక విశేషణ
తా సంబంధేన. ఏతేర కృష్ణనవమీ సాగిభావాధికరణ ప్రవిష్టాగిభే
దస్యా వ్యాస క్షణకూ శక్త్యానూనా తేర వివేకే బాలిక్ష్ణ నవమీ
సాగిభావాని కనూశ్చ నూనాశ్చనా విశ్వి. తదానశ్చవి త క్షణ
కమీ సాగిభావాధికరణ కాలక స్వాధికరణ కృష్ణనవమీ సాగిభా

[illegible]

వాచచ్చిన్న భేద మతిక సంబంధేనా వ్యాఖ్యానహితే పూర్వకృష్టనవమీపూర్వ
ర్వతి నీనానుపి త కృష్టమీ పాగిభావకత్వా త్త వనకరణ తితి వ్యావ
కశ్చం పూజామూ ననంభవతీతి వాచ్యం. స్వావచ్చిన్న కృష్ట నవమీ
పాగిభావాని కల్యాణ్య సంబంధేనా నచ్చిన్న భేదవైక పాగిభావ
సంబంధే నివేశ నీయ తాత్. స్వానికరణ నిష్ఠాభావ ప్రతియోగితానవ
చైవకశ్యనుపి తాద్రుశావచైవకశ్య సంబంధేనా స్వావచ్చిన్నస్వభేదః. ౮

సంబంధేనా తథానికరణశ్యస్య వ్యావకతా శరీరే ప్రవిష్టత్వాన్నోక్తా నువచ
త్తితిభావః. ఏవేవేతి. సంబంధకోపా స్వానికరణ కృష్టనవమీ పాగి
భావానికరణ సామాన్య భేదస్య కాలిక విశేషణామాత్య ప్రవేశే న
తదవః. అన్యాయ కృష్టమేతి. తాద్రుశ | పాగి భావానికరణ గగనా
దుబయ భేదస్య తిరిమాత్ర సామాన్య్యా తితిభావః. శభానశ్యపీతి. ౯
ప్రకాశ్చాగి భావానికరణ తే పీత్యవః. దశముగ్ధర తిదీనానుత్వానిః
పూర్ణణీయః. శభాన కృష్టనవమీ ప్రాగభావానికరణశ్య సంబంధేనా
దశమీ | పాగిభావానికరణశ్యస్య వ్యావకతా ముటకశ్య ఇయమ నువచ త్తి
తితి కృష్టనవమీ స్వానికరణశ్య నివేశేపి తాద్రుశ | పాగిభావానికరణ
నికరణశ్య దశముగ్ధర తితి తిరుగ్ధర శభాన తాద్రుశ తితిమాత్ర వ్యావ
కశ్యం పూజామూ ననంభవ ము క్తికమేనప్యాదితి కాలిక విశేషణామాత్య
అపి ప్రవేశానశ్చకరణభావః వచన నిష్ఠాత్. యద్వపి స్వానికరణయత్కిం
చిత్కృష్టనవమీ | పాగిభావానికరణశ్య నివేశ ఏకై శక్యోమః ప్రసజ్య
తే. నను స్వానికరణ కృష్టనవమీ ప్రతియోగిక ప్రాగభావానికరణత్వ
యావ సామాన్య కృష్టనచ్చిన్న భేదనివేశే. శభాపి తాద్రుశ భేదస్య ప్ర

తస్మాద్రుశావచేదకత్వత్వా వచ్చిన్నాభావ నివేశే యత్కించద్దశమీ
 సాగభావాధికరణ నిష్ఠాభావ ప్రతియోగితామూదాయా సిద్ధి వారణా
 య విశిష్య త త్తత్సాగభావ సూచన సదాభావ్య సంబంధమధ్యే । స
 వేశ్యశయ సమగమ ఇతినిరన్తరం । తేషామసాసీమాచ కాశీతః కాశీకీం
 యావద్యాతీత్యాదా తత్ర కాశీక్యా గమక సీమాత్వం ప్రతీయతే
 తచ్చ కాశీపూర్వ కాశీకీ చల్పిమనేశ వ్యాపకగమనానధికరాత్వం । యా
 వత్సనేనచ కాశీకర్త నధికరణత్వేనచ కాశీపూర్వ కాశీకీ చల్పిమనేశ వ్యా
 పకత్వం గమనప్రతీయతే । తత్ర ద్వితీయార్థో వసిత్య మనధి మత్త్యం

తియోగితామూం లానువేన సాగభావా క్షణనవమీ । సాగభావానధిక
 రణాత్వ సంబంధేనసర్వసై ర్వాన చైకకత్వ మిశుభి । సాయేదేదమభిహితం
 నమృతము సాగభావాత్వేన సంబంధకోటి । ప్రవిష్టసర్వ సమానత్వ తత్త్వ
 దర్శన తేన నివేశేనయగమ । దశమీ । సాగభావాత్వేన నివేశే సాగ
 శయ । కుష్టనవమీ । సాగభావా నధికరణా । ప్రసిద్ధిరిశ్వర ఏవ సాగశయ
 । కుష్టనవమీ । సాగభావాధికరణాత్వ సంబంధేన సాగవచ్చిన్న భేదసర్వ సం
 బంధ ముటకతోక్తా సంబంధ ముటకంచ సర్వపదమయ సమానాధికరణా
 భావ । ప్రతియోగితా ననచైకకత్వ మనసర్వసంబంధశ్చితి పరిచయమే
 వ । ఏవం సంబంధకోటి । ప్రవిష్ట సాగవచ్చిన్న భేదేన సర్వపదం పరిచాయక
 మేవ । అవచ్చిన్న । ప్రతియోగితాకభేద వర్తమాన సంబంధః । సాగభావా
 చ్చిన్న । ప్రతియోగితాకభేదన త్వం నాన సంబంధ ఇతిష్టాపనామైవ సం
 బంధంకోటా సర్వసోపాదానాదితిధ్యేయం । తాద్రుశావచేదకత్వత్వా
 వచ్చిన్నేతి । దశమీ సాగభావ సమానాధికరణాభావ । ప్రతియోగితావ

వా ప్రతీచాద్యన్వయి. నిష్కషణః పూర్వవత్స్వయం మూహనీయః. అ
భివిశ్లేష్థోమూహచ్ఛబ్దః. కార్తికమారభ్య చైత్రం మూహచ్ఛేషం భవతి
త్యాదా కాశీశః పాటలిపుత్రం మూహవ్యవస్థోదేశ ఇత్యాదా అభివిసి
స్తశ్చర్యం తాభివ్యా ప్తిః. ఏవం చ ప్రథమే కార్తిక పూర్వకాలో త్తంత్ర
తోస్తర కాలపూర్వ కాల వ్యాపకత్వం చైత్రోత్తర కాలావృత్తిశ్చ
సహితం శీతభవనే. ద్వితీయే చ కాశీపశ్చిమదేశ పూర్వ పాటలి పుత్ర
పూర్వదేశ పశ్చిమదేశ వ్యాపకత్వం పాటలిపుత్ర పూర్వదేశా స్పృశ్తి
త్వ సహితం వృష్టౌ మూహస్పృశ్తీయతే. విశేషః పూర్వనత్. మూహచ్ఛ
బ్దసమానాథకాజ శబ్దస్థలేపి దర్శితైవరీతిం వసే మా. తన్మోగేచపంచ

ఛేదకత్వ త్యావచ్ఛిన్నే శ్యఫణః. ఇతి నిరస్త మితి. యద్యపి సంబంధకో
టి ప్రవిష్టస్య స్వత్త్వస్య పరిచాయకకమూ సమానానిరణా భావ ప్ర
తియోగితా ననఛేదకత్వ సంబంధేన స్వవైశిష్ట్యమేవ వ్యాపకత్వ మితి
శక్యతేవక్తుం కిం స్వావచ్ఛిన్న భేద పర్యంజాయ భావనేనేతి. తథాపి న
మానాధికరణాభావ ప్రతియోగి తానఛేదకత్వ సామాన్యాభావస్య కేవ
లాన్వయి భనుమాత్రవృత్తేః సంసర్గత్వేతేన సంబంధేన స్వవైశి
ష్ట్యం పూజావిశేషత్వాదా దుష్టుల మశస్సావచ్ఛిన్న భేదనత్వమేన
సంసర్గత్వేనాభిహితం. అత్రాపి స్వయం పరిచాయకమేవ అవచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాక భేదనత్వమేన సంబంధ ఇతి మనీభిర్విభావనీయం. ప్రతి
చ్యాద్యన్వయీతి. యద్యప్యక్త ప్రయోగే ప్రతీచ్యామేవ కాశీక్యవని
కత్వ మున్నేతి. సతుప్రీచ్యాం. తత్ర కాశీశ ఇత్యంతాథాన్వయ కాశ్య వ
ధికత్వస్య అన్వయ గూడాదిపద సంసర్గకం. తథాపి కాశీకీతః కాశీంయా

మీసాధుః. యజ్ఞమనుచోవషణ్ దిత్వానావను శబ్దాధా కారకశ్వ
 మావం హేతుశ్వం అనుక్షుణ ఇశ్వత్ర కమణ ప్రవచనీయ సంజ్ఞా వి
 ధాయక సూత్రే లక్షణపదస్య కారకహేతు సత్యాత్. శతచ య
 జ్ఞాన్వితస్యాధేతుశ్వ మావ ద్వితీయాధాస్యాన్వయః. హేతు తాయా
 శ్చ నిరూపకశ్వ సంబంధేన వృష్టావన్వయః. జన్యశ్చోం వానుశబ్దాధా
 తత్ర నిరూపకశ్వ మావ ద్వితీయాధాస్యాన్వయః. జన్య
 తాయాశ్చ శతశ్వ సంబంధేన వృష్టావన్వయః. అన్వయజ్ఞానం యోధా
 ర ఇశ్వతాన కషణమావ హేతుశ్వమనుశబ్దాధా. అన్వయ వధికశ్వం
 ద్వితీయాంతాధాన్వయ చారకపేన్వయః. అవనిశస్యా సాదానతా
 మావత్వేపి క్రియాన్వయా భావాన్న వంచమీ వస త్తి. అస్తాదయం దీ

వద్యాతీత్వానా యావశ్యతేన కాశీపూర్వకేత వానికశ్వపై నివ ప్రత్యే
 తవ్వశయా తాశ్చక పూర్వక్యాప్యయి కాశంవని కశ్వపై నివ ద్వితీయా
 యా బోధనీయత్యే నాదిపదముసా న్తం. నిష్కషణ ఇతి. శభాన వశ్చి
 మదేశ ఏవ యావచ్ఛబ్దాధా. శదేశదేశ వశ్చిమత్వాప్యయి కాశికి
 వధికశ్వం ద్వితీయాంతాధా. శస్యవదేశవిశేషస్య వశ్చిమశ్వ ప్రతిదో
 గ్న వృత్తిశ్వ విశిష్ట వ్యాపకతా సంబంధేన గమనాది క్రియామానుశ్వ
 య ఇతిపూర్వవమాహనీయ ఇతిభావః. విశేష ఇతి. ఉక్తకాల పూర్వ
 కాలో యావచ్ఛబ్దాధా. తదేశదేశ ఉక్తత్యే వై ప్ర ప్రతిదోగికశ్వ
 స్య ద్వితీయాంతాధాస్యాన్వయః. యావత్పదాధే కాలపవ కా ర్థిక
 మారభ్యేత్వేధాస్య కార్థిక నిష్ఠాదితా నిరూపకశ్వస్య అన్వయః. “అ
 నుక్షుణే” ఇతి మాత్రం. తదధాశ్చ లక్షణే కారకహేతు అయః క

మౌ ఇత్యాదా భవతీశ్వస్యాధ్యాహారేణైవ సంవన్ముషసాకనాత్. త
తష్టష్టపవాదతా నిర్వాహః. వృక్షం ప్రతివిద్యోతతేమాతరం ప్రతిసా
ధుః. యోహం ప్రతిస్యాత్. వృక్షం ప్రతిసించితీత్యాదా లక్షణ్యం
భూతేత్వాది సూత్రానుశిష్ట కమప్రవచనీయం సంజ్ఞక ప్రత్యాని శబ్దే
షు ప్రథమే పరిచాయకత్వ రూపం లక్షణత్వం పరిశేషశ్చ రూపం ల
క్ష్యత్వంవా కమప్రవచనీయూథణః. వృక్షప్రకాశేన విద్యుద్విద్యోతన
జ్ఞానాద్వృక్షస్య పరిచాయకత్వా. ద్వితీయాథాత్పాథే చుశ్వం నిరూప
తత్వంవా. ద్వితీయే సాధుశ్వం ప్రియశాశ్వం. సాధుశ్వమటకక్రియా
న్యాయా సంబంధః కమప్రవచనీయూథణః. సంబంధాన్వయి ప్రతియో
గిత్యం తన్నిరూపకత్వంవా ద్వితీయాథణః. తృతీయే భాగన్వయ్యా శ్ర

మప్రవచనీయ సంజ్ఞకోభవతీతి. ఏకశ్చంత్తా విచానంచ. కమప్రవ
చనీయయోగే ద్వితీయా విభావాథణం. అనధిశ్వస్యేతి. వృక్షాద్విభజ
తేఇత్యాదా విభాగావనిశ్వస్యైవ వృక్షే అపాదానతా రూపత్వాదిభా
వః. నన్వేన నుచుచుచ్ఛద్విర్లు ఇత్యాదా ద్విర్లుత్వాన్వయ్యవనిశ్వమపినా
పాదానశ్వం ద్విర్లుశ్వస్య ధాత్వభాత్వాభావాత్. శభావ శత్రాసాదా
న సంవన్ము నుచవ త్తిరిశ్వతతహ. అచ్ఛాని. దీర్ఘభవనం ద్విర్లుశ్వమేవ
భూభాశ్వగ్ధాన్వయిత్వే నావనిశ్వస్యాపాదానతా రూపత్వాన్న శత్రనం
చన్య నుచవ త్తిరితిభావః. అశబ్దే. క్రియాన్వయ్య వనిశ్వస్యైవ అపా
దానతా రూపత్వేనాను శబ్దార్థావకర్తాన్వయ్య వనిశ్వస్యా పాదానతా
రూపత్వా భావాదిశ్వథణః. షష్ట్యపవాదతేతి. అన్వయ్య మిశ్వయోగివ
పదవిధ కే ద్విర్లుతీయాయా షష్ట్యపవాదతా నిర్వాహ ఇతిభావః. తా

శ్రీ యాత్రా రథం.

[illegible]

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యానహేతే వృత్త త్రివాచే. ౨౦౧

సాధుత్వేన ప్రతిశబ్దేన మాసాన్విత వ్యాపకత్వం క్రియామాంబోధ్యనే.
విభక్తిస్సాధుత్వాద్ధా వృత్తం వృత్తం ప్రతిసించతీత్యత్రతునేకే ద్వితీయా
ధా కనుత్వానరుద్ధ ప్రకృత్యధా వృత్తం విశేషిత వ్యాపకతాబోధయి
తుం నశక్యతే. ఏకవిశేషణ త్వే నోన్వితస్యాన్విత విశేషణ త్వే వృత్త
త్తి విరోధాత్. కనుత్వ సంబంధస్యైవచ వ్యాపకతా ఘటకత్వేన
స్వీకరణీయతయా వృత్త్య నిమామస్య తస్య శధాత్వాసంభవాచ్చ. న
స్మనేక కనుత్వ ఆశ్రయతా సంబంధ ఘటక వ్యాపకతా ప్రత్యాయ
ననుపి నయుజ్యతే. ప్రకృత్యధా సంబంధయోగంతరా నభిధానిరిక్తభా

వకశ్యస్యైవ ప్రకృత్యధాత్వ సంభవాన్నిరధాకశ్యోపామో నోన్విత
త్యసామా. గ్రహణతి. అతఏవేతి స్వరుక్తిలభ్యాధా కశయేత్యధా.
నస్యాదితి. “ఉక్తార్థానామ ప్రయోగ” ఇతి న్యామాదితిభావః. శబ్దాం
తరేణ లభ్యాధా బోధకానాం శబ్దానామ ప్రయోగఇతి తదధా. ద్వి
గుక్తేరపీతి. వ్యాపకత్వాధాకత్వం ప్లుప్తమితి పూర్వేణాన్వయః. సంభే
దే. సమానాధాక నానాశబ్ద ప్రయోగే. తథాచోక్తార్థానా మప్ర
యోగ ఇత్యస్య సమానాధాక భిన్నధాతుర్థల ఏవావశాశః. గ్రామం
గచ్ఛతీత్యాదా కనుత్వస్య క్రియాజన్య ఫలశాలిత్వ మాపజ్వేపిక్రియా
మాధాతులభ్య త్వేన నశ దంతర్భావే ద్వితీయామాశ్చ క్తి కల్ప్యతే
తథాసశ్యక్తార్థానామ ప్రయోగఇతి. న్యాయేన హతోః ప్రయోగ ఏవ
నస్యాత్. కింతు ఫలమాత్రం ద్వితీయాధా. ధాతుర్లు నద్వితీయాస
మానాధాకతస్య వ్యాపారమాత్రవాచిత్యాత్. ఇతి ప్రాచీనయశం. న
వీనమ కేతు సంయోగానుకూల వ్యాపారో ధాన్వధా సంయోగాన్వ

ధి పరిశబ్దయోః ప్రయోగవత్తాదృశ ప్రతేకపి ప్రయోగన్య ప్రయోజ
నాంతరానుపపత్తిశ్చింత్యా. ప్రత్యేక వ్యావకతాధికత్వం శత్ర ప్ర
తివృత్తం సంచితీత్యన్యాయాభావ సమాస ఏవ నియమః. తదథా కాన్య
యస్యాన్యాయాభావ సమాస విధేర్విభాషానికారీయతా విరహేణ నిత్య
త్వాదతోవీచ్ఛయా ప్రతివృత్తం సంచితీతి వన్యత్వం ప్రతిసించితీతి నప్ర
యోగః. యత్ర వ్యావకత్యాధికే నాన్యయే నాన్యాయాభావ సమా
స స్తదుత్తరం సర్వతః ప్రథమావిభక్తిరేవ. నతూప కుంభేగచ్ఛతీతివత్ప్ర

ధికత్వా వైభియా కనుశ్చమేన ప్రతేకధాగమకరణీయం. ఏత
దన్యయి నిరూపితశ్చమేన ద్వితీయాధిక ఇతిభావః. ఉపసర్గాణాం ద్యో
తకశ్చ షష్టేతు కనుశ్చానిరూపక సేవనంధానో రేవాధికః కను
త్వాన్యయి నిరూపితశ్చమేన ద్వితీయాధిక ఇత్యభిప్రాయేనద్యోత్యోత
త్వం. అతానిపి నిరు స్థితేపి శధాచ ప్రతిశబ్దవాచేః ద్యోత్యేనా
కనుశ్చ ఏవ ద్వితీయానా వ్యావకత్వం ప్రత్యాయరీయ మితివాచః.
కనుశ్చాధిక ఏవ ద్వితీయా విభానా శ్చస్యా అన్యాధిక కత్వ కల్ప
నం కుకల్పనమేవేతి యదీశ్వరేన వ్యజ్జితే. శధాచ శశానిపి ప్రత్యేక
ధికశ్చ మేవేతిభావః. యదీశ్వరేన సూచిత మన్వయమేవ సూచయ
న్నానా. న శ్చశబ్దేతి. అనిపరిశబ్దయోగి. గామిమనిగచ్ఛతి గామిం
పరిష్కరోతీత్యాదా వని పరిశబ్దయో ర్విరధికత్వనశ్చితిరపి నిరధిక
ఏవ. శ్చికిమధిక తత్ప్రియోగ ఇత్యాశంకామూలం. ప్రయోజ
నాంతరేతి. శధాచనతావదవ్యభి చరితత్వ మిత్యాదా తావచ్ఛబ్దన్య ని
రధికత్వేపి యథానాక్యా లాకారాధిక మేవ తత్ప్రియోగః తథా

తిగ్మహా అశ్వా ఇత్యాదిరపిప్రయోగః. ఉక్తయుక్తా శత్ర ప్రతిహా అ
శ్వాదా గృహాదివ్యాపకతాయా బోధయితు మశ్యత్. తదాథా
కతాదిసూప సప్తమ్యాద్యభేద సమాసానకన్య గృహాది వ్యాపకత్వ
స్యాశ్రయతా సంబంధేన తదనకన్య వ్యాపకసూప కిమిహోవా భేద
సంబంధేనాన్వయేమే య త్వేముటః ఘటవృత్తేముట ఇత్యాది ప్రయోగ
వారణాయ కల్ప్యమిదం సప్తమ్యర్థా భారతాయా ఆశ్రయత్వ సంబం
ధేనాభేద సంబంధేనవా ప్రకృత్యర్థానన్వయ పుష్ప త్తేర్విరోధాత్. ఉ

తాపీతిభావః. ఇదాని ప్రతేర్వాపకత్వాధికత్యే సమాస నియమే
నా సమాసస్థలే ప్రతే వ్యాపకత్వాధికతం నిత్యాహ. ప్రతేర్యతే
తి. ఉక్తయుక్తేతి. వీచ్ఛయా వ్యాపకత్వ ప్రతీతిచ్చయోచ్చరికశ్చో
క్తయుక్తేత్యధికః. సుబధక ప్రకృత్యధికః సమానుభ్యే నజ్ఞాతా
రిక్తస్య భానాభాననియమేనేత్యధికః సప్తమ్యర్థా భారతాయాం గృ
హవ్యాపకత్వస్య ప్రతినాబోధనా సంభవాదితిభావః. సనుసమాసాన్యస్య
గృహవ్యాపకత్వస్య గృహ వ్యాపకస్యచా శ్రయశయా ఆభేదేనచా స
ప్తమ్యర్థా భారతాయా మన్వయేకింబాధక నిత్యతామిహ. తదాథాక
షేతి. అశ్వాధార తేత్యధికః. మేయత్వే ముటఇతి. ప్రకృత్యర్థస్య మే
యత్వస్యాశ్రయతా సంబంధేన స పన్యర్థాహారతాయాం తస్యాన్యే ని
సూపకతా సంబంధేన ప్రథమాంతా భేదమిదమన్వయ సంభవాదితిభావః.
ఘటవృత్తే ఘటఇతి. ఘటవృత్త్యే భిన్నాధారతా నిసూపకోఘట ఇత్య
ర్థః. ఇదంచ ఘటోపరిఘట సత్త్వాభిప్రాయేఽఘటవృత్త్యే భిన్నాధా
రతావాన్ఘట ఇతి బోధస్తు నసంభవతి. సప్తమ్యర్థాభారతాయా నిసూ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యాసహితే పుస్తక త్రివాదే. ౨౦౫

కుంభేనిధేహి. ఉపకుంభాదాగతః. ఉపకుంభేన కృత ఇత్యాదావ వివ
క్షిప్తస్యాధారత్వా చాదానత్వ క ర్తృత్వాదా కుంభ సమీచాదే రాధే
యతః సంబంధేనాన్వయస్యాధేయత్వానా నిరూపితత్వ సంబంధేన తద
న్వయస్యవా బోధేన కశ్చిదుప్యత్ప త్తి విరోధ ఇత్యుపపద్యంతే తథాప్ర
యోగా ఇతిధ్యేయం. త్వాంచ మాంచాంతరేత్వాదావంతరాంతరేణ
యుక్త ఇతి ద్వితీయాయా నిరూపితత్వమధః. తస్యాంతరా పదాధిక
తావచేదక మస్యత్వాదావన్వయః. ఏవమన్వయాప్రి. తదధః యుక్త
దిశాన్వయం పరిచ్ఛేద్యః.

ఇతి శ్రీమహామహోపాధ్యాయ గదాధర

భట్టాచార్య విరచితే పుస్తక త్రివాదే ద్వితీయా.

వకతా సంబంధే వైవేకరతాన్వయే సాకాంక్షత్వా నితిధ్యేయం. ఏవ
మన్వయాప్రి. సాహిత్యాధికాను శబ్ద యోగే నీశ్వరః. అను నీ
తాంగాను ఇత్యాదా ద్వితీయాంతాధాన్య నీతా ప్రతియోగి కత్వన్య
అను శబ్దాధిక సాహిత్యేన్వయః తస్య చాశ్రయశయా రామేన్వయ
ఇతిధ్యేయం.

ఇతి పుస్తక త్రివాద వ్యాఖ్యానే రామరుద్రీయే

ద్వి తీ యా వి చా రః.

శ్రీలక్ష్మీహాయవకనవరబ్రహ్మజేకమః.

వ్యుత్పత్తి వాచక.

నామదుదీయియావ్యాఖ్యానమేతత్.

-----○-----

అథ శృణీయం.

కారక విభక్తి శ్రుతీయూయూః క్రియావ్యయి కర్తృశబ్దం కరణ
శబ్దంచానఱా. కర్తృకరణయోగ్యతీయేశ్వరయ శాసనాత్. కర్తృ
శబ్దం ముఖ్యం క్రియానుకూల క్రితీయే. సాచకగ్నాగ్నిభావ సమభి వ్యా
ప్యతే నామః పదవీశానా క్రియావిశేష్యతయాభావేన పరిపాద్య
తే. నైతీణ పచరతే. శయ్యత ఇత్యాది కనుభావాభావ్యతేచ
క్రియానాం విశేషణతయా శ్రుతీయూయూః ప్రత్యాయ్యతే. యశ్చ

శ్రీలక్ష్మీహాయవకనవరబ్రహ్మజేకమః.

అథ శృణీయం.

కారక శ్రుతీయే. హేతుత్వాథక నైశ్చిన్యకాక శ్రుతీయూ
వానిప్రధానం కారక శ్రుతీయేషు స్థం. క్రియావ్యయి. కారక
శ్రుతీయూథక కర్తృశ్య కరణశ్య యోగ్యతావ- ఏవాచ్యయ ఇతియా
చనాయ క్రియావ్యయిషు స్థం. అనుశాసనాది. యద్యద్యమ శా
సనేన కర్తృకరణాథకశ్యమేవ శ్రుతీయూయూః. శభాసాని బా
కనేన శ్రుతీయూయూ అపియానునేన కర్తృశ్యానా శ్రుతీయూయూశ
క్తే కల్పయితు ముచితవ్యేన కర్తృకరణయోగ్యతావ కర్తృశ్య కరణశ్య

తాఖ్యాతాధిక ఏవకృతిః. తృతీయాధికాశ్చాధ్యాయశ్చ తస్య చాఖ్యా
తాధికా కృతి విశేషణకయాన్వయః. కృతేశ్చ క్రియావిశేషణకయా.
తథాకృతిబోధనే చార్థనే పద సూత్రాఖ్యాతస్య యుగాది సమభి వ్యా
హరజ్ఞాన మపేక్ష్యం. పదతిః పదక ఇత్యాదౌ శకా కృత్యన్వయా బో
ధాత్. చై తేగ్జ్ఞాయతే గమ్యత ఇత్యాదౌ తృతీయాయా ఆధ్యాయ
తాధికత్వం క్లుప్తమేవేతి నశక్కుల్పన మనికమితి. శన్న. చై తేగ్జ్ఞ ప
కృ మిత్యాదౌ తృతీయాయాః కృత్యధికతా యా ఆవశ్యకత్వాత్. త
త్ర కృత్యధిక తాఖ్యాత విరహేనా కృత్య కర్తృ కమచాచక త్వేనకృ
త్యధికతా విరహాత్. యనిచ కర్తృకృత్య కృత్యావేన శక్తిర్నతు విశి
ష్టే. జ్ఞాతేత్యాదౌ స్యాశ మాధికతా యాః క్లుప్తమేవ తత్ర క్రుత్య
న్వయాదేన కర్తృలాభ సాధవానిత్తుచ్ఛవే. తథాపి కమచా క్రుత్య

యో రిత్వధికతా యా ఏవసూత్రే స్వీకరణీయ తయా వాచకత్వంచ
స కృత్యధికతా కర్తృకృత కరణశ్చ వాచకా క్రుతీయోనిసూత్రాధిక ప
కృతసానాన్నా నుపపత్తి రితిధ్యేయః. ఆఖ్యాతాధిక ఏవేతి. ఆఖ్యాత
శ్చరూప సామాన్య కమచాచక మర్న వాచక తానభేదకత్వాత్పర
వై పరవాక్యకృత్యసం తథాత్వే చైత్రః పదక ఇత్యాదౌ క్రుతి బోధా
నుపపత్తే. యగాన్వయ సమభి వ్యాహరితాఖ్య తత్వస్య శకాత్వే గౌర
వాత్. లుకనుణి చేత్యాసూత్ర విరోధాచ్చ. తక్మా తేగ్జ్ఞానిబా
సకలాదేశ ప్రక్రూతి భూతలత్యా వచ్చిన్నవైదికక్రూతౌ శక్తిబోధనా నితి
భావః. సన్యేవనూన్యతేన యని గాన్వధిక విశేషణకయేన క్రుతిర్వౌ
కృతే. తథాచైత్రః పదక ఇత్యాదౌ తాత్పర్య విశేషణకయా

క్రుత్యధాత్వ మప్రసక్తిమేవ. ఉక్త ప్రత్యయస్య క్వత్కర్తృ వాచ
స్త్వి చైతేగోదాచన్యః కుష్పచ శ్చైతేగోదనః. చైతేగోదనస్య
సాక ఇత్యాదా క్రుతాం నక్రుతి బోధకశ్యమితి శ్రుత కృతి బోధానురో
ధన శృతీనూనూః క్రుతివాచకత్వ మావశ్యకమేవ. ఏవంచ చైతేగో
దన్యశ ఇత్యాదావపి శృతీయమైవ క్రుతికోన్యస్యతే. శ్రుత చైత్యా రే
స్సంబంధ ఏవాధేయశ్చ నిత్యశరీర నిర్వాహే క్రుతవాధేయశ్చస్య వి
శేషణశయా భానోన గనుస్సానుచితత్వాత్. తథాసతి తస్యంసగ-
స్యాఃవిషయతా కల్పనానిక్కాత్. తాద్రుశ వాక్యస్య జ్ఞానమితి తా
జ్ఞసానుగ్భాగిమితి కోవస్థిత నివేశేనచ శారవాన్. అన శ్రుత క్రుతే స్థ
తీయాధాన్వోవగమే చైతేగోదాచన్యతే నమైతేగోదేత్యాదా శృతీయాం

బోధోనస్యానిక్కా శంకా మానూనా. శధికారి. ధాత్వధాత్వ విశేష
ణశయా క్రుతిబోధనేచేశ్వరధాత్వ నన్వేనమస్యాఖ్యత సామాన్యస్య క్రు
తివాచకత్వేన క్రుతావాఖ్యత శక్తేః క్లుప్తత్వేపి శ్రుతీయామా అధే
యత్వే శక్తకల్పనం శక్తతేనిక మేవేశ్వరతహ చైతేగోదేత్యాది. శ
ధాచాధేయత్వేపి శ్రుతీయానూః క్లుప్త శక్తికశయా మన్వేన కించి
దవ్యనికం కల్పనీయం. భవన్తలేతు శ్రుతీయానూః క్రుతౌ శక్తికల్పన
మనికమేవేతిభానః. చైతేగోదాచన్య మిక్కాదావితి. పచ్చశ ఇతి పచ్చమి
తి పచభాయాత్తరం కమణి క్త ప్రత్యయః. శ్రుతకారస్యవ కాగానే
శేచ కారస్యక కాగానేశేనచ పచ్చమితి నూనం భవతీతిభావః. ననుక్రు
తః క్రుత్యధాత్వకా విరహాదిన్య సంగతం కర్తరివిహిత క్రుత్ప్రత్యయస్య
క్రుత్యధాత్వకారాచన్య కర్తాత్. నచకర్తరి విహిత క్రుత్ప్రత్యయస్యాపి

రామద్రోయ వ్యాఖ్యానహితే వ్యుత్పత్తివాచే. ౨౦౯

తాదామైత్రీయ కృతేరభావః పాకేన్వేతీత్యుపేయం. తస్యాశ్చనమవా
య సంబంధావచ్ఛిన్నాభావో మైత్ర కర్తృక పాకేషీత్యతి ప్రసంగః.
జన్యతాయాశ్చ నృత్త్య నిరూపకతయా తస్సంబంధావచ్ఛిన్నా భావో
న ప్రసిద్ధ్యత్యేవ. మైత్ర కర్తృకపాక కమత్యాభావస్య కమణితం
దులాదా ప్రతీతిశ్చ కమవాచక పద సమభి వ్యాహరస్థలే దుర్ఘటా
ఆధేయత్వస్య తృతీయాధాత్వే చాధేయత్వా భావబోధ ఏవ కృతాం
వంగీక్రియతే. నచతథాసతి చైత్ర మైత్రోధయ కర్తృక పాకస త్యే
వైత్రీయ పాకకృతౌ మైత్రవృత్తిత్వా భావసత్త్వాత్ మైత్రేణ నచద్య
త ఇతి ప్రయోగావ త్థిరితివాచ్యం. మైత్రేణ నచద్యత ఇత్యతో వర్త
మాన పాకానుసూల కృతీత్వాపధేనేన మైత్ర నృత్తిత్వాభావ బోధనా
దు క్తస్థలేవ తాద్రుశ కృతిత్వ సామానాసికరణ్యేన మైత్ర వృత్తిత్వ స
త్త్వాతాద్రుశవాక్యా సామాన్య్యాత్. వర్తమానత్వస్య కృతి విశేషణ

కృత్యాశ్రయ ఏవాధాః. నతుకృతిః తథాసతివిక్లా దేపద త్త ఇత్యాదా
నామాధియోక్తేద సంబంధనాన్వయస్యా వ్యుత్పన్నతయా కృతధా
కృతే రాశ్రయశయా దేవద త్వేన్వయా నుపప త్తే రితివాచ్యం. జ్ఞాతే
త్యాదా కృత్ప్రీత్యయస్యాశ్రయ మాత్రేశ క్తే క్తుప్తతయా ప కేత్యా
దా ఆశ్రయసూప కృత్ప్రీత్యయార్థే క్త తేర్ని శేషణశయా భావోపగమే
నైవ కృత్యాశ్రయ లాభసంభవాత్. కృత్యాశ్రయే శ క్త్యంతర కల్ప
నామపేక్ష్య క్రుతిమాత్ర క్తుప్త తత్కల్పనా చిత్వాదిత్యా శంక్యకర్తరి
విహిత క్రుత్ప్రీత్యయస్య క్రుత్యధాకత్వ సంభవేపి కమణివిహితస్య త
స్య క్రుత్యధాకత్వ మప్రస క్తమేవేతి సమాధ త్తే. యదిచేతి. క్వచిది.

తయా నైవేగిం పక్షతే అవచన సమవచన ఇతువ వదనతే. 13
 యావి శేషన శభాశాన్. యదా నైవేగింనాన్తియి శేషన వచన
 తే శనా నైవేగిం వవచన ఇతి 14 నయోగశ్చ. నచాభావేన కాలన
 క్షితి శేషనానా బోధనాత్కాల విశేష విశేషిత క్షితిశ్చసాన్తయి
 తావచ్ఛేదకకా కవచచే నేన నభావానశ్చోక్తి బోధయితుం. నమకా
 లగియోజయ విశేషిత క్షితిశ్చావచ్ఛేదక కను- 15 వశ్యమృతే 16 గూ
 యా క్షితిశేషనానా భావేన వక్ష్యతి కను-సాన్తయి తావచ్ఛేదక
 త్కా నానానినావదం. 17 గూ విశేష మతిక కను-సాన్తయిగా క
 వచ్ఛేదకశ్చేతి శరచవిన్నత విశ్చి విశేషకకా అభావ సంపద-క
 యాభావ సంజవేన సామ్యసాన్. నచాన్తయి తావచ్ఛేదకా వచ్చిన్న
 శ్చేదక విశేషనా ముఖ్యే తావక ఇతి ముఖ్య. శభావతి శరచపుష్కం
 తి న శ్చేదకా ఇత్యాదీనా వచ్ఛేదక ముఖ్యశ్చ త్కాన్తే శ్చరచ విశ్చి

కశ్చేదకకను-క భావనాన్తే క్షరణి 18 వశ్యయ విశానా నిభానా.
 సాచర ఇత్యాదీ వదనామృతం కను-సాన్తయిశ్చయి. ముఖ్య ఇత్యాదీ
 19 కను-సాన్తయిశ్చయి. సాక ఇత్యాదీనానే ముఖ్యశ్చయి. అన్తికా
 విశ్చి. శ్రీ యాజ్ఞాన్తయిశ్చేదకే సామ్యశ్చయి విశేషే కార
 వానినిగానా. అతి ప్రసంగఇతి. ప్రశ్నక క్షరణాక తాన్తయి త్కా
 తేగిం వవచన ఇతి ప్రయోగ ప్రసంగ ఇత్యాదీ. ముఖ్యశ్చ. అనుయో
 20 ప్రయోగా విశ్చేదకేనా భావనా వశా అభావనానిభానా. నమ వ
 కను-సామ్యమూల క్షితిశ్చసాన్తయిశ్చేదకతాన్తయి తావచ్ఛేదకం క్షితి
 త్యావచ్ఛేదక ముఖ్యశ్చ క్షితిశ్చా భావ బోధోపగమేపి ప్ర ముఖ్య

రానురుదీయ వ్యాఖ్యాసహితే వ్యుత్పత్తివాచి.

అం

తాన్వయితా ననభేదకతరూ ఆఖ్యాతాంత ప్రతిసాద్య తానభేదక పు
 ష్యోశ్చ త్తిత్వానభేదేన శరదర్ త్తిత్వాన్వయే గాభాదనభేదకావభే
 దేనాన్వయూ మనన త్తేన్వయూ తానభేదక సామానాసికరణ్య మూతే
 నచ శరదర్ త్తిత్వానభేదేన శరదర్ త్తిత్వాన్వయే స ప్రభవాః శరదర్ త్తిత్వాన్వయే
 వతా ఇత్య విశేషేన ప్రయోగాత్ తే. యదిచ శరదర్ త్తిత్వాన్వయేన స
 ప్రభవ విశేషణతరూ భాసతే నపునరాఖ్యాతాన్వయే భాతు మాఖ్యాత
 వా పుష్యోశ్చ త్తే అకపన కారక విభక్తిరూప సప్తమ్యనుపపత్త్యా కా
 లరూప విశేషణతరూ త్తే స్యాశం తేన్వయే సప్తమీశర్వ నదునానా
 త్తిత్వా. ఏనాచ క్రియానిమి త్త్య రూప కారకత్వ గర్భ కర్తృత్వకా
 ఖ్యాతాధికారేనపుష్యో త్తే నిమి త్త్యరూపాఖ్యాతాధికారేన విశేష
 నరూపానభేద శరదర్ త్తిత్వాన్వయే ఉపగంతవ్య ఇతి. కారకత్వ
 స్యాఖ్యాతాధికారేన నునగమేపి శీవలా నరూపగాధవరూపానానుమతం

అభిధాన కర్తృకవాక తాన్వయేన మయితేన ననభేద ఇతి ప్రయో
 గానాన నాభవాత్త్యా శంకాయాం క్రమే న ననభేదత్వ వాకాను
 కూలత్వయోగదేశ్య తానభేదక తోటి నివేశే ప్రయోగం వర్తయతి.
 వర్తమానత్వస్యేతి. ప్రయోగశ్చేతి. ఉపగంతవ్య ఇతిపూర్వకాన్వయం.
 సానుంజస్యానితి. తథాచాన్వయి తానభేదక కర్తృవర్తిత్వం విశేష
 ణ సంసగేభావక ఇతి నియమాభావేన శబ్దారూపస్థిత వర్తమానవా
 తానుకూల క్రుతిత్వస్య వ్యాపకతరూ భావ సంభవాదిభావః. ఆఖ్యా
 తానభేద పుష్యో త్తేన్వయేన్వయేన్వయే. అకపన. క్రియాన్వయూ భావా
 దేన క్రియానిమి త్త్య రూపేతి. “స్వశంకా కర్తే” తి చాణినియం

స్వప్రతిత్వానా విరోధేశ్వ విధేయభావ మహిమ్నాద్దేశ్వ విశేషణ శ
 తత్సంబంధేన విధేయభూగ పుష్పశ్రు తేః ప్రయోజ్య ప్రయోజక భావ
 న్య నచకమర్వాదయా భావ మాశ్చకమితి. చంపకాదిపుష్పశ్రు
 త్తా శరత్సంబంధ నిమిత్తకత్వా భావాన్నోక్తాతి ప్రసంగ ఇత్యు క్కస్థలేన
 చేదకానచేతే వాన్వయ ఏననోపేయక ఇత్యుచ్యతే. సదాపితాద్రుశ
 నియమోనిమ్నానిమాణిక ఏవ. నచతాద్రుశ నియమానుపగమ ఇహభ
 వనే మైతేజేన పక్ష్యతేతేనున మిశ్యతే శి తద్భవనానికరణ కతేనున
 పాకత్యేన సూపేణ శబ్దాత్కా కానుపస్థిత్యా తదవచ్ఛిన్నై మైతానిన స
 మవేశ భవిష్యత్కృతి విషయత్య న్నవచేనబోధా సంభవకథనం దీధిని
 కృతాం నిరుధ్యే తేతివాద్యం. అవచేదకానచేతేన విశిష్టబుద్ధౌ ధర్మి
 ణివిశేషణకరణ భాసనూనమేవమాం విశేషణే వచ్చిన్నత్వ సంబంధేన
 విశేషణ మిజ్జాశయేన కేనాం తదభిధానాత్. విశేషణ సంబంధేన త

సూత్రేణ స్వంతంతస్య కర్తృ సంజ్ఞా విహితా. స్వంతంతస్యంగ. కార
 కాంతర వ్యాపారానధీనత్వేనతి కారకత్వం. కారకత్వంచ క్రియానిమిత్త
 త్వ నిమిభావః. నరు ముఖ్యకర్తృరేవ స్వంతంతః కర్తేతి మహర్షిణానం
 జ్ఞా విహితా ప్రక్రమే చాక్రయశ్చ మాం గౌణమేన కర్తృత్వ మా
 బ్యాతాథ ఇశ్వభిచాయేనాహ. కారకత్వస్యేతి. అథవా ననుకారక
 త్వం నస్వంతంతగర్భం. కింతు కారకాంతర వ్యాపారానధీన ప్రక్రమ క్రి
 యానుకూల వ్యాపారవత్త్వ మేవేష్య స్వరసానాహ. కారకత్వస్యేతి
 సరోవగాహశబ్దేతి. శీఘ్రసరోవగాహ సంబంధి నిదాంఘమఃఖంనాశ ప్రతి
 యోగీతి వాక్యాథకః. తతోద్దేశ్య తావచేదక కోటి ప్రవిష్ట సరోవ

రామరుద్రీయ వ్యాఖ్యానహే వ్యుత్పత్తివాచకే. ౨౩

తదవచ్ఛిన్నత్వమేవ తదవచ్ఛేదేన విశిష్టబుద్ధౌ భాసత ఇత్యుపగమే శబ్దా
దనుసస్థిత రూపానచ్ఛేదేన విశేషణాస్వయే బాధకాభావాత్. నచావ
చ్ఛేదకా వచ్ఛిన్నశ్వస్యావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన విశిష్టబుద్ధౌ విశేషణాంశేభా
నమసంభవ దుక్తికః. ఘటోద్రవ్య మిత్యాదా ఘటశ్వావచ్ఛేదేన ద్ర
వ్యత్వాది మత్త్వబుద్ధౌ ద్రవ్యత్వాది విశేషణస్య స్వరూపతపవభానా
దితివాచ్యం. తాద్రుశబోధే ద్రవ్యత్వాద్యవచ్ఛిన్నస్యైవా తద సంబం
ధేన విశేషణత్వాత్. ఘటశ్వాది విశిష్టే ద్రవ్యత్వాది విశేషణక తా
ద్రుశ ప్రత్యక్షే అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన భానానుపగమేక్షతి విరహాత్. త
థావమైతేణ నవచ్యత ఇత్యాదా చాకకృతిశ్వస్యాన్వయితా నవచ్ఛేదక
త్వేపి అనలభ్య తాద్రుశ ధర్మావచ్ఛిన్నత్వస్య సంసర్గాంశే భావం ని
రాశాః మేవేతిచేన్న. మైతేణ నవక్వ ఇత్యాదా కృతౌ మైత్రాని వృ
త్తిత్వా భావబోధా సంభవేన కృతజన్యత్వస్య తృతీయాధికారం స్వీకృ

గామానే విధేయకోటి ప్రవిష్టనాశ ప్రయోజకత్వం యథాభాసతే. ప్రకృ
తేషు ద్వేష్య కావచ్ఛేదకకోటి ప్రవిష్ట శరదన్వ త్తత్వేపి విధేయకోటి ప్ర
విష్ట పుష్పౌశ్చ త్తి ప్రయోజకత్వం భాసత ఇతిభావః. జౌత్సగికమితి
శాధకై కాపోద్యో నియమ ఉక్త్యగః. తథాచ బాధకాభావే ఏతా
ద్రుశ ప్రయోజ్య ప్రయోజక భావభాన నియమ ఇతిభావః. తాద్రుశ
నియమఇతి. అన్వయి తావచ్ఛేదక ధర్మావచ్ఛిన్నత్వ మేవ విశేషణ సం
బంధే భాసతఇతి నియమ ఉక్త్యగః. నిష్పాగ్రిమాణిక ఇతి. నప్రమాణి
సిద్ధ ఉక్త్యగః. తథాచ తాద్రుశ నియమ గ్రాహక ప్రమాణాభావేన
తాద్రుశ నియమానభ్యుపగమేపి నక్షతితి భావః శబ్దాదితి. భవిష్య

త్య క్రియాయాం మైత్రీది కృతిజన్యత్వా భావ బోధస్యోపగం శవ్యత
యా మైత్రీణ నపచ్యత ఇత్వా దావపి తద్బోధోపగమేన సామంజ
స్యాత్. నచయదా మైత్రస్సు స్తస్తదా మైత్రీణ పక్షగతే నశువచ్యత
ఇతి ప్రయోగానువప ి. మైత్రవృత్తి న ర్తమానకృతేన ప్రసిద్ధ్యాతా
ద్రుశ కృతిజన్యత్వా భావ ప్రత్యాయనా సంభవాత్. వర్తమానత్వా
విశేషిత తదీయ కృతిజన్యత్వాభావస్య బాధితత్వాదితివాదస్య. అహం
తాథా వర్తమానత్వానేర్నుష్ఠానుభవీ వ్యాపకత్వతే అహంవా శాన్త్యయ
స్య పున్యస్మిన్ స్వాత్. ఆన్యథా వివక్షామటం నపశ్యేదీత్వాహా శాన్త్యయ
మటకమణక వర్తమాన దర్శనాన్య ప్రసిద్ధ్యాన్యయతోహా నుచితత్వే.
ప్రకృతేచ మైత్రీయ వర్తమానకృత్య ప్రసిద్ధావపి వర్తమాన కాలాన
చ్ఛిన్న శబ్దజన్యత్వా భావర్తివ సాకే ప్రతీత్వా సామంజస్యాత్. సక
త్వాదన్వయచేదేన మైత్రీది కర్తృకత్వా భావ బోధోపగమాన్వయ

శ్చాకకమణ తేమన మితి కమణవిశేష్యక బోధస్యైవ గమోద్భవ్యత్వావా
కేతేమన కమణశ్చ బోధక శబ్దాభావాదితిభావ. తదభిధానాదితి. అ
వచేదకావచేదేన విశిష్ట బుద్ధ్యా ధమితావచేదకశయా భావమానోక
మణా వ్యాపకతా సంబంధేన విధేయ ప్రకారకయా భావక ఇతికేక
పదంశి. కేచిక్చ తాద్రుశబుద్ధ్యా విధేయే ధమితావచేదకం ముఖ్యా
తయా కింశు యదవచేదేన విశిష్ట బుద్ధిజ్ఞాయతే తద్ధమితావ్యాపకత్వం
విధేయ సంసగతావచేదకశయా భావక ఇతివదంశి. తతాదీదుమతా
నుసారేణ దీప్తికాలో క సంశయి ద్విశేయమనేషు అన్వయితా నవచే
దకధమణ వ్యాపకత్వస్యాపి విధేయ సంసగతావచేదకశయాభావే బా

తాత్రి క ర్తృక చాకదశాయా నుయ్య క ర్తృకచాకే మైత్రానిక ర్తృ
కత్వా భావస త్వేపి నవచ్యతే మైతే జేత్వాదయోనప్రయోగాః. య
త్ర మైతేజోదశం పద్యతే నతు తేనునం తత్ర మైతేజో నవచ్యతే
మచమిత్యాది ప్రయోగ నిర్వాహాయతే మనవాకత్వా ద్యనధేదేనై వా
భావాన్యాయబోధ ఉపగమ్యతే. నతు శుద్ధ చాకత్వాన్యపధేదేన బాధ
నత్వాత్. తదానతేన గూఢో శబ్దాకనువస్థితావపి తదవచ్ఛేదే నా
న్యాయ బోధ నిర్వాహ సర్థోః పారిత మాధ్యక్ష్యస్య తృతీయా
ధికా తావాది త్తన. ముఖేన పద్యత ఇత్వాదయః ప్రయోగాః ఆ
తాశం నవశ్యతీత్యాది ప్రయోగ సమానయోగతేయాః. అచేతనకా
న్యాయాదేరపి క ర్తృకర్తృ వివక్షయా కాన్యం పదతీని వత్కా మ్నేనపద్య
త ఇతి ప్రయోగాత్ తత్ర వ్యాచారకూచీ క ర్తృత్వే శబ్దన్యస్య గూ
చీ తత్కర్తృకత్వేనా తృతీయాది అక్షణ ఏనం నై తేగోల్పాయతే

కాన్యాది ఇతి కమునిక గంధవాచః అనధేకకాచద్విన్నత్యమేతి. అ
చద్విన్నత్య సంబంధిత కమునికాచాధేదకస్య ప్రకారత మాభావమిశ్యత్వం.
న్యాయానం ఏకేతి. అన్యాయ తావధేదక మాపేకావస్థిత పదాధికా ఏన
పదాన్యాంశరవాన్యాయ ఏనమాదితిభావః. విశేషణత్వాని. నామా
చాకత్వాత్వేక సంబంధేవాన్యాయస్య పుత్రపుత్ర వ్యాపితిభావః. త్రివిధ
తేతి. యన్యసి ప్రత్యక్షేన్యాయ తావధేదకకూచీ జూపస్థితపద పదా
న్యాంశరస్య ప్రకారత్వే మితి నియామాసంఖ్యం కు త్తని వికహేణ స్వ
యావత ఉపస్థితే ద్రవ్యత్వేపి శుబ్దత్వాదద్విన్నత్య భానోపగమే బాధ
కాభావాదిదమి పరిగతం. శాబబోక సామాన్యే. ముఖేనా

అమృతే గమ్యత ఇత్యాదావాశ్రయశ్చ గూపే కర్తృశ్చ ఆధ్యక్షాత్
 గూపే కర్తృమ త్యేవా. నశ్యతేనుచ నేత్వాదా ప్రతియోగిశ్చ గూ
 పే కర్తృతే అనుయోగిశ్చగూపే కర్తృమ త్యేవా లక్షణా. కర్తృప
 దమపి వ్యాపారాది మశ్యచేకనాదా భాక్తమేవ. అచేకనాదా స్వర
 సతః కర్తృపదా ప్రయోగాత్. అశవపద కృణో యశ్చ వాచకశ్చం.
 నచయశ్చవత ఏవ కర్తృపదాభావే కర్తృ కరణయో స్త తియోగి
 దా కర్తృపదస్య ముఖ్యాభావాత్. యుక్తివిరహావచేకన కామ్యాదివా
 చకపదయోగే కర్తృ ప్రశ్నయానువస త్తితివాచ్యం. సూత్రస్థ కర్తృ
 పదానాం స్వశంత్రః కర్తేతి సూత్ర పరిభాషిత కర్తృ పరత్వాత్. అ
 న్యథా తత్ప్రణయస వై యుభయో ప్రసంగాత్. స్వశంత్రశ్చంద కాం
 కాంతరా నధీనత్యేసతి. కారకశ్చం. పురుష వ్యాపారాధీన క్రియాను
 కూల వ్యావారవతామేవ కామ్యాదీనామశ్చ వ్యాపారానధీన క్రియాను

రణశ్యాన్యథా నుపప త్యేన అవ్యయిణావచేదక గూపేనావస్థిత ఏవశా
 బ్దబోధే పరాధ్యానశ్చ ప్రకారతయా భావ నియమోపగదూర్తధా
 పి నిధానికా తావచేదకక వ్యాపకతా జ్ఞానస్య సాశయాశ్చ నిర ర్థ క
 తయా తాద్రుశ వ్యాపకతాభావ వై యుభయో నిత్యభిప్రాయోక్తేన త
 దభిహిత నితిధ్యేయం. అనలభ్యేతి. అన్వయబోధో త్రరకాలీన మా
 నసబోధాది విషయేత్యథా. వ ర్తమాన దర్శనాద్యప్రసిద్ధ్యేతి. దర్శ
 నానుకూల కృతేర్పాదిత త్వేన భాత్యభావవ దర్శనే వ ర్తమానశ్యాన్య
 యోవాచ్యః. తథాచా ప్రసిద్ధిరితిభావః. అన్వయబోధాయ వప త్యేతి.
 తథాచ తత్ర యథాదర్శనాభావ ఏవ వర్తమానశ్యాన్వయవిధాయత్ర

కూలవ్యాపారవత్తనూపస్వాతంత్ర్యశాస్త్రం పచటిత్యాదా వివక్ష
 యా శాస్త్రాదేః కర్తవ్యం. నచస్వాతంత్ర్య వివక్షణేపి స్వాతంత్ర్యస్య
 వా స్వవికస్యా భావాత్తద్బోధక విభక్తీనా మచామాన్యం దుర్వార
 మేవేతివాచ్యం. సమభి వ్యాప్త్య క్రియాకారకాంతర వ్యాపారానధీన
 తత్త్వియానుకూల వ్యాపారస్యైవ తత్త్వియా వాచక పద సమభి
 వ్యాప్త్య విభక్త్యభిలాషాత్. అనధీనాంత విశేషణ ప్రయోజనంచ.
 చైత్రః కాష్ఠేష్ఠాల్లాం పచటిత్యాదిస్తలే చైత్రస్థానీకాష్ఠాని పచటిత్రప్ర
 యోగాపత్తివారణం. యత్ర చైత్రః పచటిత్యాన్యం పచటిత్యాదా సమ
 భిన్నావ్యాప్త్య కారకాంతరావస్థిస్తి సత్కానధీనాంత విశేషణం నప్రతి

కృతిగాఢాభాసః. తాత్పర్యం కుశలభావ సవ తవన్యయశ్చ తిభావః. త
 ధోవనానితమితి. అవచేదకావచేదే నాన్వయ బోధస్థలే యదవచేదే
 నాన్వయ స ద్వారాబకన్యం విధేయ సంసగః తావచేదకశ్చయభాసక
 ఇతి శక్తిమనన్వ శబ్దాదయపస్థితానపి నక్షత్రితన్వ ఆధేయన్వ స్థితీ
 యాథకన్వవాదినా పూర్వము క్త్యా దితిభావః. అపవేది. యతపి
 వ నానాపారాజా క గ్ధువదానేగ్లాక్షణికన్వ మత ఏవేన్వరణః. కర్తృ
 బదస్య క ఇ ధాతూ శ్చరా. శయాధక కర్తృ ప్రశ్నయేనై వ నిష్పన్న
 త్యాదినిభావః. యు వివిరహానితి. సూత్రస్థ క క్తపదస్య ముఖ్యధక
 పరత్వేనై వై తేనా పద్యత ఇతి ప్రయోగనిర్వాహే నై వోపపత్తే కా
 ప్తేనపద్యత ఇత్యాది ప్రయోగాభావే ఇష్టావ శ్చ సాధనా నితి భావః.
 హేతు కర్తృ సమభివ్యాహరేతి. ప్రేరకః కర్తాహేతు కర్తాతద్బోధక
 లకారాది ప్రత్యయైవ ఇత్యధక. క గ్ధు నానాపారాజా క కర్తాని-

యశవన. తన్నిర్వాహశ్చ తత్ర లకారాదేస్య తంత్ర శ క్షిల్పనాత్. విశిష్ట విషయక శక్త్యా విశేషణా విషయకబోధా జననాత్. నచ మైత్రత్వేణ పాచయతీత్యాదా హేతు కర్తృ సమభివ్యాహరణలే కర్తరి శృంగీయానువవత్తి కర్తృవ్యాపారస్య సమభి వ్యాహృత హేతు వ్యాపారా ధీనత్వాదితివాచ్యం. శశ్శబ్దంత ప్రతిపాద్య చచర క్రియా యామేవహేతో. కారకకయా స్వశంత్ర కర్తృ వ్యాపారస్య పచనాది క్రియాకారక వ్యాపారాధీనత్వాత్. సశ్శబ్దంత్రం ప్రయుంజానస్య పూసా వ్యాపార స్తాదుల క్రయనాది వత్పాకాదావన్యహా సిద్ధతయా నకారణ మితి పాకాది ప్రయోజక వ్యాపారవ శ్యేపి తస్య శక్తియా కారకత్వా భావాత్. అశవన చైత్యో మైత్రేణ పాచయతీత్యాదా చైత్రం పచ

త్ర వ్యాపారసేత్వధణా. సమభి వ్యాహృతహేతు కర్తా చైత్రం. త ద్యాపారాధీనత్వా దిశ్యధణా. తదాజ్ఞయైవ పాకకరణా దితిభావః. శ త్క్రియాకారకాంతర వ్యాపారానధీన శక్తియా కారక ఏవ స్వశంత్రం కర్తృవశ్యయాధణా. చైత్రస్య నవచిక్రియాకారకః కింతుపాక సే రణా నూప క్రియాయామేవ కారకఇతి సమాధస్తే. శశ్శబ్ద. కాద్రు శప్రయోగ ఇశ్యధణా. నను విష్ణు ప్త్యనుకూల వ్యాపారోహి చచ భా త్వధణః మైత్రీయ వ్యాపారస్యేవ చైత్రీయ వ్యాపారస్యేపి పరంపర యా విష్ణు ప్త్యనుకూలత్వేన తత్కర్తృ శ్చైత్రస్యకథన పచభావ్యధణా క్రియా కర్తృత్వ మిత్యాశంకాయానూనా. స్వశంత్రమితి. పాకాదా విది. విష్ణు ప్త్యనుకూల వ్యాపారో నాత్రపాక శబ్దాధణా. కింతు విష్ణు ప్తిః యావ పరావృ త్తిర్వా తాద్రుక ఫలపవ మైత్రీయ వ్యాపారస్య

తీరి నప్రయోగః. నచ సంభర్తృతైః కర్షణి గృహీత్యాకా భూమిలేఖ
న యావకషణాదా న్యశంత్ర కత్రూన్ప్రియుంజానస్య గృహీతోవ్యా
పారస్య దర్శితయుక్త్యా లకారాదినాభిధానా సంభవ ఇతి కషణతీరి న
స్యాత్ కషణయతీరిచస్యా నితివాచ్యం. శత్రుకృషేః ప్రతివిధానాధా
త్వాత్. ఉక్తంచ. “యూజకాయజంతీరి యజర్హవిః ప్రక్షేపాధానా
హతైః కషణతీరి కృషిః ప్రతివిధానాధా” ఇతి యాగాదేర్దేవతోద్దే
శ్యక ద్రవ్యత్వాగేచ్ఛా విశేష రూపాధే ముఖ్యతయా శత్రుచయజ
మానస్యైవ కర్షణతయా హవిః ప్రక్షేపరూప లక్ష్యోపపరత్వం దర్శి
తం. శత్రువ ఋత్విజామేన స్వాశంక్ర్యం. హోతేత్యశాపి హవిః ప్ర
క్షేపనవ హుధాశోరథణః. నకు తాద్రుశ ఫలావచ్ఛిన్నస్యాగః. తథా

కారణత్వం వైతీరియ వ్యాపారస్యాన్యథా సిద్ధత్వం. నకు మైత్రీయ
వ్యాపారే వైత్రీయ వ్యాపారస్యాన్యథా సిద్ధత్వంగ్రంథ కర్తురభి ప్రే
శం శకుక్తా ప్రయోజన విరహాంతిధేయం. అతవతేరి. వైతీరియవ్యా
పారస్య విప్లుస్యాది రూప ఫలేన్యథా సిద్ధత్వాదేవేశ్యకణః. దర్శితయు
క్తేతి. న్యశంత్ర కర్తు వ్యాపారస్యైవ కర్తు ప్రశ్యయాధాత్వం న
కు ప్రేరక వ్యాపారస్యేతి యుక్తేత్యథణః. ప్రతివిధానం. ఆహ్వానం.
తథాదక్ష్మేః భూలేఖనమేన ముఖ్యాథణః. ప్రకృతే శస్య బాధాత్వం
చ హుకరణక భూలేఖన ప్రేరణే క్షపిర్లాక్షణిక ఇతిభావః. తాద్రుశ
ఫలావచ్ఛిన్నేతి. హవిః ప్రక్షేపరూప ఫలా వ్యవహార పూర్వా ర్యాగః
హుధాతోన్ముఖ్యాథణః. దానాది కర్తుత్వే జనతోతీరి ప్రయోగా
భావాదితి భావః. ఋత్విజఇతి. ఋత్విజోహవిషి న్యత్వా భావేన న్య

నతి ఋత్విజ స్త్రోత స్వతంత్ర కర్తృతా విరహేణ హోతృపదేన ప్రతి
 పాదనా సంభవాత్. భాగ్యధాన తావచ్ఛేదకఫల కర్తృత్వమేవకర్తృ
 ప్రశ్నయేన ప్రతిపాద్యత ఇతి ఋత్విజహోతృ వ్యవహారోన యస్యతి.
 అతఏవ ప్రతిగృహీతృ వ్యాపారోన స్వత్త్వ జనక స్థానాని తత్రదాన్
 వ్యవహారా వ పేరితితు జీమూకవాహనాః. అథాస్తు వైశేణ వైశాః
 వాచయతీత్వాదా స్వతంత్ర వ్యాపారస్వహేతు కర్తృ వ్యాపారాగోన
 త్వేపి దర్శితత్వా తనా స్వతంత్ర కర్తృత్వ నిర్దారణా స్థాపి తనా
 చక పదోక్తం త్రుగీయానుచక్తిః. కర్తృత్వస్య నిచ్చిత్వయేనాభి
 ధానాదితిచేత్. కర్తృత్వ నిర్దారణకర్తృ సంబంధేన పాకాదన్వయి
 నోహేతు కర్తృ వ్యాపారస్వతంత్రత్వేన స్వతంత్ర కర్తృత్వస్వతంత్ర

త్వత్వంన జనకత్వానా సంభవాదితివాచ. జీమూకవాహనమకం ద
 ర్శయతి. భాగ్యధానతావచ్ఛేదకేతి. భాగ్యధానకర్తృన త్వత్త్వత్వయన్వ
 ముభోధాన. తదాపి ఋత్విజ ప్రయుజ్యమానస్య హోతృ త్వత్వయన్వ
 టకీభూత స్పృచ్ఛిత్వయః ఫలక ర్తి లాక్షణిక ఇతిభావః. ననేననుపి
 ఫలక కర్తృపి త్రుచ్ఛిత్వయోపగమే ప్రతిగృహీతర్కపి దావేతి ప్రదాన
 గావత్తి. ప్రతిగృహవ్యాపారా తస్మాపి స్వత్త్వయూప ఫల కర్తృత్వాది
 త్యాకంకాయానూనా అతఏవేతి. నస్వత్త్వజనకఇతి. దానజన్య స్వ
 త్త్వ పరిచాయక ఏవేతికేషః. నిచ్చిత్వయేనేతి. కర్తృత్వ నిర్దారణా
 కవ్యాపారస్వేన నిచ్చిత్వయూథాత్వా న జేకజేకే కర్తృత్వేన ని
 రూపితత్వ సంబంధేన పచభాగ్యధానాన్వయయా దితిభావః హేతు క
 ర్తృవ్యాపారిస్యేతి. తథాచ వ్యాపారమాశ్రంజితభావః కర్తృత్వ ని

సభిధానాత్. కర్తృత్వయాః ఫలావచ్ఛిన్నస్య కాద్రుశ వ్యాపారస్యగే
 జనకతామతేపి ఆశ్రయోప రక్తస్యాన్యతో భాన నిర్వాహేణ కర్తృత
 భిధానా త్తృతీయోపపత్తే. ఆఖ్యాతస్య ధర్మవాచకత్వేపి కృతి వి
 శిష్ట బోధకశ్చ రూపస్య కర్తృభి భానస్యాత్ శత్యావైచిత్రం వచన
 త్యాదాన తృతీయా. నచైవం ముఖ్యవిశేష్యగయా కృతి విషయయా
 వై తేనా వచనీరిస్యాదితివాచ్యం. ఆశ్రయూరిక్తాంశే అవిశేషగతయా
 కృతి బోధకశ్చన్యైవ కర్తృభిధాన రూపత్వాత్. తథా తదభిధానం
 కృత్తద్ధిగ సమాసానామేవ. అనన్వితై రేవాభిధానం వృత్తికృతా విప్ర
 తం. ఇదంత్యవధేయం. యద్యపి స్వతంత్ర వ్యాపారమాత్ర ఏవ తృతీ
 యాదేరనుశాసనం. శధాపి లాఘవాత్కృతిరూప ఏవకర్తృత్వే తృతీ
 యాదేశ్యత్తి. అచేతన వ్యాపారే నిరూఢలక్షణైవ. అను శాసనస్యా
 నాది తాత్పర్య మాత్ర గ్రాహకత్వాత్. లాఘవ సహకృతన్యైవతా

ర్యాహకత్వంశు సంసర్గశయైవ భానగోళభావః. వన్యేవం లాఘవేనా
 ఖ్యాతస్య క్రుతావేవనై యాయు వైశ్చక్తి స్వీకారాత్కృత్యాశ్రయయా
 ఏకర్తు స్తేనా సభిహితత్వావైచిత్రం వచనీత్యత్ర చైత్రవకోర్తృత తృతీ
 యావ వైరిగ్యగతయా. ఆఖ్యాతస్యేతి. ముఖ్యవిశేష్యగయేతి. సాకాను
 కూలాక్రూరిరితి క్రుతి ముఖ్యవిశేష్యక కాబ్దబోధ తాత్పర్యేనైవ వచనీతి
 యద్రప్రయుక్తం శతాఖ్యాతస్య క్రుతి విశిష్ట బోధకత్వముపి నసంభవ
 త్యేవ క్రుతి ప్రకారకబోధే తాత్పర్యేనా విహారిభావః. ఆశ్రయూరి
 క్తాంశేతి. ఆశ్రయ విశేషగతయా ముఖ్య విశేష్యగయూచ క్రుతిబో
 ధకత్వం పర్యవసితం. తచ్చక్రతి ముఖ్య విశేష్యక కాబ్ద బోధస్థలే చై

తద్విషయక క్రుతి స్తత్కర్తృత్వం. అన్యోద్దేశేన నారాచక్షే పాద్య
త్ర బ్రాహ్మణ వధ స్తత్ర మరణానుకూలస్య నారాచక్షేపరూప వ్యాపా
రస్య క్రుతి విషయత్వేపి బ్రాహ్మణమరణానుకూల వ్యాపారత్వేన త
స్యానభి సంహితత్వా త్తేన కూపేణ క్రుతి విషయత్వం నతాద్రుశ వ్యాపా
రస్యేతి. బ్రాహ్మణవధత్వ విశిష్ట కర్తృత్వం నతాద్రుశ వ్యాపార కర్తృ
రితి తస్య సంపూర్ణాప్రాయశ్చిత్తం. అతఏవ సంపూర్ణాప్రాయశ్చి
త్త ప్రయోజకస్య కర్తృ వ్యాపారస్య లక్ష్యతాభిప్రాయేణ హింసాలక్ష
ణానుకృతాం మరణోద్దేశే నానుష్ఠీయ మానత్యా ద్రుష్టాద్వారకత్వ
విశేషణయోగు పాదాన మితి మిశ్రాభిధానసంగతి. మరణోద్దేశేనాను
ష్ఠీయ మానస్య వ్యాపారస్యావశ్యం మరణానుకూల వ్యాపారత్వేనప్ర
తి సంహితత్వా త్తేనకూపే క్రుతి విషయత్వమితి తాద్రుశ విశేషణస్యవి
శిష్ట కర్తృత్వా నిర్వాహక త్వా ద్యవిశేషణరహితో వ్యాపారస్యనియమే

నా కర్తృత్వమానుపపన్నే భావాదినిష్ఠేయం. స్వతంత్ర వ్యాపారమా
శ్రవణేతి కర్తృకరణయో స్పృహియేతి సూత్రేణ భావప్రధాననిర్దేశ
తాత్కర్తృత్వ కరణత్వ మాపాదే- క్రుతియా విభానాన్వితంత్రాః క
ర్తేతి పరిభాషయా నిరుక్త సంతంత్రత్వస్త్వేన కర్తృత్వా మావత్వాదితి
భావః. మాత్రపదం క్రుత్వాన్విభాకం నతాచ తాద్రుశ వ్యాపారః క్వ
చిత్కర్తృత్వమాను క్వచిత్తదాది కర్తృవేతిభావః. నిరూఢ లక్షణై వేతి. న
న్వేనమను తాననస్య శక్తిగ్రాహకత్వేన శక్తిగ్రాహకాను తానన వి
రోధ ఇత్యతాప. అమతాననస్యేతి. నన్వేనం శక్తిగ్రహం వ్యాకర
ణానుమానేత్యాది ప్రాచీనకారికా విరోధః. వ్యాకరణస్య లా కమణి

సలక్ష్యత్వాత్. తచ్ఛాన్యసన్యాచా లక్ష్యత్వనియమాత్. అథ మరణా
ద్దేహేనానుష్ఠీ తస్యాపి యత్ర ఖడ్గాభి ఘాతత్వాది నై వేష్ట సాధనత్వక్ర
తిసాధ్యత్వనీ విషయతా నతు మరణానుకూలశ్చ విశేషిక గదూపేణ
తత్రన మరణానుకూలశ్చ విశిష్ట విషయీకృతి తాద్రుశ వ్యాపారక
ర్తుననశ్చ విశిష్ట కర్తృత్వవితి కథముక్త విశేషణస్య విశిష్ట కర్తృ
తా నిర్వాహకత్వం. యదిచ మరణాద్దేహానుష్ఠీయ మానశ్చస్య మర
ణానుకూలత్వేన క్రుతి విషయశ్చ మేవాధా ఇత్యుపేయతే. తదానాన్
పాత తాద్రుశ విశేషణస్య తస్మ ర్తరి విశిష్టకర్తృతా నిర్వాహ : త్వ
ప్రకర్తవే ఖడ్గాభిఘాతాదా తాద్రుశలక్షణ వ్యాప్తిర్నర్వారై వ. తత్ర
సంపూర్ణా చాప్రియశ్చి తస్య నిర్వివాదశయా లక్షణతాయా ఆనశ్చ క
త్వాత్. నచ విశేషణీయాన ఫలనిష్ఠోద్దేశ్యకాశ్చ విషయతా నిరూపక
త్వేనతి వ్యాపార నిష్ఠపాథ్యత్వాఖ్య విషయతా నిరూపకత్వమేవ విశిష్ట

చేత్వాదే రవ్యనాది తాత్పర్యగ్రాహకత్వేన శ క్తి గ్రాహకత్వా భావా
దిశ్యతే. లాఘవ నవాశ్రుతస్యేవేతి. ననుకారకాంతర వ్యాపారా
నధీన క్రుతావేవ క్రుతీయామాశ్చ క్తిమపేయా. కారకాంతర వ్యాపా
రాధీన కామాది వ్యాపారస్యేవ కారకాంతర వ్యాపారాధీనా యా క్రుతే
రపి కర్తృతా మాపితా విరహ స్థభావ కిలానువం వ్యాపారత్వా ది
నాం శక్యతావచేదక ముటకత్వానపాయా న్న నేయమేవ క్రుతౌ శక్య
శేషణం కారకాంతర వ్యాపారాధీన క్రుతేరేవాగ నిర్దేశితి నమానతే
వినచేతి. క్రుతావేవ క్రుతీయామా లాఘవేన శ క్తి నిర్దేశ్యతే.
ప్రాశ్నో కేతి. ప్రేమ కాష్ఠేనస్థాల్ప్యాం పచరీత్యాదిస్థలే చైత్ర కాష్ఠ

విమయశ్చం కృతేరిశ్యవ దర్శితస్తలే అనుమాలతా సరబాధేన మరణ
 పై శిష్యస్య సాధ్యతామూహ విమయతావధేతకలా విరపేవి నవిశిష్ట క
 ర్తృలా కర్మానాఇతి మరణోద్దేశే నానుష్ఠీయ మానత్వస్య మరణ
 కానుసాధీన క తి విమయశ్చ గూఢనై వేతివాచ్యం. బ్రాహ్మణం ననా
 న్నాదిత్యాదా భాగ్యభా తావధేతకస్య మరణస్య స్వాద్దేశ్యకత్వే సం
 బంధేన క్రుతావశ్యమ సాధవవ. నిగు క్త విశిష్ట క ర్తృత్వస్య నిషేధ
 విని విమయశ్చ సంభవాత్. వ్యాపారవిశేషణయోవస్థిగస్య కృత్వం
 తే విశేషణత్వస్య వృత్తీ త్రి విరుద్ధత్వాత్. అథ మరణోపలక్ష్యవ్యా
 పార క ర్తృత్వస్య తామ్రుత నిషేధ విమయత్వేన నక్షతి. అన్యోద్దేశే

స్థాల్యా పదరీతి ప్రయోగస్య వాకనాదిభావః. అనంధేతి. వ్యాపార
 మాతే క్రుతీయా మా లక్షణం స్వక్రమస్య నిగు క్త క్రుతా క్రుతీయా
 మాత్మ కల్పన ఇశ్యతా. మటోహయ ఇత్యాదిస్థలద్వయేప్రవృత్తి
 త్యాక మత్వ మేవాభ్యాసాంతేన బోధ్య తే. కాకశ్యదుతి. కాక
 శ్చం క్రియానిదు క్తత్వం. ఉక్త్యై పూర్వముక్త్యనుమాన మటాదేర
 స త్యేన మటాదేమత్వ త్రి క్రియా నిదు క్తత్వా సంభవాదితిభావః. య
 భాగ్యుకమాతేతి. స్వగంధః క తేతి మాతేతి కారకానికర వ్యాపా
 రాసాధీన శక్తిగ్రీమానుకూల వ్యాపారవశవన శక్తిగ్రీమా క ర్తృత్వేన
 ప్రాపికదనాత్మగ్రీమాప్రవృత్త మసకత్వ క్రియానుకూల వ్యాపారా త
 యశ్చ సంభవాదితిభావః. ఏకక్రియా విషయతేతి. ఏకక్రియాసాధ్యక
 క్రుతీశ్యతా. క్రుతేస్సావ్యత్యాఖ్య విమయతావయవేష్ట సాధనతా
 ద్భావాన్మృతి స్తత్యైవేతిభ్యయం. నాంతరీయతేతి. ఏకసాధ్యక క్రుతిత

వనారాచక్షేపస్వాపి బ్రాహ్మణ మరణోప ధాయకశయా నరక సాధక
 శ్చాత్. పరంతు మరణానుభూత పాపియశ్చి క్షవిధేరేవ తదవిషయ క
 శ్చ ముచసాదనీయం. తచ్చ మరణోద్దేశేన తదనుకూల వ్యాపారే క
 క్ష్యశ్చ జోషకన్య శక్తిన్య శక్తిధావంశస్యావ ఏవోపపద్యతేతిచేత్.
 ఏతనుపి బ్రాహ్మణమరణ కానువయానుభవ నశ్చరణానుకూల వ్యాపా
 రాన్ముసాన మపితు ఫలభావర కానువాదీన త్తరణానుకూల వ్యాపార
 శ్చ | నకారక వికీషణయా తదయశ్చ త నశాశివ్యా శ్చే త్తతే నుగా
 తేన. నశాశివ సాయానానల పాపియశ్చి క్ష్యేవా నశాద లక్ష్య
 తోపకయా సాధవాని. తేనం. యశహి మరణానుకూల వ్యాపార

ఉక్యశ్చయూతన్య నాంకరీయకశ్చ మితిహేవల్లం. విశిష్ట క్ష్యశ్చ మితి
 బ్రాహ్మణానుకూలకూలకాన్తా వచ్చిత్త వ్యాపారాన్త మితిచేత్ శ్చా
 త్త విషయకా నికూతక కుడిగు క్ష్య సూతమిక్కకలా. యశ్చేత
 మాది తనో క్షేత నానాకక్షేపః శ్చతక నానాకక్షేన కూత వ్యాప
 రచ్చిత్తకుతే సాధనాల్ల విషయకాన బ్రాహ్మణానుకూలకూలకాన్త
 వచ్చిత్తేన తత్తర బ్రాహ్మణవకశ్చ విశిష్ట క్ష్యశ్చ మితిహేవల్లం. అకన్త
 తి. విశిష్ట క్ష్యశ్చయా సంపూర్ణ పాపియశ్చి క్ష్య ప్రయోజకకాన్త తేన
 శ్చేతకలా. సంపూర్ణ పాపియశ్చి క్ష్య ప్రయోజకకంధ క్ష్య వ్యాపార
 విశిష్ట విషయక కుడివిషయ ఏవేతితాన. మితాశిలిధాన సంకరిని. తు
 రణోద్దేశేనానుష్ఠీయ మానన్య విశేషతేన అనుకూల తేన వ్యాపారన్య
 కుడి విషయకమితి సూచిక. వ్యాపారే మరణానుకూల కానుకూ
 అమన్య వ్యాపారన్య వివేకంతు మరణోద్దేశేనానుష్ఠీయమాన శివప్ర

తేన కృతినాన్యతా కీర్తనోపయత్రవ్యాపార విశేష త్వేనైవ తద్ధీప్త
తాపి మరణరూప ఫలకామనాధీన వ్యాపారవిషయినీ కృతి మరణా
నుకూల త్వేన వ్యాపారనువరాహితే. కుతేః కామనావిషయ ఫలం
రాగేనాపాయ విషయనోపగమాత్. విశుంఖల ఫల భానోపగమే
యత్ర క. పికామనరూ భోజనం ఫలాంశరకా మనయూచగమ నమవ
రాహయానా నమూహలంబః కృతి స్త్రు ప్రయోమనం కరోతీతివ
వచనాదే. ఉచయాంశే గమనస్యానుకూల్యం సంబంధః. ప్రకా
నోపగమ్యతే. ఏవంబ మరణావచ్చిన్న వ్యాపార విషయగ్యము
భయమైవ కుతేః విశేషణావచ్చిన్న విషయక కృతిమ స్త్వం విశేష

బాహు హింసాగ్య వారణాదుగ్యవధేయం. (ఇతి సంహితాద్వితీ. (త
న్య ద్విజాత్యేన సాధనశాస్త్రాదునా విషయశాస్త్రాదిగ్యవధే. బాహిష్టాం
వరాన్వాదిత్యాదావితి బాహిష్టాం వరాన్వాదిని విషేష విరినా విదు క
విరిన్య క. ప్యేయ బలవచనాదు బలవచనం. (ఇతియేక శాస్త్ర క తా
(దుక విరిన్య క. ప్యేయ వరాన్వాదిని విషేష. (ఇతియేక శాస్త్ర క తా
వ ధం. గతేవర సంభవతి. గ్రహి మరణాను కాల వ్యాపారాన భా
గ్యవధే. గదు కేర లిన్య వరాన్వాదిని గతేన ప్రవీణక. బాహిష్టాం
బుతి ద్విగ్ధయాంకవర బాహిష్టాం ప్రవీణక. గవర చమరజేవరయ.
దాగ్యవర వ్యాపారవర వాను కాల సంబంధేనాహితాగ్య. కుతావ
వరయ. గతావ బాహిష్టాంక కి మరణాను కాల వ్యాపారానుకూల
కృతిప్రయోగాదు. గతే లిన్య వరాన్వాదిని వరాన్వాది బలవచనాదు వ
నుబంధిగ్యవర వరాన్వాదిని. కుత వరాన్వాదిని వరాన్వాది మరణ

కర్తృత్వ ముభయన్ధరే నివృత్త్యాహం మరణోద్దేశేనానుష్ఠీయ మా
 న్యమసి మరణానుకూలత్వోపరాగేణ కృతివిషయమాపర లక్షణా ఘ
 టకవితి శకాదిదనువపత్తి. యశ్యశ్య ద్రుష్ట్యాహం పాశాను కూల
 కృతిమతోపి నపాశాది కర్తృత్వవితి శక్తియా శక్తిశ్య ఘటకకృతి
 నిష్ఠ శకనుకూలత్వ ఏవాద్రుష్టా వ్యారకశ్యనువేషీగం నకు క్రయా ని
 ష్ఠ ఫలానుకూలత్వే శకాగ్రపేషీమితి వ్యాపారనిష్ఠ మరణాను కూల
 త్వే అద్రుష్టా వ్యారకశ్యమాప మరణోద్దేశ విశేషణస్యన కర్తృత్వ
 ఘటకత్వం. తథావ్యనుష్ఠీయ మానశ్య ప్రవిష్ట కృతే రేవా ద్రుష్టా
 వ్యారక మరణానుకూలశ్యం వివక్షీగం. విశిష్ట కర్తృత్వంచా ద్రుష్టా

న్య స్యనిష్ఠాద్దేశ్యతా నిరూపకత్వ సంబంధేన కృతావన్యయోగమువప
 నిరు క్త విశిష్ట కర్తృత్వం నాపేథ విషయశ్యముపరశ్యతే. తద్భవసం
 భవతి వ్యాపారే విశేషణత్వే నోపస్థితస్య తస్య కృతౌ విశేషణత్వేనా
 న్యమా సంభవాదితిభావః. నరకసాధనత్వాదితి అజ్ఞానప్రకృత్యేర్హం. పా
 యశ్చిత్తానుష్ఠానస్య కర్తృత్వత్వాదితిభావః. ప్రాయశ్చిత్త విధిరేవేతి.
 సామూహిక ప్రాయశ్చిత్త విధి రేవేత్యర్థః. తద విషయశ్యం. మరణా
 నుద్దేశ్యక మరణోపధాయక వ్యాపార కర్తృ విషయశ్యం. శబ్దస్యే
 తి. మరణోద్దేశేన మరణానుకూల వ్యాపారకర్తృ శబ్దస్యేత్యర్థః. న
 ద్విధౌ సంపూర్ణప్రాయశ్చిత్తవిధౌ. ఫలాంతరేతి. బ్రాహ్మణ ద్రవ్య
 వారణమాప ఫలశ్యర్థః. చిత్తయేతి. ఇదంత మరణానుకూల వ్యాపా
 రత్వేన వ్యాపారశ్య కృతివిషయత్వోపపాదనాయోగం. అన్యధానగు
 వశశ్య విశిష్టకర్తృత్వాభావే తాదృశ వ్యాపారశ్యా లక్ష్యత్వోపగమా

ద్వారకత్వ విశేషిత మరణానుకూలత్వేన కృతివిశేషణక కుటిత మితిమి
శాశ్రయః. తథాచైవం పర్యవసితం. హిన స్తే ప్రవృత్తి క్రిమిత్వం మ
రణరూప ఫలావచ్ఛిన్న వ్యాపారస్వమేవ. నహింస్యాదిత్యాదా ఫలవిశిష్ట
స్వనిరూపిత కర్తృత్వసంబంధేన హినస్త్యాద్యర్థస్యా నిష్టవిశేషసాధనత్వం
ప్రతీయతే. శ్యేనస్యహి నస్త్యాద్యర్థ త్వేపి నతస్య తాద్రుశ కారణకావచ

సంభవాదిమంగవ్యం. విశ్శంఖలేరి. ఫలేశ్చద్వేక్యత్వాఖ్య విషయతా సా
ధ్యత్వాఖ్య విషయతానిరూపితై న. వ్యాపారేచోద్దేశ్యత్వాఖ్య విషయ
తానిరూపితై వ సాధ్యత్వాఖ్యవిషయతా. నకుసాధ్యత్వాఖ్య విషయతా
వచేదక కానునావిషయ ఫలభానముపేయగ ఇతియమ్యవ్యతే శశ్య
ర్థః. వ్యవహారావ తైరితి. త్మ ప్రయఇతిచతుర్థ్యంతార్థః త్మ పుష్పద్వేక్యత్వ
గమనమితి స్వీకృతాంతార్థ గమనసాధకత్వ మోన్మమూలాలంబవక్ర
తానగానినత్వాదిభావః. ఇదానీంతు విశ్శంఖల ఫలభానానుజగమేవత్మ
ప్రియోద్దేశ్యత్వాఖ్యవిషయతాయా గమననిష్ఠ సాధ్యత్వాఖ్య విషయతా
యాశ్చ పరస్పరం నిరూప్యనిరూపక భావవికళత్వ నతాదృశప్రయోగః
తాద్రుశ వాక్య త్వ కాబ్ధి బోధేవ విషయకయో క్తిపూర్వ ని
రూపక భావ భానంతు విధ క్ష్యభా నిరూపి శశ్య సంబంధేన వి
ధ క్ష్యభా స్యావ్యయోజగ మేన ఏవిశిష్టా పరావ్యయ బోధ మహి
మావేగ్యవ్యజేకత్. తత్రాపేక్షిగమితి. తత్ర విశిష్టకర్తృతానిరూపా
కత్వే ఆద్రుష్టావ్యాకర ఫలారుకూలత్వం నాపేక్షిగమితియోజనా. ఇతి
మిత్రశాశ్రయఇతి. శ తత్ఫలానుకూలవ్యాపారస్య త త్తద్ధాన్వర్థ కాబ్ధిలేక
త్తద్భుతకమనుకూలత్వం కరణతాదూపమేనస్వాధిప్రేరం. అతఏవగంతుల

11021

